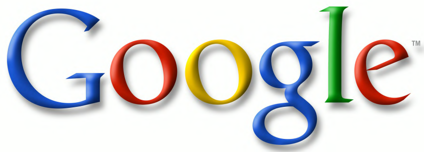
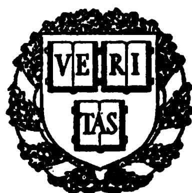

Harvard College Library

FROM THE FUND BEQUEATHED BY

Archibald Cary Coolidge

Class of 1887

PROFESSOR OF HISTORY
1908–1928

DIRECTOR OF THE UNIVERSITY LIBRARY
1910–1928

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE

AF

DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

SYVENDE BIND

KJØBENHAVN

KLEINS FORLAG
(CAMILLA KLEIN)

1897

J. Cohens Bogtrykkerier (Georg A. Bach).

INDHOLD

AF

SYVENDE BIND.

---

30. *Kong Ødipus, Tragedie af Sophokles.* Oversat af Thor Lange.

31. *Hedensk Monoteisme.* Bidrag til Gudsbegrebets Historie. Af Edv. Lehmann.

32. *Plautus' Amfitryon.* Oversat af Erik Waage.

33. *Grundtvigs Mytologi,* dens Metode og videnskabelige Værd. Af Axel Garde.

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

NR. 30

KONG ØDIPUS

TRAGEDIE

AF

SOPHOKLES

OVERSAT

AF

THOR LANGE

KJØBENHAVN
KLEINS FORLAG
CAMILLA KLEIN
1897

FRU PROFESSORINDE

MINONA USSING

FØDT *DE* GÜNTELBERG

I ÆRBØDIGHED

TILEGNET.

PERSONERNE.

Ødipus, Konge af Theben.
Iokaste, hans Hustru.
Kreon, hendes Broder.
Tiresias, Sandsiger.
Præsten for Zeus.
Et Bud.
En Hyrde.
Et andet Bud.
Chor af thebanske Geronter.

Stumme Deltagere: Antigone og Ismene, Kongens Døttre. Tiresias' Følgesvend. En Terne hos Iokaste. Krigere af Vagten. Hirdmænd. Offerpræster. En Skare Børn.

Handlingen foregaaer i det bøotiske Theben.

Aaben Plads foran Kongeborgen. Nærmest om Alteret i Forgrunden en Række Præster, forrest Præsten for Zeus. Bagved og til begge Sider knæler en Børneskare med grønne Grene i Hænderne. Frem af den mellemste høje Dør i Paladsets Forhal træder

Ødipus.

O Venner, unge Skud paa Kadmos' gamle Træ,
hvi flokkes I om Altret ved min Kongehal
med friskt og helligt Løv til Tegn paa ydmyg Bøn?
Igjennem Staden bølger Duft af Røgelse
og blander sig med Smerteskrig og Klagesang.
Ej skal Jer Kvide tolkes mig af fremmed Mund,
og derfor, mine Børn, kom selv jeg til Jer ud,
jeg, Kong Ødipus, jeg hvis Ry gaaer vidt om Land.
Træd frem, Du Olding dér, og tal. Din Ret det er
at tale for de andre. Svar, hvad tynger Jer?
Hvad Frygt, hvad Bøn har I paa Hjerte? Stol kun paa,
at Hjælp I finde skal og Værn. Min egen Sjæl
er dybt bevæget af den dybe Sorg, jeg ser.

Præsten for Zeus.

Saa hør os, Kong Ødipus, Du mit Hjemlands Drot!
Sku ned paa ung og gammel, som har Tilflugt søgt
ved Altret her; de yngste nys fra Reden fløj,
mens vi, de ældre, Præsterne, af Aar blev graa.
Jeg selv er Præst for Zeus; en udvalgt Børneflok
mig følger, men det simple Folk staaer krandsesmykt
paa Torvet trindtom Pallas' Dobbelthelligdom

og foran Ild-Oraklet ved Ismenos' Flod.
Thi Stadens Skib er, som Du ser, i Havsnød stedt,
det krænger haardt og mægter ej at rejse sig
paa rette Kjøl i Brændingen af blodrødt Skum.
Alt gaaer tilgrunde; Jordens Grøde svigter os,
og Kvægets Tal formindskes; vore Kvinder selv
blev ufrugtbare; Pestens Lyn slaaer blandt os ned
med Ild fra fjendske Guder og gjør tomt, gjør lyst
rundtom i Kadmos' Højsal, saa den grumme Død
sig fryder ved vor Jammer og Elendighed.
Vel tog nu hverken jeg ejheller disse Børn
vor Tilflugt til Dig som til Guders Ligemand;
dog regne vi blandt Mennesker Dig størst til Kamp
saavel mod Jordens Trængsel som mod Himlens Had,
thi Kadmos' Folk Du løste fra den haarde Skat,
vi svared Sphinx, hin skrækkelige Sangerske.
Ved egen Kløgt Du redded os, helt uden Raad
og Hjælp fra os, og derfor troer og siger hver,
at ført af Guders Naade Du har frelst vort Liv.
Nu dyrebare Drot Ødipus, alles Haab,
her komme alle vi til Dig med ydmyg Bøn
at finde os en Udvej, om en Gud Dig gav
et Raad, hvadheller Du ser Raad hos Mennesker;
thi vist jeg veed, at Visdom og Betænksomhed
med Held som oftest krones for erfaren Mand.
O, største Sjæl paa Jorden, frels vor Fædrestad,
o, vogt Dig vel, at ej det Land, Du kalder dit,
som kalder Dig sin Frelser for din fordums Daad,
skal siden om din Kongegjerning mindes blot,
at Haanden, som os redded, slap vor Haand igjen.
Nej, drag os op og stil os trygt paa sikker Grund!
Med gode Varsler kom hin Stund, da først Du blev
vor Lykke; bliv vor Lykke nu for anden Gang.
Thi vil Du herske, som Du hersker, bedre da
at have Riget rigt paa Folk end folketomt.

Den Fæstning er kun stærk, som en Besætning har,
og intet Krigsskib sejrer uden Mænd ombord.

Ødipus.

I stakkels Børn, jeg kjender, kjender altfor godt
den Kval, I søge Lindring for, og føler grandt,
at skjøndt I alle lide, lider Ingen dog
i hele Folket noget nær saa tungt som jeg;
thi Eders Smerte har til Gjenstand Enkeltmand,
hvers eget Jeg og ingen anden, men for mig
omfatter Sorgen ligelig den hele Stad.
Jert Raab har ingenlunde mig af Søvne vakt;
nej, mange Taarer fældte jeg, før hid I kom,
og mangen Udvej har min Sjæl urolig søgt.
Saa greb jeg til det Middel som, alt vel betænkt,
jeg kun fandt godt, og sendte flux Menoikeus' Søn,
min Svoger Kreon til Apollos Tempelhal
i Delphi at erfare der af Gudens Mund,
hvormed i Ord og Daad jeg Eder frelse kan.
Naar jeg beregner nu den Tid, han borte blev,
bekymres jeg, hvad der kan være tilstødt ham,
thi længst forløb den Frist, som strengt nødvendig var;
men, naar han kommer, kald mig da kun svag og fejg,
om ikke alt skal ske, hvad end Oraklet bød.

Præsten for Zeus.

Det Ord var talt i rette Tid, thi Følget her
lod nys ved Tegn forstaa, at Kreon nærmer sig.

Ødipus.

O, Drot Apollo, maa hans Hjemkomst bringe os
den Glæde, jeg ser lyse i hans Ansigtstræk!

Præsten for Zeus.

Ja, veltilmode er han, ellers bar han ej
om Panden en saa frodig Krands af Laurbærløv.

Ødipus.

Giv Agt, nu er han nær nok til at høre mig.

— Tal, fyrstelige Frænde, tal, Menoikeus' Søn;
hvad Svar har fra Oraklet Du tilbage bragt?

Kreon.

Et godt, thi selv det Onde, naar det ender blot
paa rette Maade, tænker jeg, er ogsaa godt.

Ødipus.

Hvad mener Du dermed? din dunkle Tale gjør
mig hverken veltilmode eller ængstelig.

Kreon.

Hvis Du vil høre mig i Folks Nærværelse,
saa taler jeg; hvis ikke, følg mig indenfor.

Ødipus.

Nej, tal kun lydt; der ligger større Vægt for mig
paa alle disses Vel end paa mit eget Liv.

Kreon.

Godt! Saa erfar, hvad jeg har hørt af Gudens Mund.
Den høje Phøbos byder os med klare Ord
at fjerne Syndens Smitte, som iblandt os boer,
og ikke længer taale eller huse den.

Ødipus.

Hvad Bod forlanges og for hvilken Syndeskyld?

Kreon.

Der kræves Landsforvisning eller Liv for Liv,
thi Blodet af en Dræbt er Skyld i Stadens Nød.

Ødipus.

Hvo er da han, hvis Blod Oraklet sigter til?

Kreon.

Der hersked før en Konge, som hed Laïos,
i denne Stad, forinden Du til Magten kom.

Ødipus.

Saa siger Rygtet, selv har jeg ham aldrig set.

Kreon.

Hans Død det er, som Guden nu forlanger strengt
at straffe ved at straffe dem, der myrded ham.

Ødipus.

Men hvor er de i Verden nu? Hvor finder man
et Spor af gammel, neppe mer bevislig Synd?

Kreon.

Herhjemme, siger Guden. Hvad man leder om,
kan findes. Den, som intet søger, intet faaer.

Ødipus.

Hvor endte Laïos sit Liv, i Staden her,
i Stadens Omegn eller fjernt i fremmed Land?

Kreon.

I fremmed Land han agted sig til Tempelfest;
saa sagde han og rejste, men kom aldrig hjem.

Ødipus.

Blev intet meldt og havde han paa Rejsen ej
en Følgesvend, hvis Udsagn kunde gavne os?

Kreon.

Nej, alle faldt undtagen en, der frelste sig
ved Flugt; hvad han kan melde, har kun ringe Værd.

Ødipus.

Hvorfor? Et lidet Ord kan gjøre største Gavn,
om blot det giver mindste Vink til Støttepunkt.

Kreon.

Han sagde, at en Røverbande angreb dem
og ikke én men flere Hænder tog hans Liv.

Ødipus.

En Røverbande? Neppe nok, om ej den da
var underkjøbt af Fjender i hans eget Hus.

Kreon.

Ja, derom mumled somme, men da Laïos
jo dog var død, gav ingen mere Agt derpaa.

Ødipus.

Hvordan? Hvorledes gik det til, at I saa let
lod Sagen falde om Jer egen Konges Drab?

Kreon.

Jo, Sphinxens Gaader gav os nok at tænke paa,
saa lod vi det staa hen og tog os selv iagt.

Ødipus.

Nuvel! Saa drager jeg den skjulte Drabsmand frem,
thi ædelt handler Phøbos, ædelt, Ven, og Du,
at I den Dødes Minde har af Dvale vakt.
Saa kræv af mig kun al min Kraft og alt mit Mod,
at Gudens Bud til Stadens Vel fuldkommes kan.
Og ej for fjerne Venner jeg i Skranken gaaer,
men for mig selv, naar denne Skyld jeg lægger blot;
thi, hvem hans Morder end har været, vel jeg veed,
at og mod mig han løfte kan sin Niddingshaand;
naar jeg den Dræbte hævner, gjør mig selv jeg Gavn.
Og nu, I Børn, stat hurtigt op fra Altrets Trin,
Jer Bøn er opfyldt, bær de Sorgens Krandse bort,
og byd Kadmeerfolkets Ældste komme hid,
thi alt skal vorde fuldbragt. Enten sejrer jeg
ved Guders Bistand eller gaaer tilgrunde selv!

Præsten for Zeus.

Saa rejs Jer, Børn, og følg mig, Kongen lover os
den stærke Hjælp, med Bøn om hvilken hid vi kom.
Men, Phøbos, Du som taler i Oraklets Ord,
befri for Sot og Syndeskyld vor Fædrejord.

Gaaer fulgt af Kreon og Børnene. Ind paa den aabne Plads foran Scenen træder fra begge Sider, delt i to Hold, Choret af thebanske Geronter; de samle sig i Halvkreds om Dionysosalteret, syv paa den ene Side og syv paa den anden med Chorføreren i Midten.

Choret.

Første Strophe.

Sjungende Sandsagn fra Guderne, født i det guldrige blanke
Pythos bedaarende Skjær,

hvad vil Du bringe min Fædrestad? Uro betager min Tanke,
deliske Gud, staa mig nær!
Bøjet i Støv for din Glands vil jeg bede mig
ind i din Gunst, at til Gavn Du maa lede mig.
Hvad saa end Nutid og Fremtid berede mig,
Barn af det straalende Haab, o Guderøst, end mit Besvær!

Første Modstrophe.

Først vil jeg anraabe Dig, ubesmittede Pallas Athene,
Artemis dertil, hvis Telt
knejser paa Torvet af Marmorsten rejst, og den blændende rene
Solgud, hvis Pil flyver snelt.
Kom, alle trende, i Forsvar os tagende,
os, de betyngede, os, de forsagende,
I, som tilforn al vor Kvide forjagende
slukkede Ulykkens Ild, saa tidt det vor Frelse har gjældt.

Anden Strophe

Ve mig, Lidelsens Dyb er uden Bund,
hele Folket i Kval og Sygdom stønner;
ej med Haand veed jeg Værn og ej med Mund,
Jorden ikke med Frugt mit Arbejd lønner,
ikke spirer af Kvindens Skjød mig Sønner,
ingen Tilvæxt for Landet mer jeg veed.
Rapt som Lynild og Fugletræk i Skare
Stadens Børn til den tause Guddom fare
fjernt paa Skumringens Kyst, hvor Sol gaaer ned.

Anden Modstrophe.

Se, de Døendes Flok er uden Tal,
ubegrædte de krympe sig og lide,
ubegravede trindt de ligge skal;
gamle Mødre med lange Lokker hvide
jamre lydt ved de unge Kvinders Side,

rundt om Altrets Trin ligger Krands ved Krands,
vilde Skrig sig med hellig Sang forene.
Solskinsdatter af Zeus, hjælp, hjælp Athene!
Løft dit Aasyn i liflig Morgenglands!

Tredie Strophe.

Driv den onde Ares ud, driv ham bort den grumme Gud,
Ham, der uden Sværd og Skjold med Rædsel larmer i vor Midte;
faa med Pestens Ophav Bugt, driv den Flammegud paa Flugt
langvejs bort og styrt ham ud i Havets Dyb til Amphitrite,
ud, hvor langs en gjæstløs Bred
Mulm paa Thrakerhavet ruger.
Se, hvad Natten lod i Fred
næste Dag dog Døden sluger.
Du, som højt fra Himlens Blaa kraftigt lader Lynet slaa,
Fader Zeus, lad Du vor Fjende for dit tunge Slag forgaa!

Tredie Modstrophe.

Træng ham med dit Angreb, træng, spænd din gyldne Bues Streng,
Du, Lykeios, Drot Apollo, værg os med dit stærke Værge!
Skyd! Din Haand skjød aldrig fejl, Jomfru med din Maanesegl,
Artemis, hvis Sølverpile funkle mellem Lykiens Bjerge.
Ogsaa Dig jeg kalde vil,
Bakchus, Du med Krands om Haaret,
husk, at os Du hører til,
husk, Du her er født og baaret.
Kom med din Mænadehær, blænd ham med dit Fakkelskjær,
slaa den onde Gud, hvem ingen anden Gud vil sidde nær!

Ødipus til Chorføreren.

Du bad, og det, hvorom Du bad, skal ske, saafremt
mit Ord Du lyde vil og staa mig trofast bi,

til vi har fundet Frelsen, som vi finde skal.
Selv staaer jeg fremmed overfor Oraklets Svar
og fremmed for den skete Udaad; neppe langt
min Kløgt kan række uden mindste Støttepunkt.
Derfor maa jeg, som sidst af alle fandt et Hjem
i Theben, byde hele Thebens Borgerskab,
hvis nogen har Formodning om og Kundskab til
den Mand, der dræbte Labdakiden Laïos,
da ufortøvet strax at melde alt til mig.
Veed En maaske sig skyldig, bør han ej af Frygt
for Selvanklage tie kvær; thi intet Ondt
skal ske ham; uden Straf kan frit herfra han gaa.
Men er det nogen her bekjendt, at udenbyes
og fremmed Mand har dræbt ham, sige flux han til,
thi rigt med Guld og Yndest jeg ham lønne skal.
Dog, dølger nogen, hvad han veed, for enten selv
at slippe fri hvadheller dække Venners Ryg,
da hør, hvad slig Forbryder vederfares skal.
Enhversomhelst i dette Land, hvor jeg er Drot
og staaer til Roers, forbyder jeg, hvo end han er,
at aabne ham sit Hus og skifte med ham Ord,
ejheller ved en hellig Handling unde ham
en Plads i Templet og en Draabe viet Vand,
men jage ham fra Dør til Dør som den, hvis Skyld
har plettet os og voldt vor Nød, hvad nylig blev
forkyndt os af den pythiske Apollo selv.
Paa denne Maade træder jeg til Forsvar op
for Gudens høje Vilje og den dræbte Mand.
Den ubekjendte Morder jeg forbander til
— om han var ene, eller andre bistod ham —
at ende Livet usselt i Elendighed.
Ja, om han med mit Vidende tog Plads hos mig
ved Arnen i mit Hus, da skal Forbandelsen,
jeg nys har udtalt over ham, slaa ned paa mig.
Men Jer gjør jeg til Pligt at vogte vel mit Bud

i Navn af mig og Guden og vort Fædreland,
som døer berøvet Jordens Frugt og Himlens Hjælp.
Husk, selv om Guder ej det kræved, burde I
dog aldrig saadan lade hengaa upaatalt
et Mord paa Stadens bedste Mand, Jer fordums Drot.
Nu er den Magt, han før besad, tilfaldet mig;
hans Hustru blev min Hustru og har født mig Børn,
hans og mit Afkom vilde være Sødskende,
om ej han havde haft den Sorg at se sin Søn,
sin eneste, strakt hen som Lig ved Skjæbnens Slag.
Derfor jeg Kongen hævne vil af al min Magt,
som om han var min egen Fader! Alt, ja alt
skal bydes op, indtil jeg finder den, der vog
hin Polydoros' Frænde, Søn af Labdakos,
der gjennem Kadmos oprandt af Agénors Æt.
Hvo som heri mig trodser, ham skal Guderne
berøve hvert et Kornax paa hans Mark og slaa
hans Viv med Barnløshed og lade brat ham dø
af denne Pest hvadheller af en værre Sot.
Men Eder, Kadmos' Børn, som vil, hvad Kongen vil,
skal hver en Stund den sejrende Retfærdighed
og alle gode Guder stande naadigt bi!

Chorføreren.

Stærkt greben af dit Ord, min Drot, jeg svare skal:
Selv har jeg ikke dræbt ham, veed ejheller, hvo.
Mig tykkes kun, at Phøbos, som har Bod forlangt,
selv kunde have anvist os den Skyldige.

Ødipus.

Ja, ganske vist. Men ingen Dødelig formaaer
at tvinge Guder til, hvad ikke selv de vil.

Chorføreren.

Jeg har et andet Ord, jeg vilde sige Dig.

Ødipus.

Ja, om Du har et tredie med, lad høre strax.

Chorføreren.

En er der, som i Indsigt staaer ved Siden af
den store Phøbos selv, Du veed — Tiresias.
Ved Hjælp af ham kan sikkrest vi faa Gaaden løst.

Ødipus.

Ejheller denne Udvej lod jeg uforsøgt;
paa Kreons Raad to Gange har jeg Bud ham sendt
og undres, at han ej allerede kommen er.

Chorføreren.

Paa alle andre Rygter ligger ingen Magt.

Ødipus.

Hvad andre Rygter? Hvert et Ord skal tages med.

Chorføreren.

Der sagdes, han blev dræbt af nogle Rejsende.

Ødipus.

Det har jeg hørt, men ingen kan bevidne det.

Chorføreren.

Men, hvis for Skræk hin Morder er tilgjængelig,
vil dine frygtelige Ord nu skræmme ham.

Ødipus.

Hvo sligt i Gjerning vover, skræmmes knapt af Ord.

Chorføreren.

Nuvel, dér kommer den, der nok skal finde ham;
den gudsbetagne, blinde Vismand nærmer sig,
der ene blandt os Mennesker seer Sandhed klart.

Ødipus.

Tiresias! O, Du hvis Aand omfatter alt
i Himmel og paa Jord af Skjult og Aabenbart;
skjøndt Øjets Lys Dig fattes, skuer grandt Du dog
den Nød, hvori vor Stad er stedt; og ene Du,
forstaa vi vel, kan af vor Vaande fri os ud.
Du veed, om selv Du ej har faaet Bud derom,
at Phøbos, spurgt til Raads af os, anviste kun

et Middel til at frelse os for Pest og Død,
saafremt vi udfandt dem, der myrded Laïos,
go lod dem dræbe eller fik dem landsforvist.
Saa dølg nu ej, hvad Varsler Du af Fugleflugt
kan drage samt ved anden Art af Spaadomskunst.
Afvend alt Ondt fra Staden, fra Dig selv og mig,
afvend alt Ondt, som opstaaer af den Dræbtes Blod,
thi ene Du har Magt dertil. O, Herlighed
at gavne Andre med hvad selv af Godt man veed!

Tiresias.

Ve, ve mig, ond er Kundskab, hvor den gavner ej
sin Ejermand. Din Gaades Løsning har jeg kjendt
men atter glemt den; ellers stod jeg ikke her.

Ødipus.

Hvad Sorg har ramt Dig, hvorfor er dit Aasyn mørkt?

Tiresias.

Ødipus, lad mig gaa! Det bliver bedst for Dig
og mig at skjøtte hver for sig vor egen Sag.

Ødipus.

Uvenligt handler Du imod din Fædrestad,
ifald Du afslaaer nu at tolke Gudens Ord.

Tiresias.

Nej, men dit Spørgsmaal er Dig ingen Nytte til;
saa blev mit Svar unyttigt, om jeg svared Dig.

(Vil gaa.)

Chorføreren.

For alle Guders Skyld, gaa ikke bort men tal,
tal, tal, Du Vise, fælleds er vor Bøn herom.

Tiresias.

Og fælleds er Jer Uklogskab! Men aldrig skal
den Kval, jeg bærer, ogsaa blive andres Kval.

(Vil atter gaa.)

Ødipus.

Hvordan? Du nægter Svar paa, hvad Du veed, og vil
forraade os og volde Stadens Undergang?

Tiresias.

Aa, jeg forraader Ingen. Hvorfor trænger Du
Dig ind paa mig med Spørgsmaal? Det er spildt Besvær.

Ødipus.

Utaalelige Gamle, der tilsidst faaer selv
en Kampesten gjort hidsig, vil Du svare strax?
Kan snart det være nok med Trods og Stædighed?

Tiresias.

Du kalder mig utaalelig men aner ej,
at Du, som bruger Mund ad mig, bør taales mindst.

Ødipus.

Ja, hvem vil roligt kunne taale Snak, som den
Du nys har ført med Ringeagt for Stadens Vel?

Tiresias.

Det, som skal komme, kommer nok foruden mig.

Ødipus.

Naa, hvis det kommer dog, saa sig det heller strax.

Tiresias.

Ikke saa meget som et Ord. Nu vær saa god
at rase, om Du lyster, indtil Galenskab.

(Vil atter gaa. Ødipus holder ham med Magt tilbage.)

Ødipus.

Naa saadan? Ja, saa skal Du da, saa vred jeg er,
faa Sandt at høre. Ser Du? Jeg troer fuldt og fast,
at Du har Del i Mordet, ja har fuldbragt det
skjøndt ej med egen Haand. Men var Du seende,
saa tog jeg Dig personligt for hans Banemand.

Tiresias.

Nej virkeligt? Nu beder jeg Dig holde Dig
til det, Du selv befol, og fra den Dag idag
ej nærme Dig til mig og nogen anden her,
thi Du er Landets gudsfordømte Ulykke!

(Bevægelse i Choret. Ødipus træder et Skridt tilbage. Pause).

Ødipus.

— — Men gik Du da fra din Forstand af Skamløshed
og troer at slippe vel fra slig utrolig Løgn?

Tiresias.

Jeg er allerede sluppen; mig gjør Sandhed stærk.

Ødipus.

Fra hvem har Du den Sandhed? Fra din Spaadomskunst?

Tiresias.

Fra Dig! Du tvang den frem imod min Villie.

Ødipus.

Hvad mener Du? Tal ud, til jeg forstaaer Dig ret.

Tiresias.

Hvad? Har Du ej forstaaet? Vil Du friste mig?

Ødipus.

Nej, jeg fik ingen Mening i det; gjentag det!

Tiresias.

Godt! Du er selv den Morder, som Du leder om.

Ødipus.

Du vover samme Niddingsord for anden Gang?

Tiresias.

Ja, fler endnu, om blot jeg ret kan saare Dig.

Ødipus.

Sig, hvad Du vil, Du taler hen i Vind og Vejr.

Tiresias.

Saa siger jeg, at Du til dine Nærmeste
staaer i et skjændigt Forhold, som Du aner ej.

Ødipus.

Afsindige! Troer Du at slippe vel fra sligt?

Tiresias.

Aa, ja! Den stærke Sandhed skal beskytte mig.

Ødipus.

Sandhed beskytter hver undtagen Dig, thi Du
er blind ej blot paa Synet men paa Sind og Sands.

Tiresias.

O Stakkel, der forhaaner mig med Ord, som snart
skal bruges om Dig selv af En og hversomhelst.

Ødipus.

Dybt ruger Natten over Dig, Du evner ej
at skade mig og andre, der se Solens Lys.

Tiresias.

Sandt nok! Dig rammer Skjæbnen ej ved Hjælp af mig;
det lader den Apollo om. — Han mægter det.

Ødipus.

Fandt Kreon eller Du paa dette Rænkespind?

Tiresias.

Kreon er ganske fri for Skyld, al Skyld er din.

Ødipus.

O, Rigdom, Magt og glimrende Begavelse,
Begavelse, der mest af alt gjør Liv til Liv,
hvor lumsk alt Godt belures af Misundelse,
hvis blot for denne Krones Skyld, som Staden selv
frivilligt gav mig, uden at jeg søgte den,
min gamle tro Ven Kreon nu forsøger paa
med Svig og dulgte Kunstgreb at fordrive mig.
Han pudsed paa mig denne Gjøgler, denne Skurk
af nedrig Taskenspiller, der ser altfor klart
sin egen Fordel men for Guders Lys er blind. —
Svar mig paa det, hvor var Du med din Spaadomskunst,
dengang hin Hund af Sphinx med sine Gaader kom?
Hjalp Du mon Stadens Mænd med et Forløsningsord?
Den dunkle Tale var ej lagt for hversomhelst
til Tydning; der var Sted for Dig at gjøre Gavn.
Men ingen Fuglevarsler gav Dig gode Raad,
og ingen Guder støtted Dig. Se, saa kom jeg
den fremmede Ødipus og fik Bugt med Sphinx
ved egen Kløgt helt uden Bistand ovenfra.
Nu stræber Du at fælde mig, fordi Du troer,

naar Kreon bliver Konge, at faa større Magt.
— Men ve da baade Dig og ham, der pønse paa
min Landsforvisning! Var Du ej en gammel Mand.
saa lod jeg Dig din Galskab mærke føleligt.

Chorføreren.

Mig synes det, at baade han forivrer sig
og Du, Ødipus, gaaer for vidt i Heftighed.
Alt sligt er overflødigt; lad os søge blot
at faa den bedste Mening ud af Gudens Ord.

Tiresias.

Er Du end Konge, maa det dog staa frit mig for
at sætte Haardt mod Haardt, det er min gode Ret.
Jeg tjener ingenlunde Dig men Loxias,
og mindst af alt har Kreons Yndest jeg behov.
Du haaner mine blinde Øjne; vel, saa hør:
Skjøndt Du kan se, ser Du dog ej, hvor vidt Du gik,
og heller ej, i hvilket Hus du boer, hos hvem.
Veed Du, hvis Søn Du er? Du aner ej, Du blev
din Slægts, de Levendes og Dødes Avindsmand.
Ud, ud af Landet driver Dig Forældrenes
lynsnare, tvefold rammende Forbandelse.
Idag endnu Du skuer Sol; saa slukkes den!
Hvad Dal skal ikke fyldes af din dybe Ve,
hvad Bjerg ej give Gjenlyd af dit Jammerskrig,
naar først Du ser, i Havn af hvilket Giftermaal
for Lykkens Vind til dit Fordærv du sejled ind.
Du aner heller ej al øvrig Ulykke,
som Du og dine Børn skal dele ligeligt.
Skjæld saa kun frit nu baade mig og Kreon ud
for hvad Du vil. Der er dog ingen Dødelig,
der dømtes til saa rædselsfuld en Straf som Du.

Ødipus.

Nej, skal jeg længer høre paa hans Hadingsord?
— Væk, væk, gaa hen og hæng Dig, væk herfra, afsted,
afvejen med Dig, bort og kom mig aldrig nær!

Tiresias.

Jeg kom forresten kun, fordi Du kaldte mig.

Ødipus.

Ja, om jeg havde forudset det Galmandspræk,
var sandelig Du sluppen fri for Bud fra mig.

Tiresias.

Naa, ja, ja Galmandspræk er mine Ord for Dig.
Din Fader saa med andre Øjne paa den Sag.

Ødipus.

Hvordan? Min Fader! Vent! Sig, hvem min Fader var.

Tiresias.

Idag skal Du en Fader faa, som knuser Dig.

Ødipus.

Hvi taler Du i Gaader uforstaaeligt?

Tiresias.

At gjætte Gaader er jo din Begavelse.

Ødipus.

Du snærter mig for det, som gjør mig høj og stor.

Tiresias.

Den høje Storhed bliver just dit dybe Fald.

Ødipus.

Mig ligemeget, naar jeg blot har Staden frelst.

Tiresias.

Naa ja, saa gaaer jeg. Kom, Du Smaasvend, led mig bort.

Ødipus.

O, gaa jo før jo heller! I din Nærhed er
det tungt at aande. Gaa, saa bliver Luften let.

Tiresias.

Jeg gaaer, men jeg har sagt Dig, hvad Du vide skal,
og sagt det uden Frygt, thi jeg foragter Dig.
Husk nu: den Mand, hvis Spor Du strengt og truende
forfølger, den, Du selv har dømt til Fredløshed,
fordi han myrded Laïos, den Mand er her.

End er han Fremmed, snart faaer han dog anerkjendt
sin Indfødsret i Theben til sin egen Ve.
Thi blind skal vorde han, som før var seende,
og fattig han, som før var rig, og gaa i Mulm
og famle ved sin Stok sig frem i fremmed Land.
Og kaldes skal den Mand for sine egne Børn
ej Fader blot men Broder med paa samme Tid
og Søn og Husbond til den Viv, som fødte ham,
sin Moders Bejler og sin Faders Banemand.
Gaa nu og tænk paa det — og kan Du fange mig
i Svig heri, saa kald mig aldrig Spaamand mer.

Fjerner sig med en truende Bevægelse. Ødipus stirrer efter ham og gaaer langsomt tilbage til Slottet.

Choret.

Første Strophe.

Hvo er han, hvem den delphiske Hules
uheldvarslende Svar gaaer imod,
han, som skjuler, hvad aldrig kan skjules,
han, hvis Hænder er røde af Blod?
Han maa fly uden Ro, uden Rast
med de vingede Stormvindes Hast,
inden Hævnen ham snart spidder fast.
Snart hin Ætling af Zeus skal ham ruske
med sit Uvejr og brat slaa ham ned;
alt Forbandelsens Hævnaander luske
paa hver Vej, som til Udvej han veed.

Første Modstrophe.

Thi, som Skrald paa et Lynnedslag, fulgte
fra Parnassets den blinkende Sne
en Befaling at finde hin dulgte
uopklarede Grund til vor Ve.
Ej den Mand skal for Straf gange fri,
flygter end han ad vildeste Sti
over Fjeld som en Bjørn til sit Hi.

Thi Oraklet, det hellige, rene
Jordens Midtpunkt, til Dom har ham kaldt;
hvor han skjuler sig ussel og ene,
er han dømt overalt, overalt.

Anden Strophe.

Ikke jeg helt at forglemme dog mægter
Vismandens Ord og hans truende Træk,
ikke jeg troer, ikke heller jeg nægter,
raadvild jeg staaer mellem Tillid og Skræk.
Haabet mig bærer, det svævende, vage,
ej ser jeg fremad, ejheller tilbage,
ikke jeg finder en Lejlighed blot
hvorved hint Barn af Polybos — vor Drot,
Drotten Ødipus — med Magt eller Vælde
har kunnet Sønnen af Labdakos fælde.
Skulde da jeg, der selv intet forstaaer,
plette det Ry, der af Konningen gaaer,
dømme Ødipus for Drabet paa Laïos, Drabet, der dækkes
af Mulm og af Aar?

Anden Modstrophe.

Zeus og Apollo alene maa dømme
Menneskers Fortrin og Menneskers Brist;
Menneskers Kundskab er taagede Drømme,
intet veed Mennesket sikkert og vist.
En kan i Visdom staa over en anden,
Ingen fik Visdommens Skaal fyldt til Randen,
ej da til Rettesnor tage jeg vil
Menneskegjætningers skuffende Spil;
før jeg faaer Gudernes Dom at erfare,
vil jeg min Konge for Angreb forsvare.
Et har jeg set, og den Sandhed staaer fast:
Sphinx han betvang, saa dens Tryllemagt brast,
herligt Ødipus har Staden forsvaret; intet skal lægges
den Ædle til Last.

Kreon (træder ind og henvender sig til Choret).

I Stadens Mænd, jeg drives til Fortvivlelse
ved Klagen, Kong Ødipus mod mig rettet har.
Forfærdeligt, at i vor fælleds store Nød
han tilmed troer, at lumsk jeg har ham efterstræbt
i Ord og Gjerning for at kunne styrte ham.
Som Offer for et saadant Paafund ønsker jeg
end ikke mer at leve. Al Slags Klagemaal
har dog en Grændse. Men hvor skal jeg bære det
nu her at staa som Nidding for den hele Stad,
for Dig, for mine Venner og for hversomhelst?

Chorføreren.

Ja, ganske vist blev den Beskyldning slynget ud
men nærmest vel i Vrede uden Overlæg.

Kreon.

Paa hvad Vis blev det sagt, at jeg fik overtalt
Tiresias til Svig og til Bagvadskelse?

Chorføreren.

Saa blev det sagt, men, hvorfor, er mig ubekjendt.

Kreon.

Var han ved Sands og Samling, løb hans Øjne ej
rundt i hans Hoved, da han løj sin Frænde paa?

Chorføreren.

Hvem veed? Jeg dømmer ikke om, hvad Kongen gjør.
Der træder han forresten selv af Slottet ud.

Ødipus (til Kreon).

Hvad? Vover Du at komme? Du formaster Dig
i skamløs Frækhed til at nærme Dig mit Hus,
Du Skjænder af min Ære, Du som myrded mig
og eftertragter aabenlyst min Kongemagt?
Ved alle Guder, svar, naar har Du grebet mig
i Dumhed eller Fejghed, for at vove sligt?
Du troede, at jeg ikke skulde fange Dig,
Du troede, at Du skulde slippe fri for Straf!
O, taabelig, elendig er din Skurkestreg.

Du stræber efter Magten, der skal Styrke til
og mange Penge — begge Dele mangler Du.

Kreon.

Hør, veed Du hvad? Nu har Du faaet udtalt Dig,
saa hør paa mig engang og døm ædrueligt.

Ødipus.

Brug kun din Mund, men jeg er ikke lærenem,
naar Talen er om Dig. Tro vel, jeg kjender Dig.

Kreon.

Sig, hvad Du vil, men tilstaa ogsaa mig et Ord.

Ødipus.

Sig, hvad du vil, men tilstaa først, Du er en Skurk.

Kreon.

Ifald Du troer, at Skjældsord uden skjellig Grund
gjør Sagen Gavn, saa har Du slemt forregnet Dig.

Ødipus.

Ifald Du troer, at den, der slaaer sin Frænde ned,
gaaer fri for Straf, saa har Du slemt forregnet Dig.

Kreon.

Vel talt! Deri skal Du faa Ret, men svar mig først:
hvori har efter dit Begreb jeg krænket Dig?

Ødipus.

Hvad? Raaded Du mig, eller ej, at sende Bud
til dette Sandhedsvidne, den Orakelmand?

Kreon.

Vist raaded jeg; det Raad vil jeg staa ved endnu.

Ødipus.

Hvor mange Aar forgik fra den Tid Laïos — — —

Kreon.

Hvi standser Du? tal ud og tal forstaaeligt.

Ødipus.

— — fra den Tid, han blev dræbt og faldt for Morderhaand?

Kreon.

Den Synd er bleven gammel, der gik mange Aar.

Ødipus.

Var dengang eders Spaamand for sin Kunst bekjendt?

Kreon.

Ja, ligesaa bekjendt som nu og stor af Ry.

Ødipus.

Svar, nævned han dengang mit Navn i denne Sag?

Kreon.

Nej, idetmindste ikke saa jeg hørte det.

Ødipus.

Og eftersøgte I da ikke Morderen?

Kreon.

Forstaaer sig vel, vi søgte — men fandt ingenting.

Ødipus.

Hvorfor lod eders Vismand mig dengang i Fred?

Kreon.

Hvorfor? Det veed jeg ikke, derfor tier jeg.

Ødipus.

Et veed Du; er Du klog, saa sig det heller strax.

Kreon.

Hvad da? Veed jeg Besked, saa skal Du faa den strax.

Ødipus.

Tilstaa, Du var i Ledtog med Tiresias;
forledt af Dig han sigted mig for Kongemord.

Kreon.

Hvorfor han sigted Dig, derom maa Du og han.
Men und nu mig et Spørgsmaal, Du har spurgt mig nok.

Ødipus.

Spørg kun, jeg veed mig fri for Skyld i dette Drab.

Kreon.

Saa svar; fik ej min Søster Du til Ægteviv?

Ødipus.

Det fik jeg; derpaa skal Du faa et ærligt Ja.

Kreon.

Og deler ikke hun med Dig den Magt, Du har?

Ødipus.

Selvfølgeligt; hvert Ønske faaer hun opfyldt strax.

Kreon.

Er ej ved hende jeg omtrent din Ligemand?

Ødipus.

Jo, jo, det var Du; derfor er Du dobbelt ond.

Kreon.

Nej, ikke, om Du ser paa Sagen sundt som jeg.
Betænk først, troer Du virkeligt, at nogen vil
med Frygt og Bæven hedde Drot istedetfor
at have ganske samme Magt men sove trygt.
O nej, nej langtfra. Tro mig, jeg for min Del er
saa lidt som nogen anden sindig Mand saa dum
at foretrække Kongenavn for Kongemagt.
Nu gjør jeg roligt ved din Hjælp, hvad helst jeg vil,
men var jeg Konge, maatte tidt jeg lempe mig.
Hvor skulde jeg da stræbe efter Kronens Glands
og kaste bort min trygge Magt og Herlighed?
Nej, jeg er ej saa taabelig at ønske mig
et andet Ry end det, der bringer ydre Gavn.
Nu er jeg Ven med alle, alle søge mig,
hvo, som til Dig har Ærind, kommer først til mig.
Sig, skulde jeg da slippe mit og vælge dit?
Nej, den, der fødtes kløgtig, undgaaer Blottelse;
selv har jeg aldrig tragtet efter det, Du troer,
og skulde kun bekjæmpe hver, som gjorde det.
Derom kan Du forhøre Dig i Delphi strax
og spørge, om det Svar, Du fik, var rigtig meldt.
Faaer dernæst Du bevist, at jeg og Spaamanden
har smeddet Rænker mod Dig, lad min Dødsdom da
foruden din Besegling faa min egen med.
Til den Tid døm mig ikke uden gyldig Grund;
saa sandt som Ondt bør ej letfærdigt kaldes Godt,
bør heller ej det Gode plettes ufortjent.
At kaste bort en fuldtro Ven kan lignes ved

at kaste bort sit Liv, den største Skat, man har.
Med Tiden skal Du se det selv; den Godes Ret
erkjendes kun i Tidens Løb, men ofte kan
en Dagsfrist drage Masken af den slette Mand.

Chorføreren.

Hans Tale tykkes viis for den Besindige;
o Konge, hastig Handling gjør kun liden Gavn.

Ødipus.

Jo, hvis min skjulte Avindsmand gaaer hastigt frem,
maa selv jeg til mit Forsvar tage hastigt fat,
thi ser jeg rolig til, saa er hans onde Raad
fuldbyrdet i et Øjeblik og jeg fortabt.

Kreon.

Nuvel, hvad vil Du? Drive mig af Landet ud?

Ødipus.

Nej, jeg vil se Dig død, før jeg forviser Dig.

Kreon.

Men faa først godtgjort, at jeg har fortjent dit Had.

Ødipus.

Du bliver ved at svare mig med rolig Trods?

Kreon.

Ja, Du er fra Forstanden.

Ødipus.

Nej, forstandig nok.

Kreon.

Naa, saa forstaa mig.

Ødipus.

Jeg forstaaer, hvor slet Du er.

Kreon.

Du raser.

Ødipus.

Raser jeg, saa har jeg Magt dertil.

Kreon.

Desværre for os alle!

Ødipus.

Hør ham, Thebens Stad!

Kreon.

Ja, Thebens Stad skal høre mig saavel som Dig.

Chorføreren.

Hold inde, høje Herrer, stands! Til alles Gavn
ser jeg Iokaste nærme sig, og sikkert skal
ved hendes Mægling denne Trætte endes godt.

Iokaste.

Hvor kan I Ubesindige for Smaatings Skyld
staa her og skjændes? I maa skamme Jer for Strid
om hvadsomhelst, naar Fædrelandet lider ondt.
Gak ind, Ødipus! Kreon, gaa Du ogsaa hjem,
før I af ingenting faa skabt en Ulykke!

Kreon.

Kom, Søster, kom og hør din Husbond true mig,
hør din Ødipus true mig med et af to,
med Landsforvisning eller med Henrettelse.

Ødipus.

Ja, Hustru, ja, jeg truer! Jeg har grebet ham
i onde Anslag mod mit Navn og mod mit Liv.

Kreon.

Saa ramme strax mig Gudernes Forbandelse,
om jeg har mindste Skyld i det, jeg sigtes for.

Iokaste.

I alle Guders Navn, Ødipus, tro ham, tro,
tro ham i Navn først af den dyre Ed, han svor,
dernæst af mit og alle disses Vidnesbyrd.

Choret.

Første Strophe.

Tro ham, o Herre, vi bede,
tro ham og dæmp nu din Vrede.

Ødipus.

Hvor skal jeg tro, det er sandt?

Choret.

Husk, han har aldrig Dig sveget,
nu har han tilmed sit eget
Liv ved sin Ed sat i Pant.

Ødipus.

Tænk Dig vel om!

Choret.

Jeg har tænkt.

Ødipus.

Tænk igjen!

Choret.

Vel tænker den, der en sværgende Ven
ikke til Offer for Tvivl giver hen.

Ødipus.

Forstaa, at naar for ham Du beder, beder Du
for mig om Landsforvisning og Forbryderdød.

Choret.

Anden Strophe.

Maa i endeløs Nat
for mit Øje den straalende Solgud forsvinde,
maa jeg venneforladt
i Forbandelse dø, om mig Svig kom i Sinde!
Men mit Land, men mit Land
staaer paa Afgrundens Rand
naar I Fyrster, istedetfor Nøden at lette
øge Nøden med Strid og med Trætte.

Ødipus.

Nuvel, saa lad ham gaa, om end jeg selv med Skam
skal lide Døden eller vorde landsforvist;
mig røre dine Klageord, men ikke hans,
thi han er, hvor og hvem han er, mig dybt forhadt.

Chorføreren.

Det er Dig tungt at vige, men end mere tungt

skal Hjertet blive, naar din Vrede sætter sig;
et Sind som dit er haardest mod sin Ejermand.

Ødipus (til Kreon).

Gaa saa, lad mig i Fred.

Kreon.

Jeg gaaer, miskjendt af Dig,
men efter alle Godes Dom saa god som før.

(Gaaer).

Choret.

Første Modstrophe (til Iokaste).

Kvinde, din Husbond Du drage
med Dig til Slottet tilbage.

Iokaste.

Svar først, hvo Striden har voldt.

Choret.

Ord kun, kun Ord uden Grunde,
Ord kun, men heftige, onde,
Ord, der mit Hjerte gjør koldt.

Iokaste.

Stredes de haardt?

Choret.

Altfor haardt!

Iokaste.

Og hvorom?

Choret.

Ak, af at lide blev Sjælen mig tom!
Nok om den Strid, der til Afslutning kom.

Ødipus (til Choret).

Se selv, hvor langt Du naaede med din Trofasthed.
„Nok om den Strid!“ Du svigter mig, Du saarer mig.

Choret.

Anden Modstrophe.

O min Drot, o min Drot,
jeg har sagt Dig det før, Du har ikke din Lige!

og for Ondt som for Godt
var min Sands bleven sløv, om jeg Dig kunde svige.
For min dyreste Arv,
for mit Fædrelands Tarv
har i Nøden til Frelse Du stridt ufortrøden;
frels os end, om Du kan det, af Nøden.

Iokaste.

Ved Guderne, min Husbond, svar mig, hvad har vakt
den skrækkelige Harme, Du er Bytte for?

Ødipus.

Ja, spørg mig selv — jeg elsker Dig — spørg ingen her
undtagen mig om Kreons Ondskab. Spørg kun mig!

Iokaste.

Forklar Dig da, om jeg skal tro saa ondt som Du.

Ødipus.

Han paastaaer, tænk, at jeg har myrdet Laïos.

Iokaste.

Ja saa? Har selv han set det eller hørt det blot?

Ødipus.

Nej, han har sendt den Usling af Tiresias
paa Halsen af mig. Selv staaer klogt han udenfor.

Iokaste.

Saa hold Dig ogsaa udenfor hvert Ord derom;
hør nu blot mig og lær af det, jeg siger Dig,
hvor slet det staaer med Menneskenes Spaadomskunst,
dens Afmagt skal i Korthed jeg bevise Dig.
Der blev engang en Spaadom bragt til Laïos
— vist ej fra Phøbos, kun fra Phøbos' Tjenere —;
den varsled ham en blodig Død for Sønnehaand,
for Haanden af den Søn, jeg skulde føde ham.
Dog blev han, som det siges, dræbt af Fremmede
paa Alfarvej, hvor trende Veje skille sig.
Og da mit Barn var født, forgik knap trende Døgn,
før Laïos hans spæde Fødder sammenbandt
og lod ham sætte ud etsteds i Bjergene.

Paa den Vis fik Apollo ikke ført det til,
at Barnet blev sin Faders Drabsmand, heller ej
faldt Laïos for Sønnens Haand trods al sin Frygt.
Og dog var dette sikkert nok Oraklets Ord.
— Tro aldrig paa Orakler, thi hvad Guder vil
os lade vide, aabenbare bedst de selv.

Ødipus.

O Kvinde, hvad Du nys har sagt, forvirrer mig
og slaaer min Sjæl med Skræk og gjør mig angst og ør.

Iokaste.

Hvad pludselig Forfærdelse betager Dig?

Ødipus.

Det synes mig, Du yttred nys, at Laïos
blev dræbt et Sted, hvor trende Veje skille sig.

Iokaste.

Ja, saa har Rygtet meldt, og Rygtet holder sig.

Ødipus.

Hvor ligger Stedet, hvor den onde Daad er sket?

Iokaste.

I Landet Phokis, dér, hvor Vejen deler sig
i Vejene til Delphi og til Daulia.

Ødipus.

Hvor lang Tid er omtrentlig gaaet siden da?

Iokaste.

Omtrent saa lang en Tid, som Du har hersket her;
hans Drab blev meldt os, kort forinden Du kom hid.

Ødipus.

O Zeus, hvad Skjæbne har Du mig forudbestemt!

Iokaste.

Hvorfor, Ødipus, bliver Du saa tankefuld?

Ødipus.

Spørg ej derom, men sig mig, hvordan Laïos
af Væxt saa ud, og om han blev en gammel Mand.

Iokaste.

Nej, han var lige just begyndt at graane lidt,
og stor han var af Væxt og smuk og ligned Dig.

Ødipus.

Saa, ve mig, ve, det synes, at Forbandelsen,
jeg nys har udtalt ubevidst, skal ramme mig.

Iokaste.

Hvad mener Du? jeg ræddes ved at se din Angst.

Ødipus.

O, Angst mig ryster, om den Spaamand dog ser ret;
sig mig en Ting endnu, at jeg kan Vished faa.

Iokaste.

Spørg ikke — dog skal Svar Du faa, saavidt jeg kan.

Ødipus.

Drog han afsted med faa Folk, eller fulgtes han
af mange Hirdmænd, som det sømmer sig en Drot?

Iokaste.

— Herolden regnet med var der ialt kun fem;
paa Vognen kjørte ingen uden Laïos.

Ødipus.

Hjælp Zeus, det lysner skrækkeligt. Tal Kvinde, svar;
hvem bragte saa omstændeligt Dig Bud herom?

Iokaste.

Den eneste af Følget, som beholdt sit Liv.

Ødipus.

Og findes denne Mand iblandt vort Tyende?

Iokaste.

Nej, ikke mer. Da han kom hjem og mødte Dig
i Slottet her som Hersker efter Laïos,
greb han min Haand og bad mig bønligt sende ham
paa Landet ud og give ham som Hyrde Plads
langt borte, saa han aldrig kom til Staden ind.
Saa skjænked jeg ham Pladsen; han har tro fortjent
at opnaa baade denne Gunst og mer end det.

Ødipus.
Var det mon ikke muligt at faa kaldt ham hid?
Iokaste.
Det er det nok, men hvortil skal det nytte Dig?
Ødipus.
Blot ikke jeg allerede har formeget hørt
om det, hvorom jeg netop vilde spørge ham!
Iokaste.
Vel, han skal komme. Men fortjener ikke jeg,
din Hustru, en Forklaring af din Ængstelse?
Ødipus.
Den kan Du kræve nu, da mellem Frygt og Haab
jeg vakler. Til hvem anden skulde heller jeg
betro mig i den Uro, jeg maa gjennemgaa.
Polyb, min Fader, stammer fra Korinth, men født
i Doris er min Moder Merope. En Tid
betragted jeg mig selv som Barn af fornem Slægt.
Da hændtes følgende, der vist var selsomt nok
men neppe dog en altfor ivrig Grublen værd.
En drukken Mand udtalte ved et Gjæstebud
det Ord, at jeg var kun min Faders Plejesøn.
Det greb mig stærkt, dog tav jeg, tav den første Dag
saa haardt det holdt, men næste Dag fortalte jeg
min Fader og min Moder alt og fordred Svar;
men de blev vrede; Rygtesmedden fik Besked.
Det glæded mig. Alligevel var Ordet sagt,
det lod mig ingen Ro, det laa og pinte mig.
Tilsidst jeg hemmeligt forlod Forældrene
og gik til Delphi. Phøbos gav mig intet Svar
paa det, hvorom jeg spurgte, men forfærdeligt
i onde, uheldsvangre Ord forkyndte han,
at Skjæbnen vilde, at jeg blev min Moders Mand
og avled Børn med hende til Alverdens Spot,
naar jeg min egen Fader havde dræbt med Vold.
Da skyede jeg af Skræk og Skam mit Fædreland,

at Himlens Stjerner ene maatte lede mig
langt, langvejs bort, at aldrig hin Elendighed,
Oraklet spaaede, skulde blive muliggjort.
Vidt vandrende landflygtig kom jeg ogsaa did,
hvor, som Du siger, Døden ramte Laïos.
O Hustru, hør mig! Da mit Fjed mig førte nær
til Stedet, hvor de trende Veje skille sig,
kom mig imøde en Herold og efter ham
et Tvespand, kjørt just af den Mand, Du nys beskrev.
En Svend stod hos ham; Svend og Herre beggeto
drev voldelig med Vognen mig af Vejen ud.
Vred, som jeg blev, slog først jeg til hans Kjøresvend.
Men da hans Herre saa det, passed skarpt han paa,
da jeg for Vognen bøjed af, og ramte mig
to Gange haardt med Staven midt i Hovedet.
Det kom han ilde fra, thi samme Øjeblik
faldt livløs for mit Kølleslag han baglænds om
og rulled ud af Vognen. O, saa slog jeg dem,
jeg slog dem alle!
Hvis nu denne Fremmede
paa nogen Vis er samme Mand som Laïos,
hvem er da mer ulykkelig paa Jord end jeg,
hvem kan af Himlens Guder være mer forhadt
end jeg, hvem hverken egne eller fremmede
tør laane Hus ejheller skifte Ord med mig
men tvinges til at jage mig fra Dør til Dør
i Kraft af den Forbandelse, jeg selv har brugt?
Og tænk, den Dødes Ægteviv omfavner jeg
med samme Haand, som dræbte ham; er ikke jeg
elendig, lav og ussel, jeg landflygtige,
som aldrig mere dem skal se, der elske mig,
og aldrig se mit Fædreland, hvor Skjæbnen vil,
at jeg skal ægte Moder og slaa Fader ned,
Polyb, min Fader, som har kjærligt fostret mig?
Kan ikke jeg da højt beskylde Guderne

for Grusomhed imod en stakkels Dødelig?
Udødelige Guder, høje, hellige
lad aldrig dog mig se den Dag, nej, lad mig dø,
dø og forsvinde, inden jeg opleve skal
at komme i en saadan Skam og Ulykke.

Chorføreren.

Min Drot, jeg deler tro din Frygt, men før Du helt
faaer Vished af den Mand, Du venter, haab da, haab!

Ødipus.

Ja, det er ogsaa alt, hvad jeg kan haabe mig
og vente paa, at Hyrdens Udsagn frelser mig.

Iokaste.

Hvad Hjælp kan Du Dig vente af hans Vidnesbyrd?

Ødipus.

Jo, dersom blot det viser sig, at Du og han
beretter et og samme, er jeg fri for Skyld.

Iokaste.

Hvad har jeg da berettet, som har Vigtighed?

Ødipus.

Det har Du sagt, at efter hans Fortælling faldt
en hel Flok Stimænd over dem og dræbte ham.
Staaer nu han ved sit Ord, saa er jeg sagesløs,
thi jeg var ene; Enkeltmand gjør ingen Flok.
Men siger han, at Gjerningsmanden kun var én,
saa er der ingen Tvivl, saa falder alt paa mig.

Iokaste.

Stol paa, han talte om en hel Flok Røvere;
det Ord er sagt, derved kan ikke rokkes mer,
Alverden her har hørt det fuldt saa vel som jeg;
men om han end sit Udsagn svigted, kunde Du,
min Husbond, aldrig dog faa Skyld for Mordet paa
hin Laïos, hvem Loxias udtrykkeligt
bestemte til at myrdes af en Søn af mig.
Deraf blev der dog intet, thi mit Smertesbarn
gik spæd tilgrunde længe før sin Faders Død;

og derfor troer jeg ikke mer paa hvadsomhelst
Oraklet før har varslet eller varsler nu.

Ødipus.

Ja, deri har Du Ret, men bed alligevel
hin Hyrde komme. Glem det ej; jeg ønsker det.

Iokaste.

Godt, godt, saa sender strax jeg Bud, men gak nu ind
og trøst Dig; alt skal ske Dig, som Du helst det vil.
(Gaaer ind i Slottet med Ødipus).

Choret.

Første Strophe.

O, maatte jeg stedse bevare
i Ord og i Gjerning den skinnende klare,
uplettede Gudsfrygt og Loven forstaa,
hvis Skrift staaer i Stjerner paa Himmelens Blaa,
hvis Sjæl i den pureste Æther sig bader,
hvis Sjæl har den højeste Gud til sin Fader.
— Ej Mennesketankerne fødte slig Lov,
den vaagne, der aldrig blev træt eller sov.
En Guddom boer i den; den kan ikke ældes,
den kan ikke fældes.

Første Modstrophe.

Af Hovmod Formastelse fødes,
af Hovmod i Letsind unyttigt forødes,
hvad Mennesket vandt sig til Gavn og til Held.
Den leder ham op paa et ludende Fjeld
og styrter ham ned i de bundløse Kløfter,
hvorfra ingen Vinge til Lyset ham løfter;
nej, Fromhed, der fremmer mit Fædrelands Gavn,
bevare mig Himlens det højeste Navn,
at Gudernes Røst jeg maa daglig fornemme
og aldrig den glemme.

Anden Strophe.

Men dersom med Mund eller Hænder
en Dødelig viser Foragt
for Varsler, som Guderne sender,
og haaner Oraklernes Magt,
paa ham er Forbandelse lagt,
usaligt hans Overmod ender.
Om Magt og om Fordel han vinder ved Svig
Og rører, hvad ikke maa røres,
om gudløs han mener sig Guderne lig,
af Trods til Fordærv skal han føres;
og aldrig hans Sind finder Ro eller Rast,
men ængstes han skal, indtil Hjertet ham brast.
Retfærdigt! Thi gik i hans Synd det ham bedre,
hvi skulde jeg Guderne hædre?

Anden Modstrophe.

Og intet da Delphi mig gjælder,
hvor Hjertet af Skabningen slaaer,
og ikke til Abæ, ejheller
jeg mer til Olympia gaaer,
om ej jeg retfærdiggjort faaer
hvert Ord, som hin Spaadom os melder.
O Zeus, som har Magt, ifald sandt det er sagt,
at størst er af Alt Du og Alle,
almægtige Zeus, lad ej Haan og Foragt
paa Sandsagnets Hellighed falde.
Det Svar, som Oraklet til Laïos gav,
er skrinlagt af Verden i Laïos' Grav;
og intetsteds Raad af Apollo skal kræves,
naar Spaadomme rinde forgjæves.

Iokaste

(træder ud af Slottet, fulgt af en Tjenestekvinde, der ligesom hun selv bærer Blomsterkrandse og en Skaal med Røgelse).

I Landets bedste Mænd, jeg har besluttet nu
at gjæste Stadens Templer for med egen Haand

at bringe Skjænk af Blomsterduft og Røgelse.
Thi stærkt Ødipus' Hjerte slaaer i Bølgegang
af alskens Frygt; ej mægter han fornuftigt mer
at dømme Nutids Skræmsel efter Fortids Angst,
men giver sig i Vold til hver, som skræmmer ham.
Da ingen Raad nu frugte, gaaer jeg fromt til Dig,
Du lykiske Apollo, som dit Tempel har
ved Siden af vor Kongeborg, og bøjer Knæ
med Bønsord om en Ende paa vor Ængstelse;
thi Uro griber hver af os, naar den, som staaer
ved Roret, taber Hovedet i Stormens Sus.

Et Bud (kommer ind og henvender sig til Choret).
Kan jeg hos eder, Venner, faa at vide, hvor
Ødipus Landets Herre, har sin Kongeborg?
og, veed I det, saa sig mig helst, hvor selv han er.

Chorføreren.
Her, Fremmede, han boer, og han er hjemme selv.
Den Viv, Du ser, er Moder til vor Konges Børn.

Buddet (hilsende Iokaste).
Maa Lykken stadigt blomstre for hans Ægteviv,
og trindtom hende Hvermand vorde lykkelig!

Iokaste.
Iligemaade Du! Hav Tak, o Vandringsmand,
for dine gode Ønsker! I hvad Ærind kom
Du hid, og hvilket Budskab vil Du bringe os?

Buddet.
Kun godt for Dig, din Husbond og dit hele Hus.

Iokaste.
Hvori bestaaer det Gode? Hvorfra kommer Du?

Buddet.
Fjernt fra Korinth. Det Budskab, jeg skal bringe Dig,
vil trods al Glæde dog maaske bedrøve Dig.

Iokaste.
Hvor kan det volde Fryd og Sorg paa samme Tid?

Buddet.

Til Hersker over Isthmos skal din Husbond snart
af mine Landsmænd kaares. Saadan Rygtet gaaer.

Iokaste.

Hvorledes? Har Polybos ikke Magten mer?

Buddet.

Nej, ikke mer; nu ligger død han i sin Grav.

Iokaste.

Hvad siger Du? Polybos død!

Buddet.

Saa vist og sandt,
at, om han lever, vil jeg være død for ham.

Iokaste (i stærk Sindsbevægelse til Tjenestekvinden).

Løb, Terne, løb og meld din Husbond det og kald
ham strax herud!
O, hellige Orakelsvar,
hvad blev der af Jer alle? Aa, hvor længe har
Ødipus frygtet for at slaa den Mand ihjel,
— og nu er Manden død men ikke dræbt af ham.

Ødipus.

Trofaste, kjære Kvinde, min Iokaste, Du!
Hvi kalder Du saa hastigt mig af Slottet ud?

Iokaste.

Hør, hvad den Mand fortæller Dig, og døm saa selv
om Gudernes de truende Orakelsvar!

Ødipus.

Hvem er da han, og hvad har han at sige mig?

Iokaste.

Et Ilbud fra Korinth, der kom at melde Dig
din Faders Død. — Polybos lever ikke mer.

Ødipus (til Buddet).

Tal, Mand, tal! Er det muligt? Sig det selv, tal selv.

Buddet.

Ja, skal den Sag forsikkres Dig saa særlig stærkt,
saa kan Du roligt stole paa, at han er død.

Ødipus.

Hvoraf? Ved Voldsdaad eller Død paa Sotteseng?

Buddet.

En Oldings Liv kan slukkes af det mindste Pust.

Ødipus.

Min stakkels Fader! Saa har Sygdom fældet ham?

Buddet.

Dertil den tunge, byrdefulde Alderdom.

Ødipus.

Ja, Hustru, ja, ja virkeligt, hvor skulde jeg
nu mere tro paa Gudesvar fra Trefoden
i Delphi eller Varselstegn af Fugleflugt?
Jeg skulde have dræbt min Fader, loved de!
Har jeg ham dræbt? Ja, hvis min Fader tog sin Død
af Længsel efter mig, er jeg hans Banemand,
hvis ikke, tog Polybos alle Guddomssvar
i Graven med sig; saa blev de til ingenting.

Iokaste.

Har jeg mon ikke hele Tiden sagt Dig det?

Ødipus.

Det har Du nok, men jeg var døv og blind af Skræk.

Iokaste.

Saa skjænk nu aldrig Sagen nogen Tanke mer.

Ødipus.

Betænk dog Svaret om min Moders Giftermaal.

Iokaste.

Hvorfor? hvad naa vi Mennesker med al vor Frygt?
Den blinde Skjæbne raader, vor Forstand til Trods,
og bedst, saa vidt man kan, at slaa sit Sind til Ro.
Frygt ikke Du hint skrækkelige Elskovsbaand;
alt sligt er onde Syner, der en enkelt Gang
kan vise sig i Drømme; den er lykkeligst,
som tager sig det dunkle Smuds i Livet let.

Ødipus.

Sandt nok; Du vilde have Ret i alt, om blot

min Moder ikke leved, men nu lever hun,
derfor maa jeg, trods hver Fornuftgrund, vogte mig.

Iokaste.

Forstaa, din Faders Død er dog et stærkt Bevis.

Ødipus.

Ja vist, men jeg er bange for den Levende.

Buddet.

Hvem er den Kvinde, for hvis Skyld Du ængster Dig?

Ødipus.

Polybos' fordums Ægtehustru, Mérope.

Buddet.

Hvorved kan hun da blive Dig en Grund til Frygt?

Ødipus.

Om hende har Oraklet varslet rædselsfuldt.

Buddet.

Kan Svaret nævnes, eller er det kun for Dig?

Ødipus.

Nej, ikke just. Gud Loxias har forudsagt,
at jeg min Moder tage skal til Ægteviv
og plette mine Hænder med min Faders Blod.
Af denne Grund forlod jeg længst Korinth og drog
til fremmed Land og fik det godt. Alligevel
jeg længtes tidt at skue mine Kjæres Træk.

Buddet.

Gik virkeligt Du derfor i Landflygtighed?

Ødipus.

Ja, Skrækken for min Faders Blod af Land mig drev.

Buddet.

Saa skal da netop jeg i min Hengivenhed
befri Dig, Konge, ogsaa for din sidste Frygt.

Ødipus.

For trofast Møje vil jeg rigt belønne Dig.

Buddet.

Tildels og derfor vandred jeg den lange Vej
i Haab om Naade, naar Du vender hjem som Drot.

Ødipus.

Jeg vender aldrig hjem til dem, der fostred mig.

Buddet.

Min Søn, jeg Gamle ser, at Du slet intet veed.

Ødipus.

Hvordan? I alle Guders Navn forklar Dig vel.

Buddet.

Hvis derfor kun Du skyer dit Hjem, saa fejler Du.

Ødipus.

Jeg skyer det, for at Phøbos ingen Ret skal faa.

Buddet.

Du skyer det, for at ingen Synd skal plette Dig?

Ødipus.

Ja netop, Gamle, det er det, som piner mig.

Buddet.

Saa vid, at denne Frygt har ikke mindste Grund.

Ødipus.

Jo sikkert, hvis jeg blot er de Forældres Barn.

Buddet.

Dig knytter til Polybos intet Slægtskabsbaand.

Ødipus.

Hvad siger Du? Er ikke jeg Polybos' Søn?

Buddet.

Nej, ikke mer end min; det kommer ud paa Et.

Ødipus.

Hvor kan det komme ud paa Et med Dig og ham?

Buddet.

Fordi Du er saa lidt hans Søn som Søn af mig.

Ødipus.

Af hvad Grund kaldte han mig da med Sønnenavn?

Buddet.

Fordi han tog Dig til sig, da jeg bragte Dig.

Ødipus.

Et fremmed Barn, og han har elsket mig saa højt!

Buddet.

Ja, barnløs selv, han skjænked Dig sin Kjærlighed.

Ødipus.

Har Du mig fundet, eller blev jeg kjøbt af Dig?

Buddet.

Jeg fandt Dig paa Kithæron, paa et ensomt Sted.

Ødipus.

Var Du paa Rejse, eller hvordan kom Du did?

Buddet.

Jeg leved der som Hyrde mellem Bjergene.

Ødipus.

Du tjente da for Dagløn hos forskjelligt Folk?

Buddet.

Men trods min ringe Stilling har jeg dog Dig frelst.

Ødipus.

I hvilken Tilstand fandt Du mig da liggende?

Buddet.

Spørg Arret paa din gjennemstukne Fod derom.

Ødipus.

O, hvorfor nævner Du hint gamle Smertenstegn?

Buddet.

Jeg overskar den Rem, som dine Fødder bandt.

Ødipus.

Ja, i min spæde Barndom led jeg Harm og Spe.

Buddet.

Derfor fik Du det Sorgens Navn, Du bærer nu.

Ødipus.

Hvem gav mig det, min Fader eller Moder? Svar!

Buddet.

Det veed jeg ikke; spørg den Mand, som bragte Dig.

Ødipus.

Jeg blev Dig bragt? Du fandt mig altsaa ikke selv?

Buddet.

Nej, af en fremmed Hyrde blev Du givet mig.

Ødipus.

Af hvem da? Kan Du nøjere betegne ham?

Buddet.

En Mand, der, som det sagdes, tjente Laïos.

Ødipus.

Han tjente ham, der hersked før i dette Land?

Buddet.

Ja netop. Han var Hyrde ved hin Konges Hjord.

Ødipus.

Sig, lever han endnu, saa jeg kan finde ham?

Buddet.

Det maa vel sagtens I, hans Landsmænd, vide bedst.

Ødipus (til Choret)

Er der mon nogen mellem eder alle her,
som kjender Hyrden, hvorom dette Bud har talt?
Har I ham set i Staden eller andetsteds,
saa sig det; jeg maa finde og forhøre ham.

Chorføreren.

Hvad veed jeg? men jeg tænker, det er samme Mand,
hvem nys Du ønskede at se; forresten maa
Iokaste sagtens vide bedst Besked derom.

Ødipus.

Svar, Kvinde, svar mig, troer Du ogsaa, det er ham,
det Bud har omtalt, og hvem jeg bad kalde hid?

Iokaste

(som under det Foregaaende ved stumt Spil har udtrykt Sindsbevægelse).

Hvem da? Om hvem er Talen her? Tænk aldrig paa
den taabelige Snak. Hvad skal det hjælpe til?

Ødipus.

Jo, nu er jeg paa Sporet og forfølger det,
til jeg faaer sikker Kundskab om, hvis Barn jeg er.

Iokaste.

Ved Guderne! Gjør aldrig det, men skaan Dig selv.
Tilstrækkeligt, hvad jeg maa gaa og bære paa!

Ødipus.

Tag Du det let! Var end min Moder og jeg selv
tre Gange hvermands Træl, er Du dog lige god.

Iokaste.

Alligevel, for alt, hvad Godt er, slip den Sag!

Ødipus.

Nej, tvertimod, nu skal der komme Lys deri.

Iokaste.

O, jeg ser klart, saa lyd mig, lyd, mit Raad er godt.

Ødipus.

Du kjeder mig tilsidst med dine gode Raad.

Iokaste.

Ulykkesbarn! Kjend aldrig din Oprindelse!

Ødipus (til Vagten).

Gaa, En af Jer, og kald mig hurtigt Hyrden hid.
Lad Dronningen beholde selv sin høje Slægt.

(En af Vagten gaaer).

Iokaste.

O, rædselsfuldt! Usalige, usalige!
Tag dette Ord, mit sidste Ord for sidste Gang.

(Gaaer hastigt ind i Paladset).

Chorføreren.

Hvorfor, Ødipus, ilede nu Dronningen
saa heftigt, vildt bevæget bort? Jeg frygter for,
at denne Hast og denne Taushed varsler ondt.

Ødipus.

Aa, lad den varsle, hvad den vil. Nu ønsker jeg
at faa min Herkomst oplyst, var den nok saa lav.
Maaske min Hustru — hun er jo som Kvinde stolt —
nu skammer sig, fordi jeg kom af Smaakaarsfolk.
Selv regner jeg mig for et Barn af Tilfældet,
den Moder var mig god og gjør mig ingen Skam.
Det er min sande Moder; mine Slægtninge
er Aarene, der førte mig fra Smaat til Stort.

Paa den Vis kom jeg frem til Lys, og aldrig jeg
fornægte skal mit Ophav, jeg vil kjende det!

(Sætter sig tilligemed Buddet ved Fodstykket af Alteret).

Choret.

Strophe.

Kan jeg de Gaadetegn tyde,
kan gjennem Mørket jeg bryde,
skal inden Fuldmaanen snart rinder op,
høje Kithæron, din snedækte Top
bære, som havde den Menneskestemme,
Vidnesbyrd om, hvor Ødipus har hjemme?
Kongen Du fostred, paa Skjød Du ham bar,
derfor Du Krav paa vor Takkesang har.
Frelse fra Farer
gav Du vor Drot.
Phøbos, Forsvarer,
lad alt blive godt!

Modstrophe.

Barn, af hvad Rod er Du rundet,
Barn, som paa Fjeldet blev fundet?
Har Dig en Bjergdis ved Voldtægt og Ran
født som en Søn af den flakkende Pan,
eller Apollo i lønlige Dale
dysset en Ungmø, din Moder, i Dvale?
Bar Dig Kyllenes Behersker paa Arm,
Fandt Dig Gud Bakchos ved Bjergfruens Barm?
Til Bjergets Hule
naaer intet Blik;
Nympherne skjule,
hvad Skjænk han fik.

(Den udsendte Vagtsoldat, fulgt af andre Hirdmænd, fører Hyrden ind).

Ødipus (rejser sig fra sin Plads og træder frem).

Hvis blot jeg gjætter rigtigt om en Mand, hvem før
jeg aldrig mødte, kommer nu den Hyrde hid,

vi længe vented. Graa han er af Alderdom,
hans Aar maa være ens med denne Fremmedes;
desuden kjender jeg i dem, der følge ham,
mit eget Husfolk. (Til Chorføreren).
Ikkedestomindre kan
Du dømme bedst derom, thi Du har set ham før.

Chorføreren.

Ja, det er ham; jeg kjender ham. Hos Laïos
var han den mest betroede blandt Tyendet.

Ødipus (til Buddet).

Bud fra Korinth, Du Fremmede. Jeg spørger Dig,
er det den Mand, Du talte om?

Buddet.

Ja, netop ham.

Ødipus.

Kom hid, Du Gamle, se mig ind i Øjnene
og svar: Stod Du i Tjeneste hos Laïos?

Hyrden.

Jeg var hans Træl, dog ikke kjøbt men hjemmefødt.

Ødipus.

Hvori bestod den Tjeneste, Du røgtede?

Hyrden.

Jeg gik omtrent mit hele Liv og vogted Faar.

Ødipus.

Hvor drev Du da som oftest dine Faar paa Græs?

Hyrden.

Som oftest paa Kithærons Bjerg og deromkring.

Ødipus (pegende paa Buddet).

Godt! Kjender Du den Mand dér? Har Du set ham før?

Hyrden.

Hvem saa jeg før? Hvor er den Mand, Du taler om?

Ødipus.

Ham, Buddet der. Traf I tilsammen? Tænk Dig om!

Hyrden.

Nej, ikke saa jeg ligestrax kan huske det.

Buddet.

Ja, Konge, det er troligt nok, men nu skal jeg
opfriske hans Erindring. Jeg kan sværge paa,
at fordum tidt vi mødtes paa Kithærons Bjerg;
han vogted tvende Hjorde, men jeg selv kun en.
Tre fulde Sommerhalvaar var vi sammen der
fra Vaarens Slutning indtil Høstens Atterkomst.
Naar Vintren stunded til, drev mine Faar jeg bort,
og han drev sine hjem i Fold hos Laïos.
— Naa, er det sandt, jeg siger, eller lyver jeg?

Hyrden.

Nej, sandt. Men siden den Tid hengik mange Aar.

Buddet.

Javel, men svar nu. Husker Du, Du gav dengang
et Barn til mig og bad mig fostre det som mit?

Hyrden.

Hvad mener Du dermed? Hvad skal det Spørgsmaal til?

Buddet.

Jo, gode Ven, det Barn er netop Kongen dér!

Hyrden.

Ske Dig al Landsens Ufærd, Taabe! Tvi din Mund.

Ødipus.

Naa, Gamle, hold Dig i dit Skind. Skjæld ikke ud;
fortjener nogen Skjældsord, er det snarest Dig!

Hyrden.

Hvorfor dog, Herre Konge, hvad har jeg da gjort?

Ødipus.

Du snoer Dig fra det Barn, som Buddet taler om.

Hyrden.

Aa, det han taler om, er Pjank og Galmandssnak.

Ødipus (griber haardt fat i ham).

Godt! Vil Du ikke høre, skal Du føle da!

Hyrden.

Au, Herre, Herre, skaan, ved Zeus, mig gamle Mand.

Ødipus (til Vagten).
Kom hid og bind ham, bind hans Hænder paa hans Ryg.

Hyrden.
Ulykkelige Mand, jeg er, hvad vil Du mig?

Ødipus.
Naa, gav Du ham saa Barnet, hvorom Talen er?

Hyrden.
Det gjorde jeg. Gid jeg var død i samme Stund.

Ødipus.
Dø skal Du nok, om ikke strax Du tilstaaer alt.

Hyrden.
Tilstaaelsen er værre end den bittre Død.

Ødipus.
Det varer mig for længe med hans Udflugter.

Hyrden.
Hvad mer? Jeg har jo sagt, han fik det Barn af mig.

Ødipus.
Hvem var det Barn? Dit eget eller fremmed Mands?

Hyrden.
Nej, ikke mit, en anden kom og gav mig det.

Ødipus.
Og hvem da? Hvem af Stadens Folk, fra hvilket Hus?

Hyrden.
I alle Guders Navn, min Drot, spørg ikke mer!

Ødipus (griber atter fat i ham).
Det er din Død, om jeg skal spørge anden Gang.

Hyrden.
Nuvel. I Laïos' Palads blev Barnet født.

Ødipus.
Af Kongens Sinder eller Kongens egen Slægt?

Hyrden.
O ve, nu er jeg lige ved at sige det!

Ødipus.
Og jeg er lige ved at høre. Frem dermed!

Hyrden.

Folk mente, det var Kongens Søn. Forresten maa
vel Fruen hist i Slottet vide bedst Besked.

Ødipus.

Gav hun Dig Barnet?

Hyrden.

Herre, ja det gjorde hun.

Ødipus.

I hvilken Hensigt?

Hyrden.

Fruen bad mig dræbe det.

Ødipus.

Sit eget Barn?

Hyrden.

Af Frygt for et Orakelsvar.

Ødipus.

Det lød?

Hyrden.

Det lød, han skulde dræbe Laïos!

Ødipus.

Hvorfor gav Du saa Barnet til den Fremmede?

Hyrden.

Af Medynk, Herre. Inderligt jeg haabed paa,
at alt var endt, naar Barnet kom til fremmed Land,
men Frelsen blev til Ulykke, thi er Du den,
som han har sagt, kan Ingen mere hjælpe Dig.

(Gaaer tilligemed Buddet).

Ødipus.

O, Rædsel, Rædsel, saa fik dog Oraklet Ret!
Du lyse Sol, nu ser jeg Dig for sidste Gang.
Jeg burde aldrig være født, jeg har til Viv
hvem mindst jeg bør, og dræbte den, jeg burde mindst!

(Iler ind i Slottet).

Choret.

Første Strophe.

Usalige Menneskeslægter!
I Livet for Intet jeg regne Jer vil;
hvem, hvem iblandt Mennesker mægter
at fastholde Lykkens omskiftende Spil?
Hvo mest i den vexlende Leg
ser ud som om vandt han sig alt,
vandt Skin kun af Højhed, der sveg,
saa dybt han i Afgrunden faldt.
Du arme Ødipus, ved Dig det bevises,
at Ingen bør lykkelig prises!

Første Modstrophe.

Din Kraft som en Bue Du spændte
Vidunderlig højt. For det flammende Blinks
den sejrende Pil, som Du sendte, —
Zeus saa det — fandt Døden den grufulde Sphinx.
Hin Jomfru, hvis Klo var af Jern,
hvis Sang var et Varsel om Død,
forsvandt, da min Stad Du til Værn
den onde Fortryllelse brød.
Thi stod Du, Ødipus, som Drot uden Lige
i Thebens det mægtige Rige.

Anden Strophe.

Men hvem har vel lidt, hvad nu lide Du maa?
i Verden din Kval staaer alene!
Hvem saa, som Du saa det, sin Lykke forgaa?
Du fordums saa klare, saa rene.
Hvor kunde din Moders usalige Favn
for Husbond og Søn blive Tilflugt og Havn?
  hvad Navn, o hvad Navn
for begge? Hvor kunde hint Leje for begge
saa længe det Skjændselsliv dække?

Anden Modstrophe.

Men hvad af Uvidenhed haardt Du forbrød,
har Tiden nu skuet og fundet;
den fandt, at Du udsprang af selvsamme Skjød,
hvoraf og dit Afkom er rundet.
O, Laïos' Søn, har jeg derfor Dig kjendt
at skue din Lykke til Ulykke vendt?
Fortjent, o fortjent
er Taaren, jeg offrer Dig, Taarerne ile
for Dig, Du mit Værn og min Hvile!

Et andet Bud
(kommer ud af Paladset).

I som i Ære højest her i Staden staa,
ve for hvad nu I høre skal og skue selv
til egen Sorg, om I bevare fromt som før
Jer Troskab mod den høje Labdakideslægt.
Nej, hverken Istrosfloden eller Phasis' Strøm
kan tvætte bort den Spe, vort Hus har længe dulgt;
nu skal det Hus sig aabne for en anden Gru
frivillig sket, ej ubevidst som før, og værst
af alskens Ondt det Onde, vi os volde selv.

Chorføreren.

Mig synes, at den Rædsel, som jeg nys erfoer,
er grændseløs. Hvad kan Du føje til endnu?

Buddet.

Et kort og lidet Ord, der snart er sagt og hørt:
den stolte Viv Iokaste lever ikke mer.

Chorføreren.

O, jammerfulde Dronning, hvordan døde hun?

Buddet.

For egen Haand. Betragt det som en Lettelse,
at ikke Du blev Vidne selv til Ulykken;
alligevel, saa vidt som jeg kan skildre det,
skal Du erfare hendes tunge Endeligt.

Saasnart hun over Slottets Tærskel ind var traadt,
hun iled vildt fortvivlet i sit Kammer ind,
mens hun med baade Hænder rev sit fagre Haar.
Der lukked hun sig inde og skjød Slaaen for
og kaldte lydt paa Laïos, som længst var død,
forbandende sit Moderliv, der fødte den,
som blev sin Faders Morder og til Ægte tog
sit eget Udspring, saa ved ham hun Moder blev.
Sit Leje hun begræd, hvor hun i dobbelt Synd
fik ved sin Mand en Husbond og ved Barnet Børn.
Men hendes Dødskamps Slutning saa jeg ikke selv.
Med Et Ødipus styrted ind som rasende,
og over ham forglemte helt vi Dronningen,
mens vore Øjne fulgte hans Bevægelser.
Afsindig fordred han en Dolk og ledte om
den Hustru, som ej var hans Hustru, men hvis Barm
dog havde diet først ham selv og saa hans Børn.
Og i hans Vildskab viste nu en Gud ham Vej,
da vi, der stod omkring ham, ikke voved det.
Som ledt af en usynlig Haand han kasted sig
med Brøl mod Dobbeltdøren ind, saa Hængslerne
gav efter, og han tumled ind i Kammeret.
Der saa vi da den arme Dronning hænge kvalt
med Halsen i en tvunden Snor. Ved dette Syn
udstødte han et rædsomt Skrig og sønderrev
den Strikke, som holdt hende oprejst. Liget sank
til Jord, og hvad der fulgte nu, var ondt at se.
Af hendes Klædning rev han ud en gylden Naal,
et Spange, som holdt Kjortlen fast i Skuldrene,
og jog dens Spids i begge sine Øjne ind,
at ingentid de Øjne skulde skue mer
ham selv, der led saa ondt og voldte Andre ondt,
men i et evigt Mørke kun se Spøgelser
og aldrig spejle Lys af elskte Ansigtstræk.
Med slige Ord og løftet Haand han stak sig selv

Gang efter Gang, til Øjeæblet løsned sig
og hang ham ned paa Kinden. Ikke draabevis
de tomme Huler blødte, men en kulsort Regn
af levret Blod ham strømmed ned ad Ansigtet.
Al denne Jammer er ej Værk af Enkeltmand,
men Værk af Mand og Kvinde, Barn af tvendes Skyld.
Hans før saa store Lykke har i fordums Tid
fortjent sit Navn, sin Glands, men nu forvandles den
til Graad og Afsind, Skam og Død, thi intet Navn
paa Nød er til, som her ej passer altfor godt.

Chorføreren.

Hvordan staaer nu det til med den Fortvivlede?

Buddet.

Han raaber, vi skal lukke op og vise hver
i Kadmos' Stad den Mand, der slog sin Fader ned,
den Mand, der — — — men det Ord er altfor skrækkeligt.
Han raaber, han skal bort, skal drives bort herfra
i Kraft af den Forbandelse, han selv har brugt.
Men nogen maa han have til at støtte sig
og lede ham paa Vej, thi han er hjælpeløs.
Døm selv derom, nu slaaes Paladsets Fløjdør op,
nu skal dit Øje skue sligt et Syn, at selv
en uforsonlig Fjende maatte ynke ham.

(Odipus træder frem, blodig og med udstukne Øjne)

Choret.

O Jammer og Ve, for blodig at se,
elendigst af alt, hvad mit Øje har mødt!
Hvad Vildelses Sot har slaaet dit Sind,
Ulyksalige Du! Hvad Guddom har ført
med al sin Kraft et dræbende Slag
mod det Sidste, Du havde tilbage?
Ve, ve, hvad jeg ser, ej mægter jeg mer
at staa for det Syn, hvor gjerne jeg end
vilde høre din Røst og stande Dig nær,
men Gysen isner mit Hjerte.

Ødipus
(famlende sig frem).

Ad hvad Vej, ad hvad Led,
imod hvem og hvorhen, ad hvad Kant, til hvad Side
skal jeg rette mit Fjed?
Hvorhen flyve mine Ord, der vildsomt fra mig glide?
Lysets Guder, som det vide,
hvor er alt, jeg havde, henne? Sig, hvad gjorde I derved?

Chorføreren.

De gjorde det, som intet Ord kan udtrykke.

Ødipus.
Første Strophe.

O Mørke, Du tætte,
Du slørende Taage, som aldrig kan lette,
Du Rædselens Mulm, der staaer rundt om den Blinde,
O, brændende Smerte, som raser derinde,
O, natlige Gjenfærd, der aldrig forsvinde.
(Tager sig til Øjnene og slaaer for sig med Hænderne).

Chorføreren.

Ja, jeg forstaaer det, dobbelt er din Lidelse;
dit ydre Øje smerter, men det indre mest.

Ødipus.
Første Modstrophe.

O Ven, som mig svarer,
Du Ven, som endnu mig sin Medynk bevarer,
Dig er det, der taler; din Stemme jeg kjender,
saa blind som jeg er, ser jeg dog, jeg har Venner,
din Røst midt i Mørket et Lysglimt mig tænder.
(Bevæger sig med udstrakte Hænder frem efter Stemmen).

Chorføreren.

O, Stakkel, hvorfor stak Du dine Øjne ud,
Ulykkelige! Hvilken Gud forvilded Dig?

Ødipus.
Anden Strophe.

Apollo det var, Apollo alene,
som styrted mig ned

i Elendighed.
Selv rev jeg da ud mine Øjenstene.
Hvi skulde jeg længer se Sol og Dag?
Alt, hvad jeg saa, voldte Rædsel og Nag.

Chorføreren.

Ja, Du har Ret; desværre, det er altfor sandt.

Ødipus.

Tredie Strophe.

Hvad kunde, o Ven, jeg betragte
og elske som fælleds og vort,
jeg Udskud, jeg Syndebelagte?
bort, bort med Forbryderen, bort!
Driv langt ud af Landet den store Forbryder,
omkring ham Forbandelsen koger og syder,
bort, bort, som hin Guderøst byder.

(Gjør en Bevægelse for at fjerne sig, men vakler.)

Chorføreren (med Hænderne for Øjnene).

Din Sjælekval er grufuld som din Ulykke.
O, gid jeg aldrig havde kjendt og elsket Dig.

Ødipus.

Anden Modstrophe.

Ve, Hyrde, Dig, som min Fod den spæde
forsigtigt drog frem
af den snærende Rem.
Du frelste mit Liv, det blev ingen til Glæde.
Ej havde jeg voldt, om jeg dengang var død,
mine Frænder og mig saa usigelig Nød.

Chorføreren.

Ja, ogsaa jeg saa heller, at Du da var død.

Ødipus.

Tredie Modstrophe.

Hvorfor fik jeg Livet tilbage?
Min Fader nu myrdet jeg har
og maatte til Ægteviv tage
den Viv, der til Verden mig bar.

Til Synd blev jeg født og til Jammer bevaret;
i Blindhedens Mulm faaer jeg aldrig besvaret,
hvortil mig min Skjæbne har sparet.

Chorføreren.

Mon ej det var et Fejlgreb, at Du ikke har
gjort Ende paa dit Liv, men valgt at leve blind?

Ødipus.

Nej, nej, sig ikke det og giv mig ingen Raad,
sig aldrig, at hvad gjort jeg har er ilde gjort.
Med hvilke Øjne skulde jeg maaske engang
i Dødens Rige se min Fader for mig staa
og se min Moder, jeg, som mod Forældrene
har handlet værre end den værste Kval og Død?
Troer Du, at mine Øjne kunde frydes ved
de Børn, hvis Herkomst nu jeg kjender altfor godt?
Nej, aldrig turde mere jeg betragte dem
og aldrig se min Kongestad med Taarn og Tind
og fagre Gudebilleder, hvorfra jeg selv,
jeg Skyldige, jeg onde Søn af ædelt Blod
for evigt udeluktes ved min egen Dom,
da jeg befoel enhver at sky Forbryderen,
der synded imod Guderne og Laïos.
Hvor skulde jeg, der fældede hin Straffedom
imod mig selv, se Stadens Folk i Øjnene?
Nej ingenlunde. Kunde blot jeg stoppe til
mit Øres Kilde, veg jeg ej tilbage for
at sondre fra den hele Verden helt mig ud
og være baade blind og døv paa samme Gang,
thi Sindets bedste Balsam er Uvidenhed.
O ve, Kithæron, Du som fik mig, hvorfor tog
Du ej mit Liv, at ingen, ingen Mennesker
erfare skulde nogen Tid, hvis Søn jeg var?
Polybos og Korinth og Du, mit Fædrehjem,
Du Hjem, jeg tog for mit, se, hvilken Ulykke
I lønligt fostred, fostrende det smukke Barn.

Nu er jeg kun en skyldig Moders slette Søn.
O, Sted, hvor trende Veje skilles, dunkle Dal,
Skovtykning paa den snævre Plads, hvor Jorden drak
det Blod, der rinder i mig selv, min Faders Blod,
udgydt af mine egne Hænder! Husker I
Forbrydelsen, jeg da begik og vandred hid
til anden værre Udaad? O, min Ægteviv,
først bar Du mig til Verden; derfra vandrede
mit Blod tilbage did, hvorfra jeg kom; tilsidst
flød Fader, Broder, Børn tilsammen ud i Et
med Brud, med Viv og Moder og hvad andet Navn
paa al Slags Skjændsel tænkes eller nævnes kan.
Hvorfor i Ord dog skildre, hvad i Daad er ondt?
Ved Guderne, forjag mig nu, forjag og skjul
mig langt herfra, hvor Ingen aner, dræb mig, styrt
mig ud i Havet, lad dets Afgrund sluge mig.
Kom, før mig bort, tag mig ved Haanden, frygt kun ej
at røre ved mig. I skal intet bære paa;
— alene jeg er stor nok til min Ulykke!

Chorføreren.

Der ser jeg Kreon nærme sig; hans Sag det er
at staa Dig bi og tage hver Bestemmelse,
thi nu maa han i dit Sted vogte Landets Vel.

Ødipus.

O, ve, hvorledes skal jeg kunne møde ham,
hvad Medynk kan jeg vente? Det er klart bevist,
hvor blodig Uret jeg i alt har voldet ham.

Kreon.

Ej kom jeg hid, Ødipus, for at spotte Dig
og kræve Bod for Skammen, der mig overgik;
men hvis I ikke undse Jer for Mennesker,
Thebanere, saa undse Jer for Himlens Sol,
for Helios, det Livsens Lys; viis Guden ej
sligt Skrækkebilled utilhyllet; dæk det til,
besmit ej med det Dagens Glands og Duggens Blink.

men før ham hurtigt ind i Huset bort herfra,
thi uberettiget det er, at andre Folk
end Slægten selv skal se og kjende Slægtens Sorg.

Ødipus.

Ved Guderne! da imod al Forventning Du
med gode Ord tiltaler mig Elendige,
saa hør min Bøn, den Bøn er til dit eget Gavn.

Kreon.

Hvad ønsker Du at opnaa ved min Mellemkomst?

Ødipus.

Driv strax mig ud af Landet og forvis mig did,
hvor aldrig mer en Dødelig skal møde mig.

Kreon.

Det vilde alt jeg have gjort, om ikke først
jeg nødtes til at grandske Gudens Villie.

Ødipus.

Hans Villie er tydeligt og klart bestemt;
han selv befoel at fjerne Fadermorderen.

Kreon.

Det gjorde han, men som nu Sagen stiller sig,
er det dog bedst at spørge ham engang endnu.

Ødipus.

Vil Du for min Skyld søge hos Oraklet Raad?

Kreon.

Ja, netop Du har bedst bevist dets Sanddruhed.

Ødipus.

Nuvel, jeg overdrager Dig at sørge for
den døde Dronnings Gravfærd, som Du selv det vil;
din Sag det er at drage Omsorg for din Slægt,
men mig bør ingensinde mer min Fædrestad,
imens jeg lever, se blandt sine Borgere.
Lad fjernt mig bo i Bjerget, i Kithærons Bjerg,
min Barndoms haarde Vugge, som Forældrene
bestemte mig til Hvilested for evig Tid.
Lad dér mig dø paa deres Bud, hvis Søn jeg er.

Og dog, jeg veed kun altfor godt, at ingen Sot
og intet Slag skal dræbe mig, thi ellers var
mit Liv ej bleven frelst til al den Lidelse.
Men lad min egen Skjæbne gaa sin mørke Gang.
Hvad mine Børn nu angaaer, Kreon, tænk da ej
paa Sønnerne, thi de er Mænd, de evne selv
at friste Livet, hvor de skal i Verden gaa.
Men sørg for mine to forladte Pigebørn;
i mange Aar nød aldrig jeg et Maaltid Mad,
hvorved de to var ikke med; af hver en Ret,
som bares frem for mig, fik de den bedste Del.
Tag Dig af dem og und mig selv den store Trøst
at klappe dem paa Kind endnu for sidste Gang.
Und mig den Trøst — — —

(Standser i stærk Sindsbevægelse. Kreon har under det nærmest foregaaende givet en af Vagten Tegn til at hidkalde Ødipus' Døttre.)

Du Ædle, om min Haand blot maa berøre dem,
ser jeg dem klart, som dengang jeg var seende.

(Antigone og Ismene komme tilsyne i en af Paladsets Sidedøre og bevæge sig frem mod Faderen. Stumt Spil. Ødipus bliver opmærksom og lytter.)

Hvem kommer der?
O Guder, det er deres Trin, jeg kjender dem,
den Hulken kjender jeg paa Stemmen! Kreon, Tak,
at Du af Medynk gav mig mine Børn igjen,
thi dem det er — — —

(Omfavner Børnene. Stumt Spil).

Kreon.

Ja, dem det er, jeg kaldte dem
herud; jeg veed, hvor inderligt Du elsker dem.

Ødipus.

Saa glæde Himlen Dig for denne Velgjerning,
din Skjæbne vorde blidere, end min det blev!

(Til Børnene, der atter have fjernet sig lidt i uvilkaarlig Skræk ved Synet af de tomme, blodige Øjenhuler.)

Kom Børn, kom hid, kom nærmere, kom lad min Haand,
min Broderhaand kjærtegne Jer, den samme Haand,

der stak Jer Faders før saa klare Øjne ud.
Ulykkelige, jeg som mod mit Vidende
gav Eder Liv ved den, der selv mig Livet gav.
De lyse Taarer mangle mig; jeg græder Blod
ved Tanken om den bittre Lod, som venter Jer
blandt Mennesker hver Dag, til Eders Liv er endt.
Til hvad Forsamling kan I gaa, til hvilken Fest
i Staden uden brat at vende hjem derfra
med Graad i Blik istedetfor at glæde Jer?
Snart stunder Tiden til, at I bør giftes bort,
men hvem vil have Mod nok til at overse
den Skam, der hviler paa min Byrd og paa mig selv
og som fordærver Livet for Jer Stakler med?
Thi hvad er mere uhørt? Eders Fader slog
sin Fader ned og tog til Viv den samme Viv,
der bar ham selv til Verden, og til Moder fik
I samme Kvinde, der har Eders Fader født.
Saa vil man sige; hvo tør da mon ægte Jer?
Nej! Ingen tør det! I skal blomstre af og dø
forladte, uden Elskov, uden Favnetag.
Vær Du da Fader for dem, o Menoikeus' Søn,
kun Dig de har; Forældrene, vi begge to,
faldt nu dem fra; lad ikke dem tilgrunde gaa
i Fattigdom blandt fremmed Folk; din Slægt det er.
Gjør ikke deres Skjæbne helt saa ond som min
men ynk din Søsters Børn for deres Ungdoms Skyld;
de eje intet, uden hvad af Dig de faa.
Lov mig det, ædle Frænde, giv mig Haand derpaa.
Men Eder, Børn, jeg gjerne gav et Raad endnu,
om I forstod det. — Ønsk nu Eders Fader blot
at leve ud den Tid, han skal, og ønsk Jer selv
en Lykke mindre krank end den, Ødipus fik.

Kreon.

Nok med Klage, nok med Sukke, gak i Slottet ind igjen.

Ødipus.

Vel, jeg gaaer, saa tungt det falder.

Kreon.

Bedst at passe Tid og Sted!

Ødipus.

Kun en Bøn endnu, saa gaaer jeg.

Kreon.

Nævn den, lad mig høre den.

Ødipus.

Send mig hurtigt ud af Landet!

Kreon.

Det maa Guden raade for.

Ødipus.

Hver en himmelsk Gud mig hader.

Kreon.

Derfor sker Dig, som Du vil.

Ødipus.

Kan det Svar forstaaes som Løfte?

Kreon.

Har jeg sagt det, er det saa.

Ødipus.

Lad saa Vagten bort mig lede.

Kreon (giver en af Vagten Tegn til at følge Ødipus).

Gaa, men slip først Børnene.

Ødipus.

O, nej, tag dem ikke fra mig.

Kreon.

Haab ej at beholde dem,
thi af alt, hvad Livet gav Dig, har Du intet mer beholdt.

Ødipus ledes bort. Medens Ismene tøver, iler Antigone ud efter den Blinde, viser med en bydende Bevægelse Vagten bort og griber selv sin Fader ved Haanden for at ledsage ham paa hans Vandring til det Fjerne.

Chorføreren.

Venner, se Ødipus drage langvejs i Landflygtighed,
han, der løste Sphinxens Gaade, han den bedste Mand, jeg veed.
Se det Hav af bundløs Jammer, der hans Lykke slog til Vrag,
lær som Dødelig at vente paa den store Dødens Dag.
Ingen, ingen har paa Jorden Navn af Lykkelig fortjent,
før han uden bittre Sorger lykkeligt sit Liv har endt.

Oplysninger

(efter Oversætterens Ønske tilføjede af *C. Jørgensen*).

Om Aaret for den første Opførelse af Tragedien haves ingen Angivelse fra Oldtiden. Sophokles's Liv strakte sig gennem det meste af det 5te Aarhundrede før Chr., hans Forfattervirksomhed begyndte allerede 468, hans Død faldt i 406 f. Chr.; en Gang i det lange Tidsrum mellem disse to Aarstal er altsaa Stykket fremkommet. En nærmere Angivelse er ikke let, dog har man i den Pest, som beskrives i Tragediens Begyndelse, ment at finde Hentydninger til den farlige Pest, der rasede i Athen i Begyndelsen af den peloponnesiske Krig, og derfor antaget, at Stykket kunde være skrevet i den Tid eller lidt efter (omtr. 429). Tragedien selv viser ogsaa, at vi her have et Arbejde af en fuldt udviklet dramatisk Digter, som med overlegen Kunst har behandlet et paa hans Tid allerede oftere benyttet Æmne, Sagnet om Ødipus' tragiske Skæbne.

Dette Sagn var almindelig kendt, Tilskuerne vidste i Forvejen Gangen i Stykket; det var Digterens Kunst at gøre Sagnets rædselsfulde Handling forstaaelig for dem, at lade den naturligt udfolde sig for deres Øjne og tillige at gribe det mest dramatiske Punkt i Sagnet, det Øjeblik hvor ligesom alle Ulykkens Strømme mødes og omskylle den ulykkelige Konge for uimodstaaeligt at styrte ham i Afgrunden.

Sagnet fortalte, at Laïos, Konge i Theben, havde ægtet Menoikeus's Datter Iokaste; men da Oraklet havde spaaet ham, at hans Søn skulde blive sin Faders Banemand, gav han det Drengebarn, Iokaste fødte ham, til en Hyrde, for at Barnet skulde udsættes paa Bjærgene og omkomme, og gennemstak til yderligere Sikkerhed dets Ankler og fæstede dem sammen. Barnet blev udsat paa Kithæron, Bjærget paa Landets Grænse, men Hyrder hos en anden Konge, Polybos af Korinth, fandt det og bragte det til hans Hustru Merope. Hun helbredede Barnets Fødder og tog det til sig, og af hende fik det Navnet Ødipus, der betyder: den med de opsvulmede

Fødder. Drengen voxede op i den Tro, at Polybos var hans Fader; men en ondskabsfuld Ytring af en jævnaldrende vakte hans Tvivl, og for at faa Vished gik han til Oraklet i Delphi og spurgte om sin Herkomst. Han fik Svar, men det lød, at han skulde komme til at dræbe sin Fader og staa i Elskovsforhold til sin Moder. I den Tro, at Oraklet hermed mente Polybos og Merope, holdt han sig borte fra Korinth, og paa sin Vej gennem Phokis traf han tilfældig paa en snæver Vej sammen med Laïos, der var til Vogns og havde sin Herold med; da de ikke vilde vige af Vejen for hinanden, kom det til Strid, og Ødipus dræbte baade Herolden og Laïos, som han ikke kendte, og kom derefter til Theben. Her havde Iokastes Broder Kreon, Menoikeus's Søn, overtaget Kongemagten; men da Uhyret Sphinx bragte Staden i Nød og Ulykke, lovede Kreon Riget og Laïos's Enke til den, som kunde gætte Sphinxens Gaade og befri Staden for Uhyret. Denne Daad udførte Ødipus, han fik saaledes Magten og blev uden at vide det gift med sin egen Moder.

Først efter mange Aars Forløb kom den rædselsfulde Hemmelighed for Dagen. Ødipus havde med Iokaste faaet to Sønner og to Døtre (Antigone og Ismene). Da disse allerede vare voxne, hændte de Begivenheder, som Tragedien her skildrer. Anledningen hertil gav en udbrudt Pest, idet Oraklet kun lovede Befrielse fra denne, naar man opsøgte og straffede Laïos's Morder. Dermed var Stødet givet til Stykkets Handling og den Række Afsløringer, som hurtigt bringer Sandheden for Dagen til Dels ved Ødipus's egen Iver for at opdage den skyldige Morder, uden at ane, at han selv er Morderen, og at den Landsforvisningsdom, han har udtalt over den skyldige, skal komme til at ramme ham selv. Gradvis og ligesom naturnødvendigt bryder hele Sandheden frem, og Tragedien maler os i spændende og gribende Træk denne Sandheds mægtige Virkning paa den intet anende, hidtil lykkelige Konge, der staar i sin fulde skønne Manddomskraft og nu ved et eneste haardt Slag af Skæbnen aandeligt sønderknuses og lukker Lys og Haab og Glæde for bestandig ude fra sin Sjæl.

S. 5, Lin. 7. unge Skud paa Kadmos' gamle Træ. Om de thebanske Børn. Kadmos havde efter Sagnet grundlagt Theben, særlig dets Borg Kadmea; han var Stamfader til Herskerslægten i Theben. Kadmeerfolket er Thebanerne. Den gamle Stad med de syv Porte og med flere Templer, som Sophokles her nævner, blev grundig ødelagt af Alexander den

Store; vi vide derfor meget lidt om Byens ældste Udseende. Floden Ismenos løb forbi Byen.

S. 10, L. 2 f. n. Sandsagn... Pytho. Orakelsvar fra Apollos (Phøbos's) Helligdom i Delphi (Pytho). Ogsaa i Theben havde Apollo tilligemed Artemis og Pallas Athene forskellige Templer og Helligdomme; derfor paakalder Choret særlig disse Guder. Den deliske Gud kaldes Apollo efter sit Fødested Øen Delos.

S. 12, L. 6. den onde Ares. Krigsguden Ares (Mars) er her den, som volder Pest. Han er fra gammel Tid fjendtlig stemt mod Theben, fordi Kadmos havde dræbt hans hellige Slange. Choret paakalder Lysets Guder imod Ares, beder Zeus om at styrte ham ud i det barske Hav ved Thrakien (Amphitrite er Havgudens Dronning). Apollon og Artemis skal angribe ham med deres Pile. Lykeios er et Tilnavn til Apollo. Han har med sin Søster Artemis ogsaa Helligdomme i Lykien (i Lilleasien). Ogsaa Bakchus, hvis Moder Semele var en Datter af Kadmos, skal hjælpe sin Moders By med sin Hær af Bakchantinder (Mænader).

S. 14, L. 14. Polydoros, tidligere Konge i Theben, var en Søn af Kadmos og Fader til Labdakos, der igen var Fader til Laïos (Labdakiden). Kadmos var en Søn af Agenor, Konge i Sidon i Phønikien.

S. 20, L. 13. Loxias, Tilnavn til Apollo som Gud for Orakler og Spaadomskunst; han beskytter Sandsigeren Tiresias.

S. 22, L. 16. den delphiske Hule. Paa Bjærget Parnassos i Landskabet Phokis laa Delphi, hvor Apollos Orakel var. Efter et gammelt Sagn betragtedes Delphi som Jordens Midtpunkt (Navle).

S. 23, L. 13. Barn af Polybos. Choret mener, ligesom Ødipus selv, at han er en Søn af Polybos, Kongen i Korinth, og aner endnu ikke, at Ødipus, hvis Tiresias har Ret i, at det er ham, der har dræbt Laïos (Labdakos's Søn), i Virkeligheden har fældet sin egen Fader.

S. 39, L. 19. Abæ... Olympia. Oraklernes Hellighed maa efter Chorets Mening (modsat Iokastes) holdes i Ære. Først af Oraklerne nævnes Delphi (Jordens Midte), derpaa Abæ, hvor et Apollo-Orakel fandtes, der ansaas for ældre end det delphiske. I Olympia, hvis Ry især skyldes de store Nationalfester der, var et gammelt Zeus-Orakel, hvor Præsterne spaaede af Brændofret.

S. 48, L. 9. Kithæron, Grænsebjærget, hvorpaa Ødipus var fundet som Barn, blev ligesom hans Fostermoder. Choret fortaber sig i Gætninger om, hvem Barnet kunde være, maaske var det født af en af Bjærgets Nympher, enten med Pan eller

Apollo, eller det havde til Fader Hermes (Kyllenes Behersker) eller Bakchos, som færdes meget paa Bjærgene (særlig Kithæron) med sit Følge af Satyrer og Mænader eller i Selskab med Bjærg- og Skovnympher.

S. 54, L. 17. Istrosfloden eller Phasis' Strøm De største Floder kan ikke med deres Strøm aftvætte Slægtens Skam (Labdakideslægten efter Laïos' Fader, Labdakos); Istros er Donau, Phasis (i Kolchis) tænkes ofte som en mægtig Grænseflod mellem Europa og Asien.

S. 60, L. 3 f. n. Helios, Solens Gud, maa ikke besmittes ved at se Ødipus i hans skrækindjagende Skikkelse.

S. 62, L. 8. to forladte Pigebørn. Af Ødipus' to Døtre Antigone og Ismene ledsagede den første Faderen i hans Landflygtighed og led selv senere den Skæbne, som er skildret i Tragedien „Antigone“, efter at hendes to Brødre Eteokles og Polyneikes havde dræbt hinanden i Kampen om Theben.

Choret i Stykket bestaar af Byens Ældste (Geronter) af de ædleste thebanske Slægter.

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

NR. 31

HEDENSK MONOTEISME

BIDRAG TIL GUDSBEGREBETS HISTORIE

AF

EDV. LEHMANN

KJØBENHAVN

KLEINS FORLAG

CAMILLA KLEIN

1897

Forf. beder læserne betragte dette lille skrift blot som en skitse; en virkelig gennemarbejdelse af æmnet vilde være en meget vidtløftig opgave. Måske skulde man ikke indlade sig på at give så vigtige spørgsmål en behandling, der ofte må indskrænke sig til antydninger, hvor både forfatter og læser kunde ønske en fuld undersøgelse; men den pludselige aktualitet, spørgsmålet »monoteisme« har fået, gjorde det ønskeligt, at læseverdenen kortelig blev oplyst om, hvorledes de fleste religionshistorikere nutildags ser på disse ting, hvilke data man fornemmelig arbejder med, og hvor man mener problemerne ligger. Mere end en sådan orientering gør bogen ikke fordring på at bringe.

Til behandlingen af den græske religion har prof. J. L. Heiberg og dr. A. Drachmann givet mig meget værdifulde vink; også min ven, cand. theol. O. Jacobsen skylder jeg tak for den omhyggelige og frugtbare kritik, hvormed han har stået mig bi under det hastige forfatterskab.

Der polytheismus muss zum monotheismus werden. Es scheint mir von der grössten wichtigkeit diese thatsache festzustellen und ihre notwendigkeit zu begreifen.

H. Usener. Götternamen. 1896, s. 338.

Nur eine flache Rhetorik wird an diese sehr complicirten Dinge den Massstab des Monotheismus der jüdischen Propheten oder der altchristlichen Gemeinden legen.

E. Schwartz. Fünf Vorträge über den griechischen Roman, s. 107.

De tilfælde af monoteisme, vi kan iagttage udenfor jødedommen og de fra den udgaaede religioner, og navnlig i vor egen races, i de indogermaniske religioner, er kendeligt nok resultater af en bevægelse i polyteismen henimod monoteisme, og de får derfor størst interesse ved at ses på baggrund af denne bevægelse.

I dette århundredes begyndelse og midte var man nu tilbøjelig til at mene, at polyteismen i sin første historiske optræden var en bevægelse bort fra dyrkelsen af ên gud. Denne lære om en urmonoteisme blev fremsat med særlig styrke af den for sin tid så fortjenstfulde filolog og religionsfilosof Friedrich Creuzer i Heidelberg; den fik filosofisk støtte af Schelling og kom derigennem til at påvirke så betydelige mytologer som Welcker, den græske gudelæres gamle mester, og den store vedaforsker Roth. Teorien stemte altfor vel med romantikens grundsætning: „jo længere fra kulturen, des renere livsindhold," til at den ikke skulde vinde almindelig yndest i den romantiske tid, og det er da også romantikeren blandt de nulevende mytologer, Max Müller, forbeholdt at forkynde, at „monoteismen er gået forud for polyteismen", og at „gennem den polyteistiske tåge i vedaerne bryder erindringen om den ene, uendelige gud igennem". Men også fra kirkelig side fik denne synsmåde kraftig støtte, idet den jo faldt sammen med den bibelske lære om menneskeslægtens begyndelse og oprindelige gudsforhold; derfor ser vi den endnu i 1873 forfægtet af den religiøst konservative v. Strauss u. Torney, hvis essay om dette

spørgsmål er oversat på dansk af pastor Dalsgård [1]). Den lille bog viser ret, hvor falmet teorien om en urmonoteisme er i vore dage; ti de data, der anføres, er mindst af alt beviskraftige. Ingen vil nutildags indrømme, at den indiske Varuna, nattens og vandenes og vatersotens gud, eller den ved en sen teologi udformede Ahura Mazda er vidnesbyrd om en oprindelig monoteisme; hvad ægypten angår, er Strauss Torney's mytologiske konstruktion just fornylig bleven fuldstændig knust af Maspero, og Lenormants absolute babyloniske guddom Ilu, der også skal bruges som oprindelig engud, har forlængst vist sig at være en misforståelse. Hvormeget den kinesiske urgud har på sig, må sinologerne vide; Strauss Torney er på dette punkt mand af faget, — lad os håbe, han har bedre held med sig her! Heller ikke den ofte påståede sammenhæng mellem den allerede i Vedaerne rudimentære Dyaus Pitar og Juppiter o. s. v. kan bruges til noget i denne forbindelse; ti i bedste fald vilde den kun vise, at indogermanerne, — men også kun de — oprindelig har haft fælles højeste gud.

I virkeligheden er da urmonoteismen også opgivet af næsten alle; men den har haft en eftervirkning, som ikke helt har fortaget sig endnu. Tænker man sig nemlig religionen begyndende på en saadan højde som dyrkelsen af en algud, må man jo slutte, at de lavere fænomener som dyre- og åndedyrkelse, fetichisme og lignende er opståede ved en dalen fra denne højde, er resultatet af et religiøst forfald, og dette lærer da også den såkaldte degradations- eller degenerationsteori, som Max Müller har givet vægtige bidrag til, og som hyldes af enkelte religionshistorikere nutildags. Særdeles tydeligt finder vi denne teori fremsat i det om-

---

[1]) Nogle Overvejelser angaaende den almindelige Religionsvidenskab. Kbh. 1887.

talte skrift af Strauss Torney; han støtter den på sin grundpåstand, at ingen polyteisme nogensinde har udviklet sig til monoteisme: „vi kan vel iagttage, hvorledes mængden af de mytologiske guddomme tager til, men ingensteds finder vi, at der af en religion, som man kan betegne som fetichistisk-polyteistisk, nogensinde har udviklet sig en monoteisme.“ I sammenhæng dermed søger forf. nu (s. 73) at vise, hvorledes polyteismen efterhånden er sunket ned i dyredyrkelse o. l., hvis den da ikke „ved at stræbe tilbage til den tabte enhed“ hjemfaldt til panteisme. Bortset fra et enkelt datum, der skal bevise den ægyptiske dyredyrkelses senhed, er teorien her blot fremsat som en række påstande; Leipzigerprofessoren Bruno Lindner, der ikke anerkender urmonoteismen, men i alt øvrigt hylder den samme synsmåde, vælger en tilsyneladende mere objektiv fremgangsmåde, idet han gør teorien gældende under selve sin fremstilling af religionernes historie[1]). Han udtaler ikke nogen bestemt påstand, men værkets hele disposition er dog et utvetydigt vidnesbyrd om forfatterens tendens; ti den begynder med de højere former af hedenskabet som Veda- og Avestareligionerne og sætter de lavere, animistiske fænomener tilsidst. Fra Lindner har degradationsteorien forplantet sig her til norden gennem et par af hans elever: normanden dr. Michelet har givet den et ret besindigt udtryk i nogle artikler: „Om religiøs nedgang“ (i Luthersk Kirketidende VI.), medens den danske præst lic. H. M. Larsen har drevet synsmåden op til en uforfærdet kuldkastelse af den moderne religionsvidenskabs mest anerkendte metoder og resultater.[2])

Det er ikke vanskeligt at påvise, at de lavere religiøse

---

[1]) I Zöcklers Handbuch der theol. Wissenschaften. Supplementband.

[2]) Den bibelske Monoteismes Særstilling. Kbh. 1896.

tilstande, som denne skole erklærer for de hedenske religioners sidste stadium, i virkeligheden er det ældste, vi kan nå tilbage til. Naar man skal bestemme sådanne forestillingers ælde, lønner det sig at betragte de skikke, i hvilke de giver sig udtryk, og se, af hvilken kulturperiode disse naturligst må tænkes at være fremgåede; og vi finder da, at såvel dødekulten som dyredyrkelsen og den chthoniske kultus (dyrkelsen af jordguder) indeholder en mængde elementer, og overhovedet bevæger sig i et milieu, der aldeles ikke lader sig rime sammen med de senere historiske kulturer, i hvilke vi ser dem bestå. Det falder derfor naturligt at forklare dem som levninger fra en længst forsvunden tid. Et drastisk exempel på en sådan atavisme har vi i Anthesteriefesten i Athen; i disse festdage, som helt var viede dyrkelsen af de døde, pakkede den dannede Athenienser så at sige alt, hvad hans kultur havde givet ham af teoretisk indsigt og praktisk forstand, sammen; han ventede de dødes komme, frygtede spøgelser ved højlys dag, strøg beg på sine dørposter og gik med tjørneblade i munden for at værge sig mod gengangerne, ligesom han satte madretter frem i sit hus, som familiens afdøde medlemmer kunde gøre sig tilgode med, indtil han mod aften jog dem på døren, — kort sagt: han bar sig hele dagen ad som en papuaneger, og han vilde ikke have båret sig således ad, hvis ikke den religiøse traditions ubetvingelige konservativisme på dette punkt havde tvunget ham dertil. Så gammel var denne tradition, at det ord, hvormed man på Anthesteriefesten tiltalte sjælene (*κήρ*) allerede var de homeriske digtere en uforståelig antikvitet, hvilken de tillagde alle slags andre betydninger end den oprindelige simple: den afdødes sjæl.

Også gravskikkene, der jo bestandig er meget konservative, fortæller os om dødedyrkelsens magt i en forhistorisk tid, og idet de bevarer antikverede skikke,

volder også de ret følelige kollisioner med en senere tids bevidsthed. Således f. ex. hos Grækerne: da det berettes, at Achilles slagter 12 troiske ynglinge ved Patroklos' bålfærd, forsømmer digteren ikke at tilkendegive sin indignation over denne „grulige misgerning"; også sønderlemmelsen af de faldne fjender, som humaniteten forlængst havde overvundet, bestod endnu i sammenhæng med gravskikkene. Men ikke blot dette kulturhistoriske vidnesbyrd, også et arkæologisk bringer gravskikkene os: således som man bar sig ad ved Patroklos' ligfærd, idet man gav ham hunde og heste og slaver med i døden o. s. v., sådan har man båret sig ad overalt i vor race i ældgammel tid, i Indien som i Norden — og vel altså også i den urtid, da denne races folk endnu havde fælles hjem, — således bærer alle primitive folk sig ad mere eller mindre, fordi det overalt er den primitive forestilling om døden, at den er en fortsat existens, og at man i den har brug for alt det, som glæder et menneske her i livet.

Men netop denne forestilling om døden er, hvor den endnu er livskraftig, uadskillelig forbundet med dødedyrkelse og troen på de døde som overnaturlige magter. Således finder vi da også i Grækenland, at man fortrinsvis i den ældste tid har drevet virkelig tilbedelse, kultus af heroerne (med hvilket ord man oprindelig betegnede de afdødes ånder). Denne kultus nævnes i grækernes ældste erindringer og er bevidnet i vore allerældste fund i Grækenland; blandt gravene i Mykene findes et alter af form som en brønd uden bund; som vi vêd af senere beretninger, brugtes et sådant alter til herodyrkelse: offerdyrets blod skulde strømme direkte ned til heroen i graven. På lignende måde havde Inderne for skik ved fædreofret at grave risboller og de andre offerspiser ned i jorden; også her bærer denne adfærd arkaismens præg.

Et generelt bevis for dødedyrkelsens overordentlige ælde i grækenland ligger i, at den for de homeriske digte, den græske litteraturs ældste dokument, er et i den grad overvundet stadium, at disse aldeles ikke forstod, hvad meningen var med sådanne skikke og forestillinger, skønt man endnu anvendte dem på visse traditionelle punkter, ved ligfærd, i edsformler o. l. Således tænkes Erinyerne hos Homer som en slags Nemesis, der forfølger morderne her på jorden, og kun i edsformlerne anråbes de som underjordiske. At de oprindelig var afdødes sjæle og ved videre udvikling heraf blev dødsgudinder (ligesom det gik κῆρες), derom ved Homer intet.

Det vilde være let at påvise dødedyrkelsens ælde også fra andre religioner som f. eks. den babyloniske, hvor dødsriget helt igennem er indrettet i en forbabylonisk kulturs stil, kun svagt berørt af den senere semitiske kultur, dens guder og dens sprog, og navnlig er et ligefremt udtryk for det verdensbillede (den syvdelte verden), om hvilket vi ved, at det tidlig blev afløst af den babyloniske astronomi med dens 4 verdenshjørner.

I nær forbindelse med sjæledyrkelsen står dyrkelsen af de chthoniske guder, navnlig fordi disse i reglen betragtes som herskere i dødsriget. De har dog ikke selv været betragtede som sjæle eller heroer, hvad man ser af den forskellige kultus, de nød. Men netop kultuselementerne, som man fremsatte for de chthoniske guder, belærer os om denne gudstjenestes høje ælde; således vovede man sig aldrig, eller kun yderst sjældent til at byde dem så moderne forfriskninger som vin og olie, men man bryggede dem den gamle mjød og rørte dem den melsuppe, som grækenlands beboere havde forlystet sig med, før vin og olie var bragt til landet; og medens man ofte moderniserede dødedyrkelsen op, beholdt den chthoniske kultus bestandig sine gamle former ufor-

andrede og var omgivet med den diskrete respekt, hvormed man allerede dengang betragtede det oldtidsgrå: man syntes just det anstod denne gamle kultus bedst at beholde sine arkaistiske former, og man forstod den sålidt, at man ikke følte nogen trang til at holde den au courant.[1]) — Når man fremdeles undersøger de enkelte guders historie, vil man — ikke blot i Grækenland men også i asiatiske religioner, baade ariske og semitiske — finde, at mange guddomme fra først af har været chthoniske magter, der da senere er avancerede til at blive overjordiske eller himmelske væsener. Selv hvor der findes myter, der påstår den modsatte bevægelse (som helvedfartlegender o. l.), vil den religionshistoriske analyse ofte føre til at forkaste myten som et uheldigt forsøg på at forklare sig den dobbelte kultus.

Også i dette spørgsmål er arkæologien en virksom vejleder: fællesskabet mellem de indogermaniske folk er her så meget interessantere, som det strækker sig til petitesser som talsymboliken (tallene 9 og 27), brugen af rød uld o. l. — for ikke at tale om slangeemblemet, honningofre og andre chthoniske elementer, hvis konstante optræden hos mange folk, også udenfor den indogermaniske race, Herman Diels har skænket indgående omtale i sine Sibyllinische Blätter (s. 41, 69 etc.).

Hvor fremmed nu dyrkelsen af dyr og træer o. l. står i den kultur, vi i almindelighed betegner som den græske, hvor overvundet den allerede er, dengang da hin kultur havde dannet sig, det får vi et levende indtryk af, når vi betragter den dyrkelse, som blev den brauroniske Artemis til del i Attika: Ej langt fra det Athen, hvor bygningskunst og billedhuggerkunst forlængst havde sat guderne monumenter af den højeste skønhed,

---

[1]) Jfr. Stengels redegørelse i festskriftet til Friedländer. 1895. s. 414 f.

og hvor digtning og tænkning havde åndeliggjort det guddommelige, dêr var det endnu skik, at bønderpiger klædte sig ud som bjørne og dansede rundt om en træstamme, som de kaldte Artemis — en lille kultisk forsumpning derude på bondelandet, hvori det ikke er svært at gøre stenalderfund. I selve Artemisbillederne kan man ret godt forfølge udviklingen fra hint primitive stade; hun voxer så at sige for vore øjne ud af træstammen, ligesom Hermes, vejenes gud, voxer ud af den primitive stenstøtte, der rejstes på korsveje og lignende steder. Eller Artemis ses som en buste på en stabel af dyrehoveder for senere, frigjort fra disse, at løbe som den opkiltrede jægerinde med hjorten ved sin side; hjorten er ikke længere en del af gudinden, den er hendes symbol, den skikkelse, hvori hun forvandler sig selv eller andre. Og som det er gået hende, er det upåtvivlelig gået adskillige andre græske guddomme. „Vi kan nutildags ikke nægte", siger den grundige svenske forsker, Sam Wide, „at der har været en fjærn fortid, i hvilken Grækenlands beboere har tænkt sig deres guder i dyreskikkelse. Således bliver Dionysos tænkt som tyr, Apollon Delphinios som delphin, Apollon Lykeios som ulv, Poseidon Hippios som hest, Nereus som gris o. s. v. I tidens løb ændrede denne forestilling sig og guderne fik menneskeskikkelse. Men spor af den gamle opfattelse blev dog hyppigt stående; det dyriske blev overført på gudens omgivelse. På denne måde kan den mærkværdige kendsgerning forklares, at adskillige præster og præstinder bære dyrenavne, således de attiske ἄρκτοι, som bragte den brauroniske Artemis ofre, de lakoniske πῶλοι, Demeters og Kores præstinder, de efesiske tempeldrenge ταῦροι o. s. v. Fremdeles viser der sig spor af gudernes tidligere dyreformer deri, at vedkommende dyr, istedetfor at repræsentere guden selv, tænkes som gudens ledsager, gudens hellige dyr, der fortrinsvis

blev ofret til ham. Dog var den gamle forestilling om, at guden selv var dyret, ikke med et forsvunden. Derfor var menneskene stadig lidt uhyggelige ved at skulle ofre dyret og betragtede ofret som et pium scelus, ved hvilket offerpræsten pådrog sig en svær forbandelse, den han måtte sone bagefter — i gamle tider formodentlig med livet.“ [1])

Disse fænomener er altså det ældste, vi kender: ældre end enhver historisk kultur, ældre end enhver religionsform, som forudsætter kultur. Om de ere religionens første trin, kan vi naturligvis ikke afgøre, men vi kan fra historisk side ikke modbevise dem der påstår det. — Nu er det imidlertid en hyppig kendsgerning, at disse lavere tilstande mælder sig, og det med særlig styrke, ved slutningen af en religions levnedsløb eller ved ophøret af en kulturperiode. Deraf har mytologerne af og til — til fryd og fromme for degradationsteorien — sluttet, at disse fænomener først var opståede på dette sene tidspunkt.

Men denne slutning holder sjældent stik; ti man kan vel vise, at dyre- og sjæledyrkelsen optræder, men man kan ikke godtgøre, at det, der optræder, er noget nyt; og i de allerfleste tilfælde viser dette fænomen sig ved nærmere betragtning at være en genopliven af det tidligere, en gåen i barndom, atavisme.[2]) Undertiden ser vi denne genoptagelse udført med en vis grad af bevidsthed og vilkårlighed; således i Ægyptens sahitiske og ptolemæiske dynastiers tid, hvor dyredyrkelsen gjorde sig i høj grad bemærket, og ligesom fik mere façade

---

[1]) Lakonische Kulte. 1893. s. 79[1].

[2]) Dette gælder dog ikke de abstrakte lykke- og skæbneguder, ej heller de lægeguder, der kommer i kurs i disse senere perioder; de hører efter deres hele karakter til den religiøse forfaldstid og er sikkert først kommet til udfoldelse i denne.

end i de gamle tider, hvor den egentlig hører hjemme. Ti det var mindst af alt noget nyt, der kom op — således som tidligere Le Page Renouf mente, og således som normanden Lieblein med ubetvingelig ihærdighed vedbliver at påstå det, efter at de allerfleste ægyptologer forlængst er blevet enige om det modsatte — men af forskellige grunde gjorde man mere væsen af dyredyrkelsen og bekostede mere på den, — i den sahitiske tid, fordi alt, hvad der hørte til pyramidetiden, i det hele taget var blevet mode, — under Ptolemæerne, fordi de af statskløgt favoriserede denne populære kultus. Overhovedet: idealerne lå for den civiliserede Ægypter i fortiden, og særlig, når der skulde gøres et religiøst skridt, blev det i reglen et tilbageskridt, og det samme gælder for en del om den yngre babyloniske tid med dens arkæologiske sværmerier.

Men stærkere end denne vilkårlige fornyelse af det primitive er den uvilkårlige, der ytrer sig, når kulturen forfalder, og de skranker, åndsdannelsen har sat for de lavere religionsformer, styrter, så at bondereligionen, der i alt væsenligt er de gamle tiders religion, igen dukker op med sin overtro, sine mirakler, sine spøgelser og djævle, sine varsler og soninger, sine dyresymboler og feticher. Det ser vi i den klassiske oldtids slutning med dens vildsomme og forvirrede religionsmani; vi ser det af den sene, yngre Avesta, der vrimler af folkelige djævle, der hvor den ældre zarathustriske teologi har dæmonologiske idèer, og vi ser det af buddhismens forfald fra en vidunderligt afklaret, etisk ateisme til gudetro og djævletro, til kultus og allehånde magi.

Særdeles tydeligt har semitisten Robertson Smith — måske den genialeste forsker blandt det sidste slægtleds religionshistorikere — påvist dette atavistiske tilbagefald for de vestsemitiske religioners vedkommende. Ved den tid, da de semitiske småriger ved middelhavets østkyst

følte sig magtesløse overfor Assyrernes truende fremrykning, forlod man efterhånden de nationale guder, der havde vist sig udygtige til at værne om deres lande, og vendte sig til plumpe, folkelige kultformer, i hvilke man tydelig erkender rester af tidligere religionsformer. „Her, siger Rob. Sm.[1]. har vi et klart tilfælde af, hvorledes en kultus af den mest primitive type dukker op igen; en kultus, der i århundreder havde været banlyst fra den offentlige religion, men som kan have holdt sig ilive i obskure kreses private eller lokale overtro. Men medens denne kultus' ritual og dets udtydning endnu er aldeles primitive, så er der den store forskel mellem de genoplivede dyremysterier og deres gamle forbilleder, at de ikke længer er bestemte slægters særeje, men at de praktiseres af folk, som forlader deres oprindelige, nedarvede religion for ved denne kultus at træde ind i et nyt religiøst broderskab, der ikke længer er baseret på naturligt slægtskab, men på en mystisk delagtighed i det guddommelige liv, fremstillet i det sakramentale offer".

Her er det altsaa politiske ulykker, som volder det religiøse tilbagefald, et forhold, som vi ofte har lejlighed til at iagttage, bl. a. i Persien, hvor Zarathustrareligionen kendelig rustificeredes og sank tilbage i før-zarathustriske tilstande, efter at Achæmenidernes rige var omstyrtet. Men Rob. Sm. nøjes ikke med at konstatere tilbagefaldet; han påviser, som vi så, forskellen mellem den oprindelige og den tilbagevendte tilstand: at hvad der i det første tilfælde er en naturlig ting i et lavtstående, men sundt samfund, det bliver senere i det kultiverede samfund et sygeligt og kunstigt produkt uden religiøs mening eller social berettigelse — en påvisning, ved hvilken han i virkeligheden har åbnet synspunktet

[1]) Lectures on the Religions of the Semites [2] s. 357 ff.

for behandlingen af alle lignende former af religiøs degeneration.

Forfaldets årsag er nedgang i kultur, også der hvor denne ikke skyldes noget politisk brud. Det gælder f. eks. om buddhismen, der først forandrede sin karakter, da den slap ud af den munkekres, hvori den oprindelig hørte hjemme, og meddelte sig til altslags godtfolk, der ikke besad munkenes intelligens og åndsdannelse. Det gælder også om hvad vi oplever i den romerske kejsertid, hvis forfinede, forstandslige og verdslige civilisation med de dertil svarende omslag i spiritisme og pietisme i virkeligheden kun er et forfald i kulturen, er en moralsk nedgang. Den egentlige, opbyggende kultur derimod, forøgelsen af menneskenes livsbetingelser, forhøjelsen af deres livsmål og forædlingen af deres levevis, er ikke blot fremmende for religionen, men religionen er igennem hele hedenskabet, lige indtil de verdensflyende retninger i det religiøse liv begynder at danne sig, aldeles solidarisk med dette kulturliv: stiger kulturen, så stiger religionen med den, og sygner kulturen, så falder religionen i hede, og alskens gammelt hedenskab voxer op, ligesom ukrudt, hvor de dyrkede planter forsømmes.

Denne sammenhæng mellem religion og kultur er aldeles selvfølgelig; ti i disse former af hedenskab er guderne jo netop repræsentanter for de magter og værdier, som menneskene er henviste til at operere med: i naturen og end mere i kulturlivet har enhver tilstand eller virksomhed, der er mennesket til nytte eller skade, sit agens, sin virkende årsag i en guddom, og det er gennem henvendelsen til — det vil for en stor del sige: gennem den kultiske beherskelse af — disse guddomme, at mennesket mener at magte naturen og komme gennem livet. Derfor er det klart, at gudeverdenen er tilbøjelig til at blive sådan som verdensbegrebet er, til at stige og falde, sprede sig og samle sig med menneskenes

verdensbillede ɔ: deres naturbegreb og forestillinger om livets gang. Vi vil i det følgende få at se, hvorledes kulturvirksomhederne, lige fra den primitive praktiske opdyrkelse og bebyggelse af jorden til de højeste åndelige ytringer: videnskaben, filosofien og digtningen og først og fremmest det moralske livs udvikling, får afgørende betydning for religionen, ligesom også kulturlivets ydre vilkår; de politiske bevægelser og samfundsordninger, de geografiske og nationale bestemmelser, bliver mægtige faktorer i dette sammenspil; men vi vil tillige se, at de samvirkende faktorer her er så mange, at vi aldrig får med en usammensat tilstand eller bevægelse at gøre.

Hvilke de første svære skridt har været, der førte menneskene fra de religionsformer, som vi har betegnet som primitive, til virkelig religion, til dyrkelse af guder, kan vi selvfølgelig ikke sige; ej heller kan vi påvise nogen aldeles fast grænselinie mellem de to religionsformer. Men ét kan vi iagttage mange steder, og det er, at, hvor den virkelige religion har konstitueret sig, der optræder den fjendtligt mod de lavere trosformer, som vi kan karakterisere som djævlelære og trolddom: guderne fordriver dæmonerne, hvor de kan, og nærmere beset: de fordriver dem fra de opdyrkede egne, fra marker og bygder, hvor guderne høre hjemme, til de ubeboede egne, til heder og skove, hvor dæmonerne efterhånden får deres tilhold. Atter her er det Robertson Smith, der har fået øje for forholdet. De virkelige guder, siger han — i skarp modsætning til den hyppige påstand *deos fecit timor* — er deres tilbederes venner og regnes for deres frænder; mellem guden og den stamme, der dyrker ham, består der en venskabspagt (*a friendly association*); han tilhører dem og de ham, og det sted, som de beboer, bliver hans ejendom, hans virkeplads: han gør det frugtbart og han beskytter det

mod ulykker og fjender. Fra menneskenes side ytrer pagtforholdet sig som kultus, hvorved de underholder guden og forpligter sig til ham; og endrægtelig fører nu guden og hans tilhængere kampen mod deres fjender, dæmonerne, der fortrænges og fordrives til de øde steder, efterhånden som landet beboes og bebygges.

Denne bebyggelse, det stedfæstede bo med dets ordnede og rigere livstilstande og tilsidst med opdyrkelse af jorden, er betingelserne for at menneskene kan frigøre sig for djævleangsten og blive gudedyrkere; ti først dette — den begyndende kultur — kan give menneskene den tryghed ved livet, som må til for at det kan falde nogen ind at tænke sig livets magter som venlige væsener og nære tillid til dem. Ti mod dæmonerne viste man kun frygt, således som man, før man ved kulturen blev herre over sin situation, jo havde alt at frygte af tilværelsen, og man søger ikke at knytte sig til dæmonerne, men for enhver pris at afværge dem. Derfor er forholdet til dæmonerne ikke dyrkelse, men maning; men disse to forhold adskiller sig ikke blot ved de følelser og den stræben, der ligger til grund for dem, men også derved, at der må have udviklet sig et samfund, førend en virkelig kultus kan finde sted, men også dette danner sig først ret, hvor kulturen har begyndt sit værk.

Således taler man altså paa en vis måde om kulturen, når man i denne forhistoriske sammenhæng taler om kultus, og man ser da rækkevidden af Robertson Smith's påstand, at det er kultus, som skaber guden; mister han sin kultus, så synker han ned til at blive dæmon, og det er i denne kultusfortabelse, at en guds degradation består: begribeligt nok, ti dermed sættes han udenfor samfundet og udenfor kulturen. Omvendt er det ikke udelukket, at en dæmon kan afgive skikkelse eller skabelon til en guddom, der danner sig, men dette er en arv, som guden modtager fra dæmonen, samtidig

med at han arver hans territorium, og der er ikke hermed tale om, at „dæmonen bliver gud.“ Det grundfaktum, vi har at gøre med, er, at dæmontroen afløses af gudedyrkelse, nemlig i kraft af kulturen. Overhovedet er det ikke det væsen, man forholder sig til, men måden, hvorpå man forholder sig til det, som er det interessante i religionens udvikling, og det er også her, at kulturens indflydelse viser sig kendeligst. [1])

Denne Robertson Smiths formodning har, som alle den slags principielle betragtninger, visse vanskeligheder ved helt igennem at gøre sig gældende, — religionerne er så forskellige —; men hvilke indvendinger man nu end kunde rejse mod dens gennemførelse, så er der ikke tvivl om, at der her er angivet et meget frugtbart synspunkt, der kaster lys over — og på den anden side støttes af — mangfoldige iagttagelser. Således er det jo en stående karakter hos de chthoniske guder, hvem vi må sætte blandt de ældste af de virkelige guder — at de ved siden af deres stilling som dødsrigets herskere varetager jordens frugtbarhed og i denne egenskab viser sig som venlige magter. Blandt disse chthoniske guder finder vi nu ikke sjælden just repræsentanterne for den primitive bebyggelse: plovens og arnens guder, de guder, der gør mennesket til kulturmenneske. Også af de guder, der ikke sikkert er chthoniske, og som vi senere møder som himmelske væsener eller guder for en eller anden idé, er mangfoldige begyndt som jordiske frugtbarhedsguder; det gælder om de fleste Baalguder og om adskillige græske guder og gudinder.

Undersøger vi nu disse ældgamle guddommes magtområde, så finder vi, at mange af dem oprindelig kun har haft gyldighed som lokalguder. En sådan lokalgud ejer eller tilhører et enkelt distrikt, som han gør

---

[1]) Anf. skr. s. 54. 119—121.

frugtbart, en enkelt stamme, som han beskærmer, og af hvis medlemmer han tilbedes som den eneste rigtige gud i modsætning til andre steders og stammers guder. Denne nære forbindelse mellem guden og den enkelte stamme eller lokalitet er imidlertid ofte afgørende for gudens skæbne. Ligesom det på en måde var et kulturspørgsmål, om guden overhovedet skulde blive til, d. v. s. få dyrkelse, således bliver det nu et politisk spørgsmål, hvilken betydning han skal få. Bliver hans stamme mægtig, kommer han selv til magten og bliver herre over andre guder. Bliver stammen besejret, så sker der et af to med guden: enten tilintetgøres hans kultus og han forsvinder eller synker ned til at blive dæmon; eller man driver en klogere politik: at vinde de overvundne for sig ved at anerkende deres gud og lade ham indgå i et rigspanteon eller lade ham bestå for sig i sin provins, og der danner sig nu en uægte polyteisme, en kombination af guder, som kun består i statistiken eller maaske i den officielle rigskultus, men som ikke bunder i nogen virkelig tilbedelse. End fjærnere fra virkeligheden står de gudekrese, som digterne får sat sammen f. ex. den homeriske, som ingen Græker har troet på i hele dens omfang, og som kun de dannede har kendt — for da slet ikke at tale om de guderækker, der kun skylder mytografernes samlerflid deres tilblivelse. Kun hvor den politiske sammenslutning eller andre berøringer mellem folkene fører til virkelige kultiske kombinationer, får sagen egentlig religionshistorisk interesse; ti derved dannes de gudegrupper eller gudefamilier, som vi ser tilbedte samtidig på êt sted og af de samme mennesker, og som er stående i al polyteisme.

Se nu, hvilket spil politiken kan drive med religionerne! Har vi en despotisk fyrste, som har formået at sammenarbejde sit land til en fast enhed og som tilmed er religiøs ivrer for sin bys eller sin families

kultus — så får vi en bevægelse henimod monoteisme, således som vi ser det i det babylonisk-assyriske rige, hvor gudsdyrkelsen mere og mere koncentrerede sig om Babylons stadsgud Marduk, — uden at polyteismen dog dermed blev ophævet. Eller vi får en virkelig enedyrkelse, der enten kun er af øjeblikkelig varighed, som f. ex. ved den ægyptiske Amenhoteps kunstige solgudsreformation, eller af større betydning som den religiøse bevægelse i Persien under de første Achæmenider. Er tilmed landet lille og ensartet befolket, så at gennemførelsen af den enkelte kultus kan overkommes, og har dette folk nu også kræfter til at hævde sin nationalitet trods alle politiske omvæltninger og til at fastholde sin stammes renhed; og gør de fremdeles denne exklusive selvhævdelse til êt med deres religiøse opgave, — så vil der her være afgivet de gunstigst mulige betingelser for at dyrkelsen af stammens gud kan udvikle sig til en virkelig monoteisme, og en præsteligt opdraget, præsteivrig fyrste vil nu kunne samle al landets religion om en enkelt kultus, som får fasthed og varighed.

De modsatte forhold fører til det modsatte resultat: svage eller liberale eller religiøst ligegyldige fyrster holder sig venner med enhver kultus i deres rige. Det er f. ex. regeringsprincipet i Indien: man lader sekterne rase og holder dermed sit dynasti i yndest — og polyteismen trives frodigt i ly af kongehuset. Eller et mægtigt rige vil spænde over hele verden og byder over talrige religioner; også her bliver føjelighed mod de bestående kulter en politisk nødvendighed, og en storartet synkretisme, næret af den overciviliserede befolknings nyfigenhed, voxer nu frem i dette rige og giver det for en tid dets religiøse præg. Eller lad landet være lille, men demokratisk ordnet og delt i en mængde småstater, som aldrig kan forliges; også her kommer guderne til at mylre, og poly-

teismen bliver yderst vanskelig at fortrænge fra den folkelige gudsdyrkelse. Gennemgående tror jeg, at det maa siges, at lokaldyrkelserne, der fra begyndelsen skulde synes at stile imod monoteisme, efterhånden bliver de monoteistiske dannelsers værste fjender. Ti forsøgene på at gennemføre en enedyrkelse vil — idetmindste i store og blandede riger — som regel strande på de provinsielle interesser; så stort et magtmiddel en sådan kultusenhed end vilde være — det er kun sjældent en politik er stærk nok til at bruge det.

Men hvorledes nu end udfaldet bliver af denne proces, så er dette spil med ydre, ikke-religiøse faktorer fra et religionshistorisk synspunkt dog ikke det interessanteste, skønt det ofte i det praktiske liv kan føre til de mægtigste resultater. Trænger vi et lag dybere ned i det religiøse liv og betragter religionens uvilkaarlige dannelser og udvikling, får vi et ganske andet billede. Vi ser da, at udformelsen af de for politiken angribelige lokalguder ikke er det eneste, som foregår ved religionens tilbliven. Ved siden af disse større og enkelte figurer, danner der sig tidlig en vrimmel af guder, der hver især har sin virksomhed i naturen eller i kulturlivet at varetage, og til hvilke menneskene uafbrudt forholder sig, ved alle tider og lejligheder, ved alle dagens og årets begivenheder og beskæftigelser. I den egentlige kultus, d. v. s. i den officielle gudsdyrkelse får disse guddomme vel nok kun del, forsåvidt som de tillige er lokalguder, men troen på dem og tilbedelsen af dem udgør så at sige hedenskabets private liv eller den største del deraf, er det idelige og daglige, som hedningen er opmærksom på, og som derfor studiet af hedenskabet bestandig må tage i betragtning. På undersøgelsen af dette forhold har Hermann Usener i Bonn sat sin store lærdom og sine modneste kræfter ind. Han kalder disse guddomme, hvem han har omhandlet i de betydeligste kapitler af sin

bog „Götternamen“, *Sondergötter* og *Augenblicksgötter*, guder, der kun har haft gyldighed for det enkelte tilfælde og det enkelte tidspunkt i natur- eller menneskeliv. På dette begyndertrin er f. ex. den lithauiske religion blevet stående, sålænge den overhovedet bestod, netop fordi Lithauernes kultur aldrig kom ud over bondestadiet, og vi finder hos dem, bortset fra enkelte mere omfattende guddomme, der netop har deres betydning som lokalguder, et utal af enkeltguder for vind og vejr, for mark og skov, for hus og gård, for hvert arbejde, man udførte, for hver betydningsfuld oplevelse; ikke blot at kvæget havde særlige guder for dets ernæring og forplantning, for ophold på mark eller i fold, men oxen har sin gud, hesten sin, fåret og svinet og fjerkræet sine, ja for biavlen alene har man hele 3 guder: for biernes sværmen, for honninghøsten o. s. v. Menneskelivets begivenheder var differentieret i en ligeså broget mangfoldighed. I den italiske religion finder vi som bekendt et lignende forhold bestående trods den romerske kulturs højde. Den kultiske konservatisme var skyld i, at Romerne ikke kom bort fra indigitamentguderne, — som de kaldte disse guder —, selv om de ikke, således som Lithauerne, væsentlig nøjedes med dem. Det overraskende resultat af Useners forskning er imidlertid, at også Grækerne i en tildels forhistorisk tid har stået på det samme indigitamentstade. I alle kroge finde vi sporene deraf. Talrige er særguderne for væxten i naturen og markfrugternes trivsel. Bekendte fra Herodot er gudinderne Damia og Auxesia, hvis billeder Epidaurierne efter det delfiske orakels anvisning skar af attisk oliventræ for at afværge landets ufrugtbarhed. Thallo og Karpo ærede Athenienserne som gudinder for den spirende og modnende frugt; Pandrosos og Herse finder vi i den samme mytekres som gudinder for forårsregn og duggen. Erech-

teus er en plovgud, Triptolemos endogså gud for den tredobbelte pløjning. Opaon, der lader vinbærrene modnes, æbleguden Maleatas er gode exempler på frugtguder. Menneskenes frugtbarhed har berømte skytsguder: Kalligeneia, ja selv Ifigeneia, bringer ligesom Eileithyia lykkelig fødsel; Kurotrofos, hvis navn gik over på Gaia, Demeter, Artemis og Aphrodite, er den første plejerinde. Ældre end Apollo og Asklepios var som lægeguder Iatros og Paian, renseren, Iasos og Iason og den thessaliske Cheiron; den atheniensiske Hygieia, hvis navn er ganske gennemsigtigt, ikke at forglemme. Over bylivet vågede guddomme med ikke mindre tydelige navne som Sosipolis, Orthopolis, Sozon o. a.

Nok af exempler! De har vist os, hvor mangfoldig og udstykket denne ældgamle tilbedelse hos grækerne var, men også noget andet vil være fremgået for os af det anførte: at skønt mange af disse guddomme gik til grunde, forsvandt deres navne ingenlunde; de fleste af dem klinger os ganske bekendte, som navne på chariter eller horaer, som tilnavne til de store guder og gudinder, som heroer eller centaurer, og vi kan virkelig også efterspore den proces, ved hvilken de er kommet sådan afsted.

Ligesom det går i sproget, at visse ord arbejder sig ud af den oprindelige trængsel af konkrete enkeltbetegnelser og bliver den omfattende betegnelse for en hel gruppe foreteelser (man sammenligne det dannede sprogs „øre“ med jægerlatinets talrige betegnelser for ører), således har visse guddomme trængt sig frem af de mangfoldige særguder og øjebliksguder og har fået almen gyldighed i stamme, stat og land; men denne fremvæxt af de mægtigere guder er kun gået for sig på de andre guddommes bekostning; den stærkere har absorberet den svagere, og vi finder kun sporene af dennes tilværelse i de tilnavne, insignier o. l., der tillægges den sejrende gud, eller i de kultiske skikke, der knytter sig

til hans dyrkelse. Således er Grækernes store guder i virkeligheden gudekomplexer, der har samlet sig omkring den enkelte guds navn og føjer sig ind i hans karakter; og ikke blot de egentlige særguder, men også andre og lavere guddomme, såsom tilbedte naturting, de primitive heroer o. l. har givet deres bidrag til denne dannelsesproces. Lykos, der er indgået i Zeus Lykeios, har, som vi må formode af mange tegn, oprindelig været en mægtig lysgud og dommergud; i Zeus-Agamemnon har vi en forbindelse af anden art, i Zeus-Aristaios atter en anden, overhovedet må de mange Zeus'er som oftest forklares ved en inddragning af lokalguder eller særguder under Zeusnavnet eller Zeuskulten, således som enhver vêd, at Zeus Ammon er opstået. Også i Apollo indgik Lykos og dannede Apollon Lykeios, og som han, er snese af guddomme gået op i Apollos mægtige og bestandig voxende gudeskikkelse. Hvad der har givet den ene sejr over de andre, kan naturligvis ikke siges bestemt: Usener formoder selv, at den, hvis navn først er blevet egennavn, altså uforståeligt, har haft chancen; men naturligvis har også lokale, hierarkiske og politiske bevægelser været afgørende for udviklingen.

Men hvad er det da, der sætter hele udviklingen i gang? Hvad andet end den stræben hen mod sammenhæng, overblik og enhed, den simplifikation og generalisation, som er selve den åndelige kulturs arbejde. Det primitive menneske står, som hele vor præhistoriske viden og først og fremmest mytologien fortæller os, uden noget egentligt verdensbillede: uden naturbegreb og tillid til naturens gang, uden erkendelse af menneskelivets sammenhæng, han erkender i yderste grad stykkevis, eller rettere: han erkender slet ikke, ti dette at henføre et enkelttilfælde under noget alment, falder ham yderst besværligt. Hvor vi roligt hengiver os i tillid til naturens og livets gang, der må han uafbrudt

være på færde, må udstyre hver kraft, hver begivenhed, hver værdi, han får at gøre med, med en guddommelig årsag, og ved at forsikre sig denne guddoms gunst, forsikrer han sig naturens regelmæssighed og besiddelsen af livet. Men efterhånden som han nu udvikles teoretisk, begynder at erkende en sammenhæng og konstans i tingene, så bliver denne pluralistiske travlhed af sig selv overflødig, og guderne bliver fra de mange små repræsentanter for de mange små værdier til de få store beherskere af livets store sammenhæng, indtil man tilsidst bringer det op til at antage en livets eller verdens enhed og nærmer sig troen på en eneste livets eller verdens gud.

Den åndelige kultur driver på dette enhedsværk, ligesom den praktiske kultur med dens mange små enkeltinteresser var med til fra først af at danne den religiøse pluralisme. Thi videnskaben, metafysiken og etiken søger, ihvertfald på dette udviklingstrin, alle henimod enheder, og hvor disse åndskulturer trives, vil de også drage religionen et stykke med sig.

Men, vilde man spørge: skal da disse faktorer, som ikke i og for sig er religiøse, blive afgørende for de religiøse dannelser? Hvor bliver fromheden selv, hvor bliver det religiøse ingenium af? Jeg må hertil svare, at det jo for det første ikke er konstitueringen af selve det religiøse liv, der her er tale om, men blot udformelsen af en religiøs grundidé og tilmed den idé, der ligger de teoretiske interesser nærmest; og for det andet: i den allerstørste del af hedenskabet er det klart, at den religiøse udvikling har været solidarisk med åndskulturen, så at det for en stor del har været et kulturspørgsmål, hvilke baner det religiøse ingenium, som forelå stærkere eller svagere hos disse folk, skulde slå ind på, hvilke fromhedsytringer og religiøse dannelser det skulde frembringe.

Dog ikke et kulturspørgsmål alene, også et temperamentsspørgsmål: det har ikke ligget lige naturligt for alle just at give deres religiøse bevidsthed enhedens præg. Her kan naturligvis det enkelte folkenaturel få en del at sige. En praktisk forstand, der glæder sig ved det enkelte, det tydelige og det reelle, og som er tilpas nygtern til ikke at fortabe sig i det mangfoldige eller ubestemte, hverken at sværme eller gruble; et viljesliv, der hurtig realiserer, hvad tanken har fundet rigtigt, og som gør erkendelsen til ivrig overbevisning — det er naturligvis bedre betingelser for monoteismens udvikling og udbredelse end et legende eller drømmende sind, der gerne hensynker i beskuelsens eller reflexionens uinteresserede lyst og lader sin tænkende fantasi altfor meget optages af verdens mangfoldighed eller uendelighed, til at man så hurtigt kan komme til dens enhed eller dens grænser. Men det vil da ses, at der lettere vil findes folk indenfor den semitiske race end blandt indogermanerne, hos hvem processen vil lykkes, at det vil gå hurtigere hos Jøder end hos Grækere og Indere[1]).

Dette folkeinstinkt virker imidlertid aldrig umiddelbart til nogen religiøs formation; det religiøse fremskridt udgår ikke fra folkets kompakte masse, ja selv den religiøse ejendommelighed viser sig kun svagt i denne. De lavere lag i folkene har overalt de samme tilbøjeligheder: Græker eller Ægypter, Hindu eller Jøde — hører de blot til den ukultiverede hob, og overlades de til sig selv, så vil deres fromhed med få afvigelser rette sig mod de samme objekter: stene og træer og dyr, ahner og jordguder og enkelte himmelfænomener. Således

---

[1]) Om de semitiske folks dispositioner se *Th. Nöldekes*: Zur Charakteristik der Semiten (Oriental. Skizzen. 1892). »Renan hat mit Recht ihre (o: den sem. religiositets) Richtung auf den Monotheismus als das Entscheidende hingestellt. Der Islam ist die consequente Vollendung der sem. Religion.« (s. 5).

leger alle børn de samme lege, og alle umodne frugter smager lige slet. Først hvor modenheden begynder, hvor den voxne alder nås, udfolder ejendommelighederne sig, og de store forskelle mellem folk og racer viser sig. Først hvor kulturen rører sig i folket, modnes det, og dets anlæg ytrer sig da til en begyndelse i bestemmelsen af, hvem der skal blive dets lærere eller førere, om det skal være profeter eller scheiker, tænkere og digtere eller asketer. Folkets ingenium boer i disse, og af disse afhænger det, om folkets opdragelse skal blive religiøs eller politisk eller æstetisk eller slet ingenting. Men bliver den religiøs, da afhænger det også for en stor del af disse, hvad retning og form religiøsiteten skal tage, og hvad udbytte den skal bringe. Den store tanke, den stærke følelse, som fører til noget, falder i deres lod; de modtager åbenbaringen, de fatter sammenhængen og kan udvide deres sind over døgnlivets og stavnsbåndets grænser. Skal der rejses en monoteisme, som er mere end exklusiv lokaldyrkelse, politisk sammenslutning eller det religiøse udtryk for naturfilosofiens verdensbegreb, så skal der fremfor alt moralsk udvikling dertil: vidtskuende højsindethed, vidtfavnende sympati: begrebet menneske og menneskehed må på en eller anden måde være dannet, før man kan udtale et virkeligt „Gud“, før man kan komme til tanken om, at alt, hvad der er godt, er en sammenhæng, er underlagt en eneste vilje; men denne moralitet kan kun den store mand, det store hjærte frembringe. Således sætter personligheden, den etiske kraft, slutstenen på det værk, som den praktiske kultur, statsdannelsen og det intellektuelle arbejde opfører. Den skaber den sidste og vigtigste enhed i tilværelsen: det godes enhed, — og guderne, de etiske værdiers bærere, drages naturnødvendigt med i enhedsdannelsen. Vi vil da også se, at hvor der i vor race har dannet sig monoteisme eller

tilnærmelser dertil, er et langt kulturarbejde gået forud, og tænkende, varmtfølende mænd har ledet den religiøse proces.

Lad os først betragte den persiske religion, den, der er nedlagt i Avesta og som tilskrives Zarathustra.

Denne teologi har, ikke mindre end de andre højere former af hedenskabet, en udstrakt polyteisme bag sig. I de talrige Fravashis eller skytsånder, der i Avesta tilbedes som genier eller helgene, skimter vi en mangfoldighed af fordums spøgelseånder, særguder og lokalguder; i Amshaspanderne (*amêshas spentas*), Avestas ærkeengle, i senere genoprejste guder som Mithra og Sraosha, først og fremmest i den hele verden af djævle, — hvis navn *daêva* viser tilbage på gudenavnet *deva* — må vi formode en mangfoldig hedensk gudeverden. Den zarathustriske lære har ikke plads for nogen af disse guddomme som guder. Nogle af dem, som f. ex. Mithra, synes den at have undertrykt eller at have gjort sig uafhængig af; de andre har den degraderet til engle eller djævle: de tjenere, som hjælper, eller fjenderne, som bekæmper guden og herren, skaberen og frelseren Ahura Mazda (Ormuzd). — At Ormuzd undertiden regnes med blandt Amshaspanderne, svækker ikke hans overhøjhed det mindste; det er en rent formel medregning, udelukkende foretaget for at skaffe en syvende Amshaspand tilveje, at det hellige syvtal kan blive komplet; man vælger ofte at opnå det samme resultat ved at ophøje Sraosha til ærkeengel. For denne sidste bliver det en ære, hvad for det højeste væsen kun er en selvfølge, nemlig at betegnes med prædikatet *amêsha spenta* „den udødelige, hellige“.

Sålangt er Ormuzd fra at være Amshaspandernes ligemand eller blot en primus inter pares, at ærkeenglene tværtimod kun har nogensomhest magt og kun kan nyde

tilbedelse som funktioner af Ahura Mazdas kraft, som fuldbyrdere af hans vilje, med andre ord som hans satraper; ti det persiske regeringssystem afspejler sig nøje i den himmelske verden, og just på storkongens vis lever Ahura Mazda i ophøjet tilbagetrukkenhed, virker blot ved sit visdoms råd og lader sine tjenere om udførelsen af hans beslutninger. Amshaspanderne regnes da også med til Ormuzd's skabninger, og han har forlenet dem med deres magt.

Man kunde indvende mod denne teologis monoteisme, at læren jo er dualistisk; som bekendt består der i hele verdenstiden en kamp mellem Ormuzd og Ahriman, og denne dualisme er så udpræget, at den ikke blot nægter Ormuzd almagt og giver Ahriman magt over en del af verden, (nemlig over alt hvad der er ondt), men at den også erklærer disse to for tvillinger og altså lader dem være lige oprindelige, ja (i senere spekulation) lader hver af dem skabe sin del af verden. Men dette er ingen tilstrækkelig indvending; ti om polyteisme kan der kun være tale, hvor der er forskellige guder, forskellige tilknytninger for gudsforholdet. Men der er i den parsiske teologi intetsteds tvivl om, at kun den ene af disse to er en gud, den anden kun en djævel. Ahriman nyder ikke kultus eller anerkendelse under nogensomhelst form; vé den, der vilde prøve at dyrke ham! Ikke engang om at afvende hans vrede — som ved onde guder — kan der være tale. Man har kun ét at gøre med ham, at afsværge ham, at forsage alle hans gerninger og alt hans væsen. Ti Ahriman er først og fremmest et etisk eller mod-etisk princip; i den ældre Avesta optræder han aldrig som konkret person, men kun som en ganske abstrakt figur, der som Martin Haug med en vis ret bemærker, ikke såmeget hører hjemme i denne Avesta's teologi som i dens filosofi, dens spekulationer over det ondes væsen.

Disse spekulationer har samlet alt det onde til en verden udenfor Gud, fordi de ikke kunde tillade det onde at være i Gud eller at stamme fra Gud under nogen form. Men samtidig går Avestas tankegang ligeså bestemt ud på at tilkende det gode overmagten over det onde, (selv om denne magt må realiseres gennem en etisk kamp). Ti for det første har det gode ret, og det onde uret; for det andet har Ormuzd ved sin absolute erkendelse af hvad der er det rette, på forhånd sikret det gode en endelig sejr og bestemt det onde til fuldstændig tilintetgørelse, så at Ormuzd kan blive alt i alle.

Denne djævlelære er skarpere pointeret, og gaar langt videre end den kristne dæmonologi, men den er en djævlelære ligesom denne og har aldeles ingen indflydelse på spørgsmålet, om religionen er monoteistisk eller polyteistisk; de begrænsninger af guddommens magt, som den hidfører, er ganske vist større, men ikke principielt forskellige fra dem, den kristne kirkes lære om det onde drager med sig, når den vil tale tydeligt og holde sig fra at gøre Gud til det ondes årsag.

Derimod har man søgt at rokke ved Avestas monoteisme fra en anden side. Således har Darmesteter i sin „Ormuzd et Ahriman“, som er et hovedskrift, erklæret denne religion for polyteistisk, fordi Avesta omtaler andre guder end Ormuzd (Mithra, Anâhita o. a.) (§ 77); men han begår, idet han skal bevise denne påstand, den grundfejl ikke at skælne mellem det teologiske læresystem, som er nedlagt i den ældre Avesta — vel i alt væsentligt således som Zarathustra har dannet det —, og den langt yngre Avesta med dens forskellige populære naturguder fra religionens forfaldstid. Darmesteters påstand har da heller ikke gjort synderligt indtryk på zendologerne, og som fordum Martin Haug, således erklærer nutildags Darmesteters arvetager, Geldner,

Zoroasterlæren for rent monoteistisk: „I det godes verden," siger Geldner (Encykl. Brit. „Zoroaster", 822), er Ormuzd alene herre og gud. Gâtha'erne (den ældre Avesta) kender intet til andre guder foruden ham; folketroens naturguder og symbolske guder finder ingen plads i deres lære." (Jfr. nærv. bogs efterskrift).

Man har her i virkeligheden alt, hvad man kan forlange af en monoteisme: êt gudsbegreb, êt gudsforhold, ên berettiget livsmagt, ét verdensløb, ét verdensmål, forudfattet i ên guddommelig rådslutning. Man har tillige alt, hvad man kan forlange af en religiøs etik: et verdensdrama, der starter dualistisk med respekt for det ondes virkelighed og det godes renhed, og som ender monistisk med det godes enevælde og det ondes virkelige og fuldstændige tilintetgørelse.

Om denne fortræffelige religions forhistorie vêd vi desværre kun lidt, men dog tilstrækkeligt til, at vi kan påpege nogle af de momenter, som har begunstiget dens udvikling. Zarathustralæren er, som vi nu med sikkerhed kan sige, opstået i Medien, det gamle, dygtige kulturland, der synes at have draget ikke så lidt fordel af det nære Babyloniens åndsdannelse og civilisation, og som havde så meget at bringe sine persiske erobrere både af indre og ydre kultur; først og fremmest da sin religion.

Det medo-persiske folk, i hvem denne religion kom til udfoldelse, var en lykkelig jordbund for en etisk monoteisme. Det var et folk af praktisk forstandighed, som vilde have ren besked og faste former, som ikke opholdt sig med æstetik eller metafysik, men gik løs på livet med skarp forståelse af de positive livsmagter. For såvidt ligner de semiterne mere end de andre indogermaner, og kommer også de bedste af semiterne nær i moralsk kraft, i udpræget sans for renhed og retfærdighed. Den sædelige dygtighed har været en kon-

stituerende betingelse for deres monoteisme, da denne jo netop er grundlagt på deres opfattelse af det gode.

Politiske forhold har virket i høj grad fremmende for denne monoteistiske religions udvikling. Tidligt, langt tidligere end vor datering kan række tilbage, har det achæmenidiske fyrstehus taget sig af reformatoren Zarathustra, da han udskilte sin lære fra den gammelmediske magerreligion. Det var, som Avesta idelig fortæller, en Vistâspa (Hystaspes; ikke Darius' fader, men en af hans forfædre), der skaffede plads for denne religion; hans ætling Darius har arbejdet for den som han, og hans iver er sikkert bleven ægget betydeligt af den politiske modstand, som magerpartiet — den tidligere religions tilhængere — beredte ham. Han har da også — som indskrifterne beretter — taget alvorlig fat på dem. Vi ser altså her en religion gjort gældende, samtidig med at et dynasti grundlægges og et rige vinder sin politiske stormagt. Vi ser en samarbejden af politiske, religiøse og moralske interesser, en solidarisk enhed mellem alle de unge kræfter, der øvede perserfolkets kolossale bedrift, og blandt disse var Zarathustralæren aldeles fortræffeligt paa sin plads. For den persiske storkonge kunde en religion ikke være uvelkommen, der havde ordnet verden således, som han ordnede sit rige, og som tilmed forpligtede sine bekendere til en for hans land særdeles produktiv agrikulturmoral. At Achæmeniderne ikke blev den zarathustriske lære helt tro, vêd vi. Dyrkelsen af den semitiske gudinde Anâhita er måske direkte indført ad hofvejen, og slapheden, der efterhånden indfandt sig i det persiske folk, har også afslappet religionen. Alexanders omstyrtelse af det persiske rige berøvede ikke blot religionen dens officielle støtte, men nedbrød også den kultur, som var denne religions livsbetingelse, og havde ikke de dygtige Sassanider omkr. 300 e. Kr. foretaget en restitution af det

persiske rige og af den zarathustriske religion, så var denne sikkert ganske sunket tilbage i den plumpe folketro, der altid bemægtiger sig et land, hvis nationale kultus har vist sig magtesløs overfor fjenderne. Men også denne fornyelse af Persiens gamle kraft og tro måtte vige. Den bukkede under for den skånselsløseste af alle én religions modstandere: Islam, og den fik intet exil at bevare og fæstne sig i, saaledes som jødedommen, ejheller besad Perserne den nationale sejghed og religiøse fasthed, som har gjort jødefolket til et unicum i historien.

Parsismen er ikke den eneste monoteistiske teologi, der består blandt Indiens ariske religioner. En af de hinduistiske sekter, og det en af de største, er i sin lære kvalitativ monoteisme, selv om den mindst af alt er monoteistisk i sin praxis. Det er bekendt, at den filosofiske brahmanisme opløste vedareligionens mangfoldige panteon i en teologisk panteisme. Denne proces blev den naturlige følge af den synkretisme, det gudeblanderi, vi allerede bemærker i Vedaerne. Den ene gud er så god som den anden; hver især er den højeste, den mægtigste, sålænge man taler til ham, gudernes prædikater vexler efter tid og lejlighed, de bytter egenskaber og myter; deres faste former begynder at tabe sig. Samtidig udvikler abstraktionen sig i stedse højere grad; brahmanske guder som Prajāpati og Bṛhaspati har en aldeles universel karakter og Brahman er *ἓν καὶ πᾶν*. Disse guders væsen forklares meget panteistisk, og den filosofiske teologi udvikler sig til en panteisme, som i ubøjelig og hårfin konsekvens aldrig har set sin mage, medens ikke-præstelige sekter som buddhismen og jainasekten bryder med disse abstraktioner og indretter sig rent ateistisk. Men i andre og ligeså mægtige

sekter, der endnu bevarede dyrkelsen af visse guder, søgte man at komme ud over abstraktionerne på en anden måde, nemlig ved at søge at gøre den abstrakte teologi forenelig med den praktiske gudedyrkelse, d. v. s. ved at gøre den mere konkret. Gud bliver da ikke længer defineret som tænken og væren, men som noget tænkende og værende; disse bestemmelser bliver egenskaber ved guddommen, ikke hans substans. Han bliver ikke længer egenskabsløs, men tværtimod den, der har alle egenskaber: almægtig, alvidende, albarmhjærtig o. s. v., og alle verdens realiteter består i ham, men underordnet, og forholder sig til ham som legemet til ånden. Således Ramânujas panteisme i det 12. årh. e. K., men denne teologi er ikke nogen nydannelse, i alt væsentligt kun en tilbagegåen til Bhagavataernes gamle Pancarâtrareligion, som næppe er yngre end buddhismen.

Den mægtige Çaivasekts teologi fjærner sig end videre fra den oprindelige panteisme, ja kan endogså få en ligefrem deistisk karakter. Et sådant Çaivasystem har vi i den meget yndede og udbredte *paçu. pati*-lære. Verden består af tre entiteter: Gud, sjæle og stoffer; disse er væsentlig og evig adskilte fra hinanden. Vel har nemlig Gud skabt verden, men kun som *causa efficiens* ikke som *causa materialis*. Han skaber verden som pottemageren krukken ɔ: uden selv at have frembragt stoffet. Denne gud er Çiva, der også hersker som forsyn over verden. Sit materielle princip har naturen i sig selv; den kan altså konstituere sig temmelig uafhængig, og sjælene, som er implicerede i materien, har som etisk opgave at løsrive sig fra materien og vende tilbage til Çiva, ligesom kvæget river sig fra sin lænke for at løbe hen til sin herre; (hertil svarer systemets navn: *paçu pati* betyder kvægherre). Denne forløsning sker enten efter guddommelig prædestination eller ved menneskets frie vilje. Forløs-

ningens mål er imidlertid ikke at „blive Çiva", men at blive „ligesom Çiva", — også på dette sidste punkt er der taget afstand fra panteismen (hvori det altid er målet at blive Brahma, Âtman eller hvad nu det Absolute kaldes).

Til denne personlige gud forholder menneskene sig ingenlunde spekulativt, men i høj grad personligt; *bhakti*, som Inderne kalder deres fromhed overfor guden, er snarest et ganske sentimentalt forhold, der minder om de gamle pietisters religiøsitet: ordet *bhakti* forklares da også bl. a. som *sneha*, sanselig erotik, *anurakti*, forelskelse o. l.

Çiva, om hvem denne teologi og denne gudsfrygt samler sig, er det bedste exempel på at gudernes udvikling ved absorbering også har fundet sted i Indien. Her, hvor vi vêd så lidt om de politiske begivenheder og deres indflydelse på den religiøse udvikling, har vi desmere stof til at følge denne selv, dens liv i de præstelige krese og i litteraturen, og Barth har da også i sin Religions of India (s. 160 ff.) udførlig påvist, hvorledes Çiva voxer ud af den vediske Rudra, optager selve den store Agni i sig, hvorledes Bhava, den „lykkelige" og Çarva, „bueskytten", smælter ind i den nye gud, hvorledes Kâla, tiden, det første princip for alle ting, bliver et element eller en form af Çiva; hvorledes han nu kaldes Îçvara, „Herren" og Mahâdeva, „den store gud", hvorledes han triumferer over Asurerne og deres trefoldige bo i himmel, luft og jord, og over alle andre, som vil hindre ham, når han bryder ind i gudernes kres og raner alle deres ofre ɔ: fortrænger dem. Vi ser også bestræbelsen for at indordne de guddomme, som hørte til Çivas egen familie, under ham som funktioner af ham; således hans gemalinde Devî eller Durgâ, hvis mange navne tyder på, hvormange gudinder hun har optaget i sig; hun betragtes af teologien som Çiva's

çaktî, (kraft) den mystiske energi, med hvilken hans beslutninger realiseres (en lignende stilling som dén, grækerne efterhånden lod Athene indtage i forhold til Zeus). Ved denne udvikling får Çiva et såre mangfoldigt indhold: er både den nådige og den forfærdelige, er lærdommens gud og den vilde jæger, er dødsgud, bodsgud o. s. v.

Med al teologiens ophøjelse af Çiva er denne gud imidlertid, således som han praktisk dyrkes, kun en gud over guder, og da tildels en temmelig plat gud, ikke blot for hans elefanthovede og hans tykke mave, men på grund af den figur han gør i myter og fortællinger; ja den dyrkelse, hans hustru Çaktî nyder i hemmelige krese, hører til de lavestående kultformer i Indien. Ligeledes vrimler det naturligvis af lokalguder og feticher hos Çivas tilbedere og i hans templer, ja her smælter hans kultus nutildags således sammen med hans tidligere medbejler Vishnus, at man tidt kan have møje med at holde deres kultusområder ude fra hinanden.

Dette er naturligvis altsammen slemt, såre slemt; men det er ikke at vente andet i Indien. Dertil er forskellen mellem de sammenblandede folkeslag, mellem stænderne, mellem dannelsesgraderne for stor; dertil er politiken for svag, landet for stort, kulturen for ringe, til at en enkelt, og navnlig en højere, simplificeret gudsidé skulde kunne gennemarbejdes til virkelig folkereligion. Man tænke sig blot de hindringer, kastevæsenet rejser; tidt er jo den religiøse dannelse helt igennem præsternes patent, kun de må læse skrifterne og vide, hvad religionen handler om, og de fordeler nu dens goder alt efter befolkningens tarv og fatteævne. Med endnu større overfladiskhed end katolikerne nøjes brahmanerne eller guru'erne, som de kaldes, med at kræve en rent udvortes tilknytning til deres kirke, og navnlig, når de driver mission, består deres praxis nærmest i at lade

alt bestå og kun indhøste anerkendelse for deres hovedgud og deres hierarki samt de jordiske goder, som deraf måtte flyde.

Således afsætter religionen under disse praktiske forhold forskellige formationer alt efter samfundslagene, og allerede den omtalte Ramânuja kan (således som den ypperlige indiske lærde, dr. Bhandarkar har meddelt det [1]) opstille et system, ifølge hvilket guddommen kan manifestere sig lige godt i så forskellige former som: 1. Den uendelige, oversanselige himmelgud. 2. Den virksomme verdensskaber og verdenshersker. 3. Den sig inkarnerende beskytter og forkynder af sandheden. 4. Den legemlige gud, der åbenbarer sig med guddommelige insignier, og endelig 5. som billeder af sten, metal o. l., i hvilke han bor, og under hvilke han tillader menneskene at hylde ham. — I dette system, der nærmest er afpasset efter de forskellige folkeklasser, står teismen mellem panteisme for oven, polyteisme og fetichisme for neden; men grundbetragtningen er monoteistisk og de lavere former betragtes netop som mindre heldige fromhedsytringer, som guden ser gennem fingre med. At denne monoteisme skulde være en frugt af islamitisk indvirkning, er der ikke fjærneste grund til at antage; den er et ganske naturligt resultat af de bevægelser i den indiske religion, som vi nys har betragtet. Hvor Islam har øvet indflydelse på indiske religioner, som på de djærve Siekher eller de fromme Kabîr Panthî's, er denne let nok at kende på deres monoteismes art.

---

[1]) I sin Report on the search for Sanscrit Manuscripts. 1883—84. s. 69.

Vender vi os nu fra det indiske trosliv i nutiden til oldtidens græske og søger efter monoteistiske dannelser der, så finder vi, at vi også her må lede efter dem imellem meget forviklede forhold, hvis egentlige karakter er alt andet end monoteistisk; men det, vi finder, har såmeget desto større interesse for os, dels fordi det er udgået af en af det europæiske samfunds vigtigste moderkulturer, dels fordi det også ligefrem er blevet en faktor i den kristelige teologi. — Men disse monoteistiske elementer må fremfor alt ses på deres egen baggrund og skattes ved deres egen og ikke ved andre monoteismers værd; for det er malede vinduer dette; man behage at træde indenfor, om man vil fornemme, hvad lys de giver.

Det er ofte nok fortalt, at Grækerne kun var lidet religiøse; man finder nutildags grund til at indskærpe det stik modsatte. „Religionen", sagde Berlinerfilologen Diels i sin indledningsforelæsning over græsk mytologi, „spillede en større rolle for Grækerne, end den gør i det moderne samfund; deres sæder og ret, deres kultur og statsliv, deres offentlige lege og meget andet beroede på ganske bestemte religiøse anskuelser, som blev gennemførte med religiøs påpasselighed. Men hos Grækerne havde det hele forhold noget naturligt og selvfølgeligt over sig, hvorved det bliver mindre iøjnefaldende og ofte unddrager sig for den overfladiske betragtning." Vi behøver da heller ikke at læse langt ind i Herodot for at få indtryk af, at der bestod en snarest meget lettroende religiøsitet i folket; og han selv, den dannede og verdenskyndige mand, tror jo tidt for alvor, hvad det moderne menneske kun vilde betragte som den tåbeligste overtro.

Den folkelige og officielle religiøsitet, der har sat sig så mange spor i litteraturen, og ofte har grebet ind i afgørende politiske momenter, havde dog overordentlig

lidt af grækeråndens store egenskaber ved sig; den mangler i høj grad luft og lys, er overtroisk og trangsynet; plumpe idoler og primitive idéer. Den græske **kultus** var alt andet end intelligent, og den græske intelligens har ikke kunnet stille noget egentligt op med den. Hvad Grækerne har skabt for evige tider, er en frugt af den frie åndskultur, ikke — eller i hvert fald kun indirekte — af det sakrale væsens udvikling. Ti kulturen fik i Grækenland et forspring i udvikling fremfor kultusreligiøsiteten, dels fordi anlægene nu gik i den retning, dels fordi en del af befolkningen tidlig fik løsne sig fra hjemmekulturens stavnsbånd. Kolonisationen blev her befrieren; de ioniske nybyggere på Lilleasiens kyst var selfmade men, og også deres religion forstod de at danne på fri hånd, ubundet af hjemstavnens lokale og religiøse traditioner.

Derfra det frie åndedræt i de homeriske digte, den stolthed i følelsen, den vidde i blikket, der ganske vist skabte et fritænkeri, ja vantro overfor præster og varsler, bønner og folketro, men som dog fyldte disse mennesker med en religiøsitet, en opadskuen mod overmenneskelige idealer, en åben bevidsthed om guddommelige magters vandren og virken, en mytisk livspoesi, der for lange tider gav den græske kultur det stof, den skulde arbejde med, og den ånd, som den skulde arbejde i.

Men foruden denne digteriske religiøsitet udgik der senere fra de samme lilleasiatiske kyster bevægelser, der fik langt større betydning for de religiøse anskuelsers udvikling, idet de helt tog afstand fra den mytologiske opfattelse af det guddommelige og søgte at fatte selve guddommens væsen og natur. Disse bestræbelser er nået til os under form af de filosofiske skolers lærdomme, men de har naturligvis, inden de fæstnede sig til systemer, rørt sig under mangehånde former i den dannede verden. De ioniske filosofer, Thales og de andre, som

går rundt med navnet materialister, fordi de bestemte tingenes væsen som vand eller luft eller urstof, tænkte i virkeligheden af religiøse bevæggrunde. Det, de søgte, var Gud. „De vilde seende, iagttagende erkende, hvad det guddommelige, det uendelige er, hvad det er, der bliver i fænomenernes vexlen, og således havnede de i åbenbaringstroens modsatte pol, i naturvidenskaben. Den såkaldte ioniske filosofi er efter sin faktiske optræden naturvidenskab, men en naturvidenskab, der gør krav på at erkende den sande væren, den der er identisk med det udødelige og guddommelige, og som digterne sålænge har tilhyllet med deres fantasier om guderne.“ [1])

Således førte denne religiøse søgen Grækerne ind på en af de store kulturopgaver, som det nu var deres kald at tage op: fysiken og metafysiken. Men, idet deres søgen er religiøs, får de stor betydning for gudsbegrebets udvikling, ti de lægger den første, om end altfor materielle grund til hin brede opfattelse af det guddommelige, der møder os hos Grækerne, den, der lader det være så stort som naturen, så stort som alt det existerende, som „tingene“ over hvis væsen de grublede. — Men med denne guddommens tvetydige alhed lod de ioniske tænkere det ingenlunde bero; den mest udprægede monoteist, der måske er opstået blandt grækere, udgik af den ioniske tænkning: Xenophanes, den rejsende sanger og prophet, den eleatiske filosofis grundlægger. Han var samtidig med Anaximenes (den yngste af de store ioniske filosofer), men han arbejdede på ganske anden måde end denne. Af hans optræden og hans protest mod den episke digtnings mytologiske gudevæsen har Schwartz i korte træk givet en levende skildring (s. 30. f.): „Det 6te århundredes Ionien glemte

[1]) E. Schwartz. Vorträge üb. d. griech. Roman. 1896. s. 31.

digtningens muntre lege i den livets alvor, som først de lydiske kongers angreb, dernæst Persernes forfærdelige ødelæggelser lærte det lille folk, der så godt havde forstået at nyde livet. Vandre- og tiggerpræster begyndte ved denne tid at drage rundt i landet, spekulationer over livet efter døden o. l. dukkede op, men med disse ytringer gav denne epokes religiøse bevægelse sig ikke tilfreds. Der har der så godt som i Israel og Juda været digtere, hvem deres folks elende hamrede til profeter, og Kolophonieren Xenophanes skuede over sin hjemstavns ruiner en gud, der intet havde tilfælles med epos'ets antropomorfe skikkelser; således kom det sig, at han, der selv var en farende sanger af det samme laug, som århundreder igennem havde hæget og plejet om de homeriske digte, netop drog en fortærende ild af angreb, gennemglødede af en ny religiøs bevidsthed, ned over disse digte."

„Der fejlede ikke meget, så var den helleniske kultur løbet ud i en åbenbaringsreligion, som den iraniske eller hebraiske — var ikke Ionerne trods alle omskiftelser dog blevet ved at være Ionere. Endnu var der såmegen kraft i stammen, at den ikke tabte sin selvegne ejendommelighed: det klare øje, der vendte sig mod omverdenen og naturen; og netop de bedste og stolteste ånder kunde nu engang ikke beslutte sig til at gruble over den menneskelige naturs utilstrækkelighed og at fly verden for at bytte sig til noget indre og usynligt."

Aristoteles tilskriver Xenophanes æren af først at have fattet et enhedsprincip i tilværelsen. Hvis dette er så, da betegner den eleatiske filosof et vendepunkt i filosofien, men samtidig også i religionen. Og enhedsprincipet behersker da også hans religiøse tankegang. Han oprejste en virkelig gud, en eneste åndelig, evig og uforanderlig guddom, en almægtig altbeherskende

intelligens (jfr. Zellers fremstilling), og han tog denne gud så konkret og levende, at han dannede menighed om ham. Men denne gud nåede han til, „idet han tog verdenshelet i betragtning,“ og han gav altså, idet han konstituerede sin guddom, på engang verden en enhed, og gud den alhed, den universalitet, hvormed den virkelige monoteisme — til forskel fra al lokalmonoteisme — begynder. Xenophanes' indflydelse på den græske religiøsitets udvikling lader sig ikke direkte forfølge; hans og hans menigheds spor taber sig, og de kultiske guder fik han ikke omstyrtet sålidt som de homeriske digte. Men det, han havde kæmpet for, skete dog. Ti efter den filosofiske periode, i hvis midte Xenophanes står, var den dannede Græker faktisk ude over polyteismen, selv om han endnu bevægede sig i dens former. „Man kan,“ siger Rohde[1]), „når man skal bedømme det religiøse forhold mellem menneske og gud i Grækenland, se bort fra gudeverdenens flerhed eller mangfoldighed. Ganske vist er den gud, som Grækeren beder til, kun en af mange, og om en egentlig monoteisme kan der ikke være tale; men i sit faktiske gudsforhold føler Grækeren sig ikke stillet overfor de mange, men overfor „einer Einheitlichkeit des göttlichen Wesens, einer in vielen Göttern gleichmässig lebendigen Gottheit, einem allgemeinen Göttlichen (θεῖον). Og hvor han skal tale i almindelige vendinger om religiøse forhold, vil han i reglen ikke, som i sin kultus, nævne enkelte guder ved navn, men kun tale om „guderne“, om „guddommen“, ja selv om „guden“ (ὁ θεός) eller hyppigt endog [som Xenophon, Pindar og m. a.] simpelthen om Gud (θεός).“

Denne kollektive polyteisme, henoteisme eller hvad man nu skal kalde det, og ikke Xenophanes' bestemt udformede monoteisme, blev det religiøse grundforhold

[1]) Univ. Progr. Heidelberg. 1895.

i det dannede Grækenland; i denne frugtbare mellemsfære eller dobbelthed af et ophøjet, åndeligt gudsbegreb og fantasiens rigtbefolkede gudeverden med dens lyse og plastiske skikkelser, voxede det græske åndsliv sig stort med kunst og digtning, med naturvidenskab og metafysik og alt det andet, som aldrig var blevet til det, det blev, hvis en skånselsløs monoteisme havde lukket myternes og naturens store billedbog for Grækerne. — Sappho uden Aphrodite og Phidias med en usynlig gud!

Hvad der er vundet for kulturen ved at Grækerne fik lov til at blive ved at være Grækere, det véd enhver; men måske der er grund til at omtale, hvad der religiøst set blev vundet for verden derved. Vi ser det klarest, når vi stiller den græske religiøsitet op ved siden af det stærke oldtidsfænomen, som berører os nærmest, hvor talen er om religion: jødedommen.

Hvor skøn er ikke jødedommen, hvor fuld af kraft og trofasthed og høje tanker, af inderlighedens lidenskab, — ingen har nåt dem i dette. Hvor skabt til at sejre er ikke Jahve; positiv, absolut som ingen, betagende ved sin ophøjethed, opflammende ved sin nidkærhed, sammenvoxet til ét med dette hans ejendomsfolk, uovervindeligt som det er i alle dets nederlag; forpligtende det ved loven, forpligtende sig til det ved forjættelsen, befalende og straffende, trøstende, løfterig. — Og denne lov på stentavlerne! Hvor simpel og bestemt, retfærdig, ren og forstandig; en folkets bevarer ligesom den, der gav den. Hvem kan fortænke dem, der havde disse goder, i at de stirrede sig blinde på dem; at de ikke søgte andet end det, der var dem givet: deres lands, deres histories Gud, at de blev ved dette deres eget, som havde gjort dem så stærke! Og hvor let kan man ikke forstå, at dette deres eget blev en snare, hvori de hildedes, blev skranker, hvori de stivnede, især efter at folkets nationale ulykker også havde tappet blodet af

deres tro og gjort den til den snæverhjærtede og golde passen-på, som vi kender tilstrækkelig fra det nye testamentes protest mod farisæismen. Dêr står også en lille fortælling om en mand, der vilde rejse udenlands, og som gav sine tjenere forskellige pengesummer at forvalte. Og en af dem, som kun havde fået êt talent, han tog det og gik bort og gravede det ned i jorden, at han kunde have det igen, når hans herre kom og krævede ham; ti han så i sin herre den hårde mand med de urimelige krav, og vidste ikke, at disse krav i virkeligheden var det ganske naturlige menneskelivs: driftighed, omsætning, udbytte, produktiv foretagsomhed. Behøver vi at fortælle, hvem denne tjener var? Det folk, hvis styrke det havde været at ville êt, det folk, hvis fattigdom det blev kun at ville dette ene, og som tilsidst kun stod med dette ene, da de andre, driftige og dådrige, stod med hænderne fulde. Ja lignelsen er endnu strængere: den lader tjeneren miste det, han havde; han måtte give det til de andre, medens han selv gik ind til gråd og tænders gnidsel.

Grækerne havde ingen Jahve, ingen folkelov som jødernes. De guder, den etik, som var dem overleverede, havde ikke enhed og ikke kræfter i sig til at forme et stort menneskeliv. De bedste blandt Grækerne følte, at de selv stod højere end det, som hjemmetro og folkesæd kunde byde på, at de droges ned deraf istedenfor at løftes; og de brød da i deres tro med det, som jøderne havde gjort ubrødeligt for troen: fædrenes overlevering. Mægtige støtter for et folkeliv kastede de derved bort, men de vandt noget andet isteden. Ti idet de tænkende forsmåede at have det guddommelige pr. tradition og det sædelige pr. forskrift, nødtes de til at finde disse to magter på egen hånd, d. v. s. til at oplede deres principer der, hvor det måtte formodes at de kunde findes: i verdenshelet og i den menneskelige sjæl.

Jøderne kunde vel drøfte det gode, men kun som det største bud i loven — i loven måtte det findes! Hvorvidt de kunde tænke sig det guddommelige i dets almindelighed, skal jeg lade usagt; — vist er det, at således som vi har fået disse to for os, selv i vor teologiske tænkning, dagligt uundværlige begrebsbestemmelser: „det guddommelige“ og „det gode“, har vi Grækerne at takke derfor. Hvad disse havde fundet, var det Jødiskes polare modsætning: de satte mod det lokale det almene, mod det åbenbarede det naturlige, mod det overleverede det selvfundne. De kom derved ikke til den transscendens og den konkrete personlighed, som karakteriserer den jødiske gud; de tog deres sigte anderledes: mod universalitet og åndelighed, mod et algyldigt forhold mellem det guddommelige og det existerende; de undgik herved ikke at svinge snart mod en altfor stor abstrakthed, snart mod naturalisme, men de undgik som helhed det personlige gudsbegrebs fare: antropomorfismen og alt hvad dermed følger; de friede guddommen ud af den lokalbegrænsning, som stadig lænker Jødernes Gud. Og de undgik endnu êt: stagnationen. Lige til det sidste glimt af grækeránden slukkes, bemærker vi i dens religiøse tænkning en samarbejden, en samvæxt med kulturen, en følgen-med i udviklingen — der naturligvis gik så meget lettere for sig, som det nærmest kun var de dannede, udviklingen kunde berøre —, men som ikke er mindre priselig derfor. Her var ingen putten i jorden, ingen ængstelig passen på, her var samfærdsel, omsætning, udbytte; — de gik i sandhed til vexellererne med deres talenter og fik mere for det meget, de havde.

Det skulde synes utænkeligt, at to så forskellige teologier nogensinde skulde kunne mødes, — og dog

har de forenet sig og afsat en frugt, som vi kender temmelig godt, ti det er den kultur, i hvilken vi selv lever; men meget måtte ske i begge folk, før mødet kunde blive frugtbart. I Jødeland brød kristendommen frem som liv af død; i Grækenland samledes de spredte religiøse kræfter til de faste tankegange, der fornemmelig er betegnede ved navnene Sokrates og Plato, og som i virkeligheden hævede grækerdommen helt op over det polyteistiske hedenskabs niveau. Sokrates løsnede det guddommelige fra metafysikens naturbestemmelser og så det som en etisk værdi, bestående i forhold til den menneskelige subjektivitet. Plato ophøjede den således bestemte guddom til herskende idé i et åndsbestemt verdenshele og sammensmæltede i sin spekulative idealisme metafysikens og etikens åndeligste resultater: tingene og fornuften, idéerne og det gode, samlede sig alt i dette det selvgyldige, selv-ene, selv-gode væsen, som han kaldte Gud.

„At Sokrates," siger F. A. Lange[1]), „bunder i monoteistiske anskuelser, bør ikke undre os; det lå aldeles i tiden. Ganske vist træder denne monoteisme aldrig dogmatisk frem; tværtimod: gudernes flerhed bliver udtrykkelig fastholdt; men den Gud, der tænkes som verdens skaber og opholder, trykker ved sin overvægt de andre ned til væsener af lavere rang, som ved mange spekulationer kan lades ganske ude af betragtning."

Platos gudsbegreb kan være vanskeligt at fatte, ti han har villet sige alt dermed; har villet give det den højeste idealitet og dog bringe det så nær ved realiteterne, at disse kun blev en afspejling af det; har villet ophøje det over alle ting og dog ladet alle ting rummes i det. Snart ser han det som fornuft, snart

[1]) Gesch. des Materialismus² I, 48.

som det gode, snart som en levende forsynsmagt, en skabende mester, universets konge. Her tager det sig ud som monisme, set fra en anden side som dualisme; nu taler han med metafysikens abstrakthed, nu i konkrete fromhedsytringer; her tager han matematiken til hjælp for at stige til den yderste højde; her svigter selv dette middel ham, og han griber til myten og symbolet for at tale billedligt om det, der dog ej kan dækkes af begreber.

„Vanskeligt er det at finde Altets fader og skaber, og når man har fundet ham, ganske umuligt at udtale ham; ti han er ganske uudsigelig". Altså en idé, der efter sin art er fuldt værdig til at være gudsidé; for rig til at spændes i formel, for alsidig til at bedømmes fra et enkelt synspunkt; den sprænger al definition, er inkommensurabel med enhver tommestok.

Om det var teisme? Panteisme var det ihvertfald ikke; ti tingene kan vel gå op i gudsidéen, men gudsidéen ikke i tingene. Personlig gud? — Plato har så lidt besvaret spørgsmålet, at han ikke engang har stillet sig det. Hvad skulde han også have svaret? Kunde han have forklaret personligheden som andet end fornuften og det gode, det, der just fandt sin højeste existens i gudsidéen. Et ord for ‚personlighed', således som vi forstår begrebet, havde det græske sprog jo ikke, end ikke i den kristne tid. Men personlig da, i denne lavere forstand om et individ, et menneskelignende væsen? — Han havde kun altfor meget deraf; venner af Plato har beklaget, at han kom ind på den afvej at forestille sig verdensskaberen på den gamle antropomorfe vis som et skabende menneske, og lader ham forme verden af den store æltedejg[1]). Og ên ting er sikker: at den tid, for hvilken Plato blev den religiøse læremester, d. v. s. de nærmest følgende 600 år, over-

---

[1]) Christ. Gesch. d. gr. Litt.[2] 394.

vejende opfattede Platons gud som en levende konkret skikkelse, som en virkelig „Gud“; — vi skal ret straks høre vægtige ord derfor fra kirkefædrene. Med denne Platos gud blev i virkeligheden den monoteisme fuldbyrdet, som den græske religion havde udviklet sig til, og som man længtes efter, og dette tiltrods for alt hvad Plato ellers kalder guder: idéerne er evige guder, kosmos og stjærnerne synlige guder; men „guder“ er her aldeles ikke nogen teologisk bestemmelse, men langt snarere en metafysisk ubehjælpsomhed; ihvertfald er de guder i en ganske anden forstand end han den Ene og Absolute. Mytologiens guder er forkastede eller i høj grad degraderede: han kalder dem skabte af gud, fremgåede af materien, nægter dem ofte udødelighed; i denne skikkelse kan de vel bestå for folket, når deres myter er blevne lutrede; ti en folkereligion kan ikke afskaffes, højst reformeres; men for den vise, som har erkendelse og dyd til at ære gud i idéen, existerer de sanselige guder ikke.

Ejheller er der fjærneste brug for disse i Platos etik, skønt denne fra øverst til nederst er religiøst motiveret; ti i denne motivering forudsættes bestandig det ideale livs enhed: den ene algyldige gudsidé, som er tingenes eneste virkelighed, og hvis afspejling i sjælene er det eneste sande og blivende i menneskelivet; livets opgave er at frigøre og virkeliggøre dette og således føre det tilbage til det fælles og evige livsprincip: Gud.

Det er næppe for store ord at påstå, at Platos lære om Gud og gudsforholdet har befrugtet teologien efter ham lige til vore dage. Man prøve på at rykke den og dens forgreninger ud af de sidste 2000 års religiøse tænkning, og man vil erfare, hvor dybt den er indvævet deri, selv om den ingenlunde er let at få fat på; den i religiøs henseende ganske fattige og rationalistiske Aristo-

teles' bidrag til teologien lader sig ubetinget nemmere påvise, da det består i ganske bestemte og håndterlige begreber og kategorier. Også Plato er blevet brugt rent skolemæssigt (f. ex. af nyplatonikerne), men hans indflydelse er langt mere værd, hvor den virker i sin mangfoldighed og ubestemmelighed, og hans idéer om det guddommelige har i den senere oldtid på denne måde dannet et frodigt protoplasma, af hvilket mangen fast og selvbevidst teisme er skudt frem.

Den kyniske filosofi vilde kunne lære os, hvorledes man på anden vis har arbejdet sig frem i monoteistisk retning ud fra den sokratiske begyndelse, og lige så skarpt optrådte stoikerne i den samme sags interesse. Talrige exempler kunde nævnes fra disse filosofiske bevægelser; jeg vælger imidlertid at fremdrage et, der ikke har en bestemt skoles mærke på sig, men hører hjemme i den almindelige populærfilosofi, som verserede blandt folk, og som giver desbedre indtryk af, i hvilken retning den dannede bybefolknings tilbøjeligheder gik i den senere oldtid, og hvilken bestemt, ja næsten kompakt monoteisme man kunde opstille i disse krese.

Exemplet er Dio Chrysostomus, en mand, der i vore dage vel vilde være redaktør af et toneangivende tidsskrift, vilde være ivrig politiker, stor parlamentstaler og forfatter af en række historiske, skønlitterære og filosofiske essays, i hvilke man vilde finde tidens dannelse, tidens idéer, og en smag og en stil, der er adskillig bedre end tidens, — sådan omtrent som Cherbuliez skriver i Revue des deux mondes. En sådan mand var i oldtiden, da man ingen revuer havde, omrejsende rhetor, en talende og skrivende filosof, og Dio Chrysostomus havde da også været rigeligt rundt i verden, både i Ægypten og ved Sortehavet, fordrevet af Domitian, senere kaldet til Rom af Nerva, hvis fortrolige han blev; også under Trajan stod han i stor anseelse, som en

mand, tiden kunde bruge, og han bevarede sin indflydelse blandt sine medborgere og sin gunst ved hove endnu længe efter, at han som en velhavende mand havde trukket sig tilbage til sin fødeby i Bithynien.

Vi træffer ham nu på en af hans manddoms rejser oppe i Geternes land ved sortehavet, hvor han står og holder foredrag på sit fine græsk for de brave borgere i byen Borysthenes, der stimler sammen om ham for at høre nyt fra den dannede verden. Han taler om Statens eller Byens idé. Og her er det, han kommer ind på sin religiøse synsmåde: „Med dette ord ‚by',“ siger han[1]), „udtrykker jeg kortelig forbindelsen mellem det guddommelige og menneskeslægten og omslutter alle fornuftvæsener i en fælles betegnelse, som rammer samfundets og samfundsordenens eneste solide og uopløselige princip. Men en by skulde da rigtignok helst ikke være en, der splittes og flås af tyranner og folkeforsamlinger og demokrater og aristokrater og anden elende af samme slags, og som altid er i oprør, men den skulde være ordnet som det vise og fortræffelige kongedømme og virkelig regeres efter loven i al venlighed og endrægtighed. Han, den viseste og værdigste regent og lovgiver, der befaler over dødelige og udødelige, han, der er al himlens hersker og hele tilværelsens herre, han giver i sin egen styrelse den bedste forklaring og et exempel på denne gode og lykkelige forfatning. Ham besynger de guddommelige digtere, oplærte af muserne, tilhobe og kalder ham med navnet guders og menneskers fader. Forsåvidt synes digterne nemlig ganske vist at have fået ram på den hellige sandhed og ikke gå fejl i byen med deres forkyndelse; men rigtig indviede, efter indvielsens orden og regel, er de alligevel ikke, og i grunden vêd de ikke noget ordentligt om sandheden

[1]) Or. XXXVI, § 31 ff. (ed. Arnim).

i den hele tilværelse. Ja ærlig talt synes jeg de nærmest ligner betjentene ved mysterierne, som pynter forhaller og altere uden for templet og gør den slags ting i stand, men som aldrig kommer indenfor, — hvorfor digterne da også betegner sig selv som musernes „tjenere", men ikke som deres „indviede" eller med noget helligt navn. Altså, som jeg sagde: de af dem, der nu er beskæftigede ved indgangen til en helligdom, de fornemmer dog et og andet af hvad der foregår der indenfor, når der enten høres et mystisk råb eller en offerflamme slår op. Således er der også til digterne — jeg taler om de helt gamle — af og til nået en enkelt røst fra muserne og et glimt af den guddommelige natur og sandhed, ligesom et skær af ilden, der lysner frem gennem mørket; og en sådan inspiration blev også Homer og Hesiod tilstået af muserne. Men de, som fulgte efter dem og som opførte deres visdom på scener og teatre, — profane digtere for et profant publikum — de har ofte bragt aldeles falske fremstillinger af mysterierne tiltorvs; men da de blev beundrede af mængden, så prøvede de selv at indvie hoben i dem, idet de bogstavelig slog bakkanternes fjælleboder op på tragediens markedsplads."

„Men samtidig kalder alle disse digtere dog den første og største gud for alle fornuftvæseners fader og konge, og følgende dem oprejser menneskene da også altere for kongen Zeus, og nogle af dem betænker sig da heller ikke på i deres bønner at kalde ham fader, idet de mener, at der er en sådan regering og forfatning i hele tilværelsen. Og derfor tror jeg det er, at de ikke betænker sig på at erklære hele verden for Zeus' hus, (eftersom han jo er fader til alt i den) og tillige for en Zeus' by eller stat, hvad jeg jo også lignede den ved. Ti udtrykket kongedømme passer dog bedre til en stat end til et hus, og kongedømme har vi, da de jo kalder

den, der står over det hele, for en konge; men når de lever under et kongedømme, så må de også sige, at de lever under en forfatning og altså i en virkelig stat".

Nu påviser Dio, at filosoferne kun delvis har udtrykt denne sandhed, idet de kun lader mennesker og ikke alle væsener (altså ikke hele verden) få plads og rettigheder i denne forfatning. Hvorpå han fortsætter:

„En anden tale fører magerne i deres lønlige ceremonier, ti de besynger gud som den fuldkomneste vogns første og største styrer. „Solens vogn", som alle kan se, da dens bevægelser jo er tydelige nok, og som digterne bestandig har travlt med, når der er tale om solens opgang og nedgang o. s. v., den anser magerne for noget senere opkommet; men den mægtige og hellige Zeus' vogn har ingen af digterne besunget værdelig, hverken Homer eller Hesiod, men derimod Zoroaster og magerne belærte af ham . . . . ."

Er det Tertullian, vi hører tale her, eller en anden skarptunget kirkefader, der raser mod digterne og teatrene og kun finder det, han klart forfægter, som en dunkel antydning i hedenskabet? Sikkert ikke; ti den, der taler her, kender hverken jødedom eller kristendom og vêd kun at nævne parsismen som den eneste virkelige monoteisme. Det er en hedensk populærfilosof, der træder praktisk op med sin gudfader-religion. Det er en ivrig absolutist fra kejserdømmets bedste tid, hvis politiske begejstring ildner og hærder hans monoteisme og fører ham til et politisk-religiøst program, der omtrent vilde lyde således: der er kun ên gud og kejseren er hans repræsentant. — Han lærer os tillige på typisk måde, hvorledes den klassiske verden kom til sin monoteisme, nemlig ved at opbygge alle de forudsætninger, der nødvendig må føre til en monoteisme. Her begyndes med et verdensbegreb og et moralsk menneske-

hedens begreb, i kraft af hvilket tilværelsen bestemmes som universel enhed, som et rige under absolutistisk forfatning. Når Gud derfor fra gammel tid kaldes konge, da bør dette forstås således, at han er bæreren af dette absolute kongedømme og styrer det helt og alene, som vognstyreren sin vogn. Således kommer denne mand til den betegnelse af verden, som også Augustin senere betjente sig af: *Civitas Dei.*

Men nu de andre guder, hvad gjorde monoteismens forkyndere af dem? Forsvinde med êt som ved et trylleslag, kunde disse produkter af årtusinders åndelige liv vel ikke? Man må vel arrangere sig med dem på en eller anden måde, især da folkets brede lag jo bestandig — by for by — endnu står i forhold til dem og man selv officielt må tage del i deres kultus? — Hvorledes arrangementet blev truffet, er allerede fortalt i de tidligere anførte ord af A. F. Lange om forholdet på Sokrates' tid. „De trykkedes ned i en lavere sfære"; det bedste i deres væsen måtte de afgive til den Gud, som var voxet ud af dem og op over dem, og de fik kun beholde den ringere del af sig selv. Netop gudernes degeneration er tegnet på, at et højere religiøst indhold har dannet sig. Det er slakkerne, som nedfælder sig, efterhånden som ædelmetallet udvindes. Dette kan endogså mærkes i sproget, idet de fordums guder nu ikke længere bærer gudenavnet, men kaldes dæmoner, således som man alt fra gammel tid havde kaldt visse laverestående og ikke skarpt bestemmelige guddomme. Og da man nu først og fremmest var interesseret i at gøre den egentlige gud så åndelig som mulig, så førte det til, at man anså ham for altfor ophøjet, til at den religiøse kultus med alle dens hedenske håndgribeligheder kunde forholde sig til ham, og man lod da dæmonerne nyde den hele kultus, medens man kun skulde ære den Højeste i ånd og med sin dyd. Denne

tendens mærker vi allerede hos Plato, men gennemført og systematiseret blev forholdet først hos Nyplatonikerne. I deres brogede systemer og i den forviltrede blanding af filosofi og magi, hvori nyplatonismen efterhånden gled ud, fristede de hedenske guder deres sidste tilværelse. En tid så det ud, som den hele polyteisme skulde leve op i ly af disse systemer, men det viste sig snart, at de tværtimod havde udspillet deres rolle. „De gamle guder", siger Burckhardt[1]), „var blevet overflødige, forsåvidt de ikke var blevet dæmoniserede; den vulgære mytologi var der nu naturligvis ikke længer brug for, og så blev myterne tydede allegorisk som hylstre for fysiske, religiøse og moralske sandheder, ved hvilken lejlighed der ofte diskes op med de mest forskruede forklaringer." Således så det ud på den tid, da kristendommen nærmede sig til at få sit faste stade i romerriget, men konkurrencen med den fremrykkende religion driver kun hedenskabet længere ned i forfaldet. Den kultus, der blev dæmonerne til del, får stedse stærkere karakter af magi, og dæmonerne selv får et spøgelseagtigt, djævleagtigt væsen. „Her træffer vi en polyteismens mystik, hvor guderne er svundne ind til dæmoner af forskellig rang uden bestemt personlighed. Hvorledes disse ånder skal æres, anråbes og skælnes fra hinanden, og hvorledes den fromme vismands liv dagligt skal gå op i den slags kultus, det er i korthed indholdet af dette bedrøvelige makværk.... Fra den tid af var den platoniske doktrin og spekulation kun ydre påhæng," (der sigtes til Iamblichos' system i det 4de årh.), — men på den tid var allerede de virkelig religiøse gemytter beslaglagte af kristendommen, og værdierne i den platoniske idealisme ifærd med at glide over i denne religion. Polyteismens rester opløser sig — religionshistoriens love

---

[1]) Die Zeit Konstantins d. Grossen. s. 250. [2]) ibid. 254.

tro — i djævlelære, og gudernes genfærd søger ly i den nye trosverdens afkroge.

I andre filosofier, der som stoikernes og kynikernes tog bestemtere afstand fra den folkelige kultus, finder vi rester af polyteismen under andre former. Selv ivrige monoteister — som f. ex Dio Chrysostomus — taler ofte endnu om „guderne", om „guddommelige magter" o. l. Naturligvis. Et begreb, der har årtusinders hævd, fejes ikke på en dag, på et århundrede ud af verden. End ikke den Tænker, som personlig har overvundet „guderne", kan fjærne dem fra sin tale, ja selv fra sin begrebsverden, uden at komme i den største forlegenhed med de hundrede ting, han forhen betegnede med dette ord. Ti det meste af hvad vi nutildags kalder kræfter, værdier, idéer, principper, potenser, kausaliteter, alt hvad der dengang forekom uforklarligt, uberegneligt, overraskende, gådefuldt, skæbnesvangert, det var man i den antike verden vant til i en snæver vending at kalde „guder", „guddommeligt", δαιμόνιον, θεῖόν τι. Man blev ved med — som altid før — at opføre på gudernes konto hvad man endnu ikke havde rationel forklaring eller rationelle udtryk for. „Man kunde jo ty til vore fædres tro, at stjærnerne er guddommelige væsener," siger Aristoteles på det sted, hvor hans naturforklaring må sige pas overfor stjærnernes bevægelser. Også vi vil i vor filosofi længe blive ved at tale om idéer, skønt man forlængst har opgivet at føre en egentlig idélære, og man vil i fysiken blive ved at bruge ordet kræfter, selv om det måtte blive vist, at „kræfter" er en ganske mystisk faktor. — Iøvrigt havde man i oldtidens slutning selv en fornemmelse af, at ordet θεός og θεῖον, der brugtes til så meget, ikke duede til betegnelsen for den rigtige gud, og man begyndte derfor mange steder at kalde ham ikke θεός, men κύριος — Herren (jfr. Harnack: Dogmengesch. I^{3}, 114 f.).

Og selv hvor man i snævrere religiøs sammenhæng finder pluralisudtrykket for det guddommelige, må man betænke, at for disse mennesker var vejen til „Gud“ gået gennem „guderne“, og at disse sidste forlængst var voxet sammen til en kollektiv enhed, før man var nået til den konkrete enhed. Man fandt derfor ikke afstanden mellem de to begreber så stor som vi, og følte ved at bruge udtrykket „guderne“ ikke — og begik heller ikke — nogen større afvigelse fra en konkret monoteisme end vi, når vi stundom for at bruge et bredere udtryk betegner Gud som „det guddommelige“. Man må, før man bedømmer de gamles tale, forsøge at leve sig ind i den antike bevidsthed.

Det gælder også overfor en bemærkning, man hyppigt hører, at denne oldtidens monoteisme kun var „filosofi“. Ordet filosofi har for os moderne mennesker en professor- eller doktorsmag med en bismag af det irreligiøse; men i oldtiden var forholdet et ganske andet. Man behøvede ikke at være dr. phil. for at være filosof; ti alle dannede mennesker tilhørte i virkeligheden en eller anden af de filosofiske skoler, og man hyldede sin filosofi ikke af irreligiøse, men af religiøse bevæggrunde — forsåvidt man da ikke tilhørte en aldeles materialistisk eller skeptisk retning. Man fandt i skolerne den gudsbevidsthed, det gudsforhold, som kunde tilfredsstille den dannede, og som han ikke fandt tilstrækkelig udviklede eller tilstrækkelig rene udtryk for i den ofte så plumpe kultus. Det var fra denne, fra præstelærdomme og folketro, ikke fra religionen, man tog afstand, og denne reservation overfor den officielle religion var dengang virkelig en religiøs nødvendighed for enhver, der havde nogetsomhelst religiøst på sinde. Ofte var disse krese ligefrem stærkt religiøst bevægede — navnlig de platonisk-pythagoreiske retninger, — og vilde sikkert, hvis de dukkede op i vore dage med deres prækener og ceremonier,

deres askese og observanser, mystik og exstase, snarere blive regnede blandt vilde sekterere end blandt filosofer; ja selv de kyniske og stoiske populærfilosofer vilde passe bedre blandt de religiøse talere, som råber i munden på hinanden en søndag i Regent Park i London, end f. ex. på et universitet.

Gennem disse filosofiske bevægelser udbredtes eller forberedtes monoteismen i folket. Ganske vist gik folkeprædikanterne kun sjælden polemisk tilværks mod polyteismen og forsøgte kun sjælden at gøre den engud gældende, som de selv troede på. Deres interesse var ikke gudsbegrebet, men gudsforholdet, og især den moralske forbedring og den større humanitet, hvori dette skulde ytre sig, og de støttede derfor klogelig deres forkyndelse til den guddom, de fandt tilbedt, hvor de kom hen. Dog holdt stoikerne sig ingenlunde altid tilbage fra monoteistisk agitation, og de andre udbredte idetmindste moralske forestillinger i folket, af hvilke monoteismen ofte kun måtte blive en simpel konsekvens.

Vi har nu opholdt os sålænge i den filosofiske luft, at vi må minde os selv om, at der er noget, der hedder kultus, og spørge, hvorvidt denne side af religionen kom i retning af monoteisme. Vi ved, at filosofien og folkereligionen i den klassiske oldtid arbejdede hver på sin basis; men vi ser dog tillige, at de øver en vis indflydelse på hinanden. Religiøse bevægelser som orphismen, de gamle kultiske soninger o. l. har været af stor betydning for den idealistiske filosofi som for lyrisk og tragisk digtning, og omvendt har filosofien virket ind på kultusreligionen, forsåvidt som den har hjulpet folket til det sammenhængende verdensbillede, til hvilket mere omfattende guddomme nødvendig kom til at svare; og

ganske uberørte af den filosofiske religiøsitet kan præstekresene ikke have været. Pindar var en mand af præstelig slægt; den største græske lyriker har naturligligvis besiddet sin tids dannelse; men han hidrører rigtignok fra en tid, da præstevæsenet havde begyndt at opgive sin exklusive karakter.

Den udvikling fra særguder til storguder, som vi i det foregående har skildret som det karakteristiske fremskridt i de græsk-romerske folkereligioner, og som dels har fremgangen i åndelig kultur, dels politiske og kultiske kombinationer til årsag, førte tilsidst mange steder hen imod en virkelig kultisk monoteisme, som ganske vist aldrig har hørt til de herskende fænomener i den antike religion, men som er talrige og tydelige nok til at vise, at denne religiøse enhedsstræben virkelig kunde føre til praktiske resultater. De fleste af disse tilfælde har Usener — som tildels selv har fundet dem — samlet i slutningen af sin „Götternamen“.

Han viser, hvorledes den bevidsthed, der allerede i den bedste klassiske tid havde hersket hos de dannede, nemlig at man i de enkelte guder kun tilbeder forskellige former for den samme eneste guddom, kommer kultisk til orde i kejsertiden, f. ex. overfor Isis, der tilbedes som den, i hvem alle guder og gudinder indbefattes, den, der dyrkes under mange navne i forskellige skikkelser rundt på jordens kres, som Gudemoder, Athene, Afrodite, Artemis, Persephone, Demeter, Hera, Hekate eller Nemesis; ligeledes betragtes Helios som den omfattende guddom, for hvem Bel, Amon, Apis, Kronos, Zeus, Serapis, Apollo o. s. v. kun er benævnelser af lokal begrænset gyldighed.

Da nu alle disse navne efterhånden bliver betragtede som ganske tilfældige og delvise udtryk for guddommen, vil man forstå, at man efterhånden kom ind på at tænke sig Gud helt uden egennavn. Tidlig

havde udtrykket ὁ θεός „guden“ været i brug som betegnelse for en ubestemt forestilling om denne gud; nu ser vi udtryk som „den største Gud“, den „højeste Gud“ eller blot „den største“ (Megistos) vrimle frem i kultiske indskrifter. Under jærnbaneanlægene ved Don har man fundet talrige steler med indskriften „Til den højeste Gud“, guden er ikke nævnt, men ørnens mærke betegner ham som Zeus. „Den gode Gud“, „den retfærdige Gud“, „den hellige Evige“ eller „den allerhelligste Hellighed“ er andre lignende benævnelser.

Man er også gået en anden vej: at søge billedlige og begrebslige udtryk for gudernes kollektive enhed, for deres samtlighed eller sam-enhed. Derved er navnet „Alleguder“ opstået og for denne kollektive guddom har man bygget templer, oprejst altre og indsat præster allerede i meget gamle tider. Et symbol for guddommen er således det af sex hermer sammensatte gudebillede, som man har fundet i Tegea, og forestillingen „Alleguder“ fortættede sig til „Alguden“ Pantheos. Han står fast som konkret gud fra den Augusteiske tid; guldstykker fra året 38 f. K. fremstiller en gud med strålekrans, heroldstav, våben, vinger, fyldehorn og kugle, ledsaget af ørnen; altså med Zeus' Helios', Hermes' Ares', Nikes og Tyches attributer; det er Pantheos. Han forklares som *deus qui in se omnes significationes habet quasi omnium deus.* Der kan ikke være tvivl om, siger Usener, at denne Pantheus virkelig har været kultusgud i kejsertiden. Han findes overordentlig ofte omtalt, snart som Juppiter Pantheus, Serapis Pantheus o. s. v., hyppigere dog alene som Pantheus, og var end mere yndet end selve Pan, i hvem allerede Antisthenes havde villet finde navnet for den Algud, man søgte.

Hvad Usener her har fremdraget, er kun resultatet af de allersidste års undersøgelser, — forskninger, der i virkeligheden kun er de første spadestik i et terrain,

som det måske vil tage generationer at få gennemgravet. Intet er i øjeblikket vanskeligere end at sige, hvad der virkelig var religionen i oldtidens sidste århundreder. At Juppiter og Apollo ikke beherskede situationen, vêd man, man vêd også, at guddomme som Fortuna, Magna mater, Mithra var stærkt fremme; men hvad det hele egentlig var, hvad der virkelig blev trot og tænkt og følt, det vil man først sent få at vide.

Men ên ting er sikker og bekendt nok: til nogen almindelig og officiel monoteisme kom det ikke; gudernes forfald og gammel overtros fremvæxt over de styrtede altre ser vi nok af, men den gudstanke der havde arbejdet sig frem og røvet gudernes kraft, den blev ikke sindenes fælles eje, fik ikke noget navn i folkemunde, ingen magt over land og rige. Og var det vel at vente? Alle betingelser for ved egen kraft at skabe en sådan gennemgribende formation, manglede jo netop dengang, alt det som havde fremmet Achæmenidernes og Zarathustralærens værk: unge kræfter i folket, samtidige friske begyndelser i stat og kultur og religion, skabende ånder, positive, additive tider. Oldtidens slutning havde ikke disse kræfter i sig. Allerede på Alexanders tid havde forsøget været umuligt, om han havde begrænset sig til at samle alle Hellener til ét stærkt rige; det var ikke grækeråndens ideale skaberkraft, men hellenismen med dens tørre forklaringer og svævende fantasier, der begyndte i hans dage. Hvad skulde Aristoteles have hjulpet ham til, han der principielt lod fem være lige i spørgsmålet folkereligion? Eller Euhemeros måske med hans dejlige lære om gudernes oprindelse? — Rationalister og fantaster laver ingen religion. Der skal mere til!

Om forholdet var stort bedre i kejsertiden har vi ondt ved at sige. Navnlig det skæbnesvangre 3die århnndrede skjuler sit indre liv for os. Men megen oprindelighed og personlig kraft — de ting, som netop skal til,

om der skal bringes en positiv religion ud af folkets religiøse tendenser — det kan der næppe have været i en tid, der med så vild en attrå gav sig fremmede guder i vold. Tilmed vaklede kulturens ydre støtter. Romerrigets enhed var nu kun et skin, og regenterne nødtes til at vise en føjelighed mod provinsernes særinteresser, der ofte blev til den slappeste leflen med deres kultus.

Men det var netop især lokalinteresserne, som hæmmede det religiøse fremskridt. Byen var for sammenvoxet med sin gud. Blev den ene gud ophøjet, blev den anden krænket. Også dette forhold gav de fremmede guder så store chancer ved denne tid; de kunde samle alle, ti de generede ingen. Og den synkretisme, deres udbredelse førte til, blev i høj grad fremmende for udviklingen; den løsnede de hjemlige guder, der indgik i gudeblandingen, end mere fra deres lokalitet, fra deres personlige skikkelser og deres egennavns bestemthed; de kunde nu lettere underordnes den større gud, indordnes i det større gudsbegreb. „Synkretismen," siger Usener, (s. 340) „er et vigtigt gennemgangstrin i religionshistorien; den var en forskole for troen på ên gud."

En prøve på hvad fremmede guder kunde udrette, ser vi i Mithra- og Magna Mater-dyrkelsen. De bragte hvad man søgte: Tilslutning til én bestemt og konkret gud; idealer, som man kunde fatte og få noget ud af: Mithra — retfærdigheden, anskueliggjort under solens mægtige tegn; Magna Mater — moderens og jomfruens idéer forenede i samme kvindeskikkelse. Kultus bragte de, som man kunde tage og føle på, og som man havde respekt for, navnlig i Mithradyrkelsen: soning og renselse fra forkrænkelighed og synd. Deres dyrkelse var uhyre udbredt, deres mindesmærker findes fra dybt i Asien til højt op i Gallien og langs med Rhinen. Høje og lave bekendte Mithra. Mangen kristelig krypt har været et Mithraion. „Kampen eller snarere konkurrencen,"

sagde Diels i sin forelæsning, „stod så hårdt mellem Mithra og Kristus, at det en tidlang kunde være tvivlsomt, til hvilken side sejren vilde helde.“ Vi véd hvad kampens udfald blev.

Hvad Kristus bragte ind i verdens gudsbevidsthed er enten endeløst eller kort at sige. — Han sad engang ved en brønd og talte med en hedensk pige. Til hende sagde han: „Tro mig, den time kommer, da I hverken skal tilbede Faderen på dette bjærg, ej heller i Jerusalem; Gud er en ånd, og de som ham tilbede, bør tilbede i ånd og sandhed.“ Han sprængte alle jødedommens skranker med dette ene ord, ryddede alt det bort, som havde levet forlænge i dens gudsbegreb og gudsforhold: antropomorfismen, lokalbegrænsningen, ritualismen, lovvæsenet. Og i det ene ord, som i en tilfældig bemærkning, siger han det samme, udtaler just det bedste, som græsk og romersk tænkning havde fundet om Gud[1]). Men hans Gud var mere end dette og derfor mere end Grækenlands og Roms.

Ti det var Jødernes, profeternes Gud med hans fulde realitet, hans levende personlighed. Det var endnu den nidkære Gud, som ikke tåler nogen medbejler. Det var fremfor alt en Gud, der kundgjorde sig som hellig, en Gud med etisk fordring og etisk dom, i højere grad end hedenskabet kendte det.

Og dertil: kærlighedens Gud. „Gud er kærlighed, og hvo som bliver i kærlighed, bliver i Gud og Gud i ham.“ Det højeste forhold mellem mennesker gøres til udtryk for Guds væsen, og samfundet med Gud udtrykkes

---

[1]) *ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ* — hvor lyder det ikke selvfølgeligt på græsk; hvor fremmed ikke det hebraiske: *elohim ruach hu . . . beruach u beêmet!*

ved det samme. Disse tre grundfaktorer betegnes med den samme idé, det samme ord. Enhver der er opmærksom på, hvor fjærnt de i næsten hele hedenskabet står fra hinanden: gudsbegreb fra gudsforhold og gudsforhold fra menneskepligt, vil kunne skønne, hvad der her er vundet.

Vi mærker det gamle testamentes styrke og varme; hvad det åbent bekendte og hvad det bar under hjærte, bragtes til verden med kristendommens Gud; — men den verden, som kristendommen bragtes til, blev ikke Jødernes.

Paulus, den dygtigste af apostlene, førte den did, hvor den skulde hen for at trives. Hans verdenshistoriske dåd er ikke blot den, at han brød gennem lovens gærde med kristendommen og udvidede dens terrain ud over orientens grænser, men at han opgav at dyrke den på dens hjemsted og fandt den jordbund, hvori den kunde gro: den græsk-romerske verdenskultur. „Er stellte das Christenthum auf den Boden, der ihm entsprach. Denn es ist mit dem Occident geistesverwandt; auf dem orientalischen Boden, auf dem seine Ursprünge liegen, ist es überall verkümmert.“ [1])

Så skede da den formæling, hvis børn vi alle ere; den krysning af semitisk og indogermansk, ved hvilken vi er blevet rigere end semiter og indogermaner. Også tankerne om Gud føjede sig sammen til uopløselig enhed; hver bragte ham det bedste, de havde. Hvo kunde som Grækeren sige: Han er alt! — hvo som Jøden og den kristne: Han er alt for mig! For hin: „Gud i naturen“, ophøjet over naturen, uendeliggjort i idéen. For disse: „Gud i historien“, frigjort fra historien, uendeliggjort i inderlighed.

---

[1]) Wellhausen: Israel. u. jüd. Gesch. 1895. s. 353.

Kristi gudsbegreb rummede uvilkårligt disse to uendeligheder; den kristne teologi forener dem bevidst og forråder derved den dobbelte afstamning.

Monoteismen, som kristendommen bragte, var ikke det, denne religion særlig havde for øje; den var en selvfølgelig forudsætning for den hele religion, som man kun undtagelsesvis behøvede at præcisere. Først i efterapostolisk tid ser vi en polemisk fremhævelse af enheden, som når det i Hermas' Hyrde (Mand. I) hedder: „Først af alt skal du tro, at Gud er ên" —, enhver vil fornemme, at denne tørre replik ikke hører hjemme i det nye testamentes tale. Også fra hedensk side har man iagttaget, at de kristne lagde vægten på noget ganske andet end at fremsætte et gudsbegreb. Således siger en mod kristendommen velsindet hedning i det 3die årh., Alexander Lykopolitanus, at „krd. lægger størst vind på at udvikle det sædelige liv, men at den taler utydeligt (*αἰνιττομένη*), når det gælder de nærmere bestemmelser om Gud" — han er altså vant til et nøjagtigere gudsbegreb end det, de kristne giver. „Men" — tilføjer han — „hovedpunktet i deres forkyndelse synes alle at kunne være enige med dem i, når de nemlig gør den skabende årsag til højeste værdi, til det oprindeligste og til alle tings årsag." (ed. Brinkmann. I.). En anden, mindre velvillig hedning udtaler denne overensstemmelse skarpere; kejser Julian siger i sin apologi for hedenskabet: „men hvad de [kristne] lærer rigtigt (*ἀληθῶς*) om Gud, det har vore fædre overleveret os fra gammel tid (*ἐξ ἀρχῆς*), og vor lære indeholder akkurat det samme." Hvad Julian finder i det kristne gudsbegreb, er imidlertid kun det samme, som Alex. Lykopolit. så deri, nemlig læren om skaberen; det må imidlertid erindres, at oldtidens kristne lagde megen vægt på denne side af gudsbegrebet, ligesom de overhovedet i de første kirkesymbolers bestemmelser af Gud langt

mere udtrykte det, hvori de kunde mødes med hedningene, end det, hvori de adskilte sig fra dem. Ordene: *pater omnipotens, creator cæli et terræ* kunde ligeságodt stå i Virgil som i Apostolicum, og der har da heller aldrig været nogen strid om den ting, hverken med hedningene eller blandt de kristne indbyrdes. Man følte sig her på fælles grund, i det Selvfølgeliges sfære.

Kristendommens første forkyndere har følt denne grund under deres fødder og taget fodfæste på den. Således Paulus i sin tale til filosoferne i Athen. De fleste af de bestemmelser, apostelen her fremsætter, vilde i virkeligheden kun være ligesåmange ugler til Athen, hvis de skulde optræde som nye lærdomme, navnlig overfor en sådan tilhørerkres; ti at guddommen ikke bor i templer eller udtrykkes ved billeder, at han har ordnet folkeslagenes liv o. s. v. —, det havde filosoferne altsammen vidst i 500 år, og Paulus støtter da også sin udtalelse med et græsk citat. Man kommer sikkert Paulus nærmest ved at antage, at han først har villet nævne det, som han og hans tilhørere er enige om, og at han da på basis heraf vil føre dem videre til det nye, han har at bringe: at denne Gud er dommens og opstandelsens Gud. Og først, da han kommer med dette sidste, tager hans tilhørere da også afstand fra ham.

Apologeterne og de andre kirkefædre har i deres missionspraxis gennemgående båret sig ad ligesom Paulus; de har kæmpet mod den populære polyteisme, men har samtidig i deres forkyndelse af Gud støttet sig til den bestående gudsbevidsthed. De ansá ingenlunde monoteismen for noget, som de selv bragte med sig, eller som først nu kom til verden; tværtimod: de betragtede den som givet i det højere hedenskab, og deres bestandige taktik var netop denne: ‚om Guds enhed, hans skabermagt og faderlighed er vi jo på forhånd

enige; lad os nu også blive enige om det andet: at denne Gud er dommer over godt og ondt, og at der kun er frelse i Kristus!'

Den monoteisme, man således støttede sig til, var først og fremmest den, man fandt hos Plato. Platos Gud var for disse mennesker ingenlunde nogen blot idé, men — som vi ret snart skal se — en ganske konkret og levende Gud, og striden der føres, handler slet ikke om, at den ene Gud var en ‚idé', den anden derimod en ‚personlighed', men simpelthen om, hvem af de to parter der har lånt sin Gud fra den anden. Plato, sagde de kristne, havde kendt Jeremias eller læst profeterne og derfra fået sin Gud og sin verdensskabelse, og omvendt påstod hedningene, at de kristne havde lånt deres Gud fra Plato. Herimod må Origenes tage til orde (contra Celsum VI, 19), „Vore jødiske profeter kan ikke have taget noget fra Plato, da de var ældre end han. Altså har vi heller ikke taget udsagnet: ‚Alt omgiver ham, der er konge over alt' fra Plato, men vi har lært det af profeterne, som har sagt det meget bedre.“ Undertiden gør man ligefrem den kristne påstand troværdig ved at påvise dens overensstemmelse med Platos. Således Justinus Martyr Apol. I. 6. „Altså: at hele verden er blevet til ved Guds ord af dette substrat, som Moses nærmere beskriver, det lærer Plato ligeså vel som vi, og derfor kan I roligt tro det.“

Klemens Alexandrinus har gjort sig fortjent ved at samle endel steder fra filosofer og digtere, hvori han mener, at hedningene allerede har udtalt sandheden om Gud. De findes i ‚Logos protreptikos' kap. VI. f. (Migne). Efter at have bekæmpet hedningenes naturdyrkelse og tåbelige myter udbryder han: „Men jeg vil have vindenes herre, ildens herre, verdens skaber; den Gud, der skænker solen lys, søger jeg, ikke Guds værker. Hvem skal jeg få til hjælp i denne min søgen? Jeg har vel

ikke ganske glemt Plato? Hvordan skal vi da opspore Gud, o Plato? — „Vanskeligt er det at finde Altets fader og skaber, og når man har fundet ham, ganske umuligt at udtale ham.“ — Hvorfor nu det? O ved ham selv besværger jeg dig! — „Ti han er aldeles uudsigelig.“ — Godt Plato! Der rørte du ved sandheden. Men tab nu ikke modet; kom, giv dig til at søge det gode sammen med mig. Ti alle mennesker, men mest dem der giver sig af med tænkning, er der tilflydt en guddommelig inspiration, ved hvilken de også selv mod deres vilje bekende, at Gud er ên, uforgængelig og utilblevet, og at han virkelig og altid er (ὄντως ὄντα ἀεί) etsteds deroppe over himlens hvælv i sit hus og på sin høje varde. — — Således siger også Plato i sine overvejelser om Gud, at ‚den, der er alle tings konge, er Alt og alle tings årsag.’ Men hvem er denne konge over alle ting? Gud, han ved hvem det skal måles, hvad der er tingenes sandhed.“ — — —

„Men se nu at nævne mig, o filosofi, ikke blot denne ene Plato, men også mange andre, der har forkyndt den ene og virkelig eneste Gud (τὸν ἕνα ὄντως μόνον θεόν), indblæste af ham selv, om de nogensteds har grebet sandheden; ti Antisthenes har udfundet dette, der mindst af alt er en kynisme, men som han har lært af Sokrates. ‚Gud kan ikke lignes ved noget, derfor kan ingen lære ham at kende af et billedværk’. Også Athenæeren Xenophon skriver tydeligt nok noget af sandheden og vilde have vidnet som Sokrates, hvis han ikke havde frygtet Sokrates’ gift. Ikke destomindre giver han dog en antydning: „Den, der bevæger alt og bringer alt i ro, han er et stort og åbenbart mægtigt væsen. Men hvordan han er af skikkelse, det er os skjult. Heller ikke solen, der synes at være altoplysende, lader til at ville tilstede nogen at se ind i den; ti den, der fordrister sig dertil, mister synet. Hvorfra, o Gryllos’ søn, har du

den visdom? Mon ikke fra hebræernes profetinde (Sibyllen), der giver et lignende sandsagn?"

„Ejheller skal Pythagoras' ord forties, hvori det hedder: ‚Gud er ên; men han er ikke, således som nogle mener, udenfor verdensordenen, men helt og ganske i den, en verdens tilsynsmand over alle tings tilblivelse og sammensætning; en altid værende, der selv er ophavsmand til sine gerninger og værker, i himlen et lys og alles fader, den hele verdenskres' bevidsthed og besjæling, altings bevæger.' — Lad dette, der er skrevet af dem ved Guds inspiration og samlet af os, være nok til gudserkendelse selv for den, der kun kan gennemskue lidt af sandheden."

Mange steder af filosofer og digtere har Klemens endnu at anføre, men idet han nu stiller profeternes Gud op ved siden af Grækernes, er han mindst af alt blind for, at kun Jehova protesterer mod al anden dyrkelse end den, der gælder ham selv, at kun den jødiske monoteisme er exklusiv, udstyret med negative kræfter, medens hedningene ved siden af deres tro på den ene Gud bestandig endnu „derhjemme har de urette og falske afguder gemte i deres smudsige sjæle" — hvad angår monoteismens positive bestemmelser: Gud som alle tings eneste skaber og herre, synes han derimod ikke at finde nogen forskel mellem jødedommens og det højere hedenskabs lære.

Den fremskudte stilling, Klemens indtager som den alexandrinske præsteskoles forstander, giver hans ord en overordentlig vægt; han angiver i virkeligheden den synsmåde, hvorunder den græske kirke idetheletaget betragtede forholdet mellem hedenskab og kristendom, navnlig i disse bredere spørgsmål, der ikke berører det specifisk kristelige. Men også de latinske fædre, der jo fraterniserede langt mindre med hedenskabet end Grækerne, ser på ganske samme måde på forholdet, ja

Tertullian, Klemens' samtidige, udmærker sig netop ved den iver, hvormed han gør hedningene opmærksom på det gudsbegreb, de selv besidder, og betragter i virkeligheden dette som en form for de kristnes gudsidé. Således i Apologeticus kap. 24, hvis tankegang er følgende: I beskylder os for ateisme, men med urette. Ti ganske vist tilbeder vi ikke tempelguderne; men I indrømmer jo selv, at disse ikke er det højeste, men at der gives en Højere og Mægtigere, en verdenshersker med fuldkommen visdom og majestæt, som har overledelsen af det hele, og kun overlader de enkelte forretninger til sine forvaltere og statholdere (tempelguderne), således som Plato jo også beskriver Zeus som omgiven af guder og dæmoner. Når vi nu udelukkende tilbeder denne Højeste og ikke hans vasaller, så er vi vel ligeså-lidt ateister, som vi vilde være majestætsforbrydere, hvis vi af ærbødighed for kejseren nægtede at yde hans æmbedsmænd den hyldest, som alene tilkommer ham.

End mere talende er den videre udførelse, Tertullian giver sin påstand om hedenskabets faktiske monoteisme i skriftet De testimonio animæ (kap. 2); ti han går her ned i datidens folkeliv og henter beviserne der.

„Vi gør ingen lykke med vor forkyndelse af Gud som den Eneste, ved hvem alt er, og hvem alt er underlagt. Men kom nu og vidn, om du ikke i virkeligheden mener det samme. Ti vi hører dig jo endogså offentligt og med en frihed, som vi aldeles ikke kan tage os, hjemme og ude udråbe: ‚Gud give det!' og ‚hvis det er Guds vilje'. Med disse udråb antyder du, at der er en Gud, og du tilstår, at han har al magt, idet du tager hensyn til hans vilje; og tillige nægter du, at de andre er guder, idet du benævner dem med egennavne som Saturn, Jupiter, Mars, Minerva. Ti når du i den grad betegner ham som Gud, at du også, når du engang imellem kalder de andre for guder, ligesom betjener dig

af en lånt og tilsneget benævnelse (de alieno et pro mutuo), så påstår du jo netop dermed, at han er den eneste Gud."

„Også den Guds beskaffenhed, som vi prædiker, er dig ikke skjult. ‚Gud er god', ‚Gud skal mage det', er dine talemåder. — — — Og dette, at Guds velsignelse er fuld af al godhed og kærlighed og for os den højeste signelse af vort sædelige liv og vandel, også dette: ‚Gud velsigne dig' udtaler du med samme lethed som den kristne. Fremdeles: at Gud er alle tings beskuer, deres øjenvidne og dommer, at Gud må frygtes som den, der kan vredes, indrømmer hedningene i deres daglige tale: ‚Gud ser alt', ‚jeg lægger min sag i Guds hånd', ‚Gud skal gengælde dig det', ‚Gud vil dømme mellem os'. Hvorfra kommer alt dette, da du dog ingen kristinde er? (— det er stadig en kvinde, han taler til, altså aldeles ingen filosof). Og dette selv når du står med Ceres' hovedbind eller i Saturns purpurkappe eller i Isis' linklæder. Kort sagt: i templet selv anråber du Gud som dommer; du står foran Æskulap, du anråber Juno i luften, du sørgesmykker Minervas hjælm og råber dog ingen af de nærværende guder til vidne. På forum indstævner du din sag for en Gud, som er andensteds fra, i dine templer huser du en anden Gud — o sandhedens vidnesbyrd, der selv ansigt til ansigt med dæmonerne fremkalder et vidne for de kristne!"

Kan man ønske sig et smukkere exempel på, hvad det vil sige, at den ubenævnte Gud voxer ud af og selv i den populære bevidsthed fortrænger de benævnte kultusguder? Tertullian er endogså opmærksom på forskellen mellem guderne med egennavne og den gud, der blot hedder Gud[1]).

---

[1]) Det er vel sådanne steder, Harnack støtter sig til, når han (Dogmengesch.[2] I, 112) taler om en disposition for mono-

At ikke blot de kristne, men ogsaa hedningene fornam dette slægtskab mellem deres gudsbegreber, derfor har vi tydelige udtalelser. Således skriver hedningen Maximus fra Madaura til Augustin: „Denne [Guds] egenskaber, der er spredte over hans verdensværk, påkalde vi med mange benævnelser, endskønt vi — som det lader — ikke kender det særlige navn, der udtrykker ham helt; ti ‚Gud' er jo ęt navn, som er fælles i alle religioner, og således sker det, at medens vi ligesom søge hans lemmer et for et med vore forskellige bønner, så synes vi dog i virkeligheden at dyrke den hele Gud.“ [1])

I tillid til denne principielle enighed om Guds enhed og verdensmagt, kunde kristendommen nu des trøstigere arbejde på sin dobbelte opgave: dels at tilføre det bestående gudsbegreb de kristelige gudsbestemmelser, dels at udføre det negative arbejde nedadtil, som hedenskabet ikke havde interesse af og ikke kræfter til at udføre; forbindelsen mellem kultus og kommune blev overskåret, og dermed mistede polyteismens allerede i og for sig stærkt svækkede guder deres sidste tilhold. Dog kunde denne mægtige proces først ske, efterat kristendommen var blevet rigsreligion; de mange, der mener, at kristendommen blev grundskudt ved at blive statsreligion, må erindre, at hedenskabet først kunde dø ved at ophøre at være statsreligion.

Og det døde endda ikke. Polyteismens rester består den dag idag i størstedelen af den kristne kirke. Lokalguderne hørte vel op med at være guder, eller regnedes ikke længere for guder, men deres tilbedelse ophørte ikke. I engleverdenen og end mere i helgen-

---

teisme i det 2det årh. »sowohl in den gebildeten Klassen als allmählich auch in den Massen.«

[1]) anført hos Usener: Götternamen, s. 342.

verdenen fandt den menige kristen den himmelske mangfoldighed, som han havde vendt ryggen ved at forlade hedenskabet; ‚dæmonerne' lever videre som engle; lokalguderne, særguderne, skytsguderne fortsætter sig som lokalhelgene, bestillingshelgene, skytspatroner, og tilbedes med lignende skikke og legender og ofte åbenbart med samme religiøse følelse som deres hedenske forgængere. Selv Augustin drager forbindelseslinien mellem engle og dæmoner. „Vi skal gerne indrømme, at der både er gode og onde dæmoner, når man ved gode dæmoner forstår de gode engle (som dog er meget forskellige fra dæmonerne ved deres sindelag, deres stilling til Gud og deres indsigt i verdensstyrelsen). Disse kan man gerne med platonikerne kalde gode guder, dannede af den højeste gud og salige alene ved ham, og det såmeget mere som skriften også kalder de gode engle guder?" (Civ. Dei 9, 19). Og således taler da Augustin gentagende — naturligvis med fornøden reservation — om ‚Guders Gud', hvor han skal skildre den himmelske stat og dens herre.

Imidlertid er det klart, at vi her slet ikke har med nogen historisk forbindelse mellem dæmoner og engle at gøre. Augustin anerkender kun de bibelske engle og afviser udtrykkelig den dyrkelse af sådanne mellemvæsener, som netop nyplatonikerne drev. Forbindelsen er kun den psykologiske, at man også i den nye religion ligesåvel som i den gamle føler trang til at befolke den himmelske verden med guddommens tjenende ånder. Forholdet skulde dog snart forandre sig betydeligt; jo mere kristendommen udbreder sig og får karakter af katolicisme, des stærkere udvikler engletroen sig og udvider sig nu langt udover de grænser, som de bibelske forbilleder og den oprindelige kristenlære havde afstukket for den. Det ser vi bl. a. af den kendsgerning, at det ikke bliver de egentlige bibelske engle, som budbringeren

Gabriel, men den i bibelen meget tilbagetrædende Mikael, som fanger opmærksomheden, og vi ser tillige, at den hyldest, man viste englene, ingenlunde nøjedes med det ‚*caritate*', som Augustin havde foreskrevet, men blev til den håndgribeligste kultus, opført med alle de virkemidler fra polyteismens dage, som der overhovedet er mulighed for indenfor den kristne kirke. I virkeligheden er St. Mikael da også kommet til sin overordentlige magt i middelalderens kirke ved at være den ligefremme arvetager af hedenske guders magtområde. I det samme tempel hvor troende hedninge modtog Asklepios' åbenbarelser, får kejser Konstantin i drømmesyn råd af St. Mikael og denne fortsætter uden videre Asklepios' lægepraxis blandt småfolk; på Hestiaion ved Bosporus, hvor Hestiatemplet hilste den hjemvendende sømand velkommen, rejser sig snart St. Mikaelskirken i samme øjemed; som kampengel og dragebetvinger afløser han krigsguder og lysguder, bliver dødsbud og sjælefører, ja ifølge Engelsborgsagnet endogså pestens engel. Hvor tydeligt er ikke den hele kultus i St. Mikaels hovedhelligdom på Monte Gargano ved Apuliens kyst den simple fortsættelse af den lokaldyrkelse, der fandt sted på dette bjærg i hedenske tider. Han er i virkeligheden stedets guddom, han giver sol og regn, han hjælper i barnsnød o. s. v. De hedenske myter omformes nu i præsternes mund til legender, og gudebillederne er blevet små syndsforladende, helbredende helgenstatuetter.[1])

Ved siden af englelæren, der snart — som i Areopagitens og Scotus Erigenas systemer — optog det meste af den efterplatoniske dæmonlære i sig, står helgendyrkelsen, det mægtige fænomen, der udgør hovedparten af de katolske kirkers faktiske religion, som en fortsæt-

[1]) Jfr. E. Gothein: Die Culturentwicklung Süditaliens. S. 41. ff.

telse af polyteismen. Vel har vi ikke her en ligefrem polyteisme, da disse helgene jo kun gælder for mellemmænd mellem menneskene og Gud, men da de Hellige (trods alle koncilbestemmelser) jo i virkeligheden tilbedes, nyder dyrkelse, kultus, må vi fastholde, at vi her står overfor en udstrakt polylatri (flerdyrkelse) i den monoteistiske religion, og forholdet bliver derved ikke så meget forskelligt fra hvad vi fandt i parsismen, hos nyplatonikerne og i bedre former af hinduismen; ja i særlig lavtstående katolske egne, hvor almuesmanden faktisk ikke har nogen anden Gud end Madonna og sin helgen — selv om hans præster vel har noget mere at fortælle ham —, tør man vel betegne denne helgendyrkelse som en latent polyteisme, hvad enten det nu er nyt eller gammelt hedenskab, den indeholder.

De fleste af disse helgenes navne viser hen til historiske personer, og helgenanråbelsen er da også tidt nok en veneration af kristendommens heroer, som man vel kan forstå og i mange tilfælde må billige; men også hedenskabet havde sine heroer, og — som vi har set — en herosdyrkelse i den rent animistiske forstand, at den betydelige mands sjæl blev betragtet som noget guddommeligt og blev genstand for kultus. At dette har fortsat sig i katolicismen, behøver man ikke at se nøje til for at opdage. Ikke de fromme bønner ved martyrernes grave i kristendommens trængselstid var dødedyrkelse — skønt hedningene anså dem derfor —; men nutildags, da ingen personlig erindring eller nogen hjærtets oplevelse, men blot det kirkelige påbud eller den religiøse folkeskik drager pilgrimskarerne til helgeners grave og reliquier — nu kan man dårligt se andet deri end en sen gentagelse af ofrene på herosgraven og dyrkelsen af hans jordiske levninger. Også oldtiden kendte kanonisationen; kun var det ingen

pave, men den enkelte kommune, der skænkede den afdøde hans værdighed.

Lokalguder og særguder fra hedenskabets tid er i mangfoldige tilfælde gået over i helgenskaren med eller uden tilknytning til en historisk helgenskikkelse. Gaidoz, den franske keltolog, har i sin analyse af St. Hubertus påvist en fortsættelse af tidligere lokaldyrkelse. Han finder en gallisk skovgud Dianus bag jægerhelgenen og viser, hvorledes skoveremiten Hubertus med hans hjortevision i virkeligheden har båret denne guddoms kultus ind i kirken. Vi så et andet tilfælde af lokalkultus i Mikaelsfesten på Monte Gargano. — Særgudernes optagelse i helgenrækken giver Usener talrige exempler på. Vi finder helgene som St. Agathe for arnen, St. Antonius for svinene, Crispinus for skomagerne, St. Afra for skøgerne, St. Gallus for gæssene; St. Johannes værner mod forgiftning, St. Florian mod ildebrand o. s. v. o. s. v. Disse figurer modsvarer en for en hedenske særguder og repræsenterer ikke blot den polyteistiske fromhed, men selve den polyteistiske verdensbetragtning (mangelen paa naturbegreb). Naturligvis spiller de nu deres rolle et lag længere nede i samfundslivet, nemlig i de klasser af befolkningen, der står på lignende oplysningstrin som gennemsnitsmennesket i oldtiden, men kun hvor vi har samme grad af dannelse i folkene, har vi jo ret til at anstille en religionshistorisk sammenligning.

Og endda kan det falde vanskeligt nok. Regnskabet mellem katolicisme og hedenskab vil ikke kunne afsluttes, førend vi ved langt bedre besked om det daglige fromhedsliv i oldtidens hedenskab, navnlig hvilke følelser og ytringer forholdet til privatguderne, særguder og skytsguder o. l. har medført. Først da kan vi få at vide, om der er sket nogen væsentlig forandring ved overgangen fra særgud til helgen. Spørgsmålene,

der skal stilles, er de rent konkrete, om Hefaistos har været nogetsomhelst andet for smedene i Athen end St. Lukas er for malerne i Würzburg; om Asklepiosmanien i Epidauros har været værre end komedierne i Lourdes og Kevlaar; om den russiske dame, der stryger sine armringe ned i sin helgens juvelskrin, adskiller sig kultisk fra den romerske matrone, der ofrer til Minerva. Først og fremmest, hvormeget Magna Mater har mistet af sin guddommelighed i tidsrummet mellem hine gamle dage, da man rejste stene for hende i Augusta Trevirorum og nu, da man danser springedans for ‚die Mutter Gottes' zu Trier. — Grundspørgsmålet bliver, om disse tilbedelsers plads i religionen, og deres forhold til den egentlige gudsbevidsthed og dyrkelsen af den Højeste, er væsensforskellig fra, hvad der har fundet sted i hint senere hedenskab, der havde en virkelig gudsbevidsthed og et forhold til den Højeste.

Men det er nu katolicisme, og vi er ikke katoliker. Reformationen med dens teologi og dens billedstorm skaffede os af med hele sværmen og fik dermed bugt med hedenskabet, sålangt som den virkelig blev realiseret. Dog kan vi også i vor protestantiske teologi fornemme kontinuiteten med den græske trostænkning, som kristendommen mødtes med. Trinitetsdogmet er en frugt af dette møde. Vel er de enkelte faktorer i dette ejendommelige dogme allerede givne med skriftens lære om Kristi guddommelighed og om helligåndens selvstændighed; og disse enkelte led har sikkert allerede dannet sig på jødisk territorium, samtidig med at kristendommen gjorde sig gældende som ubetinget monoteisme. Det blev da altså kun et simpelt regnestykke at slutte, at det guddommelige vel er êt eller ên, men at det indeholder en flerhed eller ytrer sig i disse tre personer. Men dette regnestykke lå det ganske særligt for Grækerne at udføre; ti det teologiske arbejde, de i de sidste

århundreder af deres hedenske tid var bleven drevet ind på, havde i virkeligheden ført dem til noget lignende. Den guddommens enhed, som først filosofien havde opstillet og som efterhånden alle dannede, der overhovedet vilde have religion, anerkendte, havde allerede i lange tider krævet forligelse med den gudernes flerhed, som var givet i den bestående kultus, og man kom, som vi har set, til en slags fler-enhed, en plur-unitet, ved hvilken man samtidig påstod Guds enhed og hans beståen af eller beståen i en mangfoldighed af ‚guder'. Den logiske modsigelse, der så ofte er bleven opført mod sådanne kombinationer, bestod således i almindelighed ikke for Grækerne. De regnede ikke med tal, når de regnede med guder. „Mange forener simpelthen alle guderne til en kraft og magt, således at der ikke er forskel på, om man ærer den ene eller den anden," siger Dio Chrysostomus; i disse få ord er i virkeligheden hele synsmåden angivet. Skulde Grækerne formulere dette forhold med teoretisk nøjagtighed, vilde de ikke kunne have fundet bedre udtryk derfor end, at disse guder var så og så mange hypostaser i eller af det samme guddommelige væsen, netop den formel, man betjente sig af ved fastsættelsen af treenighedsdogmet. — Nu siger de to udtryk imidlertid ikke det samme på hedensk og på kristelig grund: Grækerne var nærmest betænkte på at søge enheden i gudernes flerhed; de kristne søgte snarere at påvise, at der kunde rummes en flerhed i den ene og samme Gud. Dette er ganske vist en kløft, som man måske ikke var kommet over uden påvirkning udefra; det må imidlertid indrømmes, at springet var så forberedt som muligt og ingenlunde så langt, som vi i almindelighed er tilbøjelige til at antage.

Der bliver nogle spørgsmål tilbage, som det var værd at slutte med. At der gives noget, som man kan kalde polyteisme, kan vi snart blive enige om; men hvad er ‚en polyteist'? Udtrykker ordet ‚polyteisme' noget enkelt menneskes religiøsitet? Er dette ord andet end et kunstord, som vi har dannet for at betegne, hvad vi ser i vort fugleperspektiv over hedenskabet, nemlig en hel mængde guder? Har hedningen i sit egentlige gudsforhold at gøre med mere end ên af dem (sin lokalgud, skytsgud e. l.), eller — hvor han har overvundet denne begrænsning — søger hans fromhed da ikke uvilkårligt det ene Guddommelige i eller bag eller over disse guder?

Det er spørgsmål, som det er svært at besvare, men som det er gavnligt for forskningen at stille.

Et andet hovedspørgsmål er dette: Hvor har vi virkelig monoteisme? Hvori består den? Kristendommen — som vi dog a priori må regne for monoteistisk — viser os, at monoteismen ikke kan være givet med bestemmelserne: én guddommelig person og ikke flere! én tilbedelse og ikke flere! Ti kristendommen lærer jo i alle sine konfessioner, at guddommen består af tre personer, og de tre fjerdedele af kristenheden lever faktisk i flerfoldig tilbedelse.

Det monoteistiske princip må altså ligge dybere; ikke i én guddommelig person, men i én guddommelig vilje; ikke én tilbedelse, men ét gudsforhold er det afgørende. Ikke den guddommelige personligheds yderside, den, der tager sig ud som et individ; men indersiden, den, der består af formålsættende vilje, er det bestemmende.

Hvilken spændvidde har en monoteisme, hvis Gud er således bestemt? Hvilken flerhed i guddommen kan den rumme, hvilken vægt af polylatri kan den bære, hvilken spaltning mellem verdensmagterne, hvilket an-

strøg af panteisme? Kristendommen kan lære os det. Dens forskel fra jødedom og Islam er på dette punkt forbavsende.

Men ved siden af spørgsmålet om, hvad monoteismen kan rumme, står spørgsmålet om, hvad der kræves til en monoteisme. Virkelig monoteisme får vi ikke, fordi guddommen er en ener, men kun hvor den er en enhed. Men denne enhed måles ikke på den exklusivitet, hvormed andre himmelske væseners existens benægtes, men på det indhold, som guddommen udtrykker, den virkelighed, han behersker. Kun hvor denne er universel, er guddommens enhed fuldstændig: kun hvor guddommen er algyldig, er den fuldgyldig. Og atter: Kun hvor begreberne menneskehed og verdensløb er dannede, kun hvor det gode opfattes som en verdenssammenhæng, kun der er man nået til virkelig enhed og kan udtale et virkeligt ‚Gud'.

Hermed er al monolatri eller lokalmonoteisme, selv den exklusive (den, der ikke antager nogen anden Gud end denne lokalitets) udelukket fra egentlig monoteisme; og omvendt vil det ses, at hvor denne verdensenhed er konstitueret og finder sit udtryk i en Gud, der er der også principielt monoteisme, uanset hvilke væsener der antages foruden Gud, når de blot er ham underordnede eller — ifald de tænkes som hans modstandere — er ham underlegne; med andre ord: når blot alle magter er underlagte den guddommelige viljes magt og rådslutning.

Udviklingen til denne monoteisme kan da enten begynde med fastholdelsen af den givne lokalgud, der da, efterhånden som verdensbegrebet og den etiske bevidsthed udvikler sig, voxer op til at blive en virkelig, algyldig Gud; eller man kan gå den omvendte vej: først at konstituere verdensbegrebet og den moralske bevidsthed og da samle alt under guddommen. Vi har

set, at processen virkelig har fuldbyrdet sig på disse to måder: Hos Jøderne med en uhyre moralsk anstrængelse, fordi Guds enhed hævdedes førend der var nået en sådan enhed i verdensbegrebet, at andre guder eo ipso udelukkedes; hos Grækerne med et stort intellektuelt arbejde, af hvilket guddommens enhed blev den lydløse selvfølge, således at man hverken finder det fornødent at forkynde enheden eller at benægte nogen flerhed. Den fuldstændigste monoteisme er den, der ikke behøver at fortælle, at den er monoteistisk. En sådan finder vi i kristendommen, der ved sin hele religiøse karakter og ved det tilværelsesbegreb, den hviler på, langt mere end ved nogen bestemt påstand, bevidner sig som monoteisme.

Efterskrift.

Under trykningen af dette skrift er der fremkommet en udtalelse om hedensk monoteisme, som fortjener at høres. Professor F. Justi i Marburg, en mand, der gennem et livs iraniske studier er bleven dybt fortrolig med den persiske oldtid, bemærker om den zarathustriske religion (Preuss. Jahrb. 1897). »Die Religion, deren älteste Gestalt man in den Gathas erkennt, ist das Ergebniss — — — einer gewollten Verbesserung, die das, was man heidnisch nennen könnte, abgestreift hat, wie sich besonders deutlich in der Lehre von Einem Gott (Monotheismus) zeigt, welchem in der Religion der stammverwandten indischen Arier eine Vielheit von Gottheiten gegenübersteht. (s. 96.) Om Ormuzd siger han, at han »ist Herr nicht nur über die gute Schöpfung des Lichts, über die Frommen und über die kosmischen Wesen, welche dem Reiche der Finsterniss Abbruch thun,

sondern auch über dieses selbst erstreckt sich seine Gewalt, und obwohl er den Kampf, der zwischen Licht und Finsterniss vermöge der Gewalt des Bösen besteht, zulässt, um die Tugend und Tüchtigkeit in diesem Kampf zu stärken, so sieht er vermöge seiner Alwissenheit den endlichen Sieg sicher voraus.« — Også Justi mener altså, at Zarathustra-læren er fuldstændig monoteistisk, og at læren om det onde ikke på nogen måde kan svække denne dens karakter.

STUDIER
FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND
NR. 32

PLAUTUS' AMFITRYON

OVERSAT
AF
ERIK WAAGE

KJØBENHAVN
KLEINS FORLAG
CAMILLA KLEIN
1897

PERSONER.

Amfitryon, Krigshøvding.
Alcmene, hans Hustru.
Sosia, hans Slave.
Bromia, } Tjenestekvinder.
Thessala, } Tjenestekvinder.
Blefaro, Styrmand.

Juppiter.
Merkur.

I Akt.

Første Scene.

Gade i Theben. I Forgrunden Amfitryons Hus.

Merkur. Siden Sosia.

Merkur (foran Amfitryons Hus).

Hvis I har Lyst at vide, til hvad Gavn
Jeg kommer, skal jeg sige Jer mit Navn.
Min Fader Juppiter bød mig staa paa Lur,
Og Navnet som jeg bærer, er Merkur.
Og naar I villigt aabner Eders Øre,
Saa skal I Sagens Forhistorie høre.
Den By er Theben. Her i Huset bor
Amfitryon, en Herre rig og stor,
Og denne Mand er med Alcmene gift.
Selv er han lige efter en Bedrift
Vendt hjem fra Fjenden med en seirrig Hær
Og ligger nu for Anker i vor Havn.
Men førend han drog ud paa Krigerfærd,
Vented han sig en Arving til sit Navn.
Nu kender I jo alle godt min Far
Og ved, hvad Tanker han om Elskov har,
Hans Syn paa den Slags Ting er grumme frit,
Han er der, bare han kan se sit Snit.
Alcmene har han da besøgt i Smug,
Af hende har han gjort saa dristig Brug,

Saa af Forventninger hun nu har to.
Til Søvn han under hende nødig Ro,
Selv nu husvaler han sin Elskovstrang,
Og denne Nat blev derfor lovlig lang.
Han træder op i Ægtemandens Dragt,
Og jeg, som udenfor maa holde Vagt,
Ligner Amfitryons Slave paa en Flig,
Hans Navn er Sosia, — han er med i Krig.
Nu troer Alcmene, det er hendes Mand,
Som er vendt hjem fra Krig i Fjendens Land,
Thi Juppiter fortæller hende alt,
Hvad der i Kampens Tummel forefaldt.
Amfitryon vil siden komme hjem —
For da at gøre Eder Sagen nem
Er der en Guldring paa min Faders Hat
Og paa min egen et Par Vinger sat,
Som kun er synlige for Eders Blik. —
Men der jeg Øie paa en Lygte fik,
Og ser jeg ret, er det Amfitryons Træl
Sosia, der kommer hjem fra Krig. — Nu vel,
Saa skal jeg drive ham herfra med Held,
Og vil I skænke mig opmærksomt Gunst,
Saa skal I se Merkurs Komediekunst.

Sosia (**med en Hornlygte i Haanden**).
Vis mig en Karl saa rask som jeg,
Der vandrer trygt min dunkle Vei;
Skønt kendt med mine Landsmænds Færd,
Gaar jeg om Natten ene her.
Hvis Byens strixe Politi
Nu førte mig i Slutteri,
Saa fik jeg, naar det først blev Dag,
I Brummen en Gang Stokkeslag.
Det hjalp kun lidt, jeg Grunde gav,
Bøddelen lagde dog ei sin Stav,

Ingen tog mod et Kny eller Muk,
Men jeg blev kendt værdig et Livfuld Hug.
Sexten smedestærke Arme
Vilde slaa mig flad som Blik,
Stadens offentlige varme
Hyldest jeg til Velkomst fik.
Min Herre forlanger lovlig meget,
I Nattens Mørke bli'r jeg sendt hjem,
Monstro det ikke godt kunde vente,
Til Dagen atter var kommen frem?
Naar Herren er rig, er Tjenesten haard,
Lutter Elendighed Trællens Kaar;
Ved Dag og Nat er der fuldt at bestille,
Søvn faar man aldrig, saa gærne man vilde,
Herren er rig, kender ikke til Møie,
Og efter hans Hoved skal alting sig føie.
Han bryder sig Pokker, om hvem der har Sliddet,
Skænke det en Tanke, han aldrig har gidet;
Nei Trællen — han herser og slæber og maser,
Under Byrden han næsten ihjel sig aser.

Merkur.

Jeg maatte da før over Trældom klage
End han, der kun har kendt Trælledage,
For jeg, som endnu i Dag var fri,
Er lige puttet i Slaveri.

Sosia.

Og dog fortjener jeg Prygl, saa sandt
Det mig aldeles af Minde randt
At takke Guderne from og glad,
Fordi jeg er kommen hjem til vor Stad.
Lønned de mig, som jeg havde fortjent,
Ved min Ankomst de havde en Sjover sendt,
Som langede mig til Velkomstbud
En rigtig forsvarlig Kindhest ud,

Fordi de til ingen optænkelig Nytte
Deres gode Gærninger paa mig ødte.

Merkur.

Den Fyr har en rent forbausende Færdighed
I det rette Syn paa sin egen Værdighed.

Sosia.

Hvad aldrig jeg tænkte mig skulde ske
Og ikke ret mange haabed at se,
Det er ved Gudernes Naade hændt,
Spillevende er jeg tilbage vendt.
Overvundne er alle Fjender,
Hæren paa Hjemveien alt man finder,
Krigen er ude; hvor Kampen stod,
Vaded vi midt gennem Fjendernes Blod.
Den Stad, som havde vort Land forvoldt,
At mangt et drøveligt Baal blev holdt,
Har Krigerne ved deres tapre Mod
Lagt i Lydighed for vor Fod.
Soldaterne sloges godt — det er vist,
Men min Herre Amfitryon gjorde dog mest.
Bytte og Lande, Hæder og Magt
Har Seiren Theben i Overflod bragt.
Ved lykkelig Udgang paa mange Krige
Har han befæstet vor Konges Rige.
Nu har han sendt mig fra Havnen i Land,
For at jeg skal fortælle hans Frue, hvordan
Han reddede Staten midt i dens Nød,
Svævende selv mellem Liv og Død. —
Her raster jeg lidt og grunder paa,
Hvordan det skal med mit Budskab gaa.
Jeg tænker, jeg laver en lille Løgn —
Dem stikker jeg baade hellig og søgn;
For midt under Kampens værste Staahei
Saa satte jeg Kursen den gale Vei,

Nu lader jeg ei, som jeg Haser har smurt,
Men fortæller freidig alt, jeg har spurgt;
Dog hvordan jeg skal lyve, med hvilke Ord
Jeg skal brodere min Tidende stor,
Se det maa jeg først spekulere ud,
Forinden jeg bringer Madammen Bud. —
Da Flaaden var ankret paa Fjendens Strand
Og hele Hæren var gaaet i Land,
Valgte min Herre en udsøgt Flok
Af vore Høvdingers faste Stok
Og skikkede dem til Fjenden som Bud
For at sige sin Vilje lige ud:
Hvis uden Sværdslag de gav ham Lov
Til at bortføre hele det rige Rov,
Hvis Rub og Stub blev leveret tilbage,
Saa skulde paa Stedet han hjemad drage,
Lade Byen og Markerne kønt i Ro
Og unde dem Fred til at bygge og bo.
Men hvis til en anden Beslutning de kom
Og ikke gav, hvad han bad dem om,
Saa vilde han selv med hele sin Hær
Storme Byen i Ledingsfærd.
Og skønt Amfitryons Sendemænd
Sagde det atter og atter igen,
Mente de Herrer dog fuldt og fast,
At de nok turde gi' sig med os i Kast.
Et mægtigt Overmod i dem foer,
Gesandterne gav de knubbede Ord:
Sig selv de nok skulde vide at hytte,
Og vilde til deres Raad han lytte,
Var det bedst, at Hæren til sidste Mand
Fortrak lidt villigt fra deres Land.
Da min Husbond nu fik Besked herom,
Aabned han strax for Leirens Bom,
Hæren drog ud til Kampens Gny,

Og ud fra Teleboernes By
Rykkede hele den fjendtlige Magt
Med Vaaben af ren umanerlig Pragt. —
To vældige Masser sig fremad strækker,
Krigerne er fordelt i Rækker;
Vi ta'r den Opstilling, vi er vant til,
Vore Fjender den, som de har Forstand til.
De tvende Høvdinge fremad træder
Og samtaler udfor Krigernes Kæder:
Det Folk, som lider et afgjort Nederlag,
Udleverer sit Land til Vederlag.
Da det var endt, gav Luren Signalet,
Jorden drøned, Kampskriget galed,
For at opildne Hæren paa begge Sider
Anraabes Zeus — paa ham man lider.
Hver kæmper, som galdt det hans sidste Dage,
Sværdet slaar Gnister, Spydene brage,
Himlen fnyser, af Damp og Aande
Staar der en Taage, de faldne sig vaande.
Vore Bønner blev hørte, nu seirer vor Flok,
Fjenderne falder i Snes og Skok.
Men ikke en eneste griber til Flugt,
De bli'r i Stillingen nok saa smukt.
Før Livet lade end Posten vige,
Hver faldt, hvor han stod. Det var uden Lige.
Da min Herre Amfitryon dette saa,
Bød han sine Ryttere at gaa paa.
Rytterne lystrer. Med vældigt Raab
Flyr de afsted under fyrigt Haab
Og tramper en Bunke Fjender til Døde,
Selvfølgelig maa de for Uretten bløde.

Merkur.

Endnu har han — kan jeg mærke —
ikke sagt et Ord forkert,

Zeus og jeg var selv til Stede,
dengang Slaget blev levert.

Sosia.

Fjenderne til Flugten griber,
det os Mod i Brystet gød,
Fra de tætte Spyd, som ramte
dybt i Ryggen, Blodet flød.
Fjendens Konge selv min Herre
egenhændig hugged ned.
Fra den lyse Morgen ud paa
Aften sent stod Kampen hed. —
Dette jeg des bedre mindes,
som jeg ikke smagte Mad,
Førend Natten ved sit Frembrud
kaldte os fra Kamp til Fad. —
Dagen efter Byens Fyrster
ydmygt ind i Leiren tren,
Bad os tilgi' deres Brøde,
hilste os med Oljegren:
Alt de vilde udlevere,
Koner, Altre, Børn og By,
For at gi' sig helt og holdent
under Theberfolkets Ly.
For sin Tapperhed min Herre
fik en Drikkeskaal i Skænk,
Kong Pterela havde ofte
tømt den selv paa Gildesbænk.
Det fortæller jeg min Frue. —

Merkur.

Hillemænd, herhen han kommer,
men i Møde jeg ham gaar,
Ikke med min gode Vilje
han til Huset Adgang faar.

Jeg skal ved min ydre Lighed
nok faa trukket ham til Vands,
For min hele Færd og Vandel
bli'r aldeles li'som hans.
Ondskabsfuld og lun og sveden, —
tro mig, han skal faa det hedt;
For at jage ham paa Porten
dypper jeg ham i hans Fedt.
Hvad er det? Han ser paa Himlen.
Jeg maa endnu vente lidt.

Sosia.

Hvis endnu Naturens Orden
gaar sin gamle vante Gang,
Tror jeg nok, at Natteguden
gør sin Svir en Kende lang.
Karlsvognen er paa Himlen
ikke kørt en Tomme frem;
Siden den stod op, ved Maanen
knap, om den gad rørt et Lem;
Aftenstjærnen og Orion
er endnu ei gaaet ned,
Kloderne har staaet stille
i en lille Evighed.

Merkur.

Nat, bliv ved som du begyndte!
Føi min Faders Elskovstrang!
Hjælp den høieste blandt Guder,
det forrenter sig en Gang.

Sosia.

Aldrig dog i mine Dage
mindes jeg saa lang en Nat,
Naar jeg undta'r den, hvori jeg
fik min store Omgang Kat;

Ja selv den var dog i Grunden
kun at regne for en Slik,
Solen snuer, den har sagtens
ogsaa slaaet sig paa Drik,
Sært om ikke den i Aftes
kom lidt silde fra Kalads —

Merkur.

Kommer du herhen, Kanalje,
skal du tugtes for din Spas.
Troer du, at de høie Guder
er som din fordrukne Knægt?
Jeg skal lære dig at huske,
hvad du ymtede saa frækt.

Sosia.

Til at ligge rigtig længe
faar Galanerne skam Lov,
Lejligheden er som skabt til
Nydelsen af Kvinderov.

Merkur.

Ja, min Far forlænger snedigt
Natten til sin egen Gavn,
Mens han faar sin Længsel stillet
i Alcmenes hulde Favn.

Sosia.

Nu er det nok snart paa Tide,
jeg faar Skankerne paa Gled.
Hvad er det? Den Svend ved Huset
er jeg langtfra rolig ved.

Merkur. Mage til en saadan Skrælling —
Sosia. Av, det faldt mig lige ind:
Hvis nu Fyren viste Lyster
til at garve mig mit Skind.
Merkur. Den Kujon, hvor skal han muntres!
Sosia. Munden løber mig i Vand

Efter Vaflerne, hans Næver
har til Morgenmad i Stand.
Det er nok den pure Medynk:
Blot fordi min stakkels Krop
Bævrer lidt af Nattekulde,
vil han sætte Varmen op.
Blot jeg ikke er leveret,
han ku' gærne være fræk.
Merkur. Nu maa jeg nok hæve Stemmen,
skal jeg holde ham for Gæk
Og faa hildet ham forsvarligt
i hans ynkelige Skræk. —
Naada Næver, længe har I
ikke stillet Jeres Sult;
Døgn er gaaet, siden sidst I
dyssed nok saa blidt og huldt
Fem Personer ind til Hvile.
Sosia. Hele fem! Jeg frygter svart,
For at Sosia bli'r den sjette
i en Pokkers hurtig Fart.
Se nu spænder han sit Bælte.
Merkur. Det er Tamp, her forestaar.
Hvem der kommer i min Nærhed,
Styverkost til Davre faar.
Sosia. Tak, jeg faster helst for Tiden;
jeg har nylig spist mig mæt.
Glæd du heller en forsulten
Stakkel med din varme Ret.
Merkur. Denne Næve veier Lispund.
Sosia. Her bli'r tilmaalt efter Vægt.
Merkur. Vil du gærne visselulles?
Sosia. Spar din ømme Varetægt.
Til at blive søvnig var der
i en Hundevagt Forslag.
Merkur. En forfeilet Styver vidner

om et usselt Haandelag.
Snudedrag af mig skal ramme
Mærker ind, som Tryk i Bly.
Sosia. Han vil pynte paa mit Ansigt,
modellere det paany
Merkur. Støder jeg paa Ben i Fisken,
piller jeg dem væk. Sosia. Hvor snild!
Han er Mand for at servere
sig en skind- og benfri Sild.
Pokker ta' den Køgemester.
Hvis paa mig han Øje faar!
Merkur. Lugten af en Mand jeg veirer.
Sosia. Min vel i hans Næse staar.
Merkur. Langt herfra — det er han ikke.
Langt herfra han var igaar.
Sosia. Han er viis som et Orakel.
Merkur. Næ, hvor mine Fingre klør!
Sosia. Er det efter mig, saa gid blot
Væggen først maa bankes mør
Merkur. Fyren mærker, han er kommen
ilde op at køre her.
Sosia. Gid her var en Vogn. Merkur. Paa dig jeg
nok skal læsse, hvad jeg bær.
Sosia. Fra Seiladsen er jeg endnu
ganske træt og søsyg med,
Mig vil du la' bære Byrder,
som knap aser mig afsted.
Merkur. Hvem der taler, ved jeg ikke.
Sosia. Det er da min sidste Gavn.
Men jeg maa vist snart bekende,
ak, at Sosia er mit Navn.
Merkur. Nu er der igen en Stemme,
som imod mit Øre slaar.
Sosia. Jeg er bange, jeg til Gengæld
værre Dask paa Øret faar.

Merkur. Se kan kommer hen imod mig.
Sosia. Jeg er ganske stiv af Skræk,
Spurgte man mig, hvad jeg hedder,
var jeg sikkert læns og læk.
Tilmed kan jeg Stakkel næppe
flytte Skankerne af Angst;
Sosia og hans Herres Budskab
bli'r nok begge Røverfangst.
Jeg maa snakke løs fra Levren
og la' Munden løbe rap.
Bare frejdig! Saa kanske dog
modererer han sin Lab.
Merkur. Hvem er det, der her spaserer
med Vulkan i Lygte gemt?
Sosia. Troede du, at dine Trusler
havde mig fra Huset skræmt?
Merkur. Er du fri Mand eller Slave?
Sosia. Ganske som mit Hoved staar.
Merkur. Si'r du det? Sosia. Ja vist. Merkur. Saa faar du
Prygl. Sosia. Pas paa, du galt ei spaar.
Merkur. Det kan hurtig blive Sandhed.
Sosia. Maa jeg spørge, af hvad Grund?
Merkur. Jeg vil vide, hvem du tilhør,
hvad du skal i Nattens Stund.
Sosia. Jeg er Slave hos min Herre,
jeg skal hjem. Er det saa godt?
Merkur. Vold jeg bruger mod din Tunge
for dens gudsforgaa'ne Spot.
Sosia. Den er vel forvart mod Voldtægt.
Merkur. Aa, dit Vid er mig en Gru.
Sig mig, hvad du skal ved Huset.
Sosia. Maa jeg spørge: hvad skal du?
Merkur. Jeg er Vægter her i Theben.
Vi gør Runde enkeltmands.

Sosia. Det er godt, du passer Stedet,
naar vi selv er udenlands.
Men naar Husets Tjener først er
kommen hjem, kan du gaa bort.
Merkur. Jeg er bange for, du kommer
med dit Tjenerskab til kort.
Eller ønsker du Betjening
af en ganske anden Sort?
Sosia. Jeg er Træl hos Husets Herskab.
Her jeg bor. Af Veien, Mand.
Merkur. Jeg skal lære dig at prime,
hvis du ikke gaar. Sosia. Hvordan?
Merkur. Du skal blive smidt paa Porten,
faar jeg fat først i min Stok.
Sosia. Jeg er — hører du det ikke —
en af Husets Trælleflok.
Merkur. Faar du først min Stok at smage,
sænker du nok kønt din Svans.
Sosia. Vil du genne mig fra Huset,
som har kæmpet udenlands?
Merkur. Er det dit Hus? Sosia. Ja, min Sandten.
Merkur. Og din Herre, hvem er det?
Sosia. Det er ham, der førte Hæren
nu i sidste Krig. Merkur. Se, se.
Sosia. Og min Frue er Alcmene.
Merkur. Og dit eget Navn? Sosia. Jeg har
Her i Staden Navnet Sosia.
Davus hed en Gang min Far.
Merkur. Plader mærker jeg du stikker,
men det hævner sig forvist!
Her du kommer — topmaalt Frækhed —
indsvøbt i et Væv af List.
Sosia. Jeg er indsvøbt i min Kappe.
Kun i den jeg gaar, min Tro.

Merkur. Løgn igen. Jeg skulde mene,
at du ogsaa gaar i Sko.
Sosia. Ganske vist. Merkur. Ja uden Prygl du
driver ei dit lumske Spil.
Sosia. Men jeg vil min Sæl ei prygles.
Merkur. Ingen spør dig, om du vil.
Det staar fast. Paa dine Ønsker
er der ikke Een, der ser.
Sosia. Naade tigger jeg. Merkur Saa vov at
kalde dig for Sosia mer.
Sosia. Det er Døden. Merkur. Endnu ikke;
til Dessert den venter dig.
Sig, hvis Træl du er. Sosia. Din er jeg,
men ad Næverettens Vei.
Hjælp mig, Borgerfolk i Theben.
Merkur. Hold da inde med det Hyl.
Svar mig: hvorfor er du kommen?
Sosia. For at faa mig en Dragt Prygl.
Merkur. Hvis Træl er du saa? Sosia. Amfitryons,
Sosia hedder jeg endnu.
Merkur. Det gaar galt igen, for Sosia
hedder jeg, og ikke du.
Sosia. Ja, Gud give det, jeg skulde
dænge dig forsvarlig til.
Merkur. Mukker du endnu? Sosia. Nei vist ei.
Merkur. Nævn din Herre. Sosia. Hvem du vil.
Merkur. Og hvad kalder du dig selv for?
Sosia. Hvad du naadigst har befalt.
Merkur. Er du En af Herrens Trælle?
Sosia. Hvad jeg sa', var rent fortalt,
For jeg mente: Herrens Fælle;
farligt, som jeg snakked galt.
Merkur. Nok jeg vidste, her af Trælle,
som hed Sosia, kun var En.
Din Forstand er rendt af Lande.

Sosia. Gid det var paa dine Ben!
Merkur. Det er mig, der bærer Navnet,
som du frækt dig dutter paa.
Sosia. Blot et Ord i Fred, saafremt du
vil la' være med at slaa.
Merkur. Vaabenstilstand kan vi gærne
slutte for en lille Stund.
Sosia. Helt maa Freden være sluttet,
siden slaar du værre kun.
Merkur. Sig frimodig, hvad du lyster.
Sosia. Kan jeg stole paa dig? Merkur. Jo.
Sosia. Hvis du narrer mig? Merkur. Merkur da
slaa i Sosia sin Klo.
Sosia. Hør saa efter, hvad jeg siger,
mens dit Leide gi'r mig Ly:
Jeg er Husets Slave Sosia.
Merkur. Genta'r du din Løgn paany?
Sosia. Vi har sluttet Fred og Forbund.
Jeg si'r Sandhed. Merkur. Du faar Klø.
Sosia. Gør du bare, hvad du lyster.
Om jeg skal paa Stedet dø,
Lige fedt, mit Navn skal ingen
flytte væk, det bliver her.
Merkur. Vil du røve mig mit Sosia?
Det skal koste dig Besvær.
Sosia. Skille mig ved Hus og Herskab,
dertil skal der mere Held,
Vi har ingen anden Sosia
uden mig, som her er Træl.
Merkur. Rigtig klog er Fyren ikke.
Sosia. Du er selv en Kende gal.
Nægter du endnu, at jeg er
Sosia, Husbonds Træl og Karl?
Kom vort Fartøi sent i Aftes
ikke fra en persisk Havn?

Var jeg ei om Bord, og blev jeg
ikke sendt i Husbonds Navn
Her til Huset, hvor jeg staar og
bærer paa en Lygtepraas?
Var det ikke her, jeg sønder
af din Næve skulde slaas?
Det kan mine Kæber vidne.
Gøres her da mer behov?
Vort er Huset, og til Adgang
be'r jeg ikke dig om Lov.
Merkur. Nu igen „jert" Hus. Sosia. Min Sandten.
Merkur. Løgn i Hobevis er alt,
Hvad du si'r. Min Husbond har jo
altid mig for Sosia kaldt.
Sidste Nat vi letted Anker
med vort Skib fra Persiens Land,
Staden havde vi erobret,
hvor Pterela var Tyran,
Teleboerhæren slog vi,
kæmpende paa Liv og Død,
Og min Herre gav Tyrannen
egenhændig Naadestød.
Sosia. Naar jeg hører ham fortælle,
syn's jeg snart, den bliver slem,
Saa grangivelig nøiagtigt
og med saadan Fynd og Klem. —
Naa, men sig mig saa, hvad Gave
Husbond har bragt med sig hjem.
Merkur. Teleboerkongens Guldskaal,
hvoraf fordum han drak Vin.
Sosia. Det er rigtigt. Jamen ved du,
hvor den gemmes? Merkur. I et Skrin,
Under Herrens Segl forvaret.
Sosia. Og hvad staar der i det Segl?

Merkur. Solen kørende sit Firspand.
Vil du fange mig, din Negl?
Sosia. Jeg er slagen, og et andet
Navn faar jeg vel lede op.
Hvoraf ved han det? Men bi kun,
endnu si'r jeg ikke Stop.
For hvad der er sket i Teltet,
og hvad andre ikke saa,
Da jeg selv var ene om det,
det kan ingen hitte paa. —
Er du Sosia, saa sig mig:
Som nu Slaget bedst forløb,
Hvad bedrev du saa i Teltet?
Svarer du, saa gi'r jeg Køb.
Merkur. Der var gemt et Vinfad, deraf
fyldte jeg en Kande. Sosia. Tak!
Merkur. Frisk som Vinen kom fra Fadet,
Kanden ud til Bunds jeg stak.
Sosia. Sært det skulde gaa, om ikke
du var gemt paa Bunden selv,
Skønt jeg synes, jeg fik Mosten
skyllet ned til sidste Pægl.
Merkur. Altsaa har jeg ført Beviset:
Sosia — det er ikke dig.
Sosia. Er jeg ikke mer mig selv, hvad?
Merkur. Det er mig, som nu er dig.
Sosia. Det er mig alligevel dog.
Det ved Juppiter jeg svor.
Merkur. Jamen jeg svor ved Merkurius:
Juppiter dig ikke troer.
Uden Ed han troer mig mere,
end hvor høit du ogsaa svær.
Sosia. Men hvem er jeg da, naar ikke
Navnet Sosia jeg bær?

Merkur. Naar jeg ikke mer vil ha' det,
skal du nok faa det igen,
Men saalænge som jeg bær det —
ingen Mukkeri, min Ven!
Sosia (løfter Lygten). Ja naar jeg nu rigtig ser ham,
er hans Lighed ikke feil.
Han er ganske, som saa ofte
jeg har set mig selv i Speil.
Det er samme Hat, og Kappen
falder i de samme Læg,
Fod og Skank, Figur, Frisure,
Øine, Læber, Næse, Skæg,
Kæber, Hage, Hals: fuldstændigt;
her slaar al Forklaring Klik;
Er hans Ryg nu tilmed skrammet,
ligner han mig paa en Prik. —
Og saa er jeg dog den samme,
som jeg var. — Jeg ved, jeg har
Midt om Natten fundet Stedet,
min Forstand er sund og klar.
Lystre ham, det gør jeg ikke,
men jeg banker paa vort Hus.
Merkur. Hei, hvor skal du hen? Sosia. Til Døren.
Merkur. Om saa du røg lige bus
Ind med hele Zeuses Firspand,
sku' det spænde daarligt af.
Sosia. Maa jeg ikke bringe Fruen
den Besked, min Herre gav?
Merkur. Har du Ærind til din Frue,
er du gaaet feil med Bud,
Og gør du mig mer forbitret,
vanker der kun Ribbensbrud.
Sosia. Naa saa maa jeg heller gaa da.
Guder! er her Mening skabt?
Er jeg død og plat forvandlet?

Hvor mon jeg har Fjæset tabt?
Blev det liggende paa Valen?
Glemte jeg 'et der komplet?
Han gaar jo omkring og bærer
mit livagtige Portræt.
Næppe opnaar jeg den Ære,
naar jeg først en Gang er død.
Men nu vil jeg underrette
Herren om min slemme Nød.
Vil han ikke vide af mig,
saa har Juppiter tilladt
Mig i Dag at rage Issen
og gaa om med Frimandshat.
(gaar)

Anden Scene.

Merkur. Juppiter træder ud af Huset med Alcmene.

Juppiter. Lev saa vel, min tro Alcmene,
hold paa Huset ærligt Styr.
Skaan dig, beder jeg indstændigt,
snart din Fødselstime gryer.
Jeg maa bort herfra i Tide.
Plei saa Barnet ømt, min Skat.
Alcmene. Men hvad er der dog paa Færde,
siden du gaar bort saa brat?
Juppiter. Tro dog ei, jeg allerede
er af Hjem og Hustru ked,
Men naar ikke øverst Høvding
er ved Hæren i Bered,
Saa forsømmes Tugt og Orden,
noget værre knap jeg ved.
Merkur. Se mig til den Lurendreier,
der blev givet mig til Far,
Hvor han sukkersødt og kælent
paa den stakkels Kone tar.

Alcmene. Nu erfarer jeg, hvormegen
Pris du sætter paa din Viv.
Juppiter. Troer du, jeg har elsket nogen
høiere mit hele Liv?
Merkur. Jeg skal love for, hvis Juno
faar at høre, hvad her sker,
Før som Ægtemand paa Jorden
end i Himlen du dig ser.
Alcmene. Heller gad jeg se Beviser
end at kun det bliver sagt.
Varmt endnu er næppe Leiet,
hvor du var til Hvile lagt.
Sent i Aftes er du kommen;
gaar du nu, er det en Skam.
Merkur. Jeg maa tale lidt til hende,
snakke gode Ord for ham. —
Nei en saa forelsket Mage
ved jeg aldrig før jeg saa,
For af Elskov til sin Hustru
er han nær ved at forgaa.
Juppiter. Jo jeg kender dig din Slubbert.
Vil du se, du kan dig dy.
Har du noget at bemærke?
Slyngel, vover du at kny?
Eller vil du smage Stokken?
Alcmene. Aa lad være. Juppiter. Prøv og muk.
Merkur. Det var slemt. Mit gode Indlæg
blev nok til en værre Buk.
Juppiter. Nei Alcmene, du maa ikke
vredes paa mig for min Bøn:
Jeg er listet bort fra Hæren,
smuttet hjem til dig i Løn.
Af mig selv du skulde høre
om det Held, jeg havde haft;

Var jeg kommen, hvis min Elskov
kun var sløv og uden Kraft?
Merkur. Er det ikke, som jeg siger?
Han faar Fred med Kys og Klap.
Juppiter. Bedst naar Hæren intet mærked,
og i Smug herfra jeg slap.
Ellers hedder det, min Hustru
er mig mer end Krig og Daad.
Alcmene. Og saa staar din stakkels Kone
ganske opløst her af Graad.
Juppiter. Skaan nu dine søde Øine.
Du skal se, jeg er her snart.
Alcmene. Ja det si'r du nok. Juppiter. Jeg finder
heller ikke, det er rart.
Alcmene. Jo det mærker jeg, for samme
Nat, du kommer, gaar du bort.
Juppiter. Sink mig ikke mer, til Daggry
ved du Tiden kun er kort. —
Denne Skaal, som skulde lønne
mig for mandig Krigerfærd,
Som var Kong Pterelas Eie,
ham jeg dræbte med mit Sværd,
Den skal du ha' til Foræring.
Alcmene. Altid er du god mod mig;
Hvor det er en prægtig Gave,
som det sømmer sig for dig.
Merkur. Fuldt saa meget hende værdig,
som har faaet den. Juppiter. Nei hør,
Er du der igen, din Slyngel?
Tænk paa mine Ord fra før.
Alcmene. Kære, bliv dog ei for min Skyld
vred paa Sosia for hans Ord.
Juppiter. Naa lad gaa da. Merkur. Se, hvor hoven
han af Kærlighed sig kroer.

Alcmene. Elsk mig lidt, naar du er borte,
altid tænker jeg paa dig.
Merkur. Vi maa gaa, for det er Daggry.
Juppiter. Ja, begiv dig blot paa Vei. —
Er der mere? Alcmene. Bare Eet ja:
Skynd dig hjem, saa snart du kan.
Juppiter. Du skal se mig, før du troer det,
vær nu tapper som en Mand. —
Nat, som vented mig, jeg byder:
Lad det stunde imod Dag!
Over Jord skal atter straale
Himlens rene lyse Tag.
Og den Tidsfrist, som blev skænket
dig i Tilgift, lange Nat,
Skal som Fradrag Dagen røves,
hver en Forskel jævnes glat.
Klare Dag, stig frem af Natten! —
Jeg Merkur maa følge brat.

II. Akt.

Første Scene.

Ved Havnen.

Amfitryon. Sosia.

Amf. Naa følg saa bagefter. Sosia. Ja strax paa Minuttet.
Amf. Jeg troer nu, du lyver. Sosia. Forkert har du sluttet.
Amf. Hvad aldrig i Evighed kan være muligt,
Vil du bilde mig ind. Sosia. Det er ogsaa gruligt.
Sit ærlige Ord har man Lov til at vedstaa.
Amf. Hvad skal det dog sige? Nei Tungen af Led paa
Din topmaalte Slyngel skal rives. Sosia. Jeg lyder
Saa meget du lyster, forlanger og byder,
Men dog er jeg ikke saa lurvet og ussel,
At jeg la'r mig tvinge til Løgn ved en Trusel.
Amf. At du baade er hjemme og her, tør du vove
At bilde mig ind? Sosia. Ja paa Tro og paa Love.

Amf. Ved Juppiter, du skal faa Spasen at mærke.
Sosia. Jeg ved jo desværre, at du er den stærke.
Amf. Du vover, din Karl, mig paa Ærmet at binde,
Hvad aldrig til Dato en Sjæl fik i Sinde
At tro, at et Menneskebarn var i Stand til
— Stik imod alt, hvad man ellers er vant til —
Omkring som sit levende Genfærd at vanke;
Hvor falder din Dumrian dog paa den Tanke?
Sosia. Det forholdt sig dog saa, det skal Guderne vide,
Hvad ondt har jeg derved fortjent fra din Side?
Amf. Det spør du mig om, naar du Løgne fortæller.
Sosia. Hvis det ikke var sket, da med Føie du skælder,
Men det er ikke Løgn, det er sandt, hvad jeg siger.
Amf. Karlen, troer jeg, for meget har drukket.
Sosia. Gid det var saa! Amf. Dit Ønske er opfyldt.
Hvor har han dog paa Varerne stukket?
Sosia. Ikke en Draabe jeg har i min Krop tylt.
Tiende Gang jeg til Orde maa tage:
Her staar jeg selv, og hjemme ved Huset
Staar der En til, som er mig op ad Dage;
Synes du nu, jeg snakker beruset?
Amf. Du kan gaa Pokker i Vold. Sosia. Hvad behager?
Amf. Har du da Feber? Sosia. Nei, hvor kan du spørge?
Aldrig paa Helsen og Madlyst jeg klager.
Amf. Saa kan du tro, jeg skal hurtig besørge
Lavet en Kost, som kan skaffe dig Klemme;
Den skal staa rede, saasnart vi er hjemme.
Du vil narre mig med Griller,
som du fanged i en Rus.
Efter at du først har klattet
med Beskeden til mit Hus,
Gør du ov'n i Købet Løier
med din Husbond, disker frem
Med de mest forrykte Sager,
Galmands-Hjærner kan gi' Hjem.

Men i Dag skal dine Løgne
gaa tilbage paa din Ryg.
Sosia. Ærlig Træl er ildest faren,
og han føler værst sit Tryk,
Naar hans Husbond selv vil tvinge
ham til Løgn for hver en Pris.
Amf. Hvor i Verden er det muligt
— nævn det bitterste Bevis —
At du baade her og der er?
Tyde det vil falde svært.
Sosia. Jo, jeg findes begge Steder,
lyder det end nok saa sært.
Dig kan det vist næppe synes
mere løierligt end mig.
Amf. Hvad for noget? Sosia. Jo jeg mener,
mest forbavset var dog jeg.
Først saa vilde jeg skam ikke
slaa mig med mig selv til Ro,
Men den anden Sosia fik mig
hurtig bragt til bedre Tro.
Alt hvad der var hændt i Krigen,
da vi stod for Fjendens By,
Ramsede han op og plukked
mig for Fjæs og Navn og Ry.
Ja vi lignede hinanden
som to klare Draaber Vand.
Thi da du før Daggry havde
sendt mig fra vort Skib i Land —
Amf. Saa? Sosia. Saa stod jeg foran Huset,
længe førend jeg kom hjem.
Amf. Slidder-Sladder, du er tosset.
Sosia. Den Forklaring er for nem.
Amf. Mon du ikke blev paa Veien
af en Troldmands Haand forgjort?

Sosia. Jo, jeg blev af et Par Næver
rigtig grundig gennemsmurt.
Amf. Hvem har slaaet dig? Sosia. Det har jeg
selv, som jeg derhjemme staar.
Amf. Svarer du mig ei fornuftigt,
bli'r min Sandten Straffen haard.
Hvad er denne anden Sosia?
Det jeg gærne vide vil.
Sosia. Træl som jeg. Amf. Men dig behøver
jeg sgu ikke Magen til.
Af det Navn jeg heller aldrig
anden Træl end dig har haft.
Sosia. Jamen Husbond, jeg forsikrer
af min Sandheds fulde Kraft:
Gaa du bare hjem, du sikkert
Øie paa min Navne faar.
Sønner af den samme Fader,
ens af Ansigt, ens af Aar
Er vi begge. Tvivl er spildt kun.
Jeg har mødt min Tvillingtræl.
Amf. Meget underligt det lyder. —
Men min Hustru saa du vel?
Sosia. Nei, jeg fik jo ingen Adgang.
Amf. Hvem formente dig da den?
Sosia. Jeg blev jo af Bæstet Sosia
banket mør i Ryg og Lænd.
Amf. Men hvem er dog denne Sosia?
Sosia. Det er jo mig selv. Hvor tit —
Amf. Hør du har vist nylig sovet.
Sosia. Li'saa lidt som sort er hvidt.
Amf. For kanske du saa i Søvne
havde drømt om denne Fyr.
Sosia. Skraber bli'r der sjælden Tid til,
naar du mig et Ærind flyr.

Vaagen var jeg; hvad jeg siger,
det er fuldt og fast bestemt,
Og han var skam ogsaa vaagen,
der har knubset mig saa slemt.
Amf. Hvad for En? Sosia. Jeg selv jo, Sosia.
Er du ikke vid're, ak!
Amf. Kan fornuftig Mand da fatte,
hvad du vaaser op for Snak? —
Men nu skal jeg efterspore
Sagen lige til dens Bund.
Følg mig. Guderne kun give,
dine Ord var uden Grund.

Anden Scene.

Dekoration som i I. Akt.

Alcmene. Lidt efter Amfitryon og Sosia, den sidste bærer et Skrin.

Alcmene (**synger**).

Hvor lidt har vi Lov til at frydes
Den Tid vi med Livet maa brydes,
Men kan der vel tænkes den Møie,
Vi ikke er nødt til at døie?

Guderne selv det maa ville,
Fra Medgang de Modgang ei skille;
Om Glæden i Vold du fanger,
Sorgen sin Tid dog forlanger.

Den Sandhed jeg lærte at agte,
Da Lykkens Sødme jeg smagte,
Den Gang jeg fik Lov i min Stue
Min elskede Husbond at skue.

En eneste Nat kun saa blide,
Saa maatte han bort fra min Side.

Hvor Timerne ensomt dog falde,
Ham savner jeg haardest af alle.

Hvor fryded jeg mig ved hans Komme,
Hvor græd jeg, da Natten var omme,
Dog alt hvad jeg hør til hans Hæder,
I Sorgen mig trøster og glæder.

Naar hjem han med Ære kun drager,
Jeg over hans Bortgang ei klager,
Det rigeligt Sorgen opveier,
At han er vendt hjem med en Seier.

Thi Manddom og Mod er det bedste,
Hvortil vi vor Lid kunne fæste;
Paa Manddom og Mod kan vi trygge
Liv, Frihed og Fædreland bygge.

Amf. Ventet af min Viv med Længsel
staar jeg atter i min Gaard.
Dobbelt glad hun sikkert bliver,
naar hun Bud om Seiren faar.
Fjender, som for alle hidtil
ubetvingelige galdt,
Slog jeg, da jeg førte Hæren,
i en hidsig Kamp de faldt.
Ja jeg stoler paa, jeg kommer
savnet, ventet længselsfuldt.
Sosia. Troer du ikke, min Veninde
tar imod mig li'saa huldt?
Alcm. Det er jo min Mand. Amf. (til Sosia) Naa, kom nu.
Alcm. Faar jeg ham saa snart at se?
Før fik han saa travlt med Opbrud,
men med Forsæt kun maaske
Har han stillet mig paa Prøve,
om jeg følte rigtig Savn.

Sandelig jeg skal med Glæde
atter trykke ham i Favn.
Sosia. Husbond, vi kan li'saa gærne
vende om, for ved du hvad?
Naar vi kommer ind i Stuen,
faar vi ikke en Bid Mad.
Amf. Men hvor hitter du paa det nu?
Sosia. Alt er spist til sidste Ret;
Se en Gang blot paa Alcmene,
hvordan hun er tyk og mæt.
Amf. Vi kan vente os en Arving.
Sosia. Uf, saa bli'r her da et Sjask!
Amf. Hvad for noget? Sosia. Nu skal jeg nok
bære Vand til Barnevask.
Maanederne snart er omme,
hvis jeg ellers har Forstand,
Og saa bli'r det mig, der kommer
til at slæbe med min Spand.
Drolen splide mig, jeg ærgrer
mig da baade gul og grøn
Og faar hevet Livet af mig
ved at hale Vand af Brønd.
Amf. Kom nu bare. Den Bestilling
skal en anden Slave faa.
Alcm. Pænest tror jeg dog det bliver
selv i Møde ham at gaa.
Amf. Dyrebare Viv, din Husbond
bringer dig sin Hilsen glad,
Dig, han skatter høist af alle
Kvinderne i Thebens Stad,
Dig, hvem ingen Mand i Staden
eier trofast Mage til,
Staar det godt og er mit Komme
forberedt? Sosia. Med Sang og Spil. —

Vi faar li'saa fin en Hilsen
som man ofrer paa en Hund.
Amf. Naar jeg ser dig bære Livsfrugt,
jubler glædehøit min Mund.
Alcm. Men bevares — ja maaske det
blot skal være Spøg og Leg;
Man sku' ikke tro, du nylig
havde sagt Farvel til mig,
Men det først var nu, du havde
vendt fra Fjenden hjem din Vei.
Amf. Jeg ved ikke. jeg har set dig
nogen Steder før i Dag.
Alcm. Tør du paastaa det? Amf. At lyve
troer jeg ikke er mit Fag.
Alcm. Prøver du mig, eller glemmer
du fra Næsetip til Mund?
Til din Hjemkomst kan jeg ellers
ikke tænke mig en Grund.
Blev du standset af et Varsel,
sinket af et Bygeveir?
Nylig sa' du jo, du maatte
ufortøvet til din Hær.
Amf. Nylig siger du. Hvor nylig?
Alcm. Ved du ikke selv deraf?
Amf. Er det muligt, du kan paastaa,
jeg gik nylig bort herfra?
Alcm. Men hvad mener du? Skal jeg da
selv ta' fat med Dril og Spot?
Kommer du først nu? Du var her
for en Time siden blot.
Amf. Det er dog det rene Vanvid.
Sosia. Husbond, tøv en lille Stund,
Indtil Fruen helt er vaagnet.
Amf. Gaar hun da omkring i Blund?

Alcm. Nei, jeg si'r den skære Sandhed;
troer du, jeg i Søvne gaar?
For du var her jo ved Daggry,
her jeg saa dig. Amf. Kære, hvor?
Alcm. Inde i vort Hus. Amf. Umuligt.
Sosia. Har du mer og skal ha' sagt?
Mon det ikke var i Søvne,
vi blev her for Anker lagt?
Amf. Stemmer du nu i med hende?
Sosia. Ellers gaar det galt for os.
Husk dog paa, at naar man hidser
Bakkantinden op til Trods,
Bli'r hun først aldeles tosset
og besat paa Trommen slaar,
Føies hun, er hun medgørlig.
Amf. Jamen, fuldt og fast det staar:
Det er skammeligt, hun ikke
hilser paa mig i min Gaard.
Sosia. I en Hvepserede stikker
du jo Haanden. Amf. Hold din Mund. —
Svar mig blot paa Et, Alcmene.
Alcm. Ja, saa gærne, spørg mig kun.
Amf. Er du bleven rent enfoldig,
eller er det Hovenhed?
Alcm. Kære Mand, jeg fatter ikke,
hvad du bli'r fornærmet ved.
Amf. Hilse paa en nyankommen,
pleier man dog altid van,
Og det gør en kærlig Hustru
først og fremmest mod sin Mand,
Men jeg ser, at her er indført
Sæder af en anden Slags.
Alcm. Da du kom her i Gaar Aftes,
hilste jeg jo paa dig strax,
Og jeg spurgte dig tillige,

om det gik dig godt til Søs;
Kære Mand, jeg ved, jeg gav dig
det oprigtigst mente Kys.
Sosia. Saa du ham i Gaar? Alcm. Jer begge
saa jeg, før jeg gik i Seng.
Sosia. Husbond, hør jeg havde haabet,
det var blevet til en Dreng.
Men med Barn gaar hun ei svanger.
Amf. Hvormed da? Sosia. Med Fjollethed.
Alcm. Jeg tør stole paa, det bli'r en
Dreng, som jeg forløses med.
(til Sosia.) Du skal faa, hvad du fortjener,
hvis min Mand da gør sin Pligt,
At du som en ilde Spaamand
tør fornærme mig med sligt.
Amf. Har du set mig her i Aftes?
Alcm. Det har jeg da tit nok sagt.
Amf. I en Drøm. Alcm. Nei ganske vaagen.
Amf. Fra Forstanden bli'r jeg bragt,
Sosia. Bli'r du gal? Amf. Min Hustru fabler.
Sosia. Hendes Galde er vel sort.
Der er intet, som saa hurtigt
kan faa Mennesker forgjort.
Amf. Sig mig, naar du først har mærket,
at den Sygdom i dig foer.
Alcm. Jeg er frisk paa Sjæl og Legem.
Amf. Hvad betyder da de Ord,
At du saa mig her i Aftes,
skønt jeg nøiedes i Nat
Med om Bord at holde Maaltid
og at sove ved mit Rat,
Skønt jeg ikke har sat Foden
indenfor mit Huses Dør,
Førend nu jeg kom fra Havnen,
jeg forsikrer: ikke før.

Alcm. Du har baade spist og sovet
her i Nat. Amf. Har jeg? Hvordan —
Alcm. Det er Sandhed. Amf. Saa gaar den i
alt Fald over min Forstand.
Alcm. Og i Dag ved Solens Opgang
gik du til din Hær. Amf. I Dag?
Sosia. Jo, betænker man, hun drømmer,
saa er det en afgjort Sag. —
Den Gang I var vaagnet, Frue,
burde I paa Zeus ha' kaldt
Og til Offergave skænket
Røgelse og Korn med Salt.
Alcm. Vogt dit Hoved. Sosia. Pas dit eget,
det gør lovlig meget Spræl.
Alcm. Vil min Husbond atter taale,
jeg faar Grovhed af min Træl?
Amf. Sosia, ti. — Svar du, Alcmene.
Gik jeg bort ved Gry i Dag?
Alcm. Men hvem skulde da ha' sagt mig,
at du vandt et blodigt Slag?
Amf. Ved du ogsaa det? Alcm. Du sa' jo,
Fjendens By var i en haard
Og forbitret Kamp erobret,
Kongen gav du Banesaar.
Amf. Sa' jeg det? Alcm. Ja her paa Stedet.
Sosia ved din Side stod.
Amf. Har du hørt, jeg har fortalt det?
Sosia. Skønt min Hørelse er god,
Mindes jeg aldeles ikke,
noget lignende blev sagt.
Alcm. Sært, om han sku' gi' dig Uret.
Amf. Sosia, giv alvorlig Agt!
Sosia. Jo. Amf. Med Snak jeg taaler ikke,
at jeg bli'r bag Lyset ført.

Hvad hun paastaar, jeg har ytret,
har du her i Dag det hørt?
Sosia. Jeg maa spørge, om du ikke
selv lidt løjerlig dig ter,
Første Gang i Dag jeg hende
sammen med dig selv jo ser.
Amf. Der kan du da høre, Kone.
Alcm. Si'r han det, saa lyver han.
Amf. Tror du ingen af os begge?
Alcm. Nei, jeg troer paa min Forstand.
Og jeg ved, at hvad jeg siger,
nok skal holde Stik tilsidst.
Amf. Paastaar du, jeg kom i Aftes?
Alcm. Ja, det gør jeg ganske vist.
Amf. Nei og atter nei. Jeg kommer
først i dette Øieblik.
Alcm. Kære, vil du ogsaa nægte,
at en Skaal jeg af dig fik,
Helt af Guld, den skulde være
Løn for Seiren som du vandt.
Amf. Ikke Stavelse jeg ymted,
men jeg tænkte — det er sandt —
Paa at gi' dig En i Gave,
og det er endnu min Agt.
Alcm. Men jeg hørte det jo af dig,
mig har du jo Skaalen rakt.
Amf. Nu i Morges? Bi en Smule —
Sosia, det var ellers sært.
Naar hun ved, at jeg i Krigen
fik et Drikkekar foræert,
Saa kan jo umulig nogen
ha' fortalt det uden du.
Sosia. Hende har jeg paa min Ære
ikke talt med førend nu.

Amf. Men hvad gaar der dog af Konen?
Alcm. Skal jeg hente Skaalen? Amf. Ja.
Alcm. Det skal ske. — Aa hør Thessala,
hent mig Skaalen indefra.
Den du véd min Mand har medbragt.
Amf. Sosia, kom du lidt herhen.
Har hun den, saa troer jeg ikke,
jeg bli'r Menneske igen.
Sosia. Er du ogsaa ved at vakle?
Jamen her paa Skrinets Bund
Ligger den jo under Seglet.
Amf. Er det helt? Sosia. Se efter kun.
Amf. Jo, det sidder ganske uskadt.
Sosia. Ved du, hvad jeg tror var bedst.
Lad din Kone strax kureres
ved en grundig Rensningsfest.
Amf. Ja, hun er befængt med Troldtøi.
Alcm. Al den dumme Blæst, du gør!
Her er Skaalen. Amf. (forfærdet) Nei, nu har jeg —
Alcm. Kig herhen, saafremt du tør.
Troer du dine egne Øine?
Faldt Beviset daarligt ud?
Er det ikke netop Skaalen,
som du gav mig? Amf. Store Gud!
Jo, min Sandten er det Skaalen. —
Jeg gaar snart ud af mit Skind.
Sosia. Enten er din Hustru nylig
bleven Taskenspillerkvind.
Eller Skaalen er i Skrinet.
Amf. I Guds Navn da, aabn det Skrin!
Sosia. Er det ikke overflødigt?
Sagen er vist nok saa fin:
Du har ynglet; jeg har ogsaa
faaet min Hr. Broer at se;

Holdt nu tilmed Skaalen Barsel,
gik vi dobbelt alle tre.
Amf. Det er bedst dog, du ser efter.
Sosia. Jamen, kig paa Seglet først.
Er der siden Et i Veien,
ved jeg nok, hvem der faar Børst.
Amf. Aabn den blot. Hun bringer os jo
snart tilsidst fra Vid og Sans.
Alcm. Hvis kan denne Guldskaal være,
naar den ikke er min Mands?
Amf. Det maa undersøges nøie.
Sosia. Juppiter, du store Gud!
Amf. Naa, hvad er der? Sosia. Her i Kassen
er der ingen — Amf. Hvad, tal ud.
Sosia. Ingen Guldskaal. Amf. Hvis den ikke
kommer frem, saa bæv og skælv.
Alcm. Men den er jo her. Amf. Hvem har da
givet dig den? Alcm. Spørg dig selv.
Sosia. Aa, du narrer mig. Fra Skibet
er du rendt herhjem i Smug,
Ud af Æsken har du snuppet
Skaalen til dit eget Brug,
Givet hende den og siden
lukket til med Segl og Laas.
Amf. Nu begynder sgu Krabaten
at forbedre hendes Vaas. —
(til Alcmene) Har jeg været her i Aftes?
Alcm. Ja saanart du kom fra Søs,
Hilste vi jo paa hinanden,
og jeg gav dig strax et Kys. —
Sosia. Den Begyndelse med Kysset
ku' du li', hvad? Amf. (til Alcm.) Tal kun frit.
Alcm. Du tog Bad. Amf. Og efter Badet?
Alcm. Spiste du — Sosia. Med Appetit

Kan jeg tænke. Amf. Afbryd ikke. —
(til Alcm.) Bliv du bare rolig ved.
Alcm. Maden blev sat frem; saa la' du
dig til Bords; jeg spiste med.
Amf. Laa du paa den samme Løibænk?
Alcm. Ja. Sosia. Det Selskab var vist ømt.
Amf. Hør, du skal la' hende tale. —
Da saa Fadene var tømt —
Alcm. Blev du søvnig, vi gik derfor
strax i Seng for at faa Ro.
Amf. Og du laa? Alcm. I Sovekamret,
og der laa vi begge to.
Amf. Alt er ude. Sosia. Naa, hvad er der?
Amf. Aa. min Kone bli'r min Død.
Alcm. Jamen kære — Amf. Ti du stille.
Sosia. Er du syg? Amf. Et Hjærtestød.
Medens Manden er i Krigen,
svigter Konen Troskabspligt.
Alcm. Men min Mand, tør du for Alvor
og med Føie sige sligt?
Amf. Jeg din Mand? Nei falske Kvinde,
kald mig aldrig mere saa.
Sosia. Naa for Fremtiden vil han nok
for et Fruentimmer gaa.
Alcm. Men hvad har jeg gjort dig, siden
du har slige Ord mig budt?
Amf. Mens du gladelig fortæller,
spør du, hvad du har forbrudt.
Alcm. Er det Synd at sove sammen
med sin Mand, naar man er gift?
Amf. Du har ikke været hos mig.
Skam dig, det er snart for stift.
Har du ingen Tugt i Livet,
se saa at faa lidt til Laan.

Alcm. Mod en Kvinde som din Hustru
passer daarligt den Slags Haan.
Vil du fange mig som utro,
gaar din Fælde snart itu.
Amf. Men for Himlen, sig mig Sosia,
kender du mig da endnu?
Sosia. Jo saa slideligt. Amf. I Aftes,
spiste jeg da vel i Land?
Alcm. Min Troværdighed vil mange
ku' bevidne ligedan.
Sosia. Den er vanskelig at klare.
Her var vel en anden Mand,
Som har ment, at din Forretning
kunde trænge til hans Skærv,
Og imedens du var borte,
varetog han dine Hverv.
For omend den Gavtyv Sosia
faldt lidt haard for min Forstand,
Imod denne nye Husbond
kan han ikke bære Vand.
Amf. Saa var det en Trolddomskunstner,
hvem min Hustru var til Pris.
Alcm. Høit ved Juppiter jeg sværger —
fordrer du saa mer Bevis —
Og ved Juno, hvem jeg altid
nævner andagtsfuldt ved Navn:
Intet Menneske foruden
dig har hvilet i min Favn
Og berøvet mig min Ære.
Amf. Ja gid blot du talte sandt.
Alcm. Vist — det gør jeg, men forgæves,
naar jeg ingen Tiltro fandt.
Amf. Rask til Ed er alle Kvinder.
Alcm. Den, som ikke ved af Synd,

Hun kan tale frit og dristigt
og forsvare sig med Fynd.
Amf. Fyndigt taler du. Alcm. Med Grund ja.
Amf. Til Bevis har du kun Ord.
Alcm. Jeg har ikke bragt dig Medgift,
som af Verden kaldes stor,
Men jeg bragte Tugt og Ære
og blufærdig Elskovsild,
Lydig mod min Ægtefælle,
imod andre god og mild,
Frygted Guder og Forældre,
holdt kun Fred i Venners Sal —
Sosia. Skal hun sige selv sin Mening,
er hun slaaet med Linjal.
Amf. Paa mit Navn jeg knap har Rede,
jeg er helt fra Sans og Vid.
Sosia. Jo, Amfitryon du hedder,
men det kan gaa af ved Slid.
Saadan bli'r Godtfolk forvandlet,
siden vi tog bort herfra.
Amf. (til Alcm.) Du maa bare ikke vente,
at vi hermed slutter af.
Alcm. Gør for mig kun, hvad du lyster.
Amf. Jamen hør nu og begrib:
Kommer jeg saa med din Slægtning
Naukrates, som paa mit Skib
Spiste Aftensmaaltid med mig,
og han siger rentud: Nei
Til hvad her du har fortalt mig,
hvad mon da der bli'r af dig?
Saa har jeg da gode Grunde
til at blive skilt ved Dom?
Alcm. Ja du har, hvis jeg forbrød mig.
Amf. Godt, det blev vi enig om.

Jeg vil strax gaa ned til Havnen
og faa fat i Naukrates. (gaar)
Sosia. Nu er jeg og Fruen ene.
Sig mig ærlig talt: Etsteds
Indenfor er der vel ikke
nok en Sosia li'som jeg?
Alcm. Følg din Herre, hvem du ligner.
Sosia. Jeg skal gærne gaa min Vei. (gaar)
Alcm. Kan jeg fatte mig for Undren?
Men hvor nænned dog min Mand
At beskylde mig for noget,
hvor jeg ikke synded Gran?
Men min Frænde skal bevidne,
at min Tale dog er sand.

III. Akt.

Første Scene.

Juppiter. Lidt efter Alcmene, som kommer ud fra Huset

Juppiter.

Jeg er Amfitryon, og Sosia er min Træl,
Han som tillige gi'r Merkur med Held.
I Himlen holder selv jeg ellers til,
Til Tider er jeg Juppiter, naar saa jeg vil.
Men kommer jeg til Theben, faar jeg strax
Sat Snit paa Kappen med Amfitryons Sax.
For Eders Skyld har jeg herhen mig skyndt
Og fuldfør nu det Spil, jeg har begyndt.
Alcmene hjælper jeg, saa mod sin Mand
Og hans Beskyldning kækt hun holder Stand.
Min Skylden er, og Skam jeg derfor fik,
Om Straffen en uskyldig overgik.
Selv vil jeg spille — efter lang Tids Skik —
Amfitryon, og i hans Trællestand
Paany jeg kaster stor Forvirrings Brand.
Først saa skal alting bringes for en Dag,

Dog hjælper jeg betids Alcmenes Sag,
Thi hun, som bærer Tvillingfrugt i Skød,
Skal føde, før et Skrig fra hende lød.
Merkur jeg bød at følge i mit Spor
Og til Alcmene vender jeg mit Ord.

Alcmene.

I Huset holder jeg det ikke ud,
Min Mand beskylder mig for Troskabsbrud;
Sket Gærning vil med Skrig han gøre om,
Og fælder den urimeligste Dom;
Han troer, jeg hører ham med roligt Blod,
Men førend jeg hans grove Klage lod
Gaa Ram forbi, før bryder jeg min Pagt,
Hans Ord var skamløst overilet sagt.

Juppiter.

Det er kun Ret, jeg føier hendes Krav
Til Tak for al den Gammen, hun mig gav.
Den Mand fik Skade for min Elskovsløn,
Hun døied Men, fordi hun lød min Bøn,
Og dog var hun uskyldig som et Lam
I al det Skænderi, der kom fra ham.
Alcm. Der er han, som beskylder mig for Hor.
Jupp. Min Hustru, vi vil tales ved et Ord. —
Du vender Ryg? Alcm. Forlanger du maaske,
Jeg skulde kærligt til min Uven se?
Jupp. Er jeg din Uven? Alcm. Ja, jeg taler sandt.
Maaske du nu mig lovlig sanddru fandt.
Jupp. Du er nok vred? Alcm. Lad være, slip min Haand,
Hvis jeg har brudt hvert Pligt- og Troskabsbaand,
Saa ved jeg, jeg for dig bør være Luft,
Om du da eier mindste Gran Fornuft.
Jupp. Min Adfærd mod dig tilstaar jeg var slet,
Nu kommer jeg og holder Bod og Tvæt,
Thi aldrig har jeg følt saa dyb en Skam,

Som da jeg hørte, at du var mig gram.
Hvortil de Ord da? Jo, forstaa min Grund:
Jeg vilde prøve dig en lille Stund,
Om du med Sindsro kunde bære sligt,
Men aldrig mente jeg, du brød din Pligt.
For Løiers Skyld kom jeg med lutter Tant,
Spørg Sosia blot, om ikke det er sandt.
Alcm. Men hvorfor faar du ei vor Frænde hid?
Du sa' jo før, du vilde i vor Strid
Ta' ham til Vidne. Jupp. Aa jeg spøgte frækt,
Læg ikke paa mit Ord alvorlig Vægt.
Alcm. Mit Hjærte blev som stukket af en Kniv.
Jupp. Derfor besværger jeg dig ved dit Liv:
Vær ikke vred, men bliv nu god og sød.
Alcm. Min Dyd er sikker nok mod Sladrens Stød,
Men holdt jeg mig af hvert et smudsigt Spor,
Taaler jeg heller ingen plumpe Ord.
Farvel, tag dit, og giv mig mit igen,
Byd mine Folk at følge mig. Jupp. Hvorhen?
Alcm. Saa skal kun Kyskhed følge mine Fjed.
Jupp. Din Vilje tro jeg sværger høit en Ed:
Din Kyskhed jeg for Alvor ei bestred,
Lad Juppiter saa evig vorde vred
Paa mig, Amfitryon, i Fald jeg løi.
Alcm. Aa sværg dog ei saa vildt. Jupp. Min Ed var høi,
Men stol paa mig, den var af Hjærtet ment.
Er saa din Vrede ovre? Alcm. Ovre rent.
Jupp. I Menneskenes Liv sligt hændes tit,
Glæden gør ingen helt for Sorgen kvit,
Men er først Tvisten endt, saa gaar det nemt
Med at forsones, alting bliver glemt,
Husfreden holder da sin Indtogsfest,
Og Kærligheden trives allerbedst.
Alcm. Paa dine Ord bør du gi' mere Agt,
Dog tilgi'r jeg dig, hvad du før har sagt.

Jupp. Lad dem saa rense Husets Offerkar.
Det Løfte, jeg i Krigen aflagt har,
Til Tak for Seiren, kræver nu min Tid.
Alcm. Det skal jeg sørge for. Jupp. Kald Sosia hid.
Styrmanden Blefaro, som stod ved Ror,
Skal hentes op til Frokost ved mit Bord
(Merkur skal narre ham for Vin og Steg,
Saa tar jeg selv Amfitryon paa mig).
Alcm. Nu kommer Sosia inde fra vort Hus.

Anden Scene.

De forrige. Sosia.

Sosia. Herre, har du Bud fornøden,
send saa bare mig afsted.
Jupp. Ja du kommer ret beleiligt.
Sosia. I fik hurtigt sluttet Fred.
Naar I opfør jer manerligt,
er det mig en Fryd og Svir.
Slaven følger kønt sit Herskab,
atter skikkelig han bli'r.
Gammelt Ordsprog si'r: Som Herren
er, saa følger ham hans Svend.
Gnaven Herre, vrantne Trælle,
lystig Herres Træl gør Spænd.
Det var ellers svært, saa hurtig
I fik Jeres Trætte glemt.
Jupp. Det er nok din Spøg. Du ved da,
mine Ord var lutter Skæmt.
Sosia. Var de kun Plaseer? Jeg holdt dem
skam for ramme Alvor ment.
Jupp. Nei nu er vi helt forligte,
og mit Bræt er vasket rent.
Jeg skal indenfor og slagte
Juppiter et Offerdyr,

Hent imens den Mand fra Havnen,
som paa Skibet stod til Styr,
Blefaro, herop til Frokost.
Se og kom lidt snart derhen.
Sosia. Naar du troer, jeg er ved Havnen,
skal jeg være her igen. (gaar)
Alcm. Kan jeg saa gaa ind og gøre
det nødvendige i Stand?
Jupp. Ja min Skat, bring alt i Orden
blot saa hurtig som du kan.
Alcm. Kom saa ind til mig i Huset,
ufortøvet alt jeg gør.
Jupp. Hvor det klæder dig at tale,
som en kærlig Hustru bør.
(Alcm. gaar ind.)
De to er kommen grundig feil paa Gled,
De troer, jeg er Amfitryon. Forkert Besked!
Guddommelige Sosia, kom da her,
Du hører mig, endskønt du ei er nær.
Amfitryon maa blive udenfor,
Hit paa et Paaskud, nu er Pladsen vor.
Jeg narrer ham, han laaner mig sin Viv,
Vi holder sammen herligt Tidsfordriv.
Sørg for, at jeg mit Ønske opfyldt faar,
Du Offersvend, som mig til Haande gaar.
(gaar ind)

Tredje Scene.

Merkur. Lidt efter Amfitryon.

Merkur.

Flyt jer til Side, alle Mand,
Flyt Jer saa hurtigt som I kan,
Og stiller En sig i Veien fræk,
Saa driver jeg med min Stav ham væk.
En Gud har dog vel snarere Lov
Til imod Folk at være grov,

Naar de hans Mishag foranledige,
End Slaven i en græsk Komedie.
Han melder, naar de har bjærget Skuden,
Naar Gubben kommer, hvem ingen har buden,
Jeg udfør, hvad min Fader har sagt,
Og holder paa hans Befaling Vagt,
Saa har jeg da god Grund — kan I vide —
Til at genne besværlige Folk til Side.
Har Juppiter kaldt, afsted jeg piler
Og røgter de Hverv, som paa mig hviler.
En Søn bør holde sin Fader i Ære
Og føielig mod hans Ønsker være.
Jeg hjælper hans Elskov, for den jeg smisker,
En Idræt, som ogsaa mig selv forfrisker,
Kan sligt min gamle Fader fornøie,
Saa er det en Fest hans Vilje at føie.
Han elsker: af lutter Visdom antageligt,
Thi dermed gør han sig Livet behageligt.
Og det bør alle Mennesker gøre,
Om det ellers kan til det Gode føre.
Amfitryon ønsker han underfundigt
At holde for Nar, jeg skal gøre det grundigt.
Nu skal I se, hvor jeg driver mit Væsen,
Jeg skal trække ham ordentlig om ved Næsen.
Paa Hovedet ta'r jeg en Vinløvkrans,
Som man pleier at se paa en drukken Mands,
Saa stiger jeg op paa Husets Tag,
Der gi'r jeg Manden det glatte Lag,
Og for det Uheld, som her ham traf,
Skal han lønne sin egen Slave med Straf.
Mine Prygl hans uskyldige Ryg skal ramme,
Men det er naturligvis mig det samme.
Jeg viser kun Lydighed mod min Fader
Og Sønneiver hvert Kneb tillader. —
Der kommer Amfitryon, pas nu paa,

Jeg gaar ind i Huset og skifter Dragt
Saa op paa Taget og holder Vagt.

Amfitryon (kommer gaaende fra Gaden).

Han jeg gærne vilde træffe,
Naukrates, var ei om Bord,
I hans Hjem og rundt i Byen
ingensteds jeg traf hans Spor.
Jeg har travet om i Smøger,
spurgt paa Fælled, i Butik,
Markedsplads og Brydeskole,
Slagtertorvet rundt jeg gik,
Fløj til Læger og Barberer,
støved hver en Tempelkrog,
Skønt jeg er af Rend foraset,
fandt jeg ingensteds min Maag.
Men jeg hviler ikke, førend
jeg har krydsforhørt min Viv
Om den Karl, som i mit Fravær
frækt har skændet hendes Liv.
Nei, før jeg i dette Virvar
gi'r fortabt, saa heller død. —
Naa, nu er min Gangdør lukket.
Paa hver Led man har sin Nød,
Og det ene som det andet
er forkert. Jeg dundrer paa.
Hei, luk op. Hvad, er der ingen,
til at aabne Dørens Slaa?
Merkur (fra Taget). Hvem er det? Amf. Det er jo mig.
Merkur. Ja, hvilken mig? Amf. Mig selv, saa hør!
Merkur. Juppiter skal slaa dig sønder,
vil du ruske Døren skør.
Amf. Sosia! Merkur. Det er nok mit Tilnavn,
hvis jeg ikke har det glemt.
Amf. Hvad behager? Merkur. Dit Behag just
har mig ikke hid bestemt.

Sig, hvad vil du? Amf. Karl, du spør mig,
hvad jeg vil; det vover du.
Merkur. Ja jeg gør; du havde næsten
revet Dørens Tap itu.
Bilder du dig ind, at Staten
vil betale den? Jeg troer,
Tosseho'det er af Lave.
Hvorfor staar han der og gloer?
Amf. Paa din Ryg skal Pisken danse,
hvis du spør mig mer, Krabat,
For de Ord, du her lod falde,
skal der vanke en Dravat.
Merkur. Tog du ikke i din Ungdom
lovlig stærkt til Druesaft,
Siden du som ældre Herre
Trang til tørre Hug har haft.
Amf. Fra min Pisk for hele Livet
skal du hente en Skavank.
Merkur. Jeg skal hædre dig med Offer,
selv om Ofret kun bli'r Bank.

. . . .

IV. Akt.

. . . .

Amf. Blefaro, vær du min Hjælper,
Gaa ei, tal min Sag. Blef. Farvel,
Kan jeg hjælpe dig, naar ikke
jeg paa Jer kan gøre Skel? (gaar)
Jupp. Jeg maa ind. Alcmene føder. — (ind i Huset)
Amf. Kunde blot jeg Stakkel dø,
Jeg hvem Slægt og Venner lader
seile rent sin egen Sø.
Men hvem det saa er, der holder
mig for Nar, nu vil jeg Hævn
Jeg gaar lige op til Kongen,
stævner Sagen for hans Nævn

Og fortæller, hvad der nylig
er med denne Troldmand hændt,
Hvordan han har Sans og Samling
paa min Husstand endevendt. —
Men hvor er han? Aa han tog vel
atter til min Hustru Vei!
Er der da i hele Theben
en usalig Mand som jeg?
Jeg hvem ingen længer kender
og som Hvermand har til Nar,
Men jeg bryder ind i Huset,
og bli'r der jeg nogen var,
Konen eller Husgalanen,
Slave eller Køkkentøs,
Er det saa min egen Fader,
paa ham med jeg myrder løs.
Og om alle Himlens Guder vil forhindre mig deri,
Det staar fast, hvad jeg beslutted,
her skal ingen slippe fri.
(farer hen mod Døren, men styrter om, da et Tordenskrald lyder.)

V. Akt.

Første Scene.

Amfitryon ligger besvimet paa Jorden. Kort efter kommer Ammen Bromia ud fra Huset.

Bromia.

Hvert Haab og hver en Smule Trøst
Er rent forsvundet af mit Bryst,
Og der var ikke Tryghed skabt
I Hjærtet, uden den er tabt.
Det bares for mig, som om Alt,
Himlen og Havet og Jorden, faldt
Over mig ned i et mægtigt Røre.
Hvad skal jeg elendige Menneske gøre?
Jeg faar Ondt. Aa, havde jeg en Taar Vand!

Jeg troer, jeg staar paa Gravens Rand.
Jeg hører intet, mit Hoved værker,
Mit Syn forsvinder, det grant jeg mærker.
Mon der har været et Menneske til,
Der fik saadan en Medfart af Skæbnens Spil?
Tænk, da det stundede til for min Frue,
Saa lød der, saa Hver og En maatte grue,
Et Brag, et Bulder, et Tordenskrald,
Et rent uhyggeligt dundrende Knald.
Enhver faldt omkuld, hvor bedst han stod,
Og en Tordenstemme sig høre lod,
Der raabte: Vær uden Frygt, Alcmene,
I Nøden du ikke skal lades ene.
Nu kommer, dig og dit Hus til Baade,
Himlens høieste Gud af Naade.
Reis Jer — sa' han — fra Jorden trygt,
I Folk, som daaned omkuld af Frygt.
Jeg stod op og tro'de, vort Hus stod i Lue,
Saadan et Ildskær var der at skue,
Saa kalder Alcmene mig til sig hid,
Til at komme mig lidt jeg knap faar Tid,
Før min Frue mig bringer til Rædsel atter,
Jeg iler til, min Forundring I fatter,
Da jeg bliver to Tvillingdrenge var,
Som født til Verden min Frue har,
Og det skønt ingen af os har mærket,
Hvordan hun egentlig fuldbragte Værket. —
Men hvad er det for en gammel Mand,
Som ligger herude ved Tærsklens Rand?
Mon han blev ramt af Tordnens Stød?
Han ligger saa stille, som han var død.
Det var da ellers slemt, desværre,
Men ih du Store, det er jo min Herre.
Husbond! Amf. Alt er ude. Brom. Reis dig.
Amf. Aa, jeg dør. Brom. Ræk mig din Haand.

Amf. Hvem er det? Brom. Din Pige Bromia.
Amf. Rædselslagen er min Aand.
Det er som jeg kom fra Hades.
Hvad har drevet dig herud?
Brom. Aa vi blev saa grulig bange,
da vi fik det Himmelbud,
Underlige Ting vi skued,
Herre, jeg er rent forsagt,
Og mit Mod er ganske borte.
Amf. Bromia, se herhen, giv Agt.
Kender du endnu din Husbond?
Brom. Jo. Amf. Se efter nok en Gang.
Brom. Jo. Amf. Som Lise for mit Øre
lidt Fornuft omsider klang.
Brom. Ved Fornuft er vi da alle.
Amf. Jamen, jeg bli'r splittergal
Af min Kones Skam og Brøde.
Brom. Gør dig bare ingen Kval.
Jeg skal vise dig, min Husbond,
hvor din Viv er kysk og from,
Ikke mange Ord behøves,
saa forandrer du din Dom.
Tænk dig blot, nu har Alcmene
Tvillinger i Verden sat.
Amf. Si'r du Tvillinger? Brom. Det gør jeg.
Amf. Aa Gud hjælpe mig. Brom. Men fat
Dig dog Mand, saa skal du høre,
hvor din Viv er Himlen kær.
Amf. Naa, fortæl saa. Brom. Da hun mærked,
Fødselen var ganske nær,
Veerne saa smaat begyndte,
og paa Barselkvinders Vis
Bad hun Himlen, at hun ikke
gaves Feberen til Pris,
Tænk dig saa: et vældigt Bulder

over vore Ho'der lød,
Saa vi tænkte, Huset maatte
styrte ved et saadant Stød.
Hele Stuen stod i Lysning
ganske som den var forgyldt.
Amf. Aa hold op dog. Faar da aldrig
Spøgeriet Maalet fyldt? —
Naa, hvad saa? Brom. Tænk blot, saa føder,
medens dette Under hænd's,
Fruen uden mindste Smerte,
uden at en Sjæl imens
Hørte Klynk og Graad fra Sengen.
Amf. Naa, det var jo grumme rart.
Hun fortjener det. Brom. Ti stille,
til jeg alting har forklart.
Lige efter Fødslen tog vi
fat paa Tvillingernes Vask,
Men den Dreng, jeg fik at tørre,
hvor var han dog vild og rask,
Ingen kunde skam forhindre,
at han sprælled af sin Ble.
Amf. Mærkeligt hvad du fortæller;
er det sandt, saa har maaske
Guderne i deres Naade
dog min Hustru Hjælpen bragt.
Brom. Jamen hør nu, hvad der skete.
Da han var i Vuggen lagt,
Skød der to uhyre Slanger
ned i Regnbassinets Vand,
Kort derefter stak de Ho'det
op igen. Amf. Min Gud, hvordan —
Brom. Vær kun rolig. De lod Blikket
vandre Værelset omkring,
Og da Drengene de øined,
bugted sig det fæle Ting

Hen mod Vuggen, som jeg skyndte
mig i Hast at dreie om,
For mit eget Liv jeg frygted,
tæt til Børnene de kom.
Men da saa den Purk, jeg nævnte,
bliver Slangekrybet var,
Springer lukt han ud af Vuggen
og et mægtigt Tilløb tar,
Og med Hænderne han griber
om dem begge i en Fart.
Amf. Rædselsfuldt, som du fortæller.
Skynd dig dog, for ellers snart
Stivner alle mine Lemmer. —
Tænk en Smule paa mit Vel.
Sig, hvad skete der? Saa tal dog.
Brom. Ungen fik dem trykt ihjel. —
Og imedens blev din Hustru
af en Stemme kaldet ud.
Amf. Hvem var det? Brom. Det var den store
Juppiter, Olympens Gud.
Han fortalte, at han havde
elsket hende ømt i Løn,
Og at Drengen, som ihjelslog
Krybet, var hans egen Søn.
Din var derimod den anden.
Amf. (henrykt) Stor var Æren, som jeg nød!
Viv med Juppiter at dele,
derpaa aldrig jeg fortrød.
Gaa du ind og byd dem gøre
Offerkarrene i Stand,
Thi for Juppiter at hædre
skal mit Offer staa i Brand.
Selv vil jeg Tiresias hente,
Thebens spaadomskloge Mand,

Alt vil jeg ham aabenbare;
høre hans erfarne Skøn.
(det tordner)
Hvad er det? Et Tordenbulder!
Hjælp mig Guder, hør min Bøn!

Slutnings-Scene.

Juppiter (i Skyerne). **Amfitryon.**

Juppiter.

Vær trøstig, Hjælpen er dig naadigst bragt,
Slaa ikke Lid til dine Spaamænds Magt.
Alt skal du vide, Kampen udstridt er,
Thi fuld Besked du faar af Juppiter.
Alcmene føiede min Elskovsbøn,
Jeg gjorde hende svanger med en Søn,
Dog bar hun alt en Spire i sit Skød,
Og derfor har hun Tvillingsønner fød.
Den ene, som er voxet af mit Frø,
Skal vinde Heltery, som ei kan dø.
Lad da din Hustru vederfares Ret,
Paa hendes Rygte er der ingen Plet:
Hun føied mig. Endt er mit Hverv paa Jord.

Amfitryon.

Jeg vil handle, som du byder,
thi jeg stoler paa dit Ord.
Til min Viv jeg gaar og slipper
for Tiresias' Spaadomskunst.
Hil dig, Juppiter du Høie!
Klap saa alle til hans Gunst.

Anmærkninger.

Side 21. Ved fornemme Begravelser bares den Afdødes og Ahnernes Billeder i Procession. En saadan Ære var Slaver selvfølgelig absolut udelukkede fra at nyde.

Side 34. »Røgelse og Korn med Salt« — for at sone et utroligt Vidunder (hendes mærkelige »Drøm«).

Side 48. Her er et større Hul i Texten. Sandsynligvis lokker Amfitryons og Merkurs Skænderi Juppiter og Alcmene ud, saa Hustruen befinder sig Ansigt til Ansigt med sin fordoblede Mage. Blefaro skal afgøre Striden, men opgiver haabløst Ævred.

Side 54. Den Helt, hvis Fødsel voldte saa dramatiske Forviklinger, var ingen ringere end Herkules. Var der Bjerge i Barnsnød, kom der i hvert Fald mere end en Mus til Verden.

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

NR. 33

GRUNDTVIGS MYTOLOGI

DENS METODE OG VIDENSKABELIGE VÆRD

AF

AXEL GARDE

KJØBENHAVN

KLEINS FORLAG

CAMILLA KLEIN

1897

De „Dramatiske Sceners" altfor lidet kendte, originale og frisindede Digter Chr. Hviid Bredahl skriver et Sted:

> „Mon han har fløjtet nogen Muse til sig
> og agter nu at sætte fundne Skatte
> for Publicum i trykte Urtepotter?"

Den Satire, der har faaet Udtryk i disse Vers, rammer en ikke ringe Del af danske Forfattere. Hvor ofte kan man ikke fornemme, at en Skribent har fløjtet Musen til sig, at han har skrevet sit Arbejde uden personlig Hengivelse, uden den indre Trang, den Inspiration, uden hvilken intet Produkt af den menneskelige Aand har Værdi! Hvor ofte hænder det ikke, at man kun formaar at erindre en Bog som en Samling Bogstaver, der ganske tilfældigt ere blevne stillede i en vis Orden! En saadan Bog vil imidlertid sjælden faa varig Indflydelse, og dens Virkningsløshed vil efterhaanden gøre det indlysende, at dens Forfatter ikke har opfyldt den første Fordring, der stilles til enhver, som beskæftiger sig med litterær Virksomhed: at han stiller sin Personlighed som Borgen for sit Emnes Værdi.

Men denne Fordring har Grundtvig altid opfyldt; alt hvad der er udgaaet fra hans Haand er nødvendigt fremstaaet af hans Tanke, og man behøver ikke at læse mange Linier af ham, før man forstaar, at man her staar over for en Personlighed, over for en Mand, der ved, hvad han vil, og har sin egen Stil. Han er altid

gaaet til sit Arbejde, fordi han af hele sin Sjæl var opfyldt af et Stof, som trængte paa og vilde frem, fordi han følte sig overbevist om, at han havde noget at udrette; han skrev, fordi han maatte, fordi han ikke kunde lade være. Paa ham kan anvendes Henrik Ibsens Ord fra „Kejser og Galilæer": at ville er at maatte ville!

Og derfor er ogsaa meget af det, han har kæmpet for, og som i Begyndelsen kun mødte Modstand og haarde Ord, efterhaanden trængt ind i Folks Bevidsthed, — uden at man altid gør sig Rede for, hvorfra det er kommet, og at det ikke altid har været saaledes. Det vil enhver, der sætter sig ind i hans Virksomhed og dennes Resultater, ikke kunne undgaa at se, og jeg vil der navnlig henvise til den danske Højskole og hans Kamp for en moderne Skoleplan.

Men ved Siden af den Kraft og Personlighed, den Begejstring og Menneskelighed, de ofte geniale Tanker, der møde os i hans Bøger, findes en Ensidighed og Dunkelhed, der hyppigt forskyder hans Ideer og opstiller falske Synspunkter, en saa ihærdig Vedhængen ved en enkelt Side af den foreliggende Sag, at den Læser føres vild, der ikke modtager hans ‚Syner'[6] med vaagen Kritik. Og dette gælder i særlig Grad hans nordiske Mytologi.

Men da den har haft Indflydelse paa dansk Litteratur og Kultur og derfor kan have Krav paa at kendes af enhver, der er upraktisk nok til at interessere sig for sit Fædrelands Aandsliv, da den har været et væsentligt Led i hele Grundtvigs Virksomhed, opfyldende hans Sind gennem hele hans Ungdom, og da den paa den anden Side, trods sine enkelte værdifulde Vink med Hensyn til Forstaaelsen af nordisk Aand og Tænkemaade, indeholder saa mange vildledende Elementer, at dens historiske Værdi først kan anskues, naar disse ere stillede i deres rette Lys, medens den af hans Beundrere er given en saa fremskudt Stilling, at den ofte har

virket hæmmende for en virkelig videnskabelig og paalidelig Opfattelse af Nordens Gudelære og Kultus i Oldtiden, vil en Undersøgelse af hans mytologiske Fremgangsmaade sikkert ikke være uden Betydning. Det vilde derfor for mig være ensbetydende med Opfyldelsen af et inderligt Ønske, om nærværende Afhandling kunde bidrage til at skelne det rigtige Forhold mellem Sol og Skygge i Grundtvigs nordiske Mytologi.

I.

I Aaret 1808 udkom i København paa det Schubotheske Forlag Nordens Mytologi eller Udsigt over Eddalæren for dannede Mænd, der ej selv ere Mytologer, af Nik. Fred. Sev. Grundtvig, Kandidat i Teologien. Denne lille Bog vakte straks ved sin Fremkomst en Del Opmærksomhed; den var saa ganske forskellig fra hvad man den Gang var vant til af mytologisk Forskning; den var baaren af en varm og begejstret Kærlighed for det Emne, den forsøgte videnskabeligt at behandle, den opfattede Mytologien som Mytologi og ikke som Historie, den havde Sans for Poesien i Eddaens dybe og skønne Digte, og den skar sig med sin friske Ejendommelighed og frejdige Stil lige ned gennem hele det gamle fortættede Lag af overfladisk Forstandighed og pedantisk Rationalisme, der saa længe havde ligget tungt over de videnskabelige Studier. Den gik sine egne Veje og virkede som en Befrielse.

Et Folks Religion er dets Ide om en usynlig Verden, om Livets Oprindelse og Fortsættelse, dets Opfattelse af Naturen og Døden; den bliver bygget op af dets Tanker om det ukendte og uforstaaelige, indeholdende Fantasiens Forklaring af de Gaader, Forstanden ikke kan løse, og der spejler sig i den dets Forhaabninger og Drømme, dets Idealer og dets Dom om Livet. Dens Indhold udformes i Overensstemmelse med Racens Ejen-

dommelighed, og den tager saaledes et større og større Omraade i Besiddelse, indtil den ender med gennem Kultus og Tro at blive et af de dybeste Elementer i Folkets Liv, daglig erindret ved Offer og Bøn og poetisk behandlet i Mytologien ɔ: den digteriske Omskrivning af Folkets religiøse Indhold. Men dette var ikke rigtig gaaet op for det attende Aarhundredes Mytologer, Grundtvigs Forgængere i mytologisk Forskning. De opfattede Mytologien som Historie og de gamle Nordboers Myter og religiøse Digte som de første Optegnelser om Nordens Historie, thi Myten i sig selv maatte, som uhistorisk og usandsynlig, skæres bort af Historien eller underlægges en historisk sandsynlig Forklaring. Suhm, der i sin Bog „Om Odin“ fortsatte Torfæus' og Schönnings Studier, forsøgte at gennemføre Betragtningen af Odin som en tidlig Konge, der virkelig havde levet, og som ved „udvortes prægtige Optøjer og foregivne Mirakler har vidst at sætte sig i Anseelse“, og støtter denne Opfattelse ved en Henvisning til „indiske Fakirer og grønlandske Gøglere“[1]; Mallet hævder en lignende Betragtningsmaade i sin „Monuments de la Mythologie et de la Poesie des Celtes et particulièrement des anciens Scandinaves, Copenhague 1756“, og endnu krassere optræde de tyske Forskere Schlözer, Adelung og Rühs. Schlözer kalder de mytologiske Kilder for et sent Makværk og Indholdet af dem værdiløse Æventyr, Adelung opfatter hele det oldskandinaviske Religionssystem som „eine Nachahmung des Christenthums, die durch ungeheure Bilder und unbekannte Hindeutungen mehr oder minder verdunkelt, und mit griechischen oder römischen Vorstellungen und Begriffen ausgeziert wäre“, hvilken Anskuelse dog bliver imødegaaet af Nyerup i „Skandinavisk Museum“ for 1802, og Rühs endelig forklarer den nordiske Mytologi som et Hjernespind af islandske Munke[2].

Til disse Betragtningsmaader stiller Grundtvig herhjemme, som Herder[3] i Tyskland, sig i bevidst og skarp Opposition[4] og betyder her et afgørende Fremskridt; han bryder absolut med sine Forgængere og karakteriserer den nordiske Mytologi som det digteriske Udtryk for Nordboens religiøse Liv og Tankesæt. Han studerer ikke Oldtiden ud fra sin Tids givne Forudsætninger, men søger at forstaa den, som den er i sig selv, og ud fra dens eget Væsen; han er klar over, at Helhedsbilledet af en svunden Tid kun kan konstrueres kunstnerisk, at en Totalopfattelse af dens Ejendommelighed maa kæde alle de spredte Enkeltheder sammen til et forstaaeligt og naturligt sammenhængende Hele, at Videnskabsmanden ligesom Kunstneren maa gaa om bag de nøgne Kendsgerninger, finde det Liv, som lever bag disse, og for hvilket de kun ere Udtryk, at han maa projicere sin egen Personlighed ind i dens aandelige Tilstand, efterføle dens Ideer og Drømme og trænge saa dybt ind i dens Verdensanskuelse, at han kan anskue dens Livsvilkaar og faa Øje paa Personligheder, hvis Psykologi gør dens Handlinger og Kendsgerninger sandsynlige og mulige, — hvis det virkelig skal lykkes ham at levendegøre alle de spredte Kundskaber om dens Levesæt og Tænkemaade. Han forstaar, at der for at naa hertil kræves en indgaaende Undersøgelse af alle Tidens aandelige Frembringelser og psykologiske Tilsyneladelser, dens daglige Liv og kunstneriske Anskuelse, at man ikke lærer en Tid at kende, fordi man ved, at de og de Handlinger ere udførte, at det gælder om at vide, hvad der er Skyld i dem, og hvorfor de ere udførte.

At Grundtvig tog disse Forudsætninger op i sit Studium af den nordiske Mytologi, var hans store Fortjeneste, — men han gik alt for vidt; thi som Underlag for saadanne Undersøgelser fordres det nøjagtigste Virkelighedsstudium og den redeligste Efterforskning af alle

de ydre Træk og Kendsgerninger, som lade Tidens Aand og Ejendommelighed til Syne, for at Historikeren ikke fra Skylla skal falde i Karybdis, at han fra kun at angive en Række usammenhængende Kendsgerninger ikke skal gaa til den modsatte Yderlighed og holde sig svævende i abstrakte Fantasier over en Tidsalders formentlige Aand og Indhold; og disse Skær undgik Grundtvig ikke. Han underlagde, som vi senere skulle se, efterhaanden de eddiske Digte en saa subjektiv Forklaring, at han derved i en alt for følelig Grad selv forringer det Fremskridt, han oprindelig betegnede som Mytolog.

Som ovenfor berørt kastede Grundtvig sig altsaa med en ildfuld Begejstring og en virkelig Omhu over sit Studium, fuld af Forstaaelse og Kærlighed til de gamle mytiske Digtes Poesi; men hertil var han dog ikke kommen ganske ved egen Hjælp; thi medens han i videnskabelig Henseende stod i absolut Modstrid med den foregaaende Periode, har han med Hensyn til den poetiske Optagethed af Nordens Oldtid modtaget forskellige, mere eller mindre stærkt virkende Tilskyndelser.

Den Interesse for Oldtiden og de tidlige Folkeslags primitive Liv, der skulde faa sit endelige Udslag i Romantiken, havde allerede helt tilbage i det attende Aarhundrede taget Vækst i en Del følsomme og begejstrede Poeters Sjæleliv. I Frankrig var det Jean Jacques Rousseau, — Drømmeren og Lyrikeren, Zigøinernaturen, der i det ordnede Samfund kun saa Tvang og Unatur og først i Naturens uberørte Ensomhed fandt Udtryk for sit Væsen, — som gav Bevægelsen det afgørende Stød fremad. Med hans i Aaret 1750 udkomne Arbejde, i hvilket han med en energisk Hævdelse af den rene Naturtilstand i Modsætning til det moderne Samfund besvarer det af Akademiet i Dijon stillede Spørgsmaal: Om Fremskridtet i Videnskab og Kunst havde bidraget til at fordærve eller forbedre Sæderne, trængte Naturfølelsen og Sansen

for Oprindelighed og Primitivitet igennem i det attende Aarhundrede, hvis Natursans hidtil havde ment sig tilfredsstillet med stiliserede Hyrdedigte og geometrisk tilklippede Haver. I en stor Del af sine Arbejder, navnlig i de bekendte „Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes", udfører han denne Tanke videre og kræver Fordringen om Tilbageflugt til Naturen absolut fyldestgjort, ganske fornægtende Kulturens Værdi, — mindre sangvinsk end Schiller, der i Aarhundredets Slutning i sin Afhandling „Über naive und sentimentalische Dichtung" udtaler: „at vor Kultur vil paa Fornuftens og Frihedens Vej føre os tilbage til Naturen"[5]. I England blev det, — efter at Jordbunden var modtageliggjort gennem Defoes Robinson Crusoe, Sternes og Goldsmiths følsomme Romaner, Thomsons[6] naturbeskrivende og Youngs sentimentale Digte, der alle viste bort fra Samtidens Dannelsesliv, — de Ossianske Sange, der tændte Begejstringen for Oldtidens Liv. I disse Digte, der udkom 1762 i London under Titlen Fingal, epic poem, and other poems by Ossian, transl. from the gaelic language by Jam. Macpherson, ligger den direkte Oprindelse til Romantikens Beskæftigelse med det gamle Norden; over den mørke og vilde Hede, over hvilken Fingal og Ossian vandrer, farer andre Storme og blæser en anden Luft end den, der opfyldte Forstandens Aarhundrede med ziirlige Skyer og balsamiske Dufte. I Tyskland bryder Bevægelsen frem hos Klopstock, i hvem vi træffe Goldsmiths og Youngs Ejendommeligheder forenede, i dennes rimfri Oder og Sørgespil, de saakaldte Bardieten, der behandle Fortidsgermanernes Kampe og Tysklands Oldtid, og fortsættes som bekendt af en Skare af Forfattere, der enkeltvis og sammen udforme hele den romantiske Bevægelses Program.

Herhjemme er det Johannes Ewald, der stærkest tager den nye Poesi ind i sin Digtning og aabner den

en Vej gennem sit bløde, modtagelige Sind. Utilfreds med den Tid, i hvilken han levede, og ude af Stand til at omforme den efter sin Natur eller bøje sine Tanker ind under dens Rammer, modtog han med Taknemmelighed den nye Retning, der henviste til Oldtiden som en Tid, der laa rede til at tages i Besiddelse af Digteren; dér kunde han drømme sig hen og saaledes frigøres fra en Samtid, der kun formaaede at forøge den Verdenssmerte, der sitrer gennem hele hans Digtning:

„Opslugt er Glædens Nu!
O Lyst, o Drøm! O Sjæl, hvad har Du fundet,
og hvad beholder Du?
Dit store Øjeblik — hist se det svømme, —
et ubemærket Gran
blandt Millioner, blandt de ældste Drømme
i Intets Ocean.“

Fremstillingen af den nordiske Oldtid lykkes dog ikke rigtig for ham; han bruger som Mellemmand mellem sig og Oldtiden Saxo, hos hvem denne allerede har faaet et ganske andet Præg end i den oldnordiske Virkelighed, og fører selv dens Tankegang betænkelig nær op til sin egen Tid[7]. Men det var det første Forsøg, og trods deres Mangler fik hans nordiske Skuespil Rolf Krake og Balders Død efterhaanden og ganske langsomt en langt dybere Indflydelse paa Sindene end den fremmedartede og stive, franske Tragedie, der saa længe havde domineret Scenen: han kommer den nationale Ejendommelighed i Møde og lader ganske simpelt og naturligt, ligesom Samsø i sit Sørgespil „Dyveke“, Menneskets Følelse afgøre Menneskets Skæbne[8].

Denne Strømning, der fra Digtningens og Kunstens Verden banede sig Vej ind i det attende Aarhundredes rationelle Tankegang, virkede stærkt paa Grundtvigs modtagelige, fantasifulde Sind; han lærte den at kende dels gennem de omtalte Forfatteres Værker og dels gen-

nem dens Resultat: Romantiken, der i Forbindelse med forskellige personlige Omstændigheder gav ham det sidste afgørende Stød til at fordybe hele sit Væsen i den nordiske Oldtid.

II.

Schiller siger i Fortalen til Bruden fra Messina med Henblik paa Kunsten: „at den højeste Nydelse er Gemyttets Frihed under alle Kræfternes levende Spil.“ Denne Sætning anfører Grundtvig i en Afhandling i „Ny Minerva“ for Juni Maaned 1807; men han indrømmer den kun delvis, idet han føjer til, at Idealet for den kunstneriske Nydelse af den ‚moderne‘ Kunst ikke er en rolig Beskuelse under Gemyttets Frihed, men netop Gemyttets Optagethed af Kunstværket. Han kan ikke overlegent betragte dette, han vil rives med, delagtiggøres i de Følelser, der er Kunstværkets Stof, fyldes af dem, glemme sig selv og i Øjeblikket leve med de Personer, der fremstilles.

Og det er saaledes, han gaar til Studiet af den nordiske Mytologi:

„Naar Solen er sjunken fra hvælvede Bue
med ildige, straalende, blændende Glands;
naar Skinnet afløser den mægtige Lue;
da aabnes for henfarne Tider min Sands.
Naar Drauger omride de jævnede Høje,
da aabnes, da skuer, da funkler mit Øje,
jeg vandrer blandt Guder, blandt Helte i Nord,
jeg skuer, jeg grubler, jeg stræber at tyde
de Syner, jeg ser ved det natlige Skin — —“.

Hans hele Væsen var opfyldt af Drømme om Nordens Oldtid, og hans varme Begejstring og stærke Interesse gav ham Trang til at sætte sig ind i dens Enkeltheder; han vil ikke staa „udenfor den Verden“, han vil fremstille, han vil leve sig ind i den, forstaa den, føle dens Følelser og tænke dens Tanker, han vil

„beskue Edda ved sit eget Lys". Personlige Forhold, poetisk Begejstring og videnskabelig Interesse samler sig hos ham som i et Brændpunkt i hans Arbejder over nordisk Mytologi, af hvilke de første udkom under hans treaarige Ophold paa Langeland, hvor han i Aaret 1805 havde overtaget en Huslærerpost hos Kaptain Leth paa Egeløkke.

Men allerede som Dreng var han bleven betaget af Fortællingerne om Nordens Fortid og hans barnlige Fantasi sat i Bevægelse ved Navne som Thor og Odin. Han fortæller selv herom i Fortalen til Mytologien fra 1808: „Det er kun bogstavelig Sandhed, naar jeg her gentager, at jeg fra min Barndoms Dage ej erindrer nogen mere levende Smerte end den, jeg følte ved at læse hos Hvitfeld: at Vi Intet vidste om de gamle Guder. Det var, som om jeg paa engang gennemrystedes af Ahnelsen om deres Herlighed, og af Spaadommen: at deres Liv skulde, i sin Tid, vorde Betingelsen for mit. Aarene henrunde, men mellem de mest fremmede Sysler, i Skolestøvet og de akademiske Ledebaand, kunde jeg dog aldrig glemme de underlige Toner, der gennem Thors og Odins Navne havde saa tidlig fæstet sig i Sjælens Øre."

I Virkeligheden havde han dog i „Skolestøvet og de akademiske Ledebaand" saa temmelig glemt sin Barndoms Begejstring for Oldtiden [9], og blev først ført tilbage til den igen under Paavirkning af sin Ven Peder Nicolai Skougaard, der med Iver og Interesse havde kastet sig over Studiet af Saxo og de Oldskrifter, man den Gang havde Adgang til [10]. Skougaards fine Intelligens og varme Begejstring for den nordiske Oldtid vakte paa ny Grundtvigs Kærlighed til denne og blev Anledningen til, at han tog med sig til Langeland: Sandvigs Eddaoversættelse, Vedels Saxo, Clausens Snorre, nogle Sagaer, Olavsens Bog om Nordens Skjaldskab, Hvitfelds Krønike, de

første Bind af Suhms Historie og endnu et Par mindre Arbejder om dansk og islandsk Historie.

Hertil bidrog ogsaa den Indflydelse, Steffens havde paa ham, skønt han først blev sig denne bevidst langt senere. Da han i Begyndelsen af Aarhundredet hørte Steffens' berømte Forelæsninger og i den første halve Snes Aar derefter, var hans Indtryk af dem nærmest det, som han selv siger: „at han fandt det vel utroligt, men dog helt mærkværdigt, at alt, hvad vi i København læste og skrev og løftede til Skyerne, var tysk og fransk Makulatur, at Frankrig med hele sin Revolution og med sin Visdom og Skønhed var kun en Efterklang af det romerske Helvede med Nero i Højsædet, og at, naar man vilde vide, hvad Poesi var, da skulde man læse Shakespeare og Göthe, hvem jeg aldrig havde hørt nævne, og vilde man have et Begreb om Filosofi, da skulde man høre Steffens og læse Schelling."

Dette Indtryk var dog kun det første. Forelæsningerne gik ikke sporløst hen over hans Hoved, men satte tværtimod dybe Spor i hans Sind, saa dybe, at Udgangspunktet og Grundlaget for hele hans historiske Anskuelse, nemlig „Ideen om Tidernes Sammenhæng og Kristus i deres Midtpunkt", skyldes dem, — hvad han da ogsaa senere erkender. Hans lange, smukke Digt „Til Henrik Steffens" vidner, at han, da denne Erkendelse først er gaaet op for ham, ogsaa meget vel føler, hvormeget han skylder ham. Og det ovenfor anførte Citat viser, at hans noget chauvinistiske Kamp mod fransk Aand og Tænkemaade og det for ham selv lidt uheldige Had til fransk Intelligens, der danner en integrerende Del af hans historiske Værker, daterer sig fra Eftermiddagstimerne i Steffens' Auditorium. Imidlertid maa man dog ikke glemme, at han, om end hans Omtale af Danmark og det danske Folk ofte kunde være lidet tiltalende og meget usmagelig, altid havde Øjet

aabent for den samtidige evropæiske Litteratur og Kultur. Han siger selv et Sted: „Dog, jeg vil ikke dvæle ved de sørgelige Syner, Evropa frembyder, men vende mig til Fædrelandet. Ikke, som om jeg troede, at det kan være Skjolds Afkom ligegyldigt, hvorledes Tingenes Løb omskiftes i det øvrige Evropa, eller holder det for vanærende at være Kosmopolit i Ordets ædle Betydning; thi aldrig kan ægte Fædrelandskærlighed byde Mennesket at forstørre sin Indskrænkning ved at binde sig til et Lands Grændsepæle, og jeg tror, med Schiller, det var et stort Skridt fremad, at Borgeren alene blev Menneske.“ Og hans Interesse for den engelske Litteratur er jo bekendt nok og har givet sig hyppige Vidnesbyrd i hans litterære Virksomhed.

Medens det Indtryk, han modtog af Steffens' Forelæsninger, først i sin Helhed blev ham senere bevidst, havde Steffens' begejstrede og vækkende Tale dog straks den øjeblikkelige Virkning paa ham, at han, som alle dennes Tilhørere, fik Mod til at tænke paa egen Haand, fik sin Forkærlighed for Nordens Folk og Oldtid bestyrket ved den Steffenske Begejstring for den germanske Aands Ejendommelighed og begyndte at læse Shakespeare, der til alle Tider har givet sine Læsere et rigt Fond af aandelige Indtryk og et dybt Blik ned i det menneskelige Liv, og hvis „Hamlet“ og „Kong Lear“ Grundtvig allerede 1807 nævner som sine kæreste Bøger. Maaske størst og mest afgørende var dog den Indflydelse, han fik af ham paa anden Haand, nemlig gennem Oehlenschlägers „Poetiske Skrifter. 1805.“ Disse to rige Bind Poesier med nogle af de fineste og aandfuldeste lyriske Digte, Oehlenschläger har skrevet, med Aladdin, Vaulundurs Saga og de andre romantisk-nordiske Arbejder læste Grundtvig en varm Sommerdag i Sommeren 1806 i Egeløkkes Have paa det smukke, frugtbare Langeland med den vide Udsigt ud over alle Øerne i Vandet syd

for Fyn. De gjorde et stærkt og gribende Indtryk paa hans Sind, der var forberedt til Tilegnelsen af dem ved ivrig Læsning af Ossian og Goethe. Han siger i Mytologien fra 1808 om Oehlenschläger: „at den Pris skal evig tilhøre ham: at have været den Første, der atter begejstrede Norden for sine gamle Guder, og iførte dem en Dragt, der forkyndte deres Højhed. Enhver, som fik Øje for det stærke, underfulde Spil i Vaulunds Kvad; som fulgte Thor til Jotunheim og hørte Sagnet om Tidens Fødsel; som gennemskuede Hakon i Kraftens Øjeblikke og lyttede til Audens dybe Toner; som vovede at se Spydet hærdes til Hødur, og at høre Mørkalfers knusende Kor; Han saa Glimt, og hørte Lyde, som Han aldrig glemmer. Virkelig frembrød ogsaa, da Oehlenschlägers Harpe klang, i de mere Udvikledes Barm en inderlig Længsel efter at kende Nordens Guder . . ." og i Mytologien fra 1832: „Hvormeget videre jeg vilde kommet, uden at have hørt Steffens og læst Oehlenschlägers poetiske Skrifter, kan hverken jeg eller nogen sige, men at begge Dele hørte til, for at jeg kunde komme did, hvor jeg nu staaer, det veed jeg."

Og desuden var hele hans aandelige Personlighed løftet op i den spænstige og poetisk-modtagelige Tilstand, en dyb Elskov altid sætter Mennesket i; han var bleven stærkt og alvorligt forelsket i Fru Constance Leth, den unge Frue paa Egeløkke.

For at glemme denne Kærlighed kastede han sig saa med Voldsomhed over sit Oldtidsstudium, og fordybede sig deri saa ivrigt, at de Hjælpemidler, han havde medbragt, snart viste sig at være utilstrækkelige. Han skrev da til Universitetsbibliotekar Professor Rasmus Nyerup, som han endnu den Gang ikke kendte personligt, og bad ham om at sende ham Edda og Sagaer til Laans fra Universitetsbiblioteket, hvilke han da ogsaa snart efter modtog[11]. Hans Interesse er nu saa dyb, at det

er blevet ham en Livsbetingelse at faa en Forklaring paa den nordiske Mytologis Mysterier, at det forekommer ham, at han maa ofre sit Liv til at rejse

„paa Hedenolds Gravhøj en talende Sten."

Og han fik snart Lejlighed til at lade sine Anskuelser om Nordens Mytologi komme offentlig frem. I „Ny Minervas" Majhefte for 1806 udkom en Bearbejdelse af Eddadigtet „Skirners Rejse" ved J. Møller, og denne Bearbejdelse var af en saadan Beskaffenhed og røbede en saadan Misforstaaelse af Oldtidens Forfattere og deres Tænkemaade, at Grundtvig umuligt kunde tie. Han skrev derfor, for at advare mod dette Arbejde og for i det hele at imødegaa saadanne Omdannelser af nordiske Digte, i samme Tidsskrift i September Maaned en lille Afhandling: „Lidt om Sangene i Edda", der opstiller en anden Betragtningsmaade for den nordiske Mytologi end den, der den Gang var den almindelige. Allerede i den første Sætning, hvor han siger: „at de ærværdige Sagn, Saga med Griffel og Skjold optegnede i sit Tempel paa den af Nordens store Skjald [Oehlenschläger] værdigt besungne Øe, tyde i Samklang med Eddas høje Kvad hen paa en episk Old, der, lig Grækenlands, ligger bag vor Historie," udtaler han den Anskuelse, at Mytologi og Historie er to forskellige Ting, — en Udtalelse der, trods hans Almindeliggørelse af Sætningen, den Gang var temmelig ualmindelig inden for de faglig mytologiske Kredse, og netop betegner hans store Fremskridt fra Forgængerne.

Efter denne Afhandlings Fremkomst offentliggjorde han, ligeledes i Minerva, i Aarene 1806—7 en Række interessante og morsomme smaa Afhandlinger, der, begejstrede og stridslystne, alle og navnlig den om „Asalæren", Maj 1807, omhandle hans Forhold til den nordiske Mytologi og tydeligt vise, hvor personligt han var optaget af Emnet. Og rundt omkring røbe Sætninger

og Udbrud, at han ved denne altoptagende Beskæftigelse med Mytologien søgte at glemme sin Kærlighed til Fru Leth. Man tænke paa hans Udtalelse om sig selv „som en theologisk Candidat, der prøver Penne i en Afkrog for at glemme sig selv," i Slutningen af Afhandlingen „Om Videnskabelighed og dens Fremme", eller paa en Sætning som denne i samme Afhandling Side 276: „Elsker en Mand ulykkelig, da er han ikke mere sin egen, men Skiæbnens, og han kan ikke vide, om hans Muskler ville tabe Spændekraften i den uhyre Kamp mellem Alt og Intet, og han nedsegne, som en visnet Blomst, paa Werthers Gravhøj, eller ikke."

Disse Minervaafhandlinger[12], der ere saa begejstret skrevne, at Stilen ofte slaar ud i Poesi og skaffer sig Luft i Vers, og som samlede give et fortrinligt Indblik i Grundtvigs Livsanskuelse og sjælelige Tilstand paa det Tidspunkt af hans Udvikling, ere mytologisk Indledningen til hans paa Valkendorfs Kollegium i Oktober 1808 fuldførte „Nordens Mytologi eller Udsigt over Eddalæren", der danner Grundlaget for hans 1832 udkomne „Nordens Mytologi eller Sindbilledsprog, historisk-poetisk udviklet og oplyst af Nik. Fred. Sev. Grundtvig."

Men da hans mytologiske Anskuelse er den samm igennem alle hans Arbejder, blot naturligvis stadig konsekventere og mere ejendommeligt udvidet og uddybet og derfor i Følge Sagens Natur ogsaa mere og mere subjektiv og vilkaa... vil det være hensigtsmæssigst at fremstille hans Metode under eet, under det Synspunkt, som fremgaar af en Fællesbetragtning af alle hans mytologiske Arbejder.

III.

Et videnskabeligt Arbejdes Værdi har to Sider: en historisk og en rent videnskabelig. Den første betegner dets Forhold til Fortiden og betinges af, om Arbejdet

betyder et Fremskridt i Metode og Resultater, om det tilfører den videnskabelige Forskning nye Værdier. Og dette kan man ikke frakende Grundtvigs Mytologi. Han hævder, at et Folks mytologiske Forestillinger, som de foreligge i dets litterære Minder, ikke kan identificeres med dets Optegnelser om dets Historie, han undersøger Kildernes indbyrdes Forhold og sondrer mellem tidlige og sene Kilder, og han føres ved sit Kildestudium til den angelsaxiske Litteratur, hvis Sammenhæng med de eddiske Digte han er den første, der har paavist.

Den anden Side af et Arbejdes Værdi, den rent videnskabelige, betegner dets Forhold til Fremtiden: om det overhovedet kan bruges og bygges paa som Underlag for et videnskabeligt Studium af det Fænomen, det behandler. Denne Egenskab har Grundtvigs Mytologi derimod ikke. Han tager i sin Fremstilling af den nordiske Gudelære alene Hensyn til de litterære Kilder, tillægger disses Forfattere Forestillinger, de aldrig have haft, nægter i Praksis en Del af sine Teorier og forklarer Myterne ud fra en rent subjektiv Opfattelse. En saadan Fremgangsmaade kan den moderne Mytologi ikke godkende.

Men denne Dobbeltsidighed i Grundtvigs Mytologi, dens historiske Fortrin og dens videnskabelige Ubrugelighed, bunder i hans Forsknings følelsesbestemte Karakter. Det er hans Følelse og hans fine Øre for Poesi, der lader ham erkende de mytologiske Digtes poetiske Natur, og det er atter hans Følelse, der er Skyld i, at han underlægger Myterne de Forestillinger, de fremkalde i hans Fantasi.

Det 18. Aarhundredes Mytologer, der, som ovenfor i Kap. I omtalt, opfattede den nordiske Mytologis Guder som Mennesker, der havde ladet sig tilbede, eller som Æventyrdigtninge af kristne Munke, gik saa godt som ganske uden om den ældre Edda og de Digte, Oldtidens

Skjalde have formet over de religiøse Forestillinger, der levede hos Folket, og byggede hele deres mytologiske System paa Saxos Danmarkshistorie og den Haandbog i Mytologi, der under Navnet „Den yngre Edda“ delvis tillægges Snorre.

Men da disse to Bøger ere lærde Arbejder, opstaaede i en Tid, hvor de nordiske Myter og den nordiske Religion forlængst havde mistet sin Magt og var veget for Kristendommen, da de ere middelalderlige Forsøg paa at gengive Oldtidens Liv og Tankegang og forklare de Sagn, man den Gang havde derom, og som laa Middelalderens Livsanskuelse temmelig fjærnt, maa de, skønt de indeholde en Fylde af værdifulde Oplysninger og karakteristiske Bemærkninger, benyttes med megen Kritik, behandles som secundære Kilder og kunne kun betragtes som videnskabelige Fremstillinger af Nordens Gudelære, der lige saa meget gengive deres egen Tid som den, hvorom de handle.

Men Grundtvigs Følelse og stærke poetiske Begejstring fører ham straks til de ældste Kilder, til de gamle Digte, der findes samlede i den ældre Edda; hans „poetiske Samvittighed“, som han selv siger, „tillader ham ikke at træde i Forgængernes Fodspor og foretrække Gylfelegen for Vøluspa, den prosaiske Eftersnak for den poetiske Fortale.“ Han lægger til Grund for sin Mytologi de Digte, der staa de oprindelige Myter nærmest, og naar gennem sin Kærlighed til Poesi, af hvilken Grund han fra først af følte sig mest tiltalt af den ældre Edda, til den videnskabelig rigtige Anskuelse, der før ham ikke var tilstrækkelig paaagtet: at de ældste Kilder ere de værdifuldeste, at man ved Studiet af disse faar et paalideligere Billede frem, end naar man alene holder sig til senere Arbejder, der ere byggede over disse Kilder og blot indeholder videre Udviklinger og ofte misfor-

staaede Forklaringer af de Tanker, der i deres oprindelige Skikkelse findes i disse.

Grundtvig ser da ogsaa, hvad enhver har set, der er gaaet til Edda selv og har „beskuet Edda ved sit eget Lys“, at vi her ikke have med Historie at gøre, men med de gamle Nordboers mytiske Forestillinger i digterisk Form.

Paa et tidligt Kulturtrin er Poesien forbunden med Religionen, og et Folkeslags tidligste Digte ere byggede over religiøse Motiver; det er i Almindelighed Tempeltjenesten og Tempeldansens Rytmer, der efterhaanden udvikle sig til Poesi. I Grækenland opstod Tragedien af religiøse Ceremonier og Dialoger; det samme var delvis Tilfældet med det middelalderlige Drama, og det gamle germanske Halvvers paa fire Takter genfindes i gammelindiske Hymner, der uden Tvivl ere blevne afsungne til religiøse Danse, hvis Takt har givet Verset Form.

Dette føler Grundtvig godt; han fornemmer Poesien i de gamle Eddasange. „Nordboernes Gudelære er den højeste Poesie,“ siger han i Afhandlingen om „Asalæren“, og i Mytologien fra 1808 omtaler han „Volas høje Kvad som en herlig, betydningsfuld Digtning, oprundet af en uimodstaaelig Trang til at løse Tilværelsens Gaade.“

Det sidste Citat er ogsaa interessant i den Henseende, at det af det fremgaar, at Grundtvig ikke blot nøjedes med at gaa til den ældste Kildesamling, men ogsaa undersøgte Forholdet mellem dens forskellige Digte og satte Vǫlospǫ́ paa en historisk og kronologisk Førsteplads i Samlingen. At den moderne mytologiske Videnskab ikke længere kan gøre dette og i Almindelighed opfatter Vølundskviden og Thrymskviden som de ældste eddiske Digte, har her intet at betyde; Hovedsagen er, at Grundtvig skelner mellem Kilderne og vil stille de

Kilder i anden Række, der kun ere Efterligninger af andre og senere Tildigtninger.

Ved sit Studium af Kilderne kommer han i Berøring med den angelsaxiske Litteratur, hvis Slægtskab med de nordiske Digte inden længe bliver ham saa indlysende, at han overalt i sin Mytologi tager berettiget Hensyn til denne Litteratur, for hvilken han altid bevarede en overordentlig stærk Interesse. Han skrev Gang paa Gang for at minde Englænderne om den rige Oldtidsdigtning, de besad, og opfordrede dem til at tage sig af den, han rejste selv til England for at undersøge angelsaxiske Haandskrifter paa de engelske Biblioteker, og han udgav allerede 1820 en Oversættelse af Béowulfs Drapa.

Dette er sammenføjet og omdigtet af en kristen Digter, formentlig i det 7. Aarhundrede[13], men er bygget over lignende Sagn og Forestillinger, som genfindes i Grettes Saga og i Sagnene om Bǫðvarr Bjarki og Ormr Stórólfsson. At det levede i England længe paa Folkets Læber, fremgaar blandt andet af Navne som Beówan hamm og Grendles mere i Wiltshire, Grindles bec og Grindeles pytt i Wǫrcestershire[14].

Grundtvig gengav Digtet frit, saavel hvad Metriken angaar som Indholdet, men hans Fremdragen af den angelsaxiske Litteratur viser, hvor fint et mytologisk Øre han ofte kunde have, thi det er inden for den moderne Mytologi bleven en stadig sikrere Formodning, at netop angelsaxiske Forestillinger for en stor Del have givet de eddiske Digte deres Præg.

I disse fremtræde overalt Odin som Hovedguden, men den øverste Gud i Norden var Thor; til ham satte Folket sin Lid, og for ham blev de fleste Fester afholdte. At Odin imidlertid har faaet denne fremtrædende Plads i Edda, forklares af den Omstændighed, at han oprindelig er en angelsaxisk Gud, hvis Tilbedelse er opstaaet i Egnene omkring Rhinens midterste Løb, hvor-

fra han med Saxerne er kommen til England, og at hans Dyrkelse derfra er naaet til Norden, hvor han navnlig blev æret ved Hofferne og af Skjaldene, der stod i nær Forbindelse med disse.

Og saa forstaar man ogsaa Kampen i Harbardsljoð mellem Thor og Odin: det er Folkets gamle Gud, der kæmper mod den nye aristokratiske Gud, som vil forhindre ham fra at besøge sit Folk. Og det lykkes ogsaa Odin at spærre Vejen for Thor; han har som Skjaldenes Gud Forfatteren paa sin Side.

At Kendskabet til den angelsaxiske Fortidskultur skulde blive af saa stor Betydning for den mytologiske Forskning, som den virkelig er bleven, havde Grundtvig vel selv ingen Anelse om, men Æren for først at have betraadt denne betydningsfulde Vej og henvist til angelsaxisk Mytologi tilkommer ham. Og dette i Forbindelse med hans Kildesondring og hans Fremdragen af den ældre Edda fremfor den yngre betegner hans Metodes historiske Fremskridt, og hans Betydning som Mytolog, — rent bortset fra den Indflydelse, han har haft paa den mytologiske Forskning ved sin Begejstring, ved sine Arbejders poetiske Kraft og gennem de Scener og Optrin, han har bygget over Emner fra den nordiske Oldtid, hvilket det her ikke er Stedet at komme nærmere ind paa, da denne Afhandlings Maal er en Undersøgelse af hans videnskabelige Metode og hans Mytologis videnskabelige Værd.

Men med disse Fortrin forener hans Arbejder over nordisk Mytologi Egenskaber, der gør dem absolut ubrugelige i videnskabelig Henseende. Han gaar kun ud fra de litterære Kilder, og han giver i sin Fremstilling sin Fantasi frit Løb.

Der er noget pinligt ved at undersøge Grundtvigs Mytologi; man har ofte en Fornemmelse af, at han paa mange Punkter har en rigtig Opfattelse, men at han

ikke kan faa den frem, og at den holdes nede af poetiske Hensyn, og naar man en Gang glæder sig over en fin og rammende Bemærkning, fordærves denne Glæde næsten øjeblikkelig for én, idet den følgende Sætning ofte negerer alt det rigtige i den foregaaende.

Naar han for Eksempel et Sted siger: „Saa nøje har Tacitus kendt Nordens Ide om Guddommen, at Alt hvad der efter et nøje Studium af vore gamle Sange kan siges herom, maa som Kommentar slutte sig til hine indholdsrige Ord", saa vil man, naar man gennemblader hans Mytologi, hurtig blive klar over, at han netop tager meget lidt Hensyn til Tacitus og hans Omtale af den nordiske Gudekultus og Tempeltjeneste, der er det naturlige Udtryk for den nordiske Religion og giver et langt paalideligere Billede end en Række Kvad, digtede til forskellige Tider og af forskellige Forfattere, der hver har set Myterne fra sit eget personlige Synspunkt og omdannet de oprindelige Forestillinger i digterisk Øjemed.

Og naar han et andet Sted siger om den ældre Edda: „at Samlingen er, menneskelig talt, aldeles tilfældig," tager han i sin Mytologi intet Hensyn til den Anskuelse, han her selv har udtalt. Han bygger hele sin Fremstilling paa denne „tilfældige Samling" af Digte og tror fuldt og fast, at den nordiske Religion findes ganske klart afspejlet i disse tilfældigt samlede poetiske Arbejder.

Imidlertid kan man ikke lægge ham synderlig til Last, at han identificerede den oldnordiske Religion med den oldnordiske Poesi, thi det er først den moderne Videnskab, der er naaet til det i Grunden naturlige Resultat, at dette aldeles ikke lader sig gøre, — hvad jeg senere vil komme tilbage til; ligesom man heller ikke kan undre sig over, at han var en Modstander af de Mytologer, der hyldede Naturopfattelsen. Thi denne

var den Gang nærmest en Parodi paa sig selv, hvis Tilhængere fortabte sig i saadanne Absurditeter som at opfatte Mytologien som Astronomi eller ren Kemi; og naar han siger, at ingen skal faa ham til at tro, at for Eksempel de homeriske Helte skal forklares som Vinde og Floder, saa har han selvfølgelig fuldstændig Ret. Men noget ganske andet er, at de oprindelige religiøse Forestillinger, der kan have inspireret disse Digtes Forfattere, i tidlige Tider ere opstaaede af Naturens og Naturfænomenernes Indtryk paa de Menneskers Sjæle, der ganske vare henviste til Naturen, og hvis hele Liv var afhængig af denne. De homeriske Digte „spillede paa Myterne", som Grundtvig selv ganske rigtigt siger.

Men fældende for hans Mytologis Videnskabelighed er den afgørende Indvending: at han absolut mangler videnskabelig Respekt for det Stof, hvormed han arbejder.

Havde han paalideligt holdt sig til de eddiske Digte, kunde man endda have betragtet hans Mytologi som en litterær Undersøgelse af Nordboernes kunstneriske Produktionsevne i Oldtiden, men han forklarer Myterne efter sit Lune, efter sin Følelse og sin Fantasis Fordringer. Andet videnskabeligt Bevis end sin Følelses Tilfredsstillelse behøver han ikke: „Mythen om Ygdrasil har, lige fra den igjen kom for Dagen, havt saameget Tiltrækkende for alle poetiske Naturer iblandt os, at vi ikke behøve noget andet Bevis for dens nordiske Ægthed;" siger han i sin Mytologi fra 1832 Side 197 og paa den næste Side: „Hovedspørgsmaalet ved enhver Mythe, der udgiver sig for oldnordisk, er derfor, om den kan hjemle sig Plads i en poetisk og nordisk Livsanskuelse, og derover er Nordens Tænkere og Skjalde de retmæssige Dommere, saa naar den fortrinlig huger dem, er den ægte nordisk, og vil huge alle ægte Nordboer, enten saa dens gamle Historie lader sig oprede eller ikke."

Hans Mytologi er et Digt, i hvilket han lader sin Fantasi tumle sig for slappe Tøjler:

„Nur der eignen Lust gehorchend,
galoppierend oder fliegend,
tummelt sich im Fabelreiche
der geliebte Pegasus.“ *)

Han bygger sin Fremstilling ikke paa Edda, som han teoretisk kalder Grundlaget, men paa en Tanke, som i særlig Grad tiltalte hans Følelse: at Nordboerne ofrede hele Tiden til Strid for en Gang at naa evig Harmoni. At det gamle nordiske Folks Stridslyst og hyppige Kampe med Naboerne, at dets Kærlighed til Kamp, som alene gav Manden Hæder, nødvendig maatte gøre dets Guder til Krigsguder, betragter Grundtvig som et Tegn paa en særligt udviklet Livsanskuelse: Tiden ofredes til Kamp mod det onde, men ogsaa Tidens Guder maatte forgaa; „Ragnarokr er Asernes Tusmørke, Aftenen paa deres selvskabte Dag; men tillige den sande Dags Morgendæmring. Balder er opstegen fra Hel, og Aserne rensede fra deres Stræben efter Individualitet. De herske ej mere; men de ere stedse Kraftens Udtryk, det Eviges stærke Arm.“

Og fordi Aser og Mennesker til sidst i Ragnarok skulde gaa op i den evige Guddom, i Alfader, faar den nordiske Religion for Grundtvig Fortrinnet fremfor alle mytiske Religioner: „Gerne rækker Nordboen Prisen til Grækeren, naar der spørges om Figurernes Bestemthed og det udvortes Smykke, men er Talen om indvortes Kraft og højeste Betydning, da peger Nordboen rolig paa Ragnarok, og Grækeren maa tie.“ I Læren om Ragnarok og Alfader ser han den nordiske Mytologis Mission. Men Forestillingerne om Alfader ligge den nordiske Tankegang ganske fjærnt og skyldes kristelig

*) Heine, Atta Troll.

Paavirkning, og Digtet om Ragnarok, der intet Sted har sat Spor i den gudelige Kultus, er opstaaet i den Tid, hvor Kristendommen var ved at fortrænge den gamle Asalære, og er Udtrykket for Kristendommens Sejr over Nordens gamle Guder.

Hvilke Resultater Grundtvig imidlertid kommer til ved sin Fremgangsmaade, lader sig bedst betragte ved at undersøge hans Opfattelse af en enkelt Gudeskikkelse og stille denne Opfattelse over for de Resultater, den moderne Mytologi er naaet til paa det samme Omraade.

Men først vil det være nødvendigt at undersøge, hvad moderne Mytologi overhovedet er, og hvilken Metode den benytter.

IV.

Der er næppe nogen Videnskab, der fremviser saa mange Behandlingsmaader som den mytologiske, og vel faa Videnskabsmænd, der betragte deres Fag med saa forskellige Øjne som Mytologerne.

Man kan dog inddele disse i tre Hovedgrupper, inden for hvilke der ganske vist findes mange Afskygninger og hinanden bekæmpende Anskuelser, men som dog i Hovedsagen afgive et orienterende Skøn over de forskellige mytologiske Metoder og Principper.

Til den første Gruppe, hvis Metode man maaske kunde kalde den fantaserende, høre de Mytologer, der bære sig ad som Grundtvig og forme et aandfuldt eller ikke-aandfuldt Digt over Mytologiens litterære Kilder, idet de benytte disse som Springbrædt til at svinge sig op i et Luftlag, hvor kun deres egne subtile Forestillinger bevæge sig, og drage Slutninger af Mytologien, som ingen Hjemmel har i denne. Deres Fremgangsmaade er ganske subjektiv og tillader enhver Tydning: den falder altsaa, strengt taget, uden for Videnskabens Grændser. Naar den ene paastaar, at det stemmer med nordisk

Aand og Tænkemaade at lade Balder være den højest elskede Gud, og dér paaberaaber sig sin Følelse, kan den anden paa sin Side have lige saa stor Ret til at hævde det lige modsatte og tildele Krigsguden denne Værdighed. En saadan Fremgangsmaade dømmer sig selv.

Den anden Gruppe er den talrigste og tæller endnu største Delen af de mytologiske Forskere inden for sine Rammer.

Mytologerne af denne Gruppe, hvis Metode man kortest betegner som den kombinerende, ere alle enige om, at de skrevne Optegnelser, vi have fra Oldtiden om mytiske Forestillinger, ere Digte og Fortællinger, frembragte til forskellige Tider og af forskellige Forfattere; men de drage ikke den naturlige Konsekvens: da ogsaa at behandle dem som saadanne. De ere paa det rene med, at ligesom man til den yngre Edda maa søge een eller flere virkelig dalevende Forfattere, skyldes Digtene i den ældre ogsaa en Række saadanne, men de handle ikke derefter. De forkaste den yngre Edda som paalidelig Kilde, men lægge den ældre til Grund for deres Fremstilling af det nordiske Folks religiøse Forestillinger i Oldtiden, medens den i Følge sin digteriske Beskaffenhed selvfølgelig maa behandles med samme Forsigtighed som sin yngre Navne.

Ganske vist have de det store Fortrin fremfor de forrige, hvorfor deres Arbejder ogsaa have en ganske anden videnskabelig Betydning, at de ikke omforme Mytologiens Begivenheder efter deres egen poetiske Opfattelse, men underkaste Kilderne — vel at mærke de litterære, som ere de eneste, de søge til, i hvilken Omstændighed netop deres Fejl stikker, — et grundigt og omhyggeligt Studium og ordne og sammenstille de i disse indeholdte Myter efter det Synspunkt, som antagelig maa have ligget til Grund for de mytologiske Forfatteres

Fremstilling. Men da selve disse Kilder ere poetiske Arbejder, hvis Digtere altsaa gengive de folkelige Forestillinger i en poetisk Form, da de indeholde en Række Myter, der ere opstaaede til forskellige Tider og paa forskellige Steder, idet de forskellige Forfattere ere blevne tiltrukne af forskellige Myter, hver efter sin Naturs Særegenhed og poetiske Anskuelse, og da altsaa den Forbindelse, der bestaar mellem disse Myter, er ganske kunstig, er den Mytologi, der fremstaar som Resultat af en Kombination af alle disse personligt særegne Mytefremstillinger, en Mytologi, der aldrig har eksisteret.

Som et Eksempel paa en Mytologi, hvis Behandlingsmaade falder ind under denne Gruppe, vil jeg nævne N. M. Petersen, Nordisk Mytologi. Forfatteren af denne har ganske vist, i Modsætning til Grundtvig, en Anelse om, at et Folks mytologiske Forestillinger oprindelig skyldes Naturindtryk, der senere af den menneskelige Fantasi ere omdannede og underlagte en menneskelig Forklaring, men han bliver staaende ved de litterære Kilder og søger i dem Oplysning om hele Folkets religiøse Bevidsthed, og derfor kan hans Mytologi, trods dens mange fine og aandfulde Iagttagelser, trods dens begejstrede og skønne Fremstilling, trods alt det, der gør, at man ved Læsningen af denne Bog faar sin Kærlighed og Beundring for N. M. Petersen bestyrket, ikke længere bruges som Grundlag og Udgangspunkt for et Studium af Oldtidens Religion. Dette gælder altsaa ogsaa de mytologiske Fremstillinger, der tage N. M. Petersen til Mønster og benytte hans Metode.

Men ogsaa Hovedmassen af Behandlingerne af den græske og romerske Mytologi hører herhen. Den Litteratur, der indeholder det græske og romerske Folks Myter, strækker sig over en Periode af mange Aarhundreder og skyldes altsaa en stor Række Forfattere, der i Tid og som Følge deraf i Kultur og Udvikling ere

vidt fjærnede fra hverandre. Skønt største Delen af dem gaa ud fra den Kreds af mytiske Forestillinger, der findes samlede og bearbejdede i de Sange, der gaa under Homers Navn, vil den, der blot har et nogenlunde Kendskab til den klassiske Litteratur, ikke længe kunne være blind for, at vi her have med en Række vidt forskellige Myter at gøre, der efter de forskellige Tiders Behov og i deres Digteres sjælelige Værksted ere omdigtede og omformede og tilsluttede andre Myter og andre Guder end dem, der gav dem Præget i deres første Skikkelse. Tillige ere de udpræget kunstnerisk udarbejdede og satte i Forbindelse med politiske Begivenheder og med Tilstande og Forhold, der tilhøre de to Landes store Kulturcentrer og ikke have meget at gøre med folkelige Forestillinger og folkelig religiøs Tro. Men desuagtet sammenstille endnu mange Mytologer alle disse i Tid og Rum fjærnede Myter, udstyre de enkelte Guder med Træk fra alle disse forskellige Digte og fremstille saa dette kunstigt konstruerede Billede som et helt Folks Religion!

Det er i denne Henseende overordentlig karakteristisk, at man gennem hele den klassisk mytologiske Videnskabs Forløb og stadig endnu jævnlig træffer Værker over det græske og romerske Folks Mytologi, behandlet under eet, medens dog i Virkeligheden disse to Folks Levesæt og Tænkemaade er ganske forskellig, hvoraf det atter er en Selvfølge, at deres Mytologi ikke kan være den samme. En Undersøgelse af Grækenlands og Italiens Gudekultus og Gudetro viser da ogsaa, at denne fremtræder under forskellige Former og allerede inden for det enkelte Folk er forskelligartet i de forskellige Landsdele. Saaledes holdt Dyrkelsen af de elevsinske Mysterier sig til det nordlige Grækenland, medens de aldrig trængte igennem i det sydlige, fordi de dér ingen Tilknytningspunkter fandt i de derboende Folks Karakter og

Aandsretning. Og det latinske Folks religiøse Forestillinger skyldes et Sammenstød af græske Myter med keltisk og etruskisk Mytologi og Tempeltjeneste[15].

Nu vilde man maaske indvende, at netop saadanne Sammenstillinger af græsk og romersk Mytologi har været af væsentlig Betydning i Kulturens og Kunstens Historie under Henvisning til for Eksempel Tysklands Historie i Slutningen af forrige Aarhundrede, at en samlet Fremstilling af de græske og romerske Kulturfolks fineste og ejendommeligste Tanker altid vil have Værdi for Aandslivets Udvikling, og at et kunstnerisk Arbejde overhovedet altid er betinget af hele Folkets samtidige Udviklingstrin og dets Forhold til de omkringboende Nationer.

Men en saadan Indvending er ganske betydningsløs. For det første kan den videnskabelige Sandhed ikke lade sig binde af snevre Hensyn til en problematisk Nyttevirkning, for det andet vil det sikkert altid vise sig, at den sandeste og paalideligste Fremstilling af Menneskeaandens Historie ogsaa vil være af størst Værdi for den fremtidige Udvikling, der netop er et nødvendigt Led i Aandslivets Udviklingsgang, som den historisk foregaar, og endelig bliver Værdien af det Arbejde, der nedlægges i saadanne Undersøgelser, ikke i fjærneste Grad forringet, fordi de blive betragtede under et andet Synspunkt, betegnede med deres rette Navn og behandlede som det, de i Virkeligheden ere: litterær-kritiske og kunsthistoriske Undersøgelser af et højtudviklet Kulturfolks aandelige Udvikling, som den viser sig i dets litterære Værker og kunstneriske Arbejder.

Langt snarere blive disse Undersøgelser netop derigennem af større Betydning, idet de da falde ind under den moderne Videnskabs Synspunkt og kunne støtte sig til de Resultater, den videnskabelige og kulturelle Udvikling har naaet.

Den moderne Litterærkritik og Kunsthistorie gaar ud fra den simple Kendsgerning, at et Kunstværk er Produkt af sin Tids Udvikling og sin Fremstillers psykologiske Ejendommelighed. Og dette betvivler ingen. Naar man for Eksempel studerer Rococotidens idylliske Hyrdestil i et Watteausk Maleris arkadisk grupperede Landskab og da vilde hævde, at den Livsanskuelse, der her havde faaet Udtryk, var det absolute Udtryk for den franske Folkekarakter i dette Tidsrum, at den ligesaa fuldt tilhørte en fransk Bonde som netop Watteau, vilde man ganske sikkert ikke faa nogen til at indrømme Sandsynligheden af dette Resultat; ligesom man vilde faa et uretfærdigt Billede af det norske Folk, hvis man vilde paastaa, at Ibsens Per Gynt var den rene Type paa en Nordmand og ikke Personifikationen af et enkelt Element i den norske Folkekarakter under Ibsensk Synspunkt. Ingen vil nægte, at den eneste Betragtningsmaade, der her er rimelig, er at opfatte Kunstværket som fremgaaet af de i den samtidige Kulturudvikling bundende Tidsideers Brydning i det enkelte Menneskes Sjæl, som en psykologisk bestemt Opfattelse af Tidens Fænomener. Man maa samtidig studere Tidsalderen og Kunstværket; de belyse hinanden og ere forbundne ved et dobbeltsidigt Aarsags- og Virkningsforhold, men de ere ikke kongruente.

Men naar dette gælder et moderne Folks Kunstværker, maa det ogsaa gælde et Oldtidsfolks. Man kan ikke behandle dette paa en ganske anden Maade og vilkaarligt sætte et eller andet Aarhundrede som Skel, saaledes at alle kunstneriske Tilsyneladelser efter dette ere betingede af Tidsudviklingens Forhold til den enkelte, medens de før dette skulde være en samlet upersonlig Genspejling af Folkets Forestillinger. Det er i Virkeligheden ogsaa saa absurd, at det er umuligt: samtidig at betragte de moderne Digtere som Temperamenter og

Oldtidens som ligegyldige Opskrivere, der lidenskabsløst og uden kunstnerisk Fantasi gengive de Forestillinger, der bevæge og røre sig hos Folkets store Masse, at opfatte et moderne Kunstværk som un coin de la nature vu à travers un temperament og et gammelt som en ren folkelig Myte. Man skulde synes, at de Digte, vi have fra Oldtiden, ganske tydeligt maatte overbevise enhver om, at deres Digtere ikke have været uden kunstnerisk Begavelse!

Og hvad skulde der i Grunden være i Vejen for at forklare for Eksempel det Fænomen, at Thor i de eddiske Digte paa nogle Steder behandles med Alvor og Respekt og paa andre fremtræder under et komisk Skær, derhen, at det nordiske Folk havde det tilfælles med alle andre Nationer, at der baade fandtes tunge Grublere og lystige Fugle? i Steden for at begrunde dette i mulige Gisninger om Digtenes Alder eller styrte sig paa Hovedet ud i Filosofien og opfatte Komiken som det ophøjedes Refleks i den nordiske Djærvhed, hvilke Opfattelser bunde i den romantiske Anskuelse, at Folkeviser og Folkesagn ere det klare Udtryk for Folkeaanden, opstaaede af en ubestemmelig mystisk-poetisk Evne, der i Oldtiden skulde være udbredt over hele Folket!

Saadanne Forklaringer have ingen Realitet, de ere paa alle andre Omraader forladte, og de forklarer i deres hele taagede Almindelighed intet som helst. Kunst er een Ting og Religion en anden. De mytiske Forestillinger have en ganske anden Oprindelse og maa søges helt andre Steder.

Og derfor have Mytologerne af den tredje Gruppe, hvis Arbejdsmetode først er bleven klart udviklet i den sidste halve Snes Aar, ogsaa valgt helt nye Veje, ad hvilke man maa søge at trænge ind i de forskellige Folkeslags religiøse Bevidsthed. Den mytologiske Forskning er nu ikke mere en Afdeling af den litteraære, men

en selvstændig Videnskab, der har sin egen Metode, og hvis Maal det er at fremstille den Gudetro og Gudekultus, som virkelig har levet og lever i de ikke-kristne Folks daglige Liv. Den har logisk og konsekvent stillet de litterære Kilder i Baggrunden, der efter deres Natur som digteriske Arbejder maa opfattes som Udtryk for deres Forfatteres psykologiske Ejendommelighed, den tør derfor ikke tillægge dem afgørende Værdi som paalidelige Billeder af hele Folkets Forestillinger, og den stoler kun paa dem, for saa vidt de bekræfte Resultater, man ad andre Veje har fundet. Den søger nu til Folket selv, til de Kilder, der kunne forklare os dettes Tankegang i sin reale Almindelighed.

Og herved er meget vundet for Psykologien, for Studiet af den menneskelige Aands Form og Indhold. Thi denne aabenbarer sig ikke alene i den kunstnerisk bevidste Stræben, men ogsaa og lige saa meget i sin ubevidste Tilsyneladelse som Folkekarakter.

Hvilke ere da de Veje, ad hvilke den moderne Mytologi fører sin Undersøgelse?

Ja, idet man har skudt de litterære Kilder tilbage i anden Række, har man forsøgt forskellige Metoder og undertiden ladet enkelte af disse alene bære Fremstillingen; men for at faa et virkeligt og paalideligt Udbytte vil man i Reglen staa sig bedst ved at lade disse virke sammen og understøtte hinanden, om end naturligvis den ene eller anden vekselvis maa træde i Forgrunden efter den Undersøgelses Natur, som der i Øjeblikket er Tale om.

De forskellige Videnskaber, den mytologiske Forskning nu har taget ind under sig og benytter, ere: Etymologi, Arkæologi og Folklore, Antropologi og Etnologi.

Ved Etymologi forstaar man en sammenlignende og tilbagegaaende Undersøgelse af Ords Oprindelse og Betydning[16], og man indser let, at denne Fremgangsmaade

kan oplyse meget om Naturfolks og Urfolks kulturelle Tilstand. Naar man for Eksempel finder det samme Ord for Sne i de fleste indoevropæeiske Sprog [Lithauisk: sniegas, Latin: (s)nix, Tysk: schnee, Vestidg. Verbalrod: snĭgh-], hvad der er et Tegn paa, at dette Ord tilhører det Grundsprog, hvorfra disse Sprog ere udgaaede, og at det samme er Tilfældet med Dyr, der holde til i kølige Egne, som Bjørnen [Sanskrit: ṛkša-s, Græsk: ἄρκτος, Latin: ursus] og Ulven [Sanskrit: vṛka-, Latin: lupus, Oldnordisk: ulfr — *vlqo], kan man nogenlunde danne sig en Forestilling om det Klima, under hvilket det indoevropæiske Stamfolk har levet; og at Klimaet og Landets heraf følgende Beskaffenhed overalt har stærk Indflydelse paa Gudeforestillingernes Dannelse, har de etnologiske Undersøgelser gjort indlysende. Saaledes finde vi hos Germanerne den samme Guddom dyrket under forskellige Former: i frugtbare og milde Egne som Frugtbarhedens og Agerdyrkningens Gud, ved Kysterne som Havgud. Og hos saa godt som alle Folkeslag, der have boet i Nærheden af Havet, finde vi den Forestilling udbredt, at Mennesket efter Døden skal over dette for at komme til de Dødes Rige; hos Dajakerne bygges Gravstedet som en Baad, og hos Grækerne færges de Døde over Lethes Flod. Opfattelsen af denne som Glemselens Flod er sikkert et poetisk Billede og en aandelig Omformning, medens dens Oprindelse maa søges helt tilbage i den Tid, da Skibsfarten endnu ikke var opfunden. Da var Havet det store ubekendte, der omsluttede Jorden, bag hvilket Gudernes ukendte Boliger fandtes, og over hvilket de Døde maatte fare for at komme til det ukendte Land. Det er Havet, der efterhaanden er blevet til Lethes Flod.

Hermed stemmer ogsaa fortrinlig de klassiske Digteres Fordømmelse af Skibsfarten som Trods mod Guderne, thi i levende Live at tiltvinge sig Adgang til de Dødes

Land var jo Helligbrøde og en fortvivlet Gerning, hvoraf der intet godt kunde komme. Forholder dette sig rigtigt, har vi her, i Lethemyten, et Eksempel paa, hvorledes en oprindelig Forestilling har indvirket paa det senere Digt og i Tidens Løb er undergaaet en poetisk Aarsagsforskydning.

Ogsaa rent mytologisk har Ordforklaring sin store Værdi. Naar man saaledes vil undersøge den germanske Gud Tyrs guddommelige Stilling, har man et godt Hjælpemiddel i den Omstændighed, at hans Navn gaar tilbage til den urgermanske Form tîwaz, der etymologisk staar i Forbindelse med det latinske divus og det lithauiske devas og altsaa betyder: Gud[17]. Ligeledes benævnes hos flere Negerfolk i det vestlige Afrika den højeste Gud med Navnet Yankompon, hvilket af forskellige Forskere oversættes ved den straalende Højhed[18]. Og selve Betydningen af Ordet Aser forklarer os disses Forbindelse med Sjæletroen. Det nordiske Ord æsir genfindes nemlig i Gotisk som ansis og i Angelsaxisk som ésa, men her har man Fortællinger om en Sygdom, der baade benævnes som Hexeskud, Elveskud og Esaskud, og om Hexe og Alfer ved man, at de tilhøre den sjælelige Kultus: det ligger altsaa snublende nær at sætte Åserne i en vis Forbindelse med Sjæledyrkelsen.

Imidlertid maa man sejle meget forsigtigt i Etymologiens vanskelige Farvand; den frister let til dristige Slutninger og vovede Paastande. Naar for Eksempel Schrader i sin Bog „Sprachvergleichung und Urgeschichte“ af den Omstændighed, at Ordet Fisk ikke findes som Stamord i de indoevropæiske Sprog, vil hævde, at Fisken altsaa ikke kendtes som Fødemiddel hos Stamfolket, da den ellers sikkert vilde have faaet Navn, indvender Hirt meget drillende, at saa havde vore Forfædre heller ikke Hænder, thi Ordet for Haand [Tysk:

hand, Latin: manus, Græsk: χείρ, Gammelindisk: hasta] lider af den samme Fejl!

Den etymologiske Forsknings Materiale falder i to Afdelinger: de litterære Kilder, der selvfølgelig ogsaa paa dette Omraade maa behandles med den største Forsigtighed, og de øvrige sproglige Mindesmærker, der hovedsagelig bestaar i Indristninger over Døde, Votivstene og Indskrifter paa Mønter, Brakteater og øvrige Oldtidsfund. Imidlertid ere Fund med Indskrifter meget sparsomme og Indskrifterne selv oftest korte og ubetydelige, — men sete fra en anden Side ere disse Fund af overordentlig Vigtighed.

Paa en Undersøgelse af deres Form og Karakter, Findested og Udseende bygger Arkæologien, den sikreste Fremgangsmaade for den, der vil skaffe sig et paalideligt Kendskab til et Oldtidsfolks Levevis. Naar man for Eksempel finder Hammertegnet, der hos mange vilde Folkeslag bruges med særlig Forkærlighed som Indristning, for Eksempel hos de gamle Kinesere, i Norden sat i Forbindelse med Thor, har man her et paalideligere Vidnesbyrd for den Antagelse, at Thor var Nordboernes højeste Gud, end den ovenfor omtalte følelsesbestemte Begrundelse, og naar man i danske Moser finder Smykker og Redskaber fra Tiden før Eddadigtenes Tilblivelse, hvis Ornamentik og Form er ganske fremmed for den germanske, men absolut romersk, hvad der altsaa oplyser om en tidlig Forbindelse mellem Nordboerne og de sydlige Folkeslag, er det klart, at man her har et langt sikrere Udgangspunkt for en Undersøgelse af en mulig kristelig Paavirkning paa den nordiske Mytologi end fantasifulde Fortolkninger af Vølvens dunkle Gaader.

Undersøgelsen af Oldtidsfundene fører til en Undersøgelse af Oldtidens Gudekultus, idet mange af disse Fund netop hidrøre fra denne; dels ere de enkelte Stykker Levninger fra Tempeltjenesten, dels skylder hele

Fund et religiøst Motiv deres Opbevarelse, nemlig de saakaldte Votivfund, der af Maaden, hvorpaa de ere nedlagte, og af den Omstændighed, at de ikke alene indeholde Vaaben, men ogsaa Redskaber og Smykker, der ikke kunne sættes i Forbindelse med Efterladenskaberne fra et Slag, tydeligt vise, at de oprindelig ere tænkte som Offergaver til Guderne. At Nedgravningen af saadanne ikke strider mod Tankegangen hos et Naturfolk, bekræftes blandt andet ved den Kendsgerning, at man helt ned til vore Dage kan finde den Overtro bevaret, at man ved Nedgravning af Amuletter kan standse Sygdom og Ulykker.

Naar jeg her bruger Udtrykket Naturfolk, er jeg nødt til at indskyde den Bemærkning, at jeg kun bruger det, fordi jeg ikke kan finde noget bedre, og at det i Virkeligheden ikke dækker det Begreb, jeg tænker paa. Benævnelsen Naturfolk bruges som Modsætning til Kulturfolk, men intet Folk er ganske uden Kultur, Modsætningen er ikke absolut, ikke kvalitativ, men kvantitativ. Udtrykket maa helst forstaas derhen, at medens Folk med en højere Kultur søger at gøre sig til Herrer over Naturen og videnskabeligt forklare dens Fænomener, er Naturfolket ganske afhængigt af den og tror den regeret af en Skare mere eller mindre velvillige Aander.

At man ved Kendskabet til Oldtidens Gudekultus, der er det naturlige Udtryk for dens Religion, er kommen denne nær ind paa Livet, turde alene fremgaa af den Omstændighed, at man herigennem er bleven i Stand til endelig at afgøre et meget omtvistet Spørgsmaal inden for den germanske Mytologi. I de eddiske Digtes Mytekreds fremtræder Odin som den øverste Gud, som Asalivets Styrer og Leder; i den gamle nordiske Edsformular nævnes Frøj først [Frøj, Njørd og As]; i det bekendte og for den nordiske Gudelære saa betydningsfulde Kap. IX af Tacitus' Germania gives der Odin denne

Plads, idet der siges, at Odin var den, der dyrkedes mest af Guderne [Deorum maxime Mercurium colunt], medens de saxiske Afsværgelsesformularer have Rækkefølgen Thunar [Thor], Wôdan og Saxnote; og endelig nævner Adam af Bremen som de tre Hovedguder: Odin, Thor og Fricco. Man kan altsaa af dette ikke slutte sig til, hvem der var den øverste nordiske Gud i Hedenskabets senere Tid; men dette Spørgsmaal har Dr. Henry Petersen endelig afgjort ved sin banebrydende Undersøgelse om den nordiske Gudekultus og Gudetro, der viser, at Thor overalt har haft Hæderspladsen i de nordiske Templer og været den Gud, til hvem Folket satte sin Lid og aflagde sine Løfter, — et Resultat jeg senere vil faa Lejlighed til at komme tilbage til[19].

Til Undersøgelsen om Gudekultus og Tempeltjeneste, der støtter sig paa arkæologiske Fund, filologisk Behandling af samtidige historiske Beretninger og Afsværgelsesformler, udstedte i den kristne Kirkes første Missionstid mod Hedenskabet, og paa folkelige Overleveringer, slutter sig den tredje Videnskab indenfor den moderne Mytologi: Folkloren, der undersøger de Rester af Hedenskabet, der endnu lever som Overtro og overtroiske Skikke. Den har sin Oprindelse i det attende Aarhundredes Fremdragen af Æventyr og Folkesagn, men er først bleven videnskabeligt bestemt i Midten af dette Aarhundrede, — efter at den romantiske Bevægelse yderligere havde henvist til Poesien i Æventyrenes Naivetet —, givet Navn som Videnskab i Aaret 1846 af W. J. Thoms i en anonym Artikel i et Nummer af „Athenæum“, i hvilken Ordet Folk-Lore for første Gang findes, og navnlig i vore Dage gjort endelig frugtbringende for det mytologiske Studium.

Denne Metode kræver imidlertid en overordentlig Forsigtighed og Varsomhed, da det siger sig selv, at nulevende Overtro kan være paavirket fra mange for-

skellige Sider og ofte kun i sin Rod stamme fra gammel Gudetro, der ganske kan være overskygget af fremmede og senere Tilsætninger. Men hvad man kan opnaa, naar Undersøgelsen bliver nænsomt og kyndigt foretagen, har vi herhjemme et tilstrækkeligt Bevis for i Dr. Pastor H. F. Fejlbergs Skrifter om Almuens Liv og de Afhandlinger, han af og til offentliggør i „Dania" og Bjerres „Aarbog for Dansk Kulturhistorie".

Endelig have vi endnu tilbage den antropologiske og den etnologiske Metode, der førende Undersøgelsen ud over det enkelte Folk, udvide denne til at omfatte den hele Menneskehed[20].

Disse to Metoder gaa ud fra den ganske simple og naturlige Forudsætning, at de samme menneskelige Grundlove herske overalt. Det gælder om Menneskene, som det gælder om Planterne, at de, trods alle Forskellighederne, trods alt det, der giver hver især sit særegne Præg og individuelle Ejendommelighed, alle ere den samme Udviklingsproces underkastede. Urten og Træet danne begge Celler og Blade, ansætte begge Knopper og udfolde begge Blomster.

Antropologien er endnu en meget ung Videnskab; men den er sikkert ikke uden Værdi og vil uden Tvivl blive af Betydning for Undersøgelsen om det primære Menneske. Den staar i intim Forbindelse med den moderne Psykologi, der som bekendt har eftervist Afhængighedsforholdet mellem Sjæl og Legeme, hvorledes de psykiske Egenskaber for en stor Del ere betingede af de fysiske, og den undersøger altsaa Menneskets Struktur og legemlige Ejendommeligheder og disses Indflydelse paa Liv og Tankesæt. Naar den anvendes mytologisk, er det altsaa dens Hverv at undersøge, om der mulig skulde bestaa et vist Forhold mellem de forskellige mytiske Religioner og de forskellige Racers Ensartethed og Modsætninger. Og her mødes den med

Etnologien, gennem hvis Undersøgelser det er blevet en stadig sikrere Formodning, at de enkelte Folkeslag ere ens prægede i Grundformerne.

Den etnologiske Videnskab vil antagelig, fordi dens bærende Opgave er at undersøge, hvorledes Naturfolk tænke, og hvorledes Myter overhovedet opstaa, blive det vigtigste Element i Fremtidens mytologiske Undersøgelser; i hvert Fald maa den derfor, om den end ikke kommer frem til Overfladen, altid være Grundlaget for en moderne Mytologi og gaa forud for de specielle Undersøgelser.

Ved sit Udgangspunkt: at man for at lære de evropæiske Kulturfolks Fortid at kende maa gaa til de nulevende Naturfolk, er den i principiel Overensstemmelse med den moderne Sprogvidenskab. Denne beskæftiger sig nu, efter at man har paavist, at de samme sproglige Grundlove i Hovedsagen gælde overalt, i alt Fald inden for den samme Sproggruppe, først og fremmest med de levende Sprog, idet den gør gældende, at man kommer til en skarpere Forstaaelse af Sprogets Liv og Udvikling ved at betragte det i sin levende Skikkelse, medens det er i Udvikling og under Indflydelse af de sproglige Love, end ved kun at studere det i den afsluttede Form, hvori det foreligger i de saakaldte døde Sprog.

Men det samme maa gælde Mytologien. Kan man komme i levende Berøring med et Folk, der i Udvikling staar paa samme Trin som Oldtidsfolkene, da deres Myter bleve til, har man her selvfølgelig langt rigere Lejlighed til at komme paa det rene med, hvorledes et saadant primitivt Folk staar over for Naturen, hvorledes det tænker og føler, og hvorledes det former sin Verdensanskuelse, end naar man alene er henvist til en forlængst afsluttet Periode, som man dog aldrig helt kan trænge ind i, og hvis Livsopfattelse kun kan undersøges i dens Resultater, dens sproglige og arkæologiske Mindesmærker, men ikke i dens levende Udvikling.

Og at man har Ret til at drage Paralleller mellem de nulevende Naturfolk og de paa samme Udviklingstrin staaende Oldtidsfolk, er godtgjort ved den Kendsgerning, at man hos saa godt som alle ikkeciviliserede Folkeslag finder de samme Grundformer i Forestillingssæt og Tankegang, at man finder den samme mytiske Oprindelsesproces bag de forskellige Mytologier, der i Tidernes Løb under Indflydelse af Klima og Jordbund, psykologiske Ejendommeligheder, nedarvede Egenskaber og det Forhold, hvori det enkelte Folk har staaet til de omkringboende Nationer og deres Kultur, hver har faaet sit Særpræg og sin ejendommelige Udvikling[21].

Overalt træffer man paa de samme Grundformer i det religiøse Liv: Dyrkelse af de afdødes Sjæle, af de chthoniske Guder, og af Naturens Fænomener som personificerede Væsner, der efterhaanden tillægges etiske Værdier og tilbedes som Menneskenes personliggjorte Idealer. Det vilde være interessant at komme nærmere ind paa dette, men det vilde føre alt for langt her, og jeg maa derfor nøjes med at henvise til Dr. Edv. Lehmann, Hedensk Monoteisme [Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning Nr. 31], og for den germanske Mytologis Vedkommende til Prof. E. Mogks Mythologie i Pauls Grundriss der germanischen Philologie, og dermed slutte denne korte Oversigt over den moderne Mytologis Metode.

V.

Naar man vil undersøge Grundtvigs Opfattelse af en enkelt Gudeskikkelse og stille denne Opfattelse over for den moderne Mytologis Resultater, gør man sikkert bedst i at vælge Thorsskikkelsen, da netop Fremstillingen af denne Guddoms Stilling i den nordiske Religion tidligere har været fuld af Modsigelser, medens den moderne Mytologi har formaaet at fastslaa en rigtig Opfattelse

af hans Væsen og Virksomhed og derigennem vist sin Metodes frugtbare Paalidelighed.

Vi have set, hvilken Stilling Grundtvig indtager i den mytologiske Videnskab, hvorledes han skar igennem sine Forgængeres flade Rationalisme og opfattede Poesien i de gamle mytiske Digte, hvorledes han derved kom til at være med til at bane Vejen for en rigtigere Opfattelse af den nordiske Mytologi, men ogsaa hvorledes han atter ødelagde sin egen Anskuelse ved ikke at drage dens Konsekvens og behandle de mytiske Poesier som det, de i Virkeligheden ere: Poesi og Digte, der kun staa i den Forbindelse med den nordiske Religion, at de ere inspirerede af den og slutte sig til den som subjektive Billeder af dens Forestillinger.

Han byggede alene paa Edda, formede sin Mytologi over en Kombination af Forestillinger fra alle dens Digte, Forestillinger der altsaa tilhøre de forskelligste Tider og er Udtryk for de forskelligste Opfattelser, og omdannede endelig sin Fremstilling, der videnskabelig sikkert skulde gengive Oldtidens religiøse Tankegang, i sin egen digteriske Fantasis noget ejendommelige Smeltedigel og gjorde den nordiske Mytologi til et grundtvigsk Digt, der rummer geniale Tanker og megen Poesi, men som videnskabeligt førte til Resultater, som ere værdiløse for Videnskaben, og som altfor ofte have givet mange — og navnlig de, der besøge de danske Højskoler, — en temmelig falsk Forestilling om den nordiske Oldtid.

For yderligere at blive klar over hans Opfattelse og Enkelthederne i hans Fremgangsmaade betragter jeg hans Forhold til en enkelt Gudeskikkelse og vælger altsaa, som ovenfor sagt, hans Fremstilling af Thor.

I den ældre Eddas Samling af mytiske Kvad er der fire, der særlig omhandle Thor, nemlig þrymskviða, Hymiskviða, Hárbardsljoð og Alvíssmál, og et femte,

Lokasenna, der giver ham en fremtrædende Plads blandt Guderne.

Disse Digte, hvis endelige Redaktion foreligger i Eddasamlingen, og som for en Del, navnlig Hymerskvadet, ere formede over Motiver fra ældre, os ubekendte Sange, ere digtede til meget forskellige Tider, — saaledes er Thrymskvadet et meget gammelt Digt, medens Alvissmaal maa sættes til en saa sen Tid som Slutningen af det 12. Aarhundrede, — og fremvise ganske forskellige Opfattelser af Thor, begrundede i deres forskellige Digteres ejendommelige Forhold til de religiøse Bevægelser inden for det nordiske Hedenskab. I Thrymskvadet er saaledes Thor den almægtige As, der sejrer over Jætteverdnen og alene ved sin Kraft slaar Jætterne til Døde, i Lokasenna er han den eneste, der kan stoppe Munden paa Loke, men i Hárbardsljoð maa han vige Pladsen for Odin, og i Alvissmál tager han sin Tilflugt til en odinsk List.

Det gælder da at holde disse Digte ude fra hverandre, at undersøge deres Alder og de Egenskaber, der særtegner hvert enkelt, og derigennem søge at faa Klarhed over Forholdet mellem de forskellige Tiders Opfattelser af Thor og disse Opfattelsers Genspejling i den litterære Bevidsthed.

Dette forsøger Grundtvig aldrig, han opfatter Digtene om Thor som det absolute Udtryk for Thorsdyrkelsen i den nordiske Religion, og han gør sig den yderste Umage for at udjævne alle de særegne Ejendommeligheder, der giver hvert Digt sit Præg. Det, han tilstræber, er at frembringe Enhed — en Enhed, der aldrig har eksisteret. Hans Omtale af Hymerskvadet er i denne Henseende meget oplysende: „Tvende ganske uensartede Digtninger ere her paa en synderlig Maade sammengroede, og i en Udsigt som nærværende lade de sig ej

adskille, uden at sønderrive Digtet Hymers Kvæde, ja næsten ikke uden at lægge det ganske tilside"[22].

Han tager ikke Myterne, som de ere, søger ikke at fremfinde deres oprindelige Skønhed og den primitive, kraftige Livsopfattelse, som et gammelt krigskært Vikingefolk, der ikke var bange for at ofre Mennesker til sine Guder, maa have haft, men underlægger dem en Række af Forestillinger, som ligge en teologisk Kandidat fra Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, der ikke har været ganske fremmed for den spekulative Filosofis Principper, adskilligt nærmere end en oldnordisk Viking og Bonde, og forklarer Myterne „historisk-poetisk", hvormed han mener, at Germanerne og da blandt disse navnlig Nordboerne i Tidernes Løb og den historiske Sammenhæng maatte træde til, hvor Grækerne og Romerne slap, at de i „Universalhistorien" frelste Aanden fra det Fangenskab, hvori den var spærret inde hos Romerne, og at Nordboerne havde en ubevidst poetisk Anskuelse heraf, der spejlede sig i deres mytologiske Digte, hvis mytiske Indhold og Betydning netop var denne universalhistoriske Opfattelse og poetiske Overblik.

Naar Grundtvig kunde faa dette ud af den nordiske Mytologi, vil det ikke forundre nogen, at han opfattede Thor, den nordiske Krigsgud, som Udtryk for den levende Sandhed og hans Vaaben, Hammeren Mjølnir, som Symbolet paa det mundtlige Ords mægtige Kraft. Jeg citerer hans Omtale af Mjølnir for at give et Indtryk af hans Behandling af Myterne og tillige af hans Stil, der trods sin spekulative Forfløjenhed ofte har en oprindelig Kraft og en djærv Poesi:

„Det er vel allerede i det Forrige anmærket, at Mjølner hører til de Kunststykker, som, efter Skalda, skyldes Dværgene Brok og Sindre, og skiønt den Snak kan være lang nok at høre een Gang, maa, for Fuldstændigheds Skyld, Sagnet dog anføres som det lyder.

Sindre lagde nemlig Staal i Essen og satte Brok til Bælgen, med den Beskeed, at gik Bælgen istaa, da gik Værket i Løbet; men da Bræmsen stak Brok mellem Brynene, saa Blodet randt ham ned i Øjnene og Synet forgik ham, slap han dog Bælgen for at smække Bræmsen, hvorpaa Mesteren kom ind og sagde, at Arbejdet var hartad rent fordærvet. Der var imidlertid dog blevet en Hammer af, kun med den Lyde. at Skaftet var lidt vel kort, og samme Hammer forærede Brok til Thor, med det Skudsmaal, at han kunde slaa saa drøje Slag med den, som han lystede, uden Frygt for at den gav efter, hvad den saa end stødte paa; at han kunde ogsaa stride løs med den og være vis paa at ramme; at den fløi aldrig saa langt bort, den kom jo selv igien; og endelig, at det stod til ham, naar han vilde, at lade den svinde ind, til at stikkes i Barmen.

„Sagnet ender med, at Aserne skattede Hammeren høiest blandt alle de Kostbarheder, de havde for Øje, og fandt, det var et herligt Værn mod Rimthusserne; men skiønt det var sandt nok, kan vi her ikke indlade os nærmere i Dværgenes Væddeløb paa Kunstbanen, da Mjølner øiensynlig er langt meer end de kan rosse. Kun til de angivne Egenskaber ved Hammeren vil vi lægge Mærke, fordi de ikke alene er ældre end Skalda, men sagtens ældre end Thrymskviden[23], hvor Hammeren er bleven borte, som den jo aldrig kunde, naar den kom selv igien; med mindre man vil tage det lidt fiint, og sige, at vel kom den tilbage, naar den kastedes til Idræt, men ei naar man sov over den og lod den stjæle fra sig. Har man nemlig først opdaget, hvad der strax falder i Øjnene, naar de ere aabne, at det begejstrede mundlige Ord giør alle Heltegerninger i Aandens Verden, og bruger kun Haanden, med Pen saa vel som med Spyd og Sværd, til det grove Arbejde, da indseer man let, at Mjølner egenlig udtrykker det store Ord,

der giør Beskeed som Torden og Lynild, baade til at rense Luften og til at knække Halsen paa Jætter og Trolde, hvorfor man ogsaa finder hos En af Israels Propheter, at det største Ord af alle lignes ved en Hammer, som knuser Klipper[24]."

Som Mjølnir paa denne Maade bliver gjort til det levende Ord, bliver Thor paa lignende Vis til den levende Sandhed, og dette gøres sandsynligt ved en sproglig Henførelse af den første Del i Ordet Thrudvang, Thors Borg, til det engelske truth = Sandhed, men Umuligheden af denne Etymologi er allerede paavist af Dr. Rosenberg i „Nordboernes Aandsliv[25]."

Vil man betragte Thor poetisk, maa man tage ham som det, han er, som „Handlingens Mand", der altid er rede til at slaa til, og som er „Midgaards Vogter", fordi han som den idealiserede legemlige Kraft og med sit ideale Vaaben standser Jætternes Angreb, og ikke som det personliggjorte Ord, der knuser Verdnens „Jætteondskab".

Skønt Grundtvig paa mange Steder omtaler Thor som den kraftigste af alle Aserne og henviser til de Steder, hvor han er dem alle overlegen, undersøger han dog ikke dette Forhold nærmere, men gør ham, som det et enkelt Sted staar i Edda, til Odins Søn, og lader ham i Helheden træde tilbage for denne.

Men denne Ejendommelighed i de eddiske Digte, at Thor ofte behandles som den øverste Gud, men direkte kaldes Odins Søn, har netop vakt den moderne Mytologis Opmærksomhed, og ved Hjælp af sammenlignende og arkæologiske Undersøgelser er det lykkedes at give en ganske simpel og naturlig Forklaring heraf.

Odin [Wôdan] er kommet i en forholdsvis sen Tid til Norden fra Tyskland og England, som det ovenfor er gjort opmærksom paa, og er her bleven fortrinsvis dyrket i de højere Klasser, medens Folkets store Masse

har holdt fast ved sin gamle Gud, Thor, om hvis tidligere mægtige Stilling Eddas hyppige Fremhæven af ham og hans Hverv som Midgaards Vogter er et Minde. Hans Stilling til Odin forklares ved Myternes Vandring og Udvidelse og Omdannelse gennem de forskellige Tider.

At Thor virkelig var det nordiske Folks Hovedgud, har Dr. Henry Petersen sikkert godtgjort i sin ovenfor nævnte arkæologiske Undersøgelse: „Om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro i Hedenold“.

I Sagaerne nævnes kun Thor som den „mest tignaðr“ = den højest ærede, som den almægtige As [áss hinn almáttki], ligesom Adam af Bremen kalder ham „potentissimus deorum“. I Templerne havde Thor altid Hæderspladsen, og til ham ofres der ved alle højtidelige Lejligheder. Hans Tegn findes overordentlig hyppigt paa Smykker og Redskaber, hvad der ikke er Tilfældet med Odinstegnene, og med Hammeren vies Vaabnene til Kamp og paa den aflægges Eder, ligesom Edsformularerne i det hele altid benytte Thors Navn ved Siden af Tyrs og Freys, den gamle fællesgermanske Himmelgud og den gamle specielt svenske Hovedgud. Paa Skibets Stavn sattes Thors Billede, og naar et Hus skulde bygges, indridsedes det paa Højsædestøtterne, og ved Drikkelaget gjaldt det første Bæger Thor, idet man gjorde Hammertegnet derover og viede det til Guden[26].

Af Vigtighed er ogsaa den Særstilling, som den Dag, der er opkaldt efter Thor, indtog hos Nordboerne og i det nordlige Tyskland. Torsdagen [Nordisk: þórsdagr, i Oberdeutschland: Donarestag, i Norddeutschland: Donresdach og i Angelsaxisk: Thunoresdäg] var den fornemste Thingsdag og den særlige Offerdag, og endnu er der Steder i Nordtyskland, hvor Torsdagen holdes i besynderlig Ære, og paa hvilken kun enkelte Arbejder kan

tillades[27]. Saa stærkt æredes den til Thor viede Dag, at Mindet derom endnu bevares.

Og den Gud, de gamle Nordboer fremfor nogen ærede og satte sin Lid til, var Krigsguden, det idealiserede Udtryk for den Gerning, de betragtede som Livets hæderfuldeste og vigtigste; som den øverste Gud, som Krigsgud og Tordengud er han forrest i Kampen mod Menneskenes Fjender, hvad enten dette er et nærgaaende Nabofolk eller fjendtlige Naturmagter.

Og derfor kæmper han, som Midgarðrs Vogter ɔ: Vogteren af den af Menneskene beboede Jord, mod Midgaardsormen, der ligger omkring hele Jorden og er Udtryk for Verdenshavet, der som en uimodstaaelig Naturmagt ofte bringer Død og Fordærv over Menneskene[28]. Denne naturlige Kamp mellem Thor og Midgaardsormen opfatter Grundtvig som en Kamp mellem Sandheden og den snu List, og denne fantaserende Omdannelse af en gammel Naturmyte er et Billede paa hele Grundtvigs Mytologi.

Han omformer Myten i sin Fantasis Billede, og dermed er den videnskabelige Betydning af hans Mytologi betegnet.

Havde han ikke selv paatrykt sin Mytologi et videnskabeligt Stempel, men blot betragtet den som et kunstnerisk Incitament til Fordybelse i den nordiske Oldtid og kaldt sit Arbejde: Fantasier over eddiske Digte, vilde ingen have opfattet den som et paalideligt Billede af nordisk Mytologi og derved faaet et ganske falskt Blik paa Nordens Oldtid. Og saa kunde man have undgaaet at tale haardt mod en saa begejstret Bog som Grundtvigs nordiske Mytologi.

Henvisninger og Tilføjelser.

---

1. Suhm, Odin Side 109; anført hos J. Steenstrup, Historieskrivningen i Danmark i det nittende Aarh. Kbhvn. 1889, Side 5. Smlgn. ogsaa der Henvisningen til Abrahamsons Opfattelse af Grettes Saga. — Se endvidere Suhm, Om Odin, Side 71 ff.

2. Om den nordisk-mytologiske Forsknings Historie i det 18. Aarh. jvnf. C. F. Koeppen, Literarische Einleitung in die Nordische Mythologie, Berlin 1837, Side 165—75.

3. En Undersøgelse af Forholdet mellem Grundtvig og Herder, — hvor meget Grundtvig kendte til Herder, — vilde sikkert give frugtbringende Resultater til Studiet af Grundtvigs Produktion, da disse to Forfattere ofte udtale omtrent enslydende Tanker og Ideer.

4. Se Grundtvigs Mytologi 1808, Fortalen.

5. „Die Horen“ 1795—96.

6. Naar Taine i sin Histoire de la Littérature anglaise siger om Thomson, „at han 30 Aar tidligere havde udtrykt alle Rousseaus Meninger og næsten i den samme Stil“, er det lidt stærkt sagt. Thomsons Naturkærlighed har ikke den Rousseauske Naturfølelses hadefulde Præg mod Kulturen.

7. At man den Gang saa anderledes paa Ewalds Forhold til hans Kilder, viser blandt andet en Bemærkning af J. H. Schlegel ved Manuscriptet til Balders Død: „In der Geschichte von Balders Tode macht die grosse Verschiedenheit zwischen Saxo und der Edda den Dichter um so viel freyer, aus beyden eine neue und schicklichere Fabel zusammenzusetzen.“

8. At Ewalds Tragedier ikke straks kunde vinde rigtig Terrain, laa oprindelig i den Omstændighed, at han ikke overholdt de Regler, den franske Tragedie een Gang for alle havde opstillet! Man var ogsaa den Gang konservativ! Man holdt ogsaa den Gang saa fast paa de tilvante Regler, at man ikke kunde se længere end til deres Horizont! Den bedste Maalestok for Datidens dramatiske Sans giver maaske dens Opfattelse af Shakespeare. I en af Luxdorfs Noter til Teilmanns Udgave af Tøger Reenbergs samlede Skrifter omtales han saaledes: „I England er det ikke tilladt at drage Shake-

speares Fortjenester i Tvivl. Men enhver upartisk Dommer maa tilstaa, at det er en Knude, som ej saa let lader sig løse." (!) Derefter faar hans dramatiske Overlegenhed dog nogen Anerkendelse, idet der indrømmes: „at han har forstaaet at lægge enhver Person saadanne Ord i Munden, som passer sig for hans Indsigt og Omstændigheder," men saa tages han også grundig i Skole, fordi han ikke har overholdt de dramatiske Regler, indtil denne lærerige Note endelig slutter med følgende Citat af Voltaire: „enfin, imaginez ce que vous pourrez de plus monstrueux et de plus absurde, vous le trouverez dans Shakespeare!"

9. Grundtvig siger da ogsaa selv et andet Sted, hvor den mytologiske Begejstring ikke har taget Magten fra ham i den Grad, at det er ham umuligt at fornemme andet, end at den altid har været i hans Sjæl som en brændende Flamme, nemlig i Digtet „Udby Have", at han, af hvad han som Barn havde læst om Oldtiden, jo nok kunde huske „Ordene, men Tonen havde han ganske glemt."

10. Datidige Udtalelser om Skougaard betegne ham som en intelligent Mand med grundige historiske Kundskaber; men en skarp Bemærkning af ham om en forlængst afdød og mindre begavet Konge af den oldenborgske Slægt, fik Regeringen til at hævde sin Værdighed som konservativ Regering og sætte Skougaard i Fængsel, og derved gik han, som Grundtvig siger, tabt for Videnskaben.

11. Se Winkel Horn, Grundtvigs Liv og Gerning. Kbhvn. 1883. Afsnit II.

12. „Lidet om Sangene i Edda", September 1806; „Om Videnskabelighed og dens Fremme", Marts 1807; „Asalæren", Maj 1807; „Om Schiller og Bruden fra Messina" og „Et Par Ord i Anledning af det forkyndte Sørgespil Signe" [af Dampe], Juni 1807; „Om Oehlenschlägers „Baldur hin Gode", December 1807.

13. Wülker, Grundriss zur Geschichte der angelsächsischen Litteratur, Leipzig 1885, Side 244—307. Han omtaler ogsaa Grundtvig: „Grundtvig war viel mehr in die Kenntnis des Beowulfslieds eingedrungen, er war auch der erste, welcher Hygelac mit dem Chochilaicus des Gregor von Tours zusammenstellte."

14. Jvnf. B. Symons, Heldensagen § 17—18, i Pauls Grundriss der germanischen Philologie; Müllenhoffs Forelæsningsrække: Beovulf. Untersuchungen über das ags. Epos und die älteste Geschichte der germ. Seevölker. Berlin 1889, og Chr. Grein, Die historischen Verhältnisse des Beowulfsliedes, i

Eberts Jahrbuch für romanische u. englische Litteratur, IV Side 260—85.

15. Se J. G. Cuno, Vorgeschichte Roms. Thl. I. II. Die Kelten. Die Etruscer und ihre Spuren im Volk und im Staate der Römer. 1878. 88. — Da den keltiske Religion ogsaa paa sine Steder ligger bag ved den germanske, vilde en keltisk-mytologisk Undersøgelse sikkert vise sig at være et fortrinligt Udgangspunkt for en Sammenligning af de evropæiske Folks mytiske Forestillinger; og en saadan vilde utvivlsomt give et betydningsfuldt Bidrag til Forstaaelsen af disse Folks primære Ensartetheder og Særegenheder og derigennem af hele den menneskelige Aands Bygning og Formation.

Angaaende en moderne Fremstilling af græsk Mytologi se Rohde, Psyche, Seelenkult und Unsterblichkeitsglaube. 1890.

16. I dansk Sprogbrug dækker Ordet Etymologi det danske Ordforskning eller Ordforklaring og bruges om hele den Videnskab, der har gjort Ordets Historie til Genstand for sin Undersøgelse; man burde vel egentlig skelne mellem Etymologi og Semasiologi, Oprindelseslære og Betydningslære?

17. Se dog Brenner, Der germanische Himmelsgott, i Brugmanns og Streitbergs Indogermanische Forschungen, Strassburg 1894. III Side 301 f.

18. Schneider, Die Religion der afrikanischen Naturvölker Side 28; V—VI Bind af Darstellungen aus dem Gebiete der nichtchristlichen Religionsgeschichte.

19. I det hele taget vil jeg som et Eksempel paa den arkæologiske Mytologis sikre Fremgangsmaade henvise til Dr. Henry Petersens Disputats fra 1876: Om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro i Hedenold, — den eneste helt moderne Mytologi, vi have herhjemme paa den germanske Mytologis Omraade.

20. Smlgn. Dr. Th. Achelis, Die psykologische Bedeutung der Ethnologie, i „Die Kritik", udg. af Rich. Wrede, Nr. 108, III Aargang, Oktbr. 1896.

21. Ja selv i Enkeltheder kan der findes paafaldende Ligheder. Afrikarejsende har saaledes paa Redskaber hos de nulevende Buskmænd fundet de samme Afbildninger og Tegninger, som Arkæologer har eftervist paa Fund af Redskaber, forarbejdede af Dyreben, som efter deres Findested og det Jordlag, hvori de ere fundne, maa stamme fra et evropæisk Urfolk i den Periode, Mortillet i sin Hypotese kalder Magdalénien. Se Hoernes, Urgeschichte des Menschen Side 188 ff., og André, Ethnografische Vergleichungen, Afbildn. af Redskaber hos Buskmændene.

22. Grundtvig, Mytologi 1808, Side 116.

23. At dette er et meget gammelt Digt, har Grundtvig da ogsaa anden Steds en Bemærkning om, se Mytologi 1832, Side 369.

24. Se Mytologi 1832, Side 354 ff.

25. C. Rosenberg, Nordboernes Aandsliv, Kbhvn. 1877, I Bind, 1. Hefte Side 192: „Der ligger en stor Misforstaaelse af Thors Væsen og af vore Forfædres Forestilling om Livets Idealitet i den grundtvigske Forklaring, at Mjølner er det store Ord i Sandhedens Tjeneste, Thor selv selvfølgelig Sandhedskæmpen med Ordet. Grundtvig er vistnok for en væsentlig Del kommen paa denne Tanke ved den Sprogfejltagelse, at Ordet þrúð — et Ord der paa flere Maader forbindes med Tanken om Thor: „Thrudheim" eller „Thrudvang" kaldes hans Rige, Mjølner kaldes „Thrudhammeren", hans Datter hedder „Thruðr" — at dette Ord skulde være det samme som det engelske truth = Sandhed. De to Ord have aldeles sikkert intet med hinanden at gøre. Gr. har overset, at de begynde hvert med sin Lyd: þ og t, som aldrig sammenblandes eller gaa over i hinanden i de germanske Oldsprog." — Thrudvang er þruðugrs Bolig, og þruðugr er Navn for Thor og betyder „den Stærke"; se Mogk, Mythologie, i Pauls Grundriss I, Side 1093. — Om Grundtvigs Etymologier se ogsaa: Gustav Storm, Den komparative Metodes Betydning for Studiet af den nordiske Mytologi, i Norsk Historisk Tidsskrift III Bind, 1875.

26. Se ogsaa A. Fabricius, Danske Minder i Normandiet, Kbhvn. 1897, hvor det Side 96 ff. vises, at Thor fortrinsvis har været Vikingernes Gud.

27. Wuttke, Volksaberglaube der Gegenwart § 70.

28. Det kan her anføres, at Bugge gør opmærksom paa, at fen — i Fenrir [Fenrisulven], Midgaardsormens Broder, etymologisk staar i Forbindelse med meer, mare = Hav.

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE

AF

DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

OTTENDE BIND

KJØBENHAVN
KLEINS FORLAG
CAMILLA KLEIN
1898

I. Cohens Bogtrykkerier - Georg A. Bach

INDHOLD

AF

OTTENDE BIND.

---

34. *En antik Idyl, et Foredrag af Dion fra Prusa.* Oversat af J. L. Heiberg.

35. *Doktor Faustus, et Sørgespil af Christopher Marlowe.* Oversat af A. Halling.

36. *Italiensk Kultur i Frankrig, Renaissancestudier.* Af William Rasmussen.

37. *Guder og Helte, en mytologisk Undersøgelse.* Af Edvard Lehmann.

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

NR. 34

EN ANTIK IDYL

ET FOREDRAG AF DION FRA PRUSA

OVERSAT AF

J. L. HEIBERG

KJØBENHAVN

KLEINS FORLAG

CAMILLA KLEIN

1898

Indledning.

Det jammerlige Skuespil, som Grækenlands politiske Forhold i Romertiden frembyder, og som staar dobbelt grelt mod den store Fortids Baggrund, har bidraget sit til, at den græske Litteratur fra denne Periode ikke nyder synderlig Anseelse, maaske med Undtagelse af Plutarch og den meget overvurderede Lukian.

Det skal heller ikke nægtes, at den baade i og for sig og især sammenlignet med, hvad Glansperioden har skabt, er af underordnet Værd; at den alle Dage kan tage det op med den samtidige latinske Litteratur, er kun en mager Trøst. Hvad der især virker frastødende, er den trættende skolemæssige og conventionelle Rhetorik, der slimer alting til og med et tykt Overtræk afstumper og udvisker alle det virkelige Livs skarpe Contourer. Men dels kan man ikke skære en saa omfattende Litteratur over én Kam, dels maa man ikke glemme, at denne Rhetorik er et, ganske vist stivnet og forstenet, Udtryk for den Formsans, der betinger den gamle græske Litteraturs Fuldendthed — dengang der var et Indhold, hvorom denne Form frit og naturligt kunde slutte sig. Der er noget rørende i den overstadige Begejstring, hvormed man i Mangel af andre Interesser i de græske Provinsbyer modtog og fejrede — med Guld og Ære — de omrejsende Virtuoser, der levede af at holde formelt omhyggelige og kunstmæssigt stiliserede Foredrag om allehaande belærende og underholdende Emner, ofte blot rhetoriske Fyrværkerier.

En saadan vandrende Foredragsholder — Sophister kaldte deres Samtid dem — og vistnok den bedste af dem baade

personligt og litterairt er *Dion* fra Prusa i Bithynien (en langt senere Tids litteraire Kritik har givet ham Tilnavnet Chrysostomos,. Guldmund, for at udtrykke sin Beundring for hans Stil — og for at skelne ham fra Historikeren Dion Kassios). Allerede under Vespasian, der havde gjort hans Bekendtskab i Orienten, kom han til Rom og færdedes der i de fornemste Kredse. Men da under Domitian en af hans fornemme Venner blev indviklet i en Sammensværgelse mod Kejseren, maatte Dion gaa i Landflygtighed. Han tilbragte saa adskillige Aar paa Rejser, tildels i meget afsides Egne, og samlede et rigt Stof af Iagttagelser, som giver hans Foredrag en usædvanlig Interesse. Nerva kaldte ham tilbage, og under ham og Traian, som satte personligt Pris paa ham, og hvem han har dediceret nogle Afhandlinger om Kongemagtens rette Udøvelse, levede han i Ære og Anseelse i Rom. Han benyttede sin Stilling til at udvirke forskellige Begunstigelser for sin Fødeby, som han ogsaa lod nyde godt af den Formue, hans Foredrag havde indbragt ham, og hvor han synes at have tilbragt sine sidste Aar.

Vi har 79 Smaaafhandlinger af ham, mest Foredrag holdte i forskellige Byer; et Værk om Geternes Historie er tabt.

Dion skal som yngre udelukkende have dyrket Rhetorik, men maa saa være kommen ind paa philosophiske Studier og have rystet noget af Formalismen af sig; hans Stil er nærmest paavirket af Platon og Xenophon, hans philosophiske Anskuelser tillige af Stoicismen, som paa den Tid var en væsenlig Bestanddel af den Atmosphære, hvori dannede Mænd bevægede sig. Hans noble og forstandige Tænkemaade viser sig flere Steder ogsaa i det her oversatte Foredrag: »*Fra Euboia eller Jægeren*«.

Den første Del har ikke ringe æsthetisk Værd trods sine iøjnefaldende Svagheder, den ringe Skarphed i Individualiseringen og den hist og her noget naive og ubehændige Invention; den røber en varm og ægte Følelse for Friluftslivet og udarter trods den udtalte Tendens og enkelte sentimentale Stænk ikke til den hule Declamation og ensformige

Præken om Naturtilstandens og Naturfolkenes Fortræffelighed og Culturens Fordærvelighed, der er saa utaaleligt paa Mode i denne culturtrætte Tid. Der mangler heller ikke fine og rigtigt iagttagne Træk, og den, der har rejst om i Grækenland, vil med Fornøjelse gjenkjende adskilligt, som ikke er undergaaet nogen væsenlig Forandring i Aarhundredernes Løb.

Den anden Del, som jeg ikke synes man kan skære bort uden at lemlæste Forfatterens Tankegang og Mening*), behandler ganske vist sit egenlige Thema meget ufuldkomment; den hæderlige fattige faar nærmest kun at vide, hvad han ikke maa befatte sig med, og af positive Anvisninger faar han ikke stort mere end den Forsikring, at han nok kan klare sig alligevel. Men Stykket indeholder meget af culturhistorisk Interesse — exempelvis kan nævnes Bemærkningen om Menneskeværd selv hos den ringeste, den strenge, af Platons Stat paavirkede, Bedømmelse af menneskeværdigt Arbejde og de snevre Begreber om Luxus, der maler det fattige og tarveligt vante Grækenlands Uvillie mod romersk Parvenuoverdaadighed —, det behandler fra et antikt Synspunkt Spørgsmaal — Landarbejdernes og Smaahaandværkernes Kaar, den offenlige Prostitution —, der endnu staar paa Dagsordnen, og Forfatterens Fremstilling er trods sin springende Karakter, som han selv gjør Undskyldning for, ikke uden ejendommelige og lærerige Tanker; i Skildringen af Advocatens Virksomhed og af den moralske Opløsning i de ægteskabelige Forhold giver hans Indignation sig et tiltalende Udtryk i en ret kraftig Ironi.

Alt i alt finder jeg derfor Foredraget vel værdt at oversætte som en Prøve fra en mindre kjendt Egn af Litteraturen; jeg haaber, at det maa være lykkedes mig at gjengive Dions jævne, naturlige Stil og den lette Nuance, der adskiller Fortællingen i første Del fra den raisonnerende anden Del. Lægge nogen stærkere Localcolorit over Jægerens Tale har jeg ikke turdet; den mangler hos Dion selv.

*) Et mindre Stykke har dog maattet udelades.

Fra Euboia eller Jægeren.

Et Foredrag af Dion fra Prusa.

Hvad jeg her vil fortælle, er noget, jeg ikke har hørt paa anden Haand, men selv oplevet. Det er jo nemlig ikke blot gamle Folk, der lider af Meddelelsestrang og Uformuenhed til at holde igjen paa enhver Historie, der falder dem ind, men foruden at være en Gammelmandsejendommelighed er denne Svaghed utvivlsomt ogsaa almindelig hos Folk, der har været meget om i Verden; det kommer vel af, at begge Slags Folk har oplevet meget, som det morer dem at erindre. Men hvorom alting er, saa vil jeg fortælle, hvad for Mennesker jeg har truffet saa at sige midt i Grækenland, og hvad de førte for et Liv.

Jeg satte engang udenfor Sommertiden over fra Chios med nogle Fiskere i en ganske lille Baad, og, da det blev Storm, bjergede vi os med Nød og Neppe ind til „Skrænten“ paa Euboia.*) Baaden satte de til, idet de lod den løbe ind paa den stenede Strand under Brinken, og selv gik de deres Vej hen til nogle Purpurfiskere, som laa for Anker ved en Pynt i Nærheden, for om muligt at faa fast Arbejde hos dem. Ene og forladt,

---

*) Den stejle Kyst [*Κοῖλα*, egl. det hule, modsat den flade Strand] paa Euboias sydostlige Spids ved Forbjerget Kaphareus; den var berygtet for sin Farlighed.

uden at vide nogen By at ty til, drev jeg saa om langs Stranden paa Maa og Faa for om muligt at faa Øje paa et forbisejlende eller opankret Fartøj. Jeg havde gaaet et godt Stykke uden at se et menneskeligt Væsen, da jeg stødte paa en Hjort, der laa lige i Havstokken, saa at Bølgerne slog over den; den maatte nylig være styrtet ned fra Brinken, for den aandede endnu. Lidt efter troede jeg ogsaa at høre Hundeglam deroppefra, skønt Havets Brølen gjorde det vanskeligt at skelne den. Jeg gik lidt videre, klatrede møjsommeligt op paa et højt Punkt og ser saa nogle Hunde løbe forvildede omkring, som jeg strax tænkte mig havde hidset Dyret til at springe ned fra Brinken. Lidt efter kom ogsaa en Mand tilsyne, efter Udseendet og Dragten at dømme en Jæger, med et kraftigt Skæg og et anseligt og slet ikke uklædeligt Nakkehaar, saadan som Homer*) siger at Mændene fra Euboia bar det ved Troia, vistnok for at gjøre sig lystig over, at de kun havde Haar paa det halve Hovede, medens de andre Grækere bar deres Haar efter alle Kunstens Regler. Manden spurgte mig: Skulde den fremmede Herre ikke have set en jaget Hjort paa disse Kanter? Jo, svarede jeg, dér ligger den, helt ude i Vandet, og saa førte jeg ham hen og viste ham den. Han trak den saa iland, flaaede den med sin Kniv, hvormed jeg hjalp ham efter Evne, skar Køllerne af og tog dem og Skindet med sig. Og han inviterede mig hjem med paa Dyresteg; han boede tæt ved, sagde han. „Saa kan du imorgen, naar du har sovet ud, gaa ned til Stranden igjen; for Tiden bliver der dog ingen Sejlads af, det kan du være ganske sikker paa. Vi maa være glade, om Vinden lægger sig om fem

*) Abanterne paa Euboia betegner Homer (Iliaden II 542) som „de raske med flagrende Baghaar“ i Modsætning til de „haarfagre Achaier.«

Dage; men det er neppe til at vente, naar der ligger saa tunge Skyer paa Euboias Bjerge, som du ser der gjør nu.“ Tillige spurgte han mig, hvor jeg kom fra, hvordan jeg var kommen iland der, og om Skibet ikke var gaaet under. „Det var kun et ganske lille et,“ sagde jeg, „nogle Fiskeres, som vilde over Vandet; jeg tog med, fordi det interesserede mig, jeg var eneste Passagér. Men under gik det ved at tørne mod Land.“ „Ja,“ sagde han, „det var ikke anderledes at vente; for se engang, hvor vild og stenet Øen er paa Søsiden. Det er det, som kaldes Skrænten paa Euboia, og naar et Skib drives der ind imod, er der ingen Redning; det er saagar sjeldent, at der reddes nogen af Besætningen, naar de da ikke er ganske let sejlende som i nu. Men kom nu med, der er ikke noget at være bange for. Se nu først at komme til Kræfter efter dine Genvordigheder; saa skal vi imorgen, saa godt det lader sig gjøre, sørge for, at du kommer i Sikkerhed, da vi nu éngang har gjort dit Bekjendtskab. Du sèr mig ud til at være en Kjøbstadmand, ikke Sømand eller Landarbejder; du er vist ogsaa svagelig, saa mager som du er«. Jeg fulgte gjerne med; for jeg var ikke et Øjeblik bange for at blive overfaldet; alt, hvad jeg ejede, var jo mine tarvelige Klæder. Som saa ofte ellers ved lignende Lejligheder — jeg er jo altid paa Farten — maatte jeg ogsaa nu sande, at Fattigdom virkelig er saa hellig og ukrænkelig som nogen Gesandt; der er ingen, der gjør den noget. Jeg gik derfor trygt med; der var en Milsvej til Stedet.

Som vi nu gik, fortalte han mig undervejs om sine Forhold og det Liv, han førte med Kone og Børn. „Jeg skal nemlig sige dig, Fremmede,“ sagde han, „vi er to, som bor paa det samme Stykke Jord. Vi er gift med hinandens Søstre, og vi har baade Sønner og Døtre med dem. Vi lever mest af Jagt, med en Smule Landbrug til. For Jorden er ikke vores, hverken ved Arv

eller Køb. Vore Fædre var vel fri Mænd, men ligesaa fattige som vi; de havde taget Tjeneste som Kohyrder hos en rig Mand her fra Øen, som var Ejer af en Mængde Heste og Køer, Faarehjorder, udmærkede Jorder og mange andre Herligheder og alle Bjergene heromkring. Da han var død og hans Gods confisceret — de siger, at Kejseren lod ham slaa ihjel for hans Penges Skyld —, saa drev de strax Hjorden bort for at slagte den ned og med den ogsaa vore egne Par Køer, og vor Betaling har vi ikke set noget til. Før var vi jo nu nødt til at blive her, hvor vi havde vore Køer og havde indrettet os nogle Hytter og en Fold af Brædder til Kalvene, hverken synderlig stor eller stærk, bare saadan til Sommerbrug. For om Vinteren holdt vi Hjorderne nede paa Sletten, hvor vi havde Græsning nok og rigeligt Oplag af Hø; men hver Sommer drev vi dem op i Bjergene. Og de gamle slog sig sædvanligt ned paa dette Sted; for Terrainet her har Fald fra begge Sider, en dyb Kløft med god Skygge, og midt igjennem den løber der en Bæk, ikke rivende, men bekvem at gaa ud i baade for Køer og Kalve og med rigeligt og rent Vand, fordi Kilden udspringer her tæt ved, og hele Sommeren staar der en Brise gjennem Kløften; desuden har Skovene heromkring blød Grund og godt Afløb, og der er saa godt som ingen Bremser eller andre Plager for Køerne. Og saa er der saa mange dejlige Enge, der ligger frit mellem de høje og spredte Træer, overalt med frodigt Græs hele Sommeren igjennem, saa man ikke har nødigt at trække langt omkring. Derfor plejede de altid at slaa sig ned her med deres Hjord, og dengang blev de ogsaa i Teltene for at vente paa Betaling eller Arbejde, og de levede af en Smule Jord, som de havde opdyrket ved Staldpladsen; det forslog rigeligt til deres Fornødenheder, for Gødning havde de nok af. Og da de jo var Køerne kvit, slog de sig desuden paa Jagten, dels alene dels med

Hunde; der var nemlig to af dem, der fulgte med Køerne, som havde forladt Hjorden og var kommet tilbage til Stedet, da de var kommet et godt Stykke bort og ikke saa Hyrderne. De løb først med dem uden særlig Hensigt, og Ulvene løb de et Stykke efter, naar de fik Øje paa dem, men Vildsvin og Hjorte tog de ingen Notits af; kun naar de imellem saa en af Folkene, som de fulgte tidligt og silde, i Lag med dem, saa gøede de og hjalp til, som de vilde have gjort, om det havde været et Menneske de var i Kast med. Men da de saa fik Blod baade af Vildsvin og Hjorte at smage og mange Gange ogsaa noget af Kødet at spise, lærte de tilsidst at faa Smag for Kød istedenfor Bygbrød, og, da de fik Lov til at svælge i Kød, naar der blev gjort en Fangst, men ellers maatte sulte, fik de mere Interesse derfor, løb efter alt, hvad de fik Øje paa, uden Forskel og lærte saa nogenlunde at forstaa sig paa Fært og Spor; saaledes blev de tilsidst fra Hyrdehunde forvandlede til en Slags Jagthunde paa deres gamle Dage; men lidt langsomme var de jo. Da saa Vinteren var kommen, uden at der var Udsigt til Arbejde for Folkene, skønt de henvendte sig baade i Byen og i en af Landsbyerne, saa tættede de Hytterne omhyggeligere, gjorde Folden solidere og klarede sig saaledes Vinteren over. De opdyrkede hele det Stykke Jord, og desuden blev Vinterjagten lettere; for Sporene er saa tydeligere, da de jo sættes i fugtig Grund, og i Sneen er de nu saa meget iøjnefaldende, saa man ingen Ulejlighed har med at søge — der er jo ligefrem en Vej hen til dem —, og Vildtet holder ogsaa bedre; det trykker sig, saa man kan tage baade Harer og Raadyr i Sædet. Saaledes levede de da for Fremtiden og ønskede sig ikke nogen anden Levevis; og os lod de gifte sig, idet hver gav den andens Søn sin Datter. Nu er de beggeto døde for et Aarstid siden, legemlig kraftige og raske, skønt de

ɿavde mange Aar paa Bagen. Men min Moder lever ɛndnu.

Den ene af os har nu trods sine halvhundrede Aar ɩldrig sat sine Ben i Byen, og jeg har kun været der o Gange. Den ene Gang var som Dreng med min ʼader, dengang vi endnu havde Hjorden; den anden Gang var senere, da der kom en og krævede os for ʼenge, som om vi havde noget, og sagde, at vi maatte ølge med til Byen. Vi havde nu ingen Penge, og det ʒjorde jeg Ed paa; ellers vilde vi gjerne have betalt; nen vi beværtede ham saa godt vi kunde og gav ham o Hjorteskind, og jeg fulgte med til Byen; for han ɪagde, det var nødvendigt, at den ene af os gik med og ʒjorde Rede for det.

Dengang saa jeg da, ligesom sidst, mange høje Huse, en stærk Mur udenom og i Muren nogle høje irkantede Bygninger og saa en Mængde Fartøjer for Anker ganske stille og roligt som i en Sø; det ser man ɩldrig herude, hvor en saa lægger bi; derfor er det ɔgsaa, at Skibene forliser. Desuden saa jeg en Masse Mennesker pakket sammen, og der var en umaadelig Larmen og Skrigen, saa jeg troede, de allesammen var Haarene paa hinanden. Manden bringer mig saa til ɩogle Embedsmænd og sagde leende: „Her er han, i ɪendte mig ud efter; men han ejer ingenting uden sit ange Haar og en solid Bræddehytte.“ Embedsmændene ʒik saa til Theatret*) og jeg med. Theatret er ligesom ɛn dyb Kløft, bare ikke langstrakt paa Siderne, men ɩalvrundt, ikke en naturlig Kløft, men bygget af Sten — men du ler maaske af mig, fordi jeg fortæller dig alt let, som du kjender saa godt. Alle de mange Mennesker havde nu først en god Stund andre Sager for og

*) I Theatret holdtes ofte Folkemøder og andre større Forsamlinger. Byen maa være Karystos.

raabte og skreg snart velvilligt og lystigt i Munden paa hinanden, naar der var nogen de syntes om, snart heftigt og vredt. Og det var farligt, saa de var vrede: de Folk, de skreg imod, tabte strax Hovedet, saa at nogle af dem løb omkring og bad om godt Vejr, og andre lod deres Kapper falde af Skræk. Og jeg var ogsaa selv engang nær falden ned af Stolen ved deres Skraal, der lød som Havets Brølen eller som om det pludseligt var blevet Tordenvejr. Saa var der nogle andre Folk, der talte til Mængden dels fra Talerstolen, dels idet de stod op i Forsamlingen, nogle kun et Par Ord, andre lange Taler, og nogle hørte de længe paa, andre blev de gale paa, saasnart de lukkede Munden op, og lod dem ikke sige et Muk. Da de saa endelig var kommet til Ro og der var blevet Stilhed, blev jeg ogsaa stillet frem, og en stod op og sagde: „Mine Herrer! Han her er en af dem, der allerede i mange Aar har udbyttet Statens Jord, og ikke blot han selv, men hans Fader før ham, og de bruger vore Bjerge til Græsgang, driver Agerbrug og Jagt, har bygget Huse derpaa og plantet Vinstokke i Masse, og de har en Mængde andre Herligheder uden til nogen at have erlagt Betaling for Jorden eller at have faaet den forærende af Folket — hvorfor skulde de ogsaa have faaet den? — og skønt de har vor Ejendom og er velhavende, har de aldrig ofret noget paa Fædrelandets Alter eller svaret Afgift af Udbyttet, men lever stadigt uden Afgifter og Ofre, som om de var fortjente Mænd. Ja, jeg tror endog, at de aldrig har været her før!" Jeg rystede paa Hovedet, og Forsamlingen lo, da den saa det; men han, Taleren, blev vred over deres Latter og skældte mig ud. Saa vendte han sig til Forsamlingen og sagde: „Ja, hvis det skal have Lov til at passere, saa lad os hurtigst muligt allesammen give os til at plyndre det offenlige, baade Statskassen — som der da forresten

iforvejen er Folk der gjør — og Statens Jorder ved at fordele dem mellem os uden at spørge jer om Forlov, hvis disse Udyr skal have Lov at beholde over 1000 Tønder af den allerbedste Jord, som kunde give jer 3 Ottingkar Korn attisk Maal pr. Mand.“ Ved at høre det maatte jeg le højt, men denne Gang lo Folk ikke; de hujede. Og Manden fortsatte med stigende Forbitrelse, idet han saa knusende paa mig: „Der ser i den Kæltrings Overlegenhed og Haan, hvor frækt han gjør Nar ad jer op i jeres aabne Øjne! Jeg havde den største Lyst til at lade ham sætte fast paa Stedet, ham og hans Kammerat — for jeg hører, at der er to, der staar i Spidsen for den Bande, der har bemægtiget sig saa godt som al Jord ude i Bjergene —; de holder naturligvis heller ikke deres Fingre fra Vraggodset, som lejlighedsvis driver iland; de bor jo lige ved Kaphareus-Klipperne. Hvor skulde de ellers have faaet Midler til at sætte saa kostbare Marker i Drift, ja hele Landsbyer og en saadan Masse Kvæg og Trækdyr og Slaver? Og i har maaske ogsaa lagt Mærke til hans tarvelige Bluse og det Skind, han er mødt med her, for at føre jer bag Lyset; det skal naturligvis lade, som han var en Tigger og ingenting ejede. Jeg for mit Vedkommende blev ganske bange ved at se ham; det var, som saa jeg Nauplios*) komme fra Kaphareus. Jeg er vis paa, at han ogsaa tænder Blus paa Bakkerne for de søfarende, forat de kan strande paa Klipperne.“

Da han sagde dette og mere til, blev Folk stadigt mere og mere opbragte, og jeg vidste hverken ud eller ind og var bange for, at de skulde gjøre mig Fortred. Men saa traadte der en anden op, en honnet Mand, lod

---

*) En mythisk Hersker paa Euboia, som for at hævne sin Søn Palamedes lokkede de fra Troia hjemvendende Grækere ind til den farlige Kyst ved falske Ildsignaler.

det til efter hvad han sagde og efter hans Holdning, og til en Begyndelse bad han Folk om Stilhed; og saa blev der Stilhed. Saa gav han sig til mildt og stilfærdigt at udvikle, at der ikke var noget ondt i, at Folk opdyrkede den ubenyttede Jord og satte den i Drift, det fortjente de tvertimod snarere Ros for; og man skulde ikke lade sin Vrede gaa ud over dem, der bebyggede og beplantede Statens Jorder, men over dem, der lagde dem øde. „For allerede nu, mine Herrer, ligger omtrent de to Trediedele af vort Land øde hen paa Grund af Ligegyldighed og Affolkning. Jeg ejer f. Ex. mange Tønder Land — og det er der vist ogsaa mange andre der gjør — ikke blot i Bjergene, men selv paa Sletten, som jeg gjerne vil overlade gratis til hvem der vil opdyrke dem, ja jeg vil endog med Fornøjelse give Penge til. For det er klart, at det bliver mere værd for mig, og desuden ser det saa kjønt ud, naar Landet er beboet og under Ploven; naar det derimod er øde, er det ikke blot en unyttig Besiddelse for Ejerne, men ogsaa en Jammer og Elendighed at se paa, et Vidnesbyrd om Herrernes Ynkelighed. Jeg foreslaar derfor, at man hellere skal opfordre flere af vore Medborgere, saa mange som muligt, til at modtage Stykker af Statens Jord til Opdyrkning, de, der har nogen Driftscapital, større Stykker, de fattige, saa meget enhver kan overkomme, forat jert Land kan komme under Ploven og tillige de Medborgere, der har Villien dertil, kan blive fri for de to største Ulykker, Lediggang og Fattigdom. Lad dem saa have det skattefrit i 10 Aar og efter den Tid efter en rimelig Skatteligning svare nogle faa Procent af Afgrøden, men ingenting af Hjorderne. Og de fremmede, der deltager i Dyrkningen, skal ligeledes være skattefri i 5 Aar og derefter svare det dobbelte af Borgerne; og hvis en fremmed opdyrker 35 Tønder Land, skal han have Indfødsret, forat faa saa mange

som muligt til at interessere sig derfor. For som det nu er, møder man allerede lige udenfor Porten det rene Vildnis, som det er en Gru at se paa, som om man var i den vildeste Udørk og ikke i Forstaden til en By; og indenfor Voldene er omvendt det meste Sædemarker og Græsgange. Man kan derfor ikke noksom undre sig over de Politikere, der chikanerer de arbejdsomme Folk nede ved Kaphareus i Euboias fjerneste Egne, men ikke ser noget ondt i, at man gør Øvelsespladsen til en Sædemark og Torvet til en Græsgang. For det ser i jo dog selv, at Øvelsespladsen er forvandlet til Pløjeland, saaat Sæden er voxet baade Herakles*) og mange andre Statuer af Heroer og af Guder over Hovedet, og at den sidste ærede Talers Faar hver Morgen bryder ind paa Torvet og græsser omkring Raadhuset og de offenlige Kontorer, saa at de fremmede, der er her første Gang, baade maa le og græde over Byen.“ Da de hørte det, rasede de igjen og skraalede op mod ham den anden. „Og han, som selv bærer sig saaledes ad,“ fortsatte Taleren, „han anser det for sin Pligt at sætte jævne Borgere fast, der slider for Føden, formodenligt for at for Fremtiden ingen skal bestille noget, men Befolkningen ude i Landet slaa sig paa Røveri og den i Byen paa at stjæle. Jeg foreslaar, at vi lader disse blive ved, hvad de selv har arbejdet op, idet de for Fremtiden svarer en moderat Afgift, og at vi slaar en Streg over, hvad de skulde have svaret af deres Indtægter til Dato, fordi de har taget øde og unyttig Jord ind til Dyrkning. Og hvis de vil gjøre et Bud paa Ejendommen, foreslaar jeg at sælge den til dem billigere end til andre.“ Saa kom den anden igjen med sine

*) En Statue af Athleternes Forbillede og Beskytter Herakles fandtes i Reglen paa den Plads, der var bestemt til de unges Legemsøvelser.

Modbemærkninger, og de stod længe og mundhuggedes. Tilsidst vilde de have, at jeg ogsaa skulde sige, hvad jeg havde paa Hjerte. „Ja, hvad skal jeg sige?“ sagde jeg. „Svar paa, hvad der er fremført“ raabte en fra Forsamlingen. „Saa maa jeg da sige,“ sagde jeg, „at der ikke er et sandt Ord i, hvad han er kommet med. Det var mig, som jeg drømte, mine Herrer, da han snakkede op om Marker og Landsbyer og saadan noget; vi har jo hverken Landsby eller Heste eller Æsler eller Køer. Bare vi havde alle de Herligheder, han opregnede; saa kunde vi baade give jer noget og selv være velstaaende. Men forresten har vi ogsaa nok i, hvad vi nu har, og hvis i vil have noget deraf, saa tag det bare, og vil i have det altsammen, saa maa vi jo se os om efter noget andet“. Disse Ord hilste de med Bifald. Saa spurgte Embedsmanden mig, hvad vi kunde byde Communen, og jeg svarede: „4 udmærkede Hjorteskind.“ Det lo de fleste af dem ad, men Embedsmanden snerrede ad mig. „Ja for Bjørneskindene er stive,“ sagde jeg, „og Gedeskindene er ikke saa gode, nogle af dem er gamle og andre smaa. Men hvis i ønsker det, kan i gjerne tage dem ogsaa.“ Saa snerrede han igjen og sagde, at jeg var et rent Guds Ord fra Landet. „Snakker du nu ogsaa om Land,“ sagde jeg, „vi har intet Land, hører du jo.“ Men han spurgte videre, om vi var villige til at erlægge hver et Pund*) attisk. „Ja, vi vejer ikke Kødet,“ sagde jeg, „men hvad vi har, tilbyder vi jer. Vi har en lille Smule lagt i Salt og Resten tørret og hængt i Røg, næsten ligesaa godt som det andet, Skinker og Dyrekøller og andet reelt Kød.“ Saa skraalede de op og sagde, at det var Løgn. Og han

---

*) „Talent“ bruges ligesom det engelske „Pund“ (Sterling) om et Pengebeløb (5—6000 Kr.), men Grundbetydningen er „Vægt“ (noget over 50 Pund).

spurgte mig, om vi intet Korn havde og hvor meget. Jeg opregnede ham sandfærdigt, hvad vi havde: „to Skæpper Hvede, 4 Skæpper Byg og ligesaa meget Hirse, men kun et Ottingkar Bønner, for de har ikke slaaet an iaar. Hveden og Bygget kan i gjerne tage, men lad saa os beholde Hirsen; men har i Brug for Hirse, kan i ogsaa tage den.“ „Men laver i ingen Vin?“ var der en anden der spurgte. „Jo vi gjør,“ svarede jeg, „hvis en af jer vil komme ud til os, skal han faa noget; men han maa tage en Vinsæk med, for det har vi ikke.“ „Hvor mange Vinstokke har i da?“ „To foran Døren og i Gaarden 20, og saa paa den anden Side Bækken 20 til, som vi nylig har sat; og de er meget fine med store Klaser — naar da de, der kommer forbi, lader dem sidde. Men forat spare jer Ulejligheden med at spørge om hver enkelt Ting, skal jeg opregne jer alt, hvad vi ellers ejer: 8 Geder, en kullet Ko og en pæn Kalv af den, 4 Leer, 4 Hakker, 3 Spyd, og saa ejer hver af os en Jagtkniv. Vort Lertøj behøver jeg vel ikke at nævne. Og saa har vi vore Koner og Børn. Vi bor i to pæne Hytter, og vi har en til, hvor vi gjemmer vor Smule Korn og Skindene.“ „Ja, og hvor i formodenlig ogsaa graver jeres Penge ned,“ sagde Taleren fra før. „Saa kom ud og grav dem op, din Tosse,“ svarede jeg, „hvem graver sine Penge ned? De kommer jo ikke op.“ Det lo de allesammen ad, paa hans Bekostning, saavidt jeg forstod. „Det er altsaa, hvad vi ejer. Hvis i nu vil have det, om saa skal være, altsammen, forærer vi jer det frivilligt; i behøver ikke at bruge Magt, som om vi var fremmede eller Slyngler; vi hører her til Byen, det sagde min Fader altid; og da han engang var i Byen og tilfældigvis kom tilstede ved en Pengeuddeling, fik han ogsaa sin Del som de andre Borgere. Vore Børn voxer derfor ogsaa op som jeres Medborgere, og hvis i nogensinde faar Brug for

dem, skal de hjælpe jer baade mod Røvere og mod Fjender. For Tiden er der jo Fred i Landet; men kommer der engang en saadan Lejlighed, vil i nok komme til at ønske at have mange som os. For i maa endelig ikke tro, at han, Taleren, saa vil slaas for jer, det skulde da være ved at bruge Mund ligesom Fruentimmerne. Og vi skal saa gjerne give jer Part i Kødet og Skindene, naar vi engang gjør en Fangst, naar i bare vil sende en ud for at hente det. Og vil i have, at vi skal rive Hytterne ned, saa river vi dem ned, hvis de staar jer ivejen; men saa maa i give os et Hus her, hvordan skal vi ellers klare os om Vinteren? I har jo Boliger nok indenfor Muren, der staar tomme; en af dem er nok til os. Men at vi ikke lever her inde og ikke ogsaa falder jer til Byrde ved at optage noget af den knebne Plads, hvor saa mange Mennesker er stuvet sammen, det er da ingen Grund til at jage os fra Hus og Hjem. Og saa hvad han dristede sig til at sige om Vraggodset, noget saa ugudeligt og nederdrægtigt! Det havde jeg nær glemt at nævne, skønt jeg burde have omtalt det allerførst. Det er der da vel ingen af jer, der tror paa? For ikke at tale om, at det vilde være ugudeligt handlet, saa er det heller ikke muligt at bjerge den mindste Smule der nede; af Planker faar man aldrig mere end Spaanerne at se, saa smaatmalede er de, naar de kommer iland, og Kysten er utilgængelig som faa. Det eneste, jeg engang har fundet drevet iland, var nogle Kurve, og dem hængte jeg paa et Søm i det hellige Egetræ nede ved Stranden. Gud bevare mig for at tage dem og drage Fordel paa den Maade af Menneskers Ulykke. Jeg har saamænd aldrig gjort mig den mindste Smule Profit; tvertimod, jeg har mangen god Gang taget mig af skibbrudne, som kom til mig, givet dem Husly og Mad og Drikke, hjulpet dem med, hvad jeg ellers kunde, og fulgt dem paa Vej

til beboede Steder. Men hvem af dem kan nu træde op og vidne for mig! Naa, jeg gjorde det jo forresten heller ikke dengang for at faa Vidnesbyrd og Tak; jeg vidste jo ikke engang, hvor de var fra, og jeg vil bare ønske, at ingen af jer maa komme i saadan Fortred."

Mens jeg sagde det, var der en, der rejste sig midt i Forsamlingen, og jeg tænkte ved mig selv: saa, der har vi en til af samme Slags, der vel skal til at lyve mig paa. Men han sagde: „Mine Herrer! Jeg har længe syntes, jeg skulde kjende ham, men dog ikke rigtigt villet tro mine Øjne. Men da jeg nu med Sikkerhed har gjenkjendt ham, finder jeg det skammeligt, ja ugudeligt, ikke at komme frem med, hvad jeg ved om ham, og i Ord gjengælde ham den store Tjeneste, han har vist mig i Gjerningen. Jeg er Borger her af Staden, som i ved, og han der ligesaa — dermed pegede han paa sin Sidemand, der ogsaa rejste sig —, og for to Aar siden var vi med ombord paa Sokles' Skib. Skibet forliste totalt ved Kaphareus, og af den store Besætning var vi kun faa, der blev bjergede. De andre blev nu taget op af nogle Purpurfiskere; for nogle af dem havde Penge i deres Vadsække. Men vi, som var blevet kastede ganske nøgne iland, gik op ad en Sti i Haab om at finde Husly hos en eller anden Hyrde; vi var ved at omkomme af Sult og Tørst. Endelig kom vi da til nogle Hytter og stod stille og raabte. Saa kom den Mand der ud og førte os indenfor og gjorde Ild paa, ikke et stort Baal paa én Gang, men lidt efter lidt; og han gned selv den ene af os ind med Tælle og hans Kone den anden; for Olie havde de ikke. Tilsidst heldte de os over med varmt Vand og fik os endelig bragt til os selv igjen efter vor Forkommenhed. Saa lagde de os tilbords og pakkede os ind i, hvad de havde ved Haanden, og gav os Hvedebrød at spise, mens de selv fik Hirsegrød. De gav os ogsaa Vin at

drikke, mens de selv drak Vand, og Dyrekød i Overflod baade stegt og kogt. Vi vilde afsted allerede næste Dag, men de holdt paa os i tre Dage og fulgte os saa til Sletten og gav os endda Kød med paa Vejen og et udmærket Skind hver. Og da han saa, at jeg endnu var noget medtaget af Strabadserne, gav han mig en Trøje paa, som han tog af sin Datter; hun maatte i Stedet tage nogle Pjalter om sig; Trøjen leverede jeg tilbage, da jeg var kommen til Landsbyen. Saaledes skylder vi næst Guderne ham vor Redning."

Da han holdt denne Tale, hørte Forsamlingen til med Tilfredshed og priste min Opførsel, og da jeg havde husket mig om, sagde jeg: „Nej se Goddag, Sotades!" og gik saa hen og kyssede ham og den anden. Det lo Folk umaadeligt af, at jeg saadan kyssede dem; ved den Lejlighed lærte jeg, at i Byen kysser de ikke hinanden.

Derpaa traadte den honnette Mand, som først havde talt min Sag, op igjen og sagde: „Mine Herrer! Jeg foreslaar, at vi byder denne Mand op paa Raadhuset*) som Stadens Gæst. Hvis han i Krig havde reddet en Medborger ved at holde sit Skjold for ham, vilde han jo have faaet mange store Gaver; skulde han da ikke fortjene en Udmærkelse nu, da han har reddet to Medborgere og maaske flere, som blot ikke er her tilstede? Og istedenfor den Trøje, som han tog af sin Datter og gav en Medborger, der var i Nød, foreslaar jeg, at Byen forærer ham en Trøje og en Kappe, for at det kan tjene til Opmuntring for andre til ligesaa stor Hæderlighed og Hjælpsomhed, og at vi vedtager, at Indtægten af Ejendommen skal tilfalde dem og deres Børn, uden at nogen maa forulempe dem, og at vi

*) Paa Raadhuset nød fortjente Mænd den Ære at spise ved Magistratens Bord (som „Prytanister").

desuden skænker ham 100 Drachmer*) til Forbedring af Driften; Pengene tilbyder jeg at betale af min egen Lomme paa Byens Vegne." Det fik han Ros og Tak for, og alt skete, som han havde foreslaaet, og Klæderne og Pengene blev strax bragt hen i Theatret. Jeg vilde ikke tage imod det, og da de sagde, at jeg umuligt kunde sidde tilbords i mit Dyreskind, svarede jeg: „Naa, saa faar jeg ingen Middagsmad idag." Men det hjalp ikke; de gav mig Trøjen og Kappen paa, og da jeg vilde tage Skindet ovenpaa, vilde de ikke lade mig faa Lov dertil. Men Pengene vilde jeg paa ingen Maade modtage, og jeg svor paa, at ingen skulde faa mig til at tage dem. „Er i forlegne for en, der vil tage dem," sagde jeg, „saa giv dem til Taleren fra før, forat han kan grave dem ned; det er jo aabenbart noget, han forstaar sig paa." — Siden er der ingen, der har gjort os noget.

Da han var færdig med sin Fortælling, var vi omtrent ved Hytterne. Og jeg sagde leende: „Ja, men din bedste Besiddelse fortav du dog for dine Medborgere." „Hvad skulde det være?" sagde han. „Haven der," svarede jeg, „som er saa udmærket holdt med mange Grøntsager og Frugttræer." „Den havde vi ikke dengang," sagde han, „det er noget, vi siden har lavet."

Da vi saa var kommet indenfor, tilbragte vi Resten af Dagen ved Bordet, han og jeg liggende paa et højt Leje af Løv og Skind og hans Kone siddende hos ved Siden af Manden. Opvartningen besørgedes af en voxen Datter, som skænkede en mild Rødvin for os. Drengene lavede Kødet til og spiste selv med, mens de serverede det for os. Jeg maatte i det hele misunde de Mennesker deres Lod og indrømme for mig selv, at af alle, jeg kjendte, var der ingen, der førte et lykkeligere Liv.

*) Omtr. 70 Kr.

Og jeg kjendte dog ogsaa rige Folks- Huse og Tafler, ikke blot Privatmænds, men ogsaa Gouverneurers og Fyrsters. Jeg havde nu vel altid beklaget dem, men mere end nogensinde gjorde jeg det dengang ved Synet af mine Værters Fattigdom og Ubundethed, og hvordan de heller ikke stod tilbage, hvor det galdt velsmagende Mad og Drikke, men var nærved at have Overtaget ogsaa deri.

Da vi var mætte, kom ogsaa han den anden ind, og han havde sin Søn med, en statelig ung Mand, som havde en Hare i Haanden. Da han kom ind, blev han ganske rød i Hovedet, og mens hans Fader sagde Goddag til os, gav han den unge Pige et Kys og leverede hende Haren. Pigen vartede saa ikke op længere, men satte sig ved Siden af sin Moder, og den unge Mand løste hende af med Opvartningen. Jeg spurgte saa min Vært: „Er det hende, hvis Trøje du tog af og gav til den skibbrudne?“ „Nej,“ svarede han leende, „hun er for længe siden giftet bort og har allerede store Børn; hun fik en velstaaende Mand nede i Landsbyen.“ „Saa understøtter de jer vel, naar i trænger til noget?“ bemærkede jeg. „Vi trænger ikke til noget,“ svarede Konen, „men de faar fra os baade Vildt og Frugt og Grøntsager; for de har ingen Have. Jo, det er sandt, noget Hvede har vi engang faaet hos dem, blot lige til Udsæd, og det gav vi tilbage, strax da Høsten var omme.“ „Har i nu ogsaa isinde at gifte hende der med en velstaaende Mand, for at hun ogsaa kan laane jer Hvede?“ Herover blev begge de to unge røde i Hovedet, men hendes Fader sagde: „Nej, hun skal have en fattig Mand, en Jæger ligesom vi,“ og saa smilede han til den unge Mand. „Hvorfor venter i saa med hendes Bryllup? Skal han maaske ogsaa komme fra Landsbyen?“ „Aa, han er nok ikke langt borte,“ svarede han, „jeg skulde næsten tro, at han er her i

Stuen. Og vi vil ogsaa holde Bryllupet, naar vi finder en heldig Dag." „Hvorpaa kjender i den heldige Dag?" spurgte jeg. „Jo, naar Maanen ikke er for lille, og saa skal Luften ogsaa være ren, rigtig klart Vejr." „Naa," sagde jeg, „men er han nu ogsaa en dygtig Jæger?" Saa svarede den unge Mand: „Ja, jeg kan da baade faa Bugt med en Hjort og staa for et Vildsvin; det kan den fremmede Herre faa at se imorgen, om han har Lyst." „Og har du ogsaa selv fanget den Hare?" „Ja," sagde han leende, „i Garnet inat; for det var det dejligste klare Vejr, og Maanen var saa stor, som den aldrig har været før." Saa brast de begge to i Latter, baade Pigen og hans Fader, men han blev undselig og tav. „Ja, min Dreng," sagde Pigens Fader saa, „jeg lægger jer ingen Hindringer ivejen; det er din Fader, der gjerne vil vente, til han kan komme ud og købe et Offerdyr; for man skal jo ofre til Guderne ved den Lejlighed." „Aa ‘ de Pigens yngre Broder, „et Offerdyr har han længe havt parat, et dejligt Dyr, det staar paa Sti her bag Hytten." Paa deres Spørgsmaal, om det forholdt sig rigtigt, svarede den unge Mand ja. „Hvor har du da det fra?" „Dengang vi fangede Vildsoen, som havde Grise, smuttede de andre væk, og de var hurtigere end Haren der; men én ramte jeg med en Sten, og da jeg havde faaet fat i den, gjemte jeg den under min Skindkappe. Den byttede jeg saa bort i Landsbyen og fik en tam Gris for den, som jeg har lavet en Sti til og klækket op." „Naa, derfor var det," sagde hans Fader, „at din Moder altid lo, naar jeg ikke kunde begribe, hvad det var for en Grynten, jeg hørte, og derfor havde du Brug for saa meget Byg." „Ja, for Kastanier vilde den ikke blive fed af, og Olden gad den slet ikke æde. Har i Lyst at se den, skal jeg gaa ud og hente den." Det vilde de nok. Saa skyndte han og Husets Sønner sig bort med fornøjede Ansigter. Imidlertid havde den

unge Pige rejst sig og fra en anden Hytte hentet syltede Rønnebær, Mispler, Vinteræbler og bugnende Vindruklaser fra den. fine Vinstok; det satte hun paa Bordet efter at have fejet Kødresterne tilside med Blade og lagt et rent Bregneblad under. Derpaa kom Sønnerne tilbage med Grisen under Latter og Løjer, og den unge Mands Moder var ogsaa med og hans Brødre, to Smaadrenge, der bragte rene Hvedebrød og kogte Æg paa Træbrikker og ristede Ærter. Da Konen havde sagt Goddag til sin Broder og sin Nièce, tog hun Plads ved Siden af sin Mand og sagde: „Der er Offerdyret, som han længe har fedet paa til Bryllupet, og fra vor Side er i det hele alt parat, vi har malet baade Hvedemel og Bygmel; det eneste, vi vil faa Brug for, er maaske en Smule Vin til, og det kan vi let faa fra Landsbyen.“ Sønnen stod imens ved Siden af hende og saa spændt paa sin Svigerfader. Og han sagde smilende: „Jamen det er ham selv, der holder igjen; han vil kanske have Grisen endnu federe.“ „Aa, den er jo ved at revne af Fedt“ faldt den unge Mand ind. Og jeg, som gjerne vilde støtte ham, indskød her: „Pas i paa, at han der ikke magrer af, inden Grisen bliver fed nok.“ Og hans Moder sagde: „Den fremmede Herre har Ret; han er allerede faldet svært af, og forleden mærkede jeg, at han laa vaagen og gik udenfor Hytten.“ „Det var Hundene, der gøede,“ sagde Sønnen, „og saa gik jeg ud for at se efter.“ „Nej, min Dreng,“ svarede hun, „du gik saamænd omkring og var helt ude af dig selv. Lad os nu ikke lade ham pines længere.“ Dermed omfavnede hun Pigens Moder og kyssede hende; og hun sagde til sin Mand: „Lad os gjøre, som de vil.“ Det blev saa ogsaa bestemt og Bryllupet fastsat til om to Dage. Og mig indbød de til at blive der den Dag over, og det gjorde jeg med Fornøjelse, idet jeg tillige maatte tænke paa, hvordan det gaar til hos de rige baade

ellers og ved deres Giftermaal, med Ægteskabsmæglersker og Ransagelse af Formuesforhold og Stamtræer, med Medgift og Morgengave og Løfter og Snyderier, med Aftaler og Contracter og tilsidst mangen Gang Skænderi og Ubehageligheder ved selve Bryllupsfesten.

Hele denne Historie har jeg fortalt ikke hen i Vejret eller blot som Passiar, hvad man maaske kunde falde paa at tro, men for at give enhver, der vil se, et Exempel fra min egen Erfaring paa det Liv, jeg fra Begyndelsen af tog mig for at skildre, og paa de fattiges Levevis, hvad de siger og bestiller og hvordan de omgaas hinanden, for at man kan se, om de paa Grund af deres Fattigdom i nogen Henseende staar tilbage for de rige i at føre et anstændigt og naturmæssigt Liv, eller om de ikke snarere er dem absolut overlegne. Og naar jeg saa tænker paa, hvad Euripides*) siger, om de virkeligt er saa ilde stedt overfor Gæster, at de hverken kan tage ordenligt imod dem eller hjælpe den, der trænger til noget, saa maa jeg sige, at jeg endnu aldrig har fundet Modtagelsen saadan, men tvertimod, at de er villigere til at gjøre Ild paa end de rige og uden Ophævelser viser en tilrette med Vejen — saadan noget er for dem en Selvfølge — og tidt ogsaa er mere redebonne til at meddele af, hvad de har. Der er neppe nogen rig, der vil give sin Kones eller Datters Purpur-

*) Elektra V. 404 (Elektra til sin fattige Husbond):
Usalige, hvi har du, skønt med Husets Trang
dog vel bekjendt, gæstbudet bedre Mænd end du?
V. 426 ff. siger Husbonden: da ser
jeg vel, hvad Penge at betyde har; med dem
man Gæstfrihed kan vise, og hvis man faar Sot,
sit Legem pleje.

kjole bort til en skibbruden eller blot et langt ringere Klædningsstykke, en af sine tusinde Kapper eller Trøjer, ja ikke engang en af sine Slavers Tøj. Det kan man ogsaa se hos Homer. Eumaios, der kun er en fattig Tjener, lader han modtage Odysseus godt baade med Mad og Seng, men Bejlerne i deres Rigdom og Overmod er ikke synderlig villige til at give ham noget, skønt det ikke engang er af deres eget, som han ogsaa etsteds lader Odysseus sige til Antinoos, hvem han bebrejder hans Kniberi:

> Vist i dit Hus du skænkede knap en Betler et Saltkorn,
> siden du ej ved det fremmede Bord har Sind til at tage
> ringeste Bid og række mig den, da du dog har saa fuldtop.*)

Lad være, at de er saadan, fordi de overhovedet er slette Mennesker; men heller ikke Penelope, som dog ellers er brav og taler meget venligt med ham og spørger ham ud om sin Mand, heller ikke hun giver ham efter Homers Fortælling en Kappe, skønt han sidder uden Overtøj ved Siden af hende; hun lover ham den blot, hvis det skulde vise sig, at han faar Ret i, at Odysseus kommer hjem, før Maaneden er omme. Og senere, da Odysseus har bedet om Buen, og Bejlerne, der selv ikke kan spænde den, er rasende paa ham, fordi han vover at prøve Kræfter med dem, forlanger hun, at den skal gives ham, da der jo for ham ikke er Tale om at ægte hende, men hvis det lykkes ham at spænde den og skyde gjennem Øxerne, lover hun at give ham en Trøje og en Kappe og Skotøj. Som om der var noget Forhold i, at han for at faa en Bluse og noget Fodtøj skal spænde Eurytos' Bue**) og lægge sig ud med alle de unge Mænd, ja maaske lade sig slaa

*) Odysseen 17. Sang Vers 455 ff.
**) Kong Eurytos i Oichalia var berømt som Bueskytte; hans Bue havde Odysseus faaet af hans Søn.

ihjel af dem paa Stedet, eller skaffe Odysseus, der har været sporløst forsvunden i 20 Aar, tilstede og det endda indenfor en bestemt Frist; ellers kan han gaa sin Vej i de gamle Pjalter fra den kloge og gode Dronning, Ikarios' Datter. Og noget lignende siger ogsaa Telemachos om ham til Svinehyrden, hvem han paalægger hurtigst muligt at sende ham til Byen for at tigge der og ikke give ham Ophold paa Gaarden i længere Tid. Ganske vist sker det efter Aftale med Odysseus, men Svinehyrden lægger ikke nogen Forundring over denne ugæstfri Optræden for Dagen, saa man maa antage, at det var Regel at behandle fremmede saa smaaligt og knebent, naar de var fattige, og indskrænke den venlige Modtagelse med Gæstevenskab og Foræringer til de rige, som man selv kunde vente Gjengæld af. Omtrent ligesaa forholder det sig da forresten ogsaa nutildags med Folks Menneskevenlighed og deres virkelige Tænkemaade: hvad der ser ud som godt Hjerte og Tjenstvillighed er, naar man ser nøjere til, ikke andet end Assurance og Laan, sædvanligt endda mod høje Renter — kun bærer Nutiden Prisen ligesom i alt andet slet. Ogsaa om Phaiakerne og deres Menneskevenlighed, hvis nogen finder, at de har behandlet Odysseus ret nobelt og ikke uværdigt deres Rigdom, kunde jeg anføre, med hvilken Bagtanke og af hvilke Grunde de følte sig opfordrede til at være saa rundhaandede og flotte mod ham; men allerede hvad jeg nu har sagt om denne Sag, er meget for meget.

Saa meget er da klart, at Rigdom hverken overfor fremmede eller i andre Henseender yder sin Ejermand noget synderligt Fortrin, men tværtimod har den Egenskab fordetmeste at gjøre ham mere gnidsk og paaholden end Fattigdommen. For selv om man kan finde en enkelt Rigmand, maaske én blandt titusinde, der er rundhaandet og højsindet, saa beviser det ikke,

at ikke Flertallet i den Henseende staar tilbage for de mindre velstillede. En fattig Mand, der ikke er slet af Naturen, kan godt faa det, han har, til at slaa til baade*) til at pleje sit Legeme og komme paa Fode igjen efter en ikke altfor haard Sygdom — og Folk, der ikke altid overfylder deres Mave uden at bestille noget, plejer jo ikke at blive saa slemt medtagne — og til at vise tilfældige Gæster en venlig Gæstfrihed, som ydes af et godt Hjerte uden Bagtanke og uden at være trykkende, men ganske vist ikke med Sølvboller, broderede Kapper eller Firspand, som Helena og Menelaos forærer Telemachos; men de vil vel ogsaa neppe komme i det Tilfælde at modtage saa fine fremmede, Gouverneurer eller Konger, det skulde da være nogle meget fornuftige og ædle Exemplarer, og i deres Øjne erstatter det gode Hjertelag rigeligt den svigtende Evne. Forvænte og storagtige Gæster kan de ganske vist ikke opvarte til deres Tilfredshed, men de skøtter neppe heller om den Slags Gæstevenskab. Menelaos havde jo da ingen Fornøjelse af, at han var istand til at modtage Asiens rigeste Mand som sin Gæst, og at ingen anden i Sparta havde Midler til at huse en Søn af Kong Priamos. Følgen blev jo, at Gæsten sejlede sin Vej efter at have tømt hans Hus og foruden Kostbarhederne ogsaa medtaget hans Kone og gjort hans Datter moderløs. Derpaa maatte Menelaos i lang Tid gaa Tiggergang rundt om i hele Grækenland forat berette sit Vanheld og bede de enkelte Konger om Hjælp; han maatte tigge sin Broder om at give sin Datter hen til Ofring i Aulis; i 10 Aar maatte han ligge og føre Krig ved Troia, hvor han igjen maatte smigre for Hærens Høvdinger, baade han selv og hans Broder, forat de ikke skulde blive vrede og stadigt true med at sejle hjem, og døje mange Stra-

*) Sigter til det anførte Sted af Euripides (Elektra 426 ff.).

badser og forfærdelige Farer; og ovenpaa maatte han flakke viden om og kunde ikke naa hjem uden utallige Gjenvordigheder. Maa man saa ikke prise og skatte Rigdom og give Digteren*) Ret, naar han siger, at det bedste ved den er, at man kan vise Gæstfrihed, og naar man engang faar forvænte fremmede, ikke er ude af Stand til at huse og beværte dem efter deres Smag! Naar jeg citerer Digterne i denne Sammenhæng, er det ikke af blind Lyst til at opponere imod dem eller af Skinsyge paa den Berømmelse, som de har vundet for Dybsind ved deres Værker. Det er ikke af Iver for at paavise Fejl hos dem, men fordi jeg i Overensstemmelse med den almindelige Opfattelse mener hos dem at finde det klareste Udtryk for Folks almindelige Forestillinger baade om Rigdom og hvad de ellers sætter Pris paa, og hvad de anser for den væsenlige Fordel, hver af disse Ting kan bringe dem. Det er jo nemlig klart, at, hvis Digterværket ikke stemmede med Folks Opfattelse og udtalte de samme Anskuelser, vilde de ikke elske og lovprise dem saa højt for deres Dybsindighed og Ædelhed og deres træffende Udtalelser. Da man jo nu ikke kan tage hver enkelt i Publikum i Forhør eller gaa rundt til alle med det Spørgsmaal, hvorfor han nu er saa rasende bange for Fattigdom og sætter saa uhyre Pris paa Rigdom, og hvad den største Fordel er, han venter sig, hvis han pludselig blev rig enten som Grosserer eller endog som Fyrste — noget saadant lader sig jo ikke gjøre, og man vilde aldrig komme til Ende dermed —, saa maa vi altsaa nødvendigvis henvende os til deres Ordførere og Talsmænd Digterne, hvor vi kan vente at finde Publikums Meninger udtrykt tydeligt og paa Vers; vi vil neppe gaa fejl. Hvad jeg nu gjør, plejer derfor ogsaa at være større Tænkeres Fremgangs-

*) Euripides i de ovenfor anførte Vers af „Elektra".

maade. Der er saaledes blevet nedlagt Protest netop mod de anførte Vers af en fremragende Philosoph*), hvem dog vel ingen vil beskylde for, at det er Jalousi, naar han protesterer ikke blot mod dem, men ogsaa mod Sophokles' Udtalelse**) om Rigdom, mod Euripides i faa Ord, mod Sophokles noget mere, men dog ikke udførligt, som jeg her, da han ikke særligt behandler det Emne og derfor ikke kan give sig saa god Tid, men kun berører det i et større Værk.

Lad dette nu være nok om Landmandens, Jægerens og Hyrdens Liv; det har maaske allerede opholdt os længere, end det skulde, men jeg vilde gjerne gjøre det dog nogenlunde indlysende, at Fattigdom ikke er noget saa hjælpeløst eller uforeneligt med et Liv, der anstaar sig fribaarne Mænd, der selv vil tage fat, men at den leder til langt bedre og tjenligere og naturligere Arbejder og Beskæftigelser end de, Rigdommen sædvanligt foranlediger Folk til. Det næste Punkt bliver saa at undersøge de fattiges Liv og Sysler i Byen, hvorledes de skal leve og hvad de skal tage fat paa for at kunne leve taaleligt og i hvert Fald lige saa godt som de, der laaner Penge ud mod høje Renter og nøje maa beregne Dage og Maaneder, og de, der ejer store Lejecaserner og Fragtskibe og mange Slaver. Man maa paa Forhaand befrygte, at der ikke er ret meget Arbejde for dem i Byerne, i hvert Fald ikke uden extra Driftscapital, da de jo baade maa bo tilleje og kjøbe alt, hvad de skal

*) Vistnok Stoikeren Kleanthes.

**) I et tilfældigt bevaret Fragment af en tabt Tragedie bruger Sophokles meget stærke Ord om Rigdommens Evne til at komme frem allevegne og til at skaffe sin Ejermand alle gode Egenskaber i Folks Øjne.

bruge, ikke blot Klæder, Husgeraad og Mad, men ogsaa Brænde til deres daglige Behov af Ild, ja selv naar de har Brug for Kvas eller Løv eller hvadsomhelst andet af de ubetydeligste Ting, kort sagt alt undtagen Vand kan de kun faa for Betaling, fordi der er Laas for alting og intet staar frit fremme, undtagen naturligvis de mange dyre Ting, der staar tilsalgs. Det kan maaske synes vanskeligt at slaa sig igjennem under saadanne Livsvilkaar, naar man ikke ejer anden Capital end sine Hænder, især naar vi ikke kan anbefale dem det første det bedste Arbejde eller alt uden Forskel, hvorved man kan tjene Penge. Vi vil derfor maaske blive nødt til i vor Theori at vise de honnette fattige bort fra Byerne, forat disse virkeligt kan blive „vel bebyggede“, som det hedder hos Homer, d. v. s. kun beboede af velhavende Folk, og det lader næsten til, at vi ikke kan taale nogen fri Arbejder indenfor Voldene. Men hvad skal vi saa gjøre med alle den Slags Folk? Maaske bosætte dem spredt omkring paa Landet? Saaledes skal jo Athenienserne i gamle Dage have boet omkring i hele Attika og igjen senere under Peisistratos, og den Levevis bekom dem jo ganske godt og frembragte en Slægt af Borgere, der ikke var saa ringe endda, men mange Gange bedre og moralsk dygtigere end de, der senere i Byen levede af Folkeforsamlinger, Domstole og Skriverbestillinger, en paa en Gang lad og sjofel Haandtering. Faren vilde altsaa ikke være saa forfærdelig stor, om de alle og ubetinget blev Landarbejdere; men jeg tror nu alligevel, at de heller ikke vil mangle Udkomme i Byen.

Lad os da nu se, hvormange og hvilke Beskæftigelser der kan sikre dem en anstændig Tilværelse, forat de ikke mangen Gang, naar de maa sidde med Hænderne i Skødet, skal tvinges ind paa daarlige Haandteringer. Naar man samler alle Bestillingerne og Haandværkene i en By, er de mange og mangfoldige,

og nogle af dem giver deres Udøvere meget stort Udbytte, forsaavidt man maaler Udbyttet i Penge. At opregne dem alle i det enkelte er nu ikke godt muligt; dertil er de for mange og tillige for besynderlige. Vi maa derfor summarisk udtale vor Anerkjendelse og Misbilligelse. Alle de altsaa, der legemligt er skadelige for Sundheden og den fornødne Legemsstyrke paa Grund af Uvirksomhed og Stillesidden eller aandeligt nedbrydende for Sømmelighed og Anstændighed eller overhovedet overflødige og unyttige, begrundede i Bylivets Naragtighed og Yppighed — dem bør man forresten egenlig aldeles ikke kalde hverken Haandværk eller Bestillinger; eller tror man maaske, at den vise Hesiodos*) vilde have rost ethvert „Arbejde" uden Forskel, hvis han havde anset noget slet og skammeligt for værdigt til denne Benævnelse? — alt, hvorved der altsaa klæber en hvilkensomhelst af disse Misligheder, maa ingen fri og honnet Mand befatte sig med eller forstaa sig paa selv eller lade sine Børn lære; for hvis han indlader sig paa noget saadant, vil han hverken i Hesiodos' eller i vore Øjne være Arbejder, men han vil paadrage sig den en fri Mand uværdige Beskyldning for Ladhed og smudsig Vindesyge og blive stemplet som sjofel og unyttig, ja ligefrem som en daarlig Person. Men hvad der paa den anden Side hverken er uanstændigt for Udøverne eller aandeligt demoraliserende eller svækkende ved at medføre baade virkelige Sygdomme og navnlig Afkræftelse og Villiessvaghed og Slaphed, som for Legemet er en Følge af formegen Stillesidden, og hvad der fremdeles har en rimelig praktisk Nytte, alt saadant skal de lægge sig efter med Iver og Flid; saa vil de aldrig mangle Arbejde og Udkomme, og de vil

*) „Værker og Dage" V. 309: Intet Arbejde er en Skam, en Skam er kun Ladhed.

gjøre det umuligt for de rige med Rette at bruge den Benævnelse om dem, som de plejer, „de ubemidlede“, idet de tvertimod mere end de er Herrer over Midlerne til al Production og ikke mangler Midler til noget nyttigt og nødvendigt, kan man gjerne sige.

Vi vil nu anføre nogle Exempler paa hver af de to Slags, om end ikke saaledes, at vi nøje angiver alt i det enkelte, saa dog saaledes, at det i de store Træk bliver klart, hvad for Ting vi udelukker og hvorfor, og hvilke vi raader til frejdigt at tage fat paa uden at bryde sig om dem, der uden Grund lader andre den Slags Ting høre, saaledes som de, naar de skændes, ofte plejer at lade hinanden høre ikke blot deres egne Haandteringer, selvom der intet besynderligt er ved dem, men ogsaa deres Forældres, naar ens Moder har været Væverske eller engang har taget Arbejde ved Vinhøsten eller for Betaling været Amme for et Barn uden Moder eller af en rig Familie, og naar ens Fader har været Skolelærer eller Hovmester; sligt skal man som sagt ikke skamme sig over, men blot gaa paa. Hvis nogen nemlig gjør det gældende, kan det kun være som Tegn paa Fattigdom, altsaa forat haane selve Fattigdommen og lade en *den* høre som en formentlig Skam og Ulykke, ikke noget af de nævnte Arbejder. Da vi nu paastaar, at Fattigdommen ikke er ringere eller ulykkeligere end Rigdommen, ja for mange maaske endog tjenligere, saa behøver man ikke at tage sig den ene Bebrejdelse mere nær end den anden. Hvis man nemlig uden at nævne det, man dadler, ved Navn vil nedsætte det ved at fremhæve dets daglige Følger, vil man kunne fremhæve langt flere virkeligt skammelige Ting, som Rigdom medfører, og ikke mindst, hvad Hesiodos anser for saa stor en Skam, Ladheden, idet man citerer: dig, Menneske, „gav Guderne hverken Forstand paa at bruge Hakke eller

Plov" *), du har dine Hænder til ingen Nytte „uhærdede, fine", som Penelopes Bejlere.**)

For det første er det vel umiddelbart indlysende og vistnok ofte gjort gældende, at Haarfarvere og Parfumeurer med samt Friseurer for Damer og Herrer — det kommer forresten nutildags omtrent ud paa ét — og saa godt som alle Toilettekunstnere, ikke blot i Dragter, men ogsaa i Haar og Hudfarve, som med Krap og Blyhvidt og alle mulige Forskønnelsesmidler fremkunstler en falsk Ungdom og et uægte Ydre, og fremdeles de Folk, der pynter Husenes Lofter, Vægge og Gulve med Farver og Marmormosaiker og Guld og Elfenben eller Relieffer i selve Væggene, dem burde Byerne helst helt vise Døren, men i den foreliggende theoretiske Undersøgelse kan vi nøjes med at fastslaa, at med disse Bestillinger vil ingen af vore fattige befatte sig, som hvis Chorfører vi nu concurrerer med de rige, ikke om Prisen for Lykke — den Præmie er hverken udsat for Fattigdom eller Rigdom, den er ene den moralske Dygtighed forbeholdt —, men blot for Levevis og anstændigt Udkomme. Heller ikke vil de blive Skuespillere, hverken tragiske eller komiske, eller som Farceurer Redskaber for en tøjlesløs Lystighed eller Balletdansere eller Chorister undtagen i Festchorene, men i hvert Fald ikke saaledes, at de fremstiller Niobes eller Thyestes' Skæbne i Sang og Dans.***) Ligesaa lidt vil de blive Citharspillere eller Fløjtenister, der paa Theatret concurrerer om Prisen, om end maaske adskillige ansete Byer vil tage os det ilde op, som Smyrna og Chios og foruden dem sikkert ogsaa Argos, der vil beskylde os for efter Evne

*) Et Vers, hvis Kilde er ubekjendt.

**) Odysséen 21. Sang V. 150 om Bejlernes Offerpræst Leiodes.

***) Sigter til de i Kejsertiden yndede Pantomimer, der tog de gamle mythiske og episke Sujetter op til blandet opera- og balletmæssig Behandling.

at forhindre Udbredelsen af Homers og Agamemnons Ry. Maaske vil ogsaa Athenienserne blive vrede i den Tro, at det er en Fornærmelse mod deres tragiske og komiske Digtere, naar vi saaledes berøver dem deres Redskaber og erklærer *det* for en daarlig Beskæftigelse. Sandsynligvis vil ogsaa Thebanerne blive ærgerlige og sige, at vi lader haant om den Forrang, som Grækenland har indrømmet dem i Fløjtespil; den Forrang satte de saa stor Pris paa, at, da deres By var bleven lagt øde — hvad den væsenligt er endnu paa en lille Del, Kadmea*), nær —, brød de sig ikke om de andre Ting, der var forsvundne, alle de mange Helligdomme, Gravmæler og Indskrifter, men den Herme, hvorpaa Indskriften om Fløjtespillet stod: „Hellas tilkjendte Theben Forrangen i Fløjtespil", den opsøgte de og rejste paany, og nu staar den midt paa det gamle Torv som den eneste Statue mellem Ruinerne. Men vi vil ikke lade os skræmme af nogen af dem eller af dem, der vil bebrejde os, at vi kaster Snavs paa Grækernes højeste Interesser, men hævde, at sligt passer sig ikke for anstændige og fribaarne Mennesker, fordi der klæber baade mange andre Ubehageligheder derved og navnlig den Ublufærdighed at tage formeget Hensyn til Publikum, hvad man egenlig snarere burde kalde Frækhed. Heller ikke raabe med Varer og paa Gaden eller paa Torvet udlove Douceurer for Angivelser om Tyve og bortløbne Slaver, som man nu saa ugenert raaber med, eller skrive Contracter og Stævninger og overhovedet iuridiske Documenter, som de Vinkelskrivere, der anmasser sig iuridisk Sagkundskab, eller optræde som disse skarpsindige og drevne Procesmagere og Sagførere, der for Betaling tilbyder at hjælpe enhver uden Forskel, selv den værste Kæltring, og ved Frækhed at dække over

*) „Borgen" i Theben, d. v. s. den egenlige gamle By.

andres Forbrydelser og at hyle og skraale og tigge og bede for Folk, der hverken er deres Venner eller Slægtninge — og det er noget, der undertiden bringer stor Ære og Glans i Byen —, heller ikke saaledes bør efter vor Mening nogen af vore bære sig ad, men overlade det til andre; for nok maa nogle af dem slaa sig paa Haandværk, men Mundlæder og Procesværk behøver de dog ikke at arbejde med.

Hvis man finder noget af det, der enten er eller vil blive omtalt, nyttigt for Byerne i deres nuværende Forfatning, som f. Ex. Document- og Contractskriveriet og maaske ogsaa visse Sider af Udraabernes Virksomhed, saa er det ikke vor Sag nu at discutere, paa hvad Maade og af hvem det skal udøves for at gjøre den mindst mulige Fortred. Det er jo nemlig ikke Meningen her at behandle det Spørgsmaal, hvilken Forfatning der er den bedste eller dog bedre end saa mange andre, men vi har sat os som Opgave at udvikle, at Fattigdommen ikke er saa hjælpeløst stillet, som man almindeligt mener, naar man betragter den som et Onde, man for enhver Pris maa sky, men at den byder dem, der selv vil tage fat, mange baade anstændige og ufarlige Muligheder for at opholde Livet. Det var nemlig just ud fra dette Synspunkt, at vi tog os for først udførligt at skildre Landarbejderens og Jægerens Liv og derpaa nu Beskæftigelserne i Byen, hvilke af dem der er sømmelige og uskadelige for dem, der vil leve nogenlunde ordenligt, og hvilke der let kan have en fordærvelig Indflydelse paa deres Udøvere. Hvis et og andet af, hvad jeg har sagt, har Betydning for Samfundslivet i det hele og for Valget af det passende, er det kun en Grund mere til at bære over med Vidtløftigheden af min Udvikling, at den ikke hidrører fra tom Snak eller unyttige Digressioner. Thi Undersøgelsen om Arbejde og Haandværk og overhovedet om, hvilken Levevis der passer sig eller

ikke passer sig for ordenlige Folk, fortjener dog aabenbart i og for sig en omfattende og særdeles grundig Overvejelse. Selv om derfor Digressionerne synes meget langtrukne, naar de blot ikke drejer sig om ubetydelige, ligegyldige eller uvedkommende Ting, saa bør man ikke gjøre Ophævelser over dem, men fastholde, at Taleren ikke gaar udenfor sit Hovedemne, saalænge han taler om Ting, der har almindelig Betydning og philosophisk Interesse. Vi vil overhovedet neppe gaa fejl, naar vi heri efterligner Jægerne, som, naar de først har taget et Spor og saa, bedst som de følger det, støder paa et andet tydeligere og nærmere, ikke betænker sig paa at følge dette og derpaa efter at have nedlagt det Stykke Vildt, der tilfældigt kom paa deres Vej, vender tilbage til det oprindelige Spor. Derfor bør man maaske heller ikke gaa for strengt irette med den Mand,*) der har begyndt med at tale om den retfærdige Mand og Retfærdighed, men saa, idet han kommer til at nævne Staten som Exempel, bruger mange Gange flere Ord til at tale om Forfatningen og ikke slaar sig til Ro, førend han har gjennemgaaet alle Forandringer og alle Arter af Forfatninger, idet han klart og overlegent paaviser Resultaterne af hver enkelt, — selv om en og anden vil dadle ham for hans Vidtløftighed og hans Dvælen ved Exemplet. Kun naar det, han siger, ikke staar i nogen Forbindelse med hans Emne, og naar Spørgsmaalet aldeles ikke bliver klarere derved, skønt det dog kun var for dets Skyld, at det andet oprindeligt blev inddraget i Discussionen, saa kan man, hvis det endelig skal være, ikke helt med Urette drage ham til Ansvar. Saaledes kan ogsaa jeg med Grund kaldes vidtløftig, hvis det viser sig, at min Udvikling drejer sig om Ting, der ikke vedkommer Sagen eller har noget at gjøre med

*) Der tænkes paa Platon i „Staten“.

Emnet. Men i og for sig kan man hverken rose eller dadle Vidtløftighed eller Kortfattethed i Talen saadan uden videre.

De resterende Bestillinger i Byen maa vi se at faa Mod til at komme igjennem, idet vi nævner nogle, men lader andre uomtalte i deres Forborgenhed. Virksomheden som Bordelvært behøver vi saaledes ikke at forbyde med Forbehold; der kan vi optræde meget bestemt og nedlægge vort Veto mod, at nogen fattig eller rig befatter sig med en Bestilling, der bestaar i at tage Betaling for Folks Raahed og Liderlighed, hvad der dog i alles Øjne uden Forskel maa gælde for en Skændsel, i at gjøre sig til Kobler for en Parring uden Aphrodite og en Brynde uden Eros blot for at tjene Penge og i at stille krigsfangne eller paa anden Maade købte Kvinders og Drenges Legemer tilsalg til Skændsel i smudsige Bordeller, som er udlagt overalt i Byen, paa Øvrighedens Vej og paa Torvet, ved Siden af Regeringsbygninger og Templer, midt imellem de helligste Steder. For en saadan Mishandling og Vold paa deres Person maa ingen udsætte hverken Barbarer eller Grækere, som jo nu i stort Omfang er kommet i en Trældom, der før var noget ukjendt hos dem. Det er jo en langt værre og gemenere Haandtering end Staldkarles og Æseldriveres; de lader dog kun uden at bruge Magt Dyr bedække Dyr med begge Parters gode Villie og uden Blufærdighed; de andre derimod giver Mennesker med Blufærdighed og mod deres Villie til Pris for gejle og liderlige Mennesker til en formaalsløs og ufrugtbar legemlig Forening, der snarere bringer Død end skaber Liv, uden at undse sig for Mennesker eller Guder, hverken for Zeus, der vaager over Slægten, eller for Hera, der beskytter Ægteskabet, eller Moirerne*), der fuld-

*) Skæbnegudinderne, der spinder og maaler Menneskets Livstraad.

kommer Tiden, eller Artemis, der hjælper i Barnsnød, eller Moder Rhea*) eller Eileithyierne,**) der sørger for Menneskers Fødsel, eller Aphrodite, hvis Navn betegner den naturlige Forening og Forbindelse mellem Mand og Kvinde. Saadanne Erhverv maa Øvrighed og Lovgivere hverken tillade eller ordne ved Lov***), hverken i Byer med en Mønsterforfatning eller i dem med en anden, tredie, fjerde Rangs eller overhovedet med nogen Slags Forfatning, saafremt det staar til dem at hindre sligt. Og har de faaet overleveret gammel Vane og indgroede Skader, maa de paa ingen Maade lade dem helt uden Lægebehandling og Tugt, men skal saa vidt muligt regulere dem og dæmme op for dem efter at have gjort sig klart, hvormeget der kan opnaas. Det onde plejer jo nemlig aldrig at blive staaende paa samme Punkt, men er bestandigt i Bevægelse og udvikler sig i Retning af større Raahed, naar der ikke bliver sat en alvorlig Stopper for det. Man maa derfor skride ind og ikke tage for mildt og let paa Raaheden, selv om den kun gaar ud over ringeagtede Personer og Slaver. For det første er jo den hele Menneskeslægt uden Undtagelse bleven udmærket og hædret lige højt af den Gud, der har skabt den, idet den bærer samme Stempel og Tegn paa, at den kan kræve Agtelse, og har baade Fornuft og Evne til at skelne mellem skønt og hæsligt. Men dernæst maa man ogsaa tænke paa, at, naar Raahed trives uhindret, er det svært at finde en Grænse for den, som den ikke har Mod til at overskride; dens Kraft og Styrke bliver uimodstaaelig ved Øvelse og Vane i, hvad der gælder for mindre betydeligt og faar Lov at passere, og saa respecterer den overhovedet intet mere. Man kan derfor være overbevist om, at denne dagligdags

*) Gudernes Moder.
**) Gudinder for Barselkvinder og Fødselshjælp.
***) Det havde f. Ex. Solon gjort.

aabenlyse og upaaagtede Utugt, der foregaar ganske frækt og ugenert, den bærer for en stor Del Skylden for de hemmelige og skjulte Attentater paa agtbare Kvinder og Drenge, fordi man altfor let vover sig til sligt, naar Skammen agtes ringe i den offenlige Mening; saa langt er det fra, hvad der er dem der mener, at det er indført som en Sikkerhedsforanstaltning og som Værn mod slige Forseelser. Hvis man vil tage Bladet fra Munden, kunde man maaske sige saaledes: Velvise Lovgivere og Øvrighed, som fra først af har indført sligt i den Tro at have fundet et mageløst Middel til at ophjælpe Sædeligheden i Byerne, pas i blot paa, at disse offenlige og uaflaasede Bordeller ikke skal aabne de aflaasede Huse og de inderste Kamre og faa dem, der offenligt og aabenlyst med ringe Bekostning tilfredsstiller deres raa Lyster, til med meget Guld og mange Gaver at vende sig mod fribaarne og anstændige Kvinder, idet de ikke mere kan nøjes med, hvad der er altfor billigt og let tilgængeligt, men med Risico og mange Bekostninger jager netop efter det, der er omgivet af Hindringer. Ved nøjere Eftertanke vil i vistnok faa Øjnene op derfor. Hvor der nemlig gjøres mere Stads for saa at sige selv af Ægteskabsbrud og man uhyre humant bærer over dermed, idet Mændene i deres Godmodighed dels slet ikke mærker det dels lader, som de ikke ved af det, og finder sig i, at Galanerne gaar under Navn af Gæster og Husvenner og Fættere, ja stundum endog selv viser dem Venlighed og inviterer dem til deres Bord ved Fester og Ofringer, formodenlig paa Grund af det nære Forhold, og, naar det bliver altfor tydeligt og iøjnefaldende, kun bliver vrede til Husbehov, — hvor man som sagt holder de gifte Koner saa lemfældigt, der kan man heller ikke for de unge Pigers Vedkommende være rolig for deres Jomfruelighed eller nogensinde være vis paa, at Bryllupssangen virkeligt kan

synges med Rette ved en ung Piges Brudefærd. Maa der ikke dér ske meget som i de gamle Myther, bortset naturligvis fra Faderens Vrede og Indblanding,*) idet mange efterligner, hvad der fortælles om Gudernes Elskovseventyr, saaat der baade risler en rigelig Strøm af Guld ned gjennem Taget — og det uden synderlig Vanskelighed, da Jomfruburet hverken er af Metal eller af Sten**) — og saamænd ogsaa drypper med Sølv, ikke i smaa Maader eller blot i Pigens Skød, men baade i Mødres og Ammers og Hovmestres, og kommer mange andre skønne Gaver tilhuse baade hemmeligt gjennem Taget, men sommetider ogsaa aabenlyst lige ind ad Døren, der staar paa vid Gab. Og ved Bække og Kilder, hvor kan det være andet, end at der dér passerer meget af samme Slags som det, Digterne fortæller fra gamle Dage? Den eneste Forskel er vistnok, at det nu ikke gaar for sig i det fri og paa aaben Mark, men i smukt udstyrede Pavilloner og dejlige Bosquetter, som det anstaar sig saa velhavende Huse og saa overdaadige Villaer med Haver og i Byens Nærhed. Det drejer sig jo ikke længere om fattige Piger og tarveligt vante Kongedøtre, der selv henter Vand og leger ved Bækken eller bader sig i koldt Vand og paa den aabne Strand, men om velhavende Piger med velhavende Forældre i fyrstelige Boliger med alle disse Indretninger til deres private Brug, meget bedre og prægtigere end de offenlige. I en saadan By kan man dog ikke andet end vente, at der vil komme mange Børn af den Slags, som Homer siger om Hermes' og Polydoras Søn Eudoros, dog vistnok for at raillere over hans Herkomst,

Jomfrusøn, som Polydora den skønne undfanged ved Dansen***).

---

*) I Mytherne vil Faderen sædvanligt straffe den forførte.
**) Som de undertiden er i Mytherne (Danae).
***) Iliaden 16. Sang V. 180.

Ogsaa hos Lakedaimonierne var der jo nogle, der fik det Navn, fordi de skyldte et lignende Forhold deres Tilblivelse; der var jo en hel Mængde, der betegnedes som „Jomfrusønner".*) Hvis derfor ikke de fleste døde af dem, der fødes i disse yppige Byer, naturligvis fordi de ikke har en Gud til at tage sig af dem,**) saa vilde der intet være ivejen for, at vi blev oversvømmet med smaa Gudebørn. Men nu omkommer de fleste af dem i Fødslen, og kommer de endelig til Verden, lever de til deres Dødsdag skjult forklædt som Slaver, da de, der har sat dem i Verden, intet kan gjøre for dem. Og saa de unge Mennesker, hvilken Udvikling og Opdragelse kan man vente at de faar, hvor det gaar saa rask til med Pigerne? Hvorfor i al Verden skulde Liderligheden skaane dem? Den hidser sig selv op, som de fordrukne, der, naar de har tabt Lysten til at drikke ved uafbrudt Nydelse af megen stærk Vin, med Villie frembringer Tørhed i Halsen ved at tage ind at svede paa og spise salt og skarp Mad.

*) Efter Sagnet fødte af de spartanske Kvinder med de hjemmeværende Slaver, mens deres Mænd var i Krig.
**) Som det i Reglen gaar i Sagnene.

Oplæst i Philologisk-historisk Samfund Maj 1897.

Til Grund for Oversættelsen ligger v. Arnims Text (I. Bind, Berlin 1893), kun har jeg flere Steder fjernet unyttige eller forkerte Coniecturer og fulgt Haandskrifternes Læsemaade. Et Par ganske forskrevne Steder har jeg, saa godt det lod sig gjøre, oversat efter, hvad jeg fandt maatte være Meningen. Det første Afsnit er oversat af Otto Jahn (Aus der Alterthumswissenschaft, Bonn 1868, S. 51 ff.), fra hvem jeg hist og her har laant en Vending. De anførte Digtercitater er tagne fra de foreliggende danske Oversættelser.

Min Ven Dr. Drachmann har gjort mig den Tjeneste at gjennemlæse mit Manuscript og meddele mig en Del gode Ændringsforslag med Hensyn til den sproglige Form.

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

NR. 35

DOKTOR FAUSTUS

ET SØRGESPIL

AF

CHRISTOPHER MARLOWE

OVERSAT AF

A. HALLING

KJØBENHAVN

KLEINS FORLAG

CAMILLA KLEIN

1898

Indledning.

Blandt de mange Sagn, som opstod i Overgangsperioden mellem Middelalderen og den nyere Tid, er der faa, som straks vandt en saadan Popularitet som Sagnet om Doktor Faustus, og endnu færre, der have bevaret denne Popularitet ned igennem Tiderne. At denne Omstændighed skyldes Sagnets ethiske og æsthetiske Værd, er tit nok udtalt og behøver ingen udførligere Paavisning; Beviset for Sagnets store Værd ligger allerede deri, at talrige af de vekslende Aarhundreders største Aander have valgt dette Sagn til Iklædning for deres dybeste Tanker, deres skønneste Følelser.

Tanken om et Menneske, der sælger sin Sjæl til Djævelen for at opnaa timelige Goder, er ikke ny; vi vil saaledes blot minde om Theophilus-Legenden, der synes at kunne forfølges tilbage til det sjette Aarhundrede. Men sin fuldendte Form fik denne Tanke først i Faustsagnet, der dannede sig i Midten af det sekstende Aarhundrede.

Faustsagnets historiske Grundlag er temmelig dunkelt. Det ældste Spor af et saadant findes i et Brev, som den lærde tyske Humanist Johannes Trithemius (Tritheim) den 20. Avgust 1507 skrev til Mathematikeren og Astronomen Johann Virdung. I dette Brev omtales en vis »Georgius Sabellicus, Faustus junior«, der lovpriste sig selv som en stor Magiker, og hvem Trithemius stempler som en Svindler og Bedrager. Hvad der menes med Udtrykket »Faustus junior«, er ikke klart, men det viser i ethvert Tilfælde, at »Faustus« kun var et Tilnavn, som Georgius Sabellicus havde

antaget; det kunde maaske tyde paa Eksistensen af en tidligere Magiker af samme Navn, en »Faustus senior«, hvis Vidundergærninger allerede havde gjort Navnet berømt, ihvorvel vi aldeles ingen Efterretninger har om en saadan. I ethvert Tilfælde var Navnet »Faustus« paa den Tid ingenlunde ualmindeligt; bekendt er f. Eks. Gutenbergs Kompagnon af dette Navn, hvem man i lang Tid sammenblandede med Troldmanden Doktor Faustus.

Hvad Trithemius ellers fortæller om denne »Faustus junior«, er i Korthed følgende: 1506 opholdt han sig i Gelnhausen og kort efter i Würzburg; begge Steder pralede han af sine Kunster, og i Würzburg sagde han, at han kunde gøre Christi Vidundere om igen. 1507 kom han til Kreuznach og traf her den bekendte Franz von Sickingen, hvem han imponerede ved sine alkemistiske Kundskaber; ved Sickingens Hjælp fik han en Ansættelse som Lærer, men bedrev Utugt med Drengene, og reddede sig for Straf ved at flygte.

Seks Aar efter er han i Erfurt. Conradus Mutianus Rufus (Konrad Muth), Kannik i Gotha, — en aandrig og begavet Mand, der har haft den største Indflydelse paa alle de unge Erfurter Humanister, i hvis Kreds de berømte »Epistolæ obscurorum virorum« senere blev til — skriver i et Brev af 3. Oktober 1513, at han i Erfurt har truffet en Praler og Nar, der kaldte sig for »Georgius Faustus Helmitheus Hedebergensis«; de to sidste Ord maa rimeligvis, som Düntzer har paavist, opfattes som en Fordrejelse af »Hemitheus (ἡμίθεος) Hedelbergensis« ɔ: »Halvguden fra Heidelberg«.

Philipp Begardi, Læge i Worms, udgav 1539 sin »Index sanitatis«, hvori han omtaler Faustus paa en lignende foragtelig Maade, som Trithemius og Mutianus Rufus. Af hans Ord kan man maaske slutte, at Faustus allerede den Gang var død, men det er i ethvert Tilfælde en yderst usikker Slutning.

Den protestantiske Gejstlige Johann Gast omtaler »Aandebesværgeren Faustus« i sine »Sermones convivales« (Udgaven fra 1548); han beretter, at han selv har spist hos denne

Faustus i Basel, og at Faustus trakterede med Fugle, som ellers ikke fandtes dér paa Egnen. Sandsynligvis har Gast truffet Faustus under sit Ophold i Basel 1525. — Endvidere fortæller Gast: »Han havde hos sig en Hund og en Hest, som jeg holder for at have været selve Satan, og som var rede til at udføre alt. Nogle have fortalt mig, at Hunden stundom antog Skikkelse af en Tjener og bragte ham Mad.« Fremdeles siger han, at Faustus blev »kvalt af Djævelen«, hvoraf vi altsaa se, at Faustus 1548 var død. Vi se ogsaa, hvorledes de æventyrlige Elementer allerede begynde at samle sig om hans Navn; ogsaa Agrippa skal have haft en saadan djævelsk Hund; i Folkebogen fra 1587 skaffer Mephostophiles sjældne Retter til Veje, og i den forøgede Udgave af Folkebogen fra 1590 omtales ogsaa den djævelske Hest.

Johannes Manlius beretter i sin Bog »Locorum communium collectanea«, Basel 1562, at Faustus var født i »Kundling« (ɔ: Knittlingen, en By paa Grænsen af Württemberg, nær ved Melanchthons Fødeby, Bretten i Baden), og var en personlig Bekendt af Melanchthon; Faustus studerede i Krakau, hvor han lærte Magi (i Krakau Universitets Lister findes Faustus ikke nævnt, hvilket dog intet beviser, thi han kan have baaret et andet Navn under sit Ophold dér); senere levede han i Venedig; i Nürnberg skulde Faustus arresteres, men flygtede derfra; under Kurfyrst Johanns Regering (1525—32) opholdt han sig i Wittenberg. Manlius omtaler ogsaa Faustus' Hund, »som var en Djævel«, og fortæller, at Djævelen tilsidst drejede Halsen om paa ham. — Det antages i Almindelighed, skønt det ikke er aldeles sikkert bevist, at Melanchthon selv var Manlius' Kilde. Manlius er den første, der giver Faustus Fornavnet Johannes.

Johannes Wier nævner Faustus i sin Bog »De præstigiis Dæmonum«, Udgaven fra 1568 (ikke i Udgaven fra 1566); han siger, at Faustus var meget berømt i Slutningen af Trediverne, og fortæller det samme som Manlius samt nogle flere Anekdoter. —

Der er bleven rejst det Spørgsmaal, om den Georgius Faustus, der omtales af Trithemius og Mutianus Rufus, er

den samme som den Johannes Faustus, der omtales af Manlius og Wier. Somme Forskere, og deriblandt Düntzer, mene, at det har været to forskellige Personer; Georgius Faustus optræder i Tiden mellem 1505 og 1515, Johannes Faustus derimod i Trediverne; den Faustus, som Gast og Begardi omtaler, maa da være Johannes Faustus. Men efter Creizenachs Mening existerer der egentlig ikke nogen tvingende Grund til denne Antagelse; Faustus kan meget vel have holdt sig afsides i Tiden fra 1515 til 1530, og han har i den Tid maaske, som Manlius beretter, været i Italien. Heller ikke Navneforskellen tyder med afgjort Nødvendighed paa to forskellige Personer. —

I Efteraaret 1587 udkom i Frankfurt am Main (der den Gang havde samme Betydning for det tyske Bogmarked som Leipzig nu til Dags) hos Boghandleren og Bogtrykkeren Johann Spies en lille, temmelig skødesløst trykt Bog i Oktav paa en halvtredje hundrede Sider, med Titelen: »Historia von D. Johann Fausten, dem weitbeschreyten Zauberer und Schwartzkünstler«.

Som allerede Titelen viser os, er Faustsagnet her fuldstændig udviklet. Faustus giver sig med fuldt Overlæg af med forbudte Kunster, maner en Djævel, til hvem han forskriver sig, og ved hvis Hjælp han udfører en Mængde vidunderlige Gærninger. Bogen gaar ud paa at advare Menneskeheden mod slige sataniske Kunster, og den ukendte Forfatter prædiker Moral med en Iver og Vedholdenhed, der unægtelig er al Ære værd, men som paa talrige Steder gør Bogen tør og usmagelig; Forfatteren holder ogsaa nok af at bryste sig lidt med sine astronomiske og kosmografiske Kundskaber, som han udfolder under Fortællingen om Faustus' Rejser, og medens han beretter om Faustus' Ophold i Rom, faar han Lejlighed til at vise sit protestantiske Sindelag ved at give Paven og »disse mæskede romerske Svin« et Par alvorlige Hib. I det hele taget er denne »Folkebog« (eller »Faustbogen«, som man kort og godt kalder den) kun halvvejs interessant for Nutidslæsere; de mange Ubetydeligheder, de

hyppige Gentagelser og Omsvøb, og især de stadige Moralprædikener betage den en stor Del af den Interesse, som det smukke gamle Sagn i sig selv giver den.

Men ved sin Fremkomst gjorde Bogen umaadelig Lykke; skønt den som sagt først udkom i Efteraaret (Dedikationsskrivelsen er dateret »Mandag d. 4. September 1587«), kende vi ikke mindre end tre Eftertryk og en Omarbejdelse fra samme Aar. I de følgende Aar udkom der endnu flere Udgaver, baade authentiske og uauthentiske, baade ligefremme Optryk af Originaludgaven og »forøgede« Udgaver med flere eller færre Tilføjelser; af de sidste fortjener at nævnes Berlinerudgaven fra 1590, dels fordi den, i god Overensstemmelse med hele Tidsaanden, fremstiller Faustus som den lærde Humanist, der holder Forelæsninger over Homer og vil skaffe Plautus' og Terents' tabte Komedier for Dagens Lys, — dels fordi den indeholder Spiren til Goethes herlige Scene i Auerbachs Kælder.

Der udkom ogsaa rimede Bearbejdelser af Faustbogen, og Oversættelser paa plattysk, engelsk, dansk, fransk, hollandsk og flamsk. Og den engelske Oversættelse faldt i Hænderne paa en ung dramatisk Forfatter, som hed Christopher Marlowe, og som hurtig bearbejdede den til et Drama.

Hvornaar denne engelske Oversættelse er bleven til, kunne vi ikke sige aldeles bestemt, da den første Udgave af den ikke længere eksisterer. Men af andre Omstændigheder kunne vi dog drage temmelig sikre Slutninger. Der gives nemlig en engelsk »Ballade om Doktor Faustus', den store Troldmands, Liv og Død«, og denne Ballade er, som Zarncke har paavist, forfattet efter den engelske Oversættelse af Folkebogen. Nu véd vi, at Tilladelsen til Trykningen af denne Ballade blev given »den sidste Dag i Februar 1588«; dette betyder imidlertid ikke d. 29. Februar 1588, men derimod d. 28. Februar 1589; thi indtil 1753 gjaldt i England det saakaldte »Marieaar«, som begyndte d. 25. Marts; Dagene fra d. 1. Januar til d. 24. Marts inklusive er altsaa bestandig ét Ciffer bagud for den almindelige Tidsregning.

Heraf fremgaar, at den engelske Oversættelse af Faust-

bogen er udkommet imellem d. 4. September 1587 og d. 28. Februar 1589, altsaa rimeligvis i 1588 eller senest i Begyndelsen af 1589.

Denne engelske Oversættelse har Marlowe lagt til Grund for sit Skuespil. Man har tidligere ment, at han skulde have kendt den tyske Original, som skulde være kommen ham i Hænde gennem engelske Skuespillere; men denne Paastand har Zarncke med Rette betegnet som et Fantasteri, der savner ethvert Grundlag. Det maa antages for sikkert, at Marlowes »Doktor Faustus« er opstaaet af den engelske Faustbog.

Christopher Marlowe var en Søn af John Marlowe i Canterbury; Faderen var, i Følge en gammel Tradition, Skomager; hvorvidt det var den samme John Marlowe, der var »clarke of St. Maries«, og som blev begravet d. 26. Januar 1604, eller om denne var en Broder til Digteren, er ikke oplyst.

I St. George the Martyr's Kirkebog finde vi følgende Notits: »1563, d. 26. Februar, døbtes Christopher, Søn af John Marlowe«; vor Digter var altsaa født i Februar *1564* (smlgn. S. 7). Den samme Kirkebog udviser, at han havde adskillige Søskende.

Christopher Marlowe blev opdraget i »The King's School« i Canterbury, en Skole, der var grundlagt af Kong Henry VIII. D. 17. Marts 1581 blev han immatrikuleret ved Universitetet i Cambridge, og her blev han 1583 Baccalaureus Artium, 1587 Magister Artium.

Marlowe blev altsaa opdraget for en af de lærde Professioner, og rimeligvis har Meningen været den, at han skulde blive Præst; men det er ikke usandsynligt, at de kætterske Meninger, for hvilke han siden blev bekendt, allerede i hans Universitetsaar have dannet sig hos ham og faaet ham til at opgive de theologiske Studier. Paa dette Tidspunkt har han forladt Universitetet og er draget til London for at leve af sit Geni.

Det synes sikkert, at Marlowe allerede før 1587 havde fuldført sin første Tragedie »Tamburlaine the Great«, et Ar-

bejde, som til Trods for sine store Fejl indeholder flere ægte digteriske Partier, og som i ethvert Tilfælde overgik alle tidligere engelske Tragedier.

I London synes Marlowe at have ført et noget vildt Liv sammen med andre Forfattere og Skuespillere, en Stand, der den Gang var meget lidet anset. Dyce (hvem Størstedelen af disse biografiske Notitser skyldes) holder det for sikkert, at Marlowe selv har været Skuespiller, og henviser til en gammel Ballade, der fortæller, at han en Gang under Udførelsen af en Elskovsscene brækkede sit ene Ben; det synes, som om dette Uheld gjorde ham halt for hele Livet og altsaa uskikket til at optræde paa Scenen. Dog maa hele denne Beretning betragtes som temmelig usikker.

Marlowes næste Drama var »The tragical History of Doctor Faustus«; angaaende Tidspunktet for dette Stykkes Tilblivelse kunne vi slaa fast, at det før November 1589 befandt sig i Hænderne paa det Skuespillerselskab, for hvem det var skrevet. Stykket gjorde ved Opførelsen endnu større Lykke end »Tamburlaine«.

Marlowe udviklede nu en rig Produktivitet, og skrev i de nærmest følgende Aar »The Jew of Malta«, der i visse Retninger kan kaldes en Forløber for Shakespeares Shylock, samt de to historiske Skuespil »Edward the Second« og »The Massacre at Paris«; det sidstnævnte er opbevaret os i en meget lemlæstet Skikkelse, men den fine Kender Dyce siger: »Jeg har en stærk Mistanke om, at det selv i sin oprindelige Skikkelse var det allersletteste af Marlowes Dramer.« »Edward the Second« hører derimod til hans bedste Ting. —

I Begravelsesregistret for St. Nicholas' Sognekirke i Deptford læse vi følgende:

»Christopher Marlowe, dræbt af Francis Archer, d. 1. Juni 1593.«

Denne kortfattede Notits er den eneste authentiske Beretning, vi have om vor Digters Død. Men et Par samtidige Forfattere (Beard, »Theatre of God's Judgements«, 1597. Meres, »Palladis Tamia«, 1598. Vaughan, »The Golden Grove«, 1600) give os fyldigere Oplysninger; ganske vist er

deres Fortællinger indbyrdes noget afvigende, saa at vi maa betragte dem med al mulig Forsigtighed. Det synes, som om den omtalte Francis Archer var en udsvævende Tjener og Marlowes Medbejler i et Kærlighedsforhold; i Deptford, der den Gang var en lille Landsby tre Fjerdingvej fra London, kom Marlowe i Slagsmaal med ham og vilde støde ham ned med sin Dolk, men Archer undgik Stødet og tvang Marlowes egen Dolk ind i Øjet paa ham, saa at Hjærnen læderedes og han døde deraf.

Baade Beard og Vaughan fremstille Marlowes voldsomme Død som en Straf for hans Atheisme og Gudsbespottelse; og da ikke blot hans Fjender, men ogsaa Folk, der pleje at skifte Sol og Vind lige, omtale ham som Skeptiker og Atheist, maa vi vel antage, at han virkelig har været det, skønt der i hans digteriske Produktion ikke er meget, der kunde tyde derpaa.

Marlowe efterlod sig en ufuldendt Tragedie »Dido, Queen of Carthage«; den blev fuldført og udgivet af hans Ven, Satirikeren Thomas Nash.

Af Marlowes ikke-dramatiske Arbejder er der mest Anledning til at nævne hans noget brede, men i lyrisk Henseende ret smukke Parafrase af Pseudo-Musæus' »Hero og Leander«; den var ufuldendt ved hans Død og blev senere fortsat af to forskellige Digtere, der imidlertid begge to slap mindre heldigt derfra.

Hans Oversættelse af Ovids Elegier er rimeligvis en ren litterær Øvelse, som skriver sig fra hans tidligste Dage og aldrig har været bestemt til Offentliggørelse. Bogen blev paa Grund af sit Indhold brændt i Juni 1599 efter Ordre fra Ærkebiskoppen af Canterbury og Biskoppen af London, og, som en engelsk Litteraturhistoriker siger, det havde været bedre for Marlowes Digterry, om alle Eksemplarer af den var gaaede op i Luer. — Ogsaa en Oversættelse af Lucans første Bog maa betegnes som uheldig.

Den smukke lille Kærlighedsvise »Come live with me and be my love« holdt sig derimod i lang Tid paa Folkets Læber og bevarede Mindet om Digterens Navn længe efter,

at hans større Digtninge vare hensunkne i Forglemmelse. Først i indeværende Aarhundrede begyndte man igen at studere denne Shakespeares nærmeste og betydeligste Forløber.

Hvad nu »Doktor Faustus« angaar, saa frembyder Behandlingen af Teksten visse Vanskeligheder; betragte vi nemlig de gamle Udgaver, saa se vi meget snart, at Udgaven fra 1616 og alle de senere indeholde ikke blot en Mængde Forandringer i den ældre Tekst, men ogsaa meget betydelige Tilføjelser. At det er den ældre Tekst, der er den ægte, se vi af den Omstændighed, at Theaterdirektøren Henslowe i sin Dagbog under d. 22. November 1602 noterer, at William Bird og Samuel Rowley har modtaget 4 £ »for deres Tilføjelser til Doktor Faustus« *). Disse Tilføjelser ere imidlertid efter al Sandsynlighed først blevne trykte i Udgaven fra 1616; de ældre Udgaver indeholde en oprindeligere Tekst, og vi maa da holde os til den ældste af dem, Kvartudgaven fra 1604. Breymann har gjort det sandsynligt, at »Doktor Faustus« første Gang er udkommen mellem 1601 og 1603; men da denne formodede Editio princeps ikke længere kendes, maa vi holde os til den ældste eksisterende Udgave, den fra 1604.

Det kunde nu endda være, hvad det vilde, dersom vi havde Vished for, at denne Udgave bød os den ægte Tekst, Marlowes egne Ord uden Tilføjelser eller Fradrag. Men desværre er det modsatte Tilfældet. At Digterværket allerede før 1604 var undergaaet en mer eller mindre indgribende Omarbejdelse, derfor taler forskellige Omstændigheder, af hvilke vi kun skulle nævne én: i en af Hestehandlerens Repliker (Akt IV Scene II) forekomme Ordene: »Mass, Doctor Lopus was never such a doctor«; den Doktor Lopez, som her sigtes til, var Dronning Elisabeths Livlæge; han lod sig

*) En anden Notits i samme Dagbog, i Følge hvilken Thomas Decker d. 20. December 1597 skulde have modtaget 20 shillings »for Tilføjelser til Faustus«, har ved Warners Undersøgelser vist sig at være en (for øvrigt behændigt udført) Forfalskning.

af det spanske Hof bestikke til at forgive hende, men Planen blev opdaget, og han blev henrettet i Juni 1594 — altsaa et Aar efter Marlowes Død. Først ved sin Henrettelse kom han imidlertid i Folkemunde, saa Hentydningen til ham i vort Stykke kan umuligt hidrøre fra Marlowes egen Haand.

Vi maa slaa os til Ro med den lidet trøstelige Tanke, at Udgaven fra 1604 ganske vist ikke byder os Marlowes uforfalskede Tekst, men at vi i ethvert Tilfælde ikke kunne komme denne Tekst nærmere. Der er naturligvis gjort talrige Forsøg paa at udsondre Interpolationerne og hitte paa, hvad Marlowe kunde have skrevet, men alle disse Forsøg gaa ud fra æsthetiske Synspunkter og have egentlig kun subjektiv Værdi. Det videnskabelige Studium af Marlowes »Doktor Faustus« er indtil videre nødt til at holde fast ved Udgaven fra 1604.

Foreliggende Oversættelse holder sig da ogsaa til denne Udgaves Tekst. Men vi have paa enkelte Steder tilladt os ubetydelige Udeladelser, f. Eks. naar det gjaldt om et uoversætteligt Ordspil; vi have ogsaa paa et Par Steder, hvor Teksten øjensynligt var fordærvet, fulgt Udgivernes Konjekturer, og med Udgiverne gennemført Akt- og Sceneinddelingen, der fattes i den oprindelige Tekst. Endvidere have vi ligesom Wagner udeladt to Scener i Begyndelsen af fjerde Akt; disse Scener have aldeles intet med Stykkets øvrige Handling at gøre, men indeholde kun taabelige Klovnløjer, og deres Uægthed ligger tydeligt for Dagen.

Som ovenfor er udviklet, har Marlowe laant sit Stof fra Folkebogen; og ikke blot Hovedideen og Gangen i Fabelen har han taget derfra, men ogsaa et betydeligt Antal Smaating og Biomstændigheder, som f. Eks. Optrinet ved Pavens Gæstebud (Akt III, Scene I), Fremmaningen af Aleksander den store og hans Elskede, Kejserens Spørgsmaal om den Vorte, »som denne Dame havde paa Halsen, medens hun levede,« Ridderen med Hjortetakkerne paa Hovedet (Akt IV Scene I), hele Optrinet med Hestehandleren (Akt IV Scene II), de Druer, som Hertuginden ønsker sig i Januar Maaned (Akt IV Scene III, hvor Faustbogens »Fyrste af Anhalt« hos

Marlowe er bleven til »Hertug af Vanholt«), — alt dette og meget mere er ligefrem skrevet ud af Faustbogen, saa at man ganske vist har Ret i at sige, at Marlowe har været i høj Grad afhængig af sin Kilde. Men det er interessant at se, hvor højt han hæver sig over denne Kilde. Saaledes har f. Eks. Overskriften til det sjette Kapitel i Faustbogen: »Doktor Faustus lader sit Blod løbe ned i en Digel, sætter det paa Gløder og skriver, som følger« givet Marlowe den herlige Idé, at Blodet fryser af Rædsel og maa tøs op, førend Faustus kan skrive med det (Akt II Scene I). Eller man sammenligne den lange, utaaleligt kedelige Prædiken, som »den gamle Mand« i Faustbogen holder for Faustus, med den livfulde, knappe, næsten altfor sammentrængte Scene i Akt V, hvor samme Person optræder. Og alt det, Marlowe har givet til af sit eget, hører til det ypperligste i hele Stykket (vi se her ganske bort fra de paa hin Tid uundgaaelige Narrescener, der maaske ikke en Gang hidrøre fra Marlowes Pen). Digteren fandt i Faustbogen kun én eneste Karakter nogenlunde udviklet, nemlig Faustus selv; han beholdt ham, som han forefandt ham, og har kun uddybet den givne Karakter yderligere, som f. Eks. det Træk, at Faustus ligesom Kain ikke tør tro paa Tilgivelse for sin Synd (se f. Eks. Faustus' første Monolog i Akt II). Faustbogens Træmand af en Mephostophiles, der ikke gør andet end adlyde Faustus' Befalinger og give ham Svar paa hans Spørgsmaal, har Marlowe omskabt til sin prægtige Mephistophilis, denne mørke Djævel, der giver hele sit Væsen i Repliken: »Solamen miseris socios habuisse doloris.« Og de skønneste lyriske Udbrud, som Faustus Ord til Helena (Akt V Scene I) eller først og fremmest den store Monolog, hvormed Faustus slutter Akt V, er udelukkende Digterens Ejendom; der findes ikke Spor til dem i Folkebogen.

Det ligger nær at sammenligne Marlowes Tragedie med andre Behandlinger af det samme Stof og da især med den største og bekendteste: Goethes »Faust«; det kunde være interessant f. Eks. at stille Marlowes Mephistophilis op ved Siden af Goethes Mephistopheles og se, hvor forskelligt de

to Digtere har tegnet denne Figur. Men en saadan Sammenligning vilde næppe være retfærdig mod nogen af de to Digtere; og om end den engelske hverken kan byde os den Tankerigdom eller Tankedybde som den tyske, saa har han dog Skønheder nok at give os, som vi kan nyde og være ham taknemlige for. Marlowe var ikke noget første Rangs Geni, men en ægte Digter var han.

Doktor Faustus.

PERSONER.

Paven.
Kardinalen af Lothringen.
Kejseren af Tyskland.
Hertugen af Vanholt.
Hertuginden af Vanholt.
Faustus.
Valdes, } Faustus' Venner.
Cornelius, }
Wagner, Faustus' Tjener.
Narren.
En Hestehandler.
En Ridder.
En gammel Mand.
Studenter, Munke, Kejserens Følge.

Lucifer.
Belzebub.
Mephistophilis.
Faustus' gode Engel.
Faustus' onde Engel.
De syv Dødssynder.
Djævle.
Aander i Skikkelse af Aleksander den store, hans Elskede, og Helena.

Chorus.

Chorus.

Ej vandre over Trasimenus' Mark,
hvor Mars bekæmped kække Puners Flok,
ej spøgende besynge Elskovstant,
ej mæle højt om Konger, tapre Mænd,
om Staters Fald, Nationers Undergang
vil Musen, brammende med stolte Vers:
i Dag, I Herrer, vil vi melde jer
om Faustus' Skæbne, godt saa vel som slet.
Vi bede jer at høre først i Ro,
hvad vi om Faustus' Barndom sige vil.
Hans Ophav var af ringe, fattig Stand;
Rhodes i Tyskland var hans Fødested.
Som Yngling drog han saa til Wittenberg,
hvor han fandt Ly og Ophold hos sin Slægt.
Theologi studerede han der,
og snart hans Flid saa gode Frugter bar,
at Doktorværdigheden blev hans Lod;
man nævnte ham med Hæder iblandt dem,
der dyrked denne skønne Videnskab;
til Overmod ham gjorde altfor stolt,
saa at som Ikarus han fløj for højt,
og Himlen smeltede hans Vingers Voks.
Til fule Djævelstanker synker han,
og overmæt af Lærdoms gyldne Frugt
vil han sig læske med den sorte Kunst;
intet er ham saa kært som Trolddomsværk,
han ofrer selv sin Salighed derfor. —
Her ser I ham i hans Studeresal!

Første Akt.

Første Scene.

Faustus (i sit Studerekammer).

Hold op med dine Studier, Ven Faustus,
og prøv at finde Bund i dette Dyb!
Bliv ved at bære Navn af Theolog,
men lad det være Maalet for din Stræben
helt at beherske alle Videnskaber,
og lev og dø i Aristoteles.
O Analyse, du min søde Fryd!
Bene disserere est finis logices.
At tolke klart, er det Logikens Toppunkt?
Kan denne Kunst ej byde større Under?
Da luk kun Bøgerne; det kan du alt!
Nej, Faustus, du har større Maal for Øje.
Lev vel, Filosofi! Kom hid, Galen!
Thi *ubi desinit philosophus, ibi incipit medicus.*
Bliv Læge, og skrab gyldne Dynger sammen,
og vind et evigt Navn ved dine Kure!
Summum bonum medicinæ sanitas,
Sundhed er Lægekunstens sidste Maal —
og har jeg da ej opnaaet dette Maal?
Har ikke mangen By, ved mig befriet
for Pest og tusind rædselsfulde Syger,

til evigt Minde ophængt min Recept?
Og dog er jeg kun Menneske, kun Faustus.
Ifald jeg kunde skænke evigt Liv,
hvad eller kalde Døde frem af Graven,
da var dog Lægekunsten noget værd.
Bort Medicin! Hvor er Justinian?
Si una eademque res legatur duobus,
alter rem, alter valorem rei —
Et dejligt Æmne for en Arvesag!
Exhæreditare filium non potest pater, nisi —
Her har vi *Corpus juris'* hele Indhold;
at tygge Drøv paa sligt kan sømme sig
en lejet Træl, hvis Attraa kun er Mammon;
for mig er det for slavisk og for bundet.
Bedst bliver dog til sidst Theologi;
Lad se — den hellige Hieronymus!
Her er hans Bibel; lad os se en Gang,
Stipendium peccati mors est — ha, *stipendium!*
Døden er Syndens Løn — hvor haardt det lyder!
Si peccasse negamus, fallimur, et nulla est in nobis veritas;
Hvis nogen siger: „Jeg er syndefri",
da fejler han, og Sandhed er ej i ham.
Det synes da, som Synden er nødvendig,
og følgelig vi dø en evig Død.
Er det vel Visdom? *Che sera, sera,*
Hvad der skal ske, det sker — ha, bort dermed!
— Nej, denne metafysiske Magi,
Nekromantiens Bog, hvor d e n er herlig!
Se disse Linjer, Cirkler, Streger, Tegn!
Kun dem min varme Attraa stunder mod.
O, hvilken Verden af Gevinst og Fryd,
af Nydelse, af Kraft, af Ære, Almagt
er lovet her den flittige Discipel!
Alt, hvad der lever mellem begge Poler,
skal lyde mig; en Drot, en Kejser er

kun mægtig i sin lille Strimmel Land,
han kan ej rejse Storm, ej splitte Skyer;
men den, der hersker h e r, hans Rige finder
først i hans egen Vilje sine Grænser.
En kyndig Troldmand er en mægtig Gud:
Her, Faustus, kan du vinde Guddomskraft.
Wagner!

Wagner kommer.

Faustus.

Gaa hen til mine kære Venner,
Tyskeren Valdes og Cornelius;
bed dem indstændigt om at komme hid.

Wagner.

Ja, Herre.

(Gaar.)

Faustus.

At tale med de to vil hjælpe mere,
end om jeg gransked baade Nat og Dag.

Faustus' gode og onde Engel vise sig.

Den gode Engel.

Faustus, kast disse Djævlens Bøger bort!
Læs ej deri, de frister kun din Sjæl,
nedkalder Herrens Vrede over dig.
Læs Skriften! Dette er Bespottelse.

Den onde Engel.

Far du kun fort i denne ædle Kunst,
som gemmer Alnaturens store Skat.
Vær du paa Jorden, hvad i Himlen Gud:
den, der behersker alle Elementer!

(Englene forsvinde).

Faustus.

O, denne Tanke fylder al min Sjæl!
Skal Aanderne mig hente, hvad jeg ønsker,
skal de besvare alle mine Tvivl,

udføre, hvad min Sjæl har dristig udtænkt?
Til Indien skal efter Guld de flyve,
i Oceanet efter Perler dykke,
og hente fra de nylig fundne Lande
de kosteligste Frugter, sjældne Spiser;
de skal mig lære alskens sælsom Lærdom,
fremmede Kongers Planer mig fortælle;
det ganske Tyskland skal med Malm omgærdes,
om Wittenberg skal Rhinens Bølger rulle;
Højskolens Sale fylder jeg med Silke,
at sig Studenterne kan prægtigt klæde;
jeg lejer Krigere i Panserplader
og jager Parmas Prins af Landet ud,
og selv regerer jeg som Enehersker!
Ja, mine raske Aander skulle bygge
langt stærkere og større Krigsmaskiner
end selve Gianibellis Branderskib!

Valdes og Cornelius komme.

Faustus.

Kom, Venner, Valdes og Cornelius,
og lad mig nyde godt af eders Lærdom.
Valdes, min Valdes, og Cornelius,
vider, at eders Ord omsider har
mig vundet for de hemmelige Kunster.
Dog ej blot eders Ord har omvendt mig;
min egen Attraa stunder til Magi.
Filosofi er dunkel og besværlig,
Jura og Medicin for snævre Aander,
Theologi det laveste af alt,
foragtelig, kun skabt for Trællesjæle —
Magi er, hvad mit Hjærte tørster efter.
I. kære Venner, I maa staa mig bi!
Jeg, som har bragt den tyske Kirkes Hyrder
I Knibe tit ved fine Syllogismer,

jeg, om hvem Universitetets Ungdom
sig flokker tæt, ret som de onde Aander
sig flokked om Musæus, da han døde —
jeg ønsker mig at blive som Agrippa,
hvis Trolddomskunst har bragt ham evigt Ry.

Valdes.

Din Visdom, vor Erfaring, disse Bøger
skal gøre os til Verdensaltets Herrer.
Som Indiens Morer Spanierne adlyde,
saadan skal alle Elementers Aander
adlyde os og være vore Slaver;
som Løver skal de holde Vagt omkring os,
som tyske Krigsmænd svinge deres Lanser,
som Laplands Kæmper trave ved vor Side;
som Kvinder eller skønne Jomfruer
skal de os vise større Yndigheder
end Kærlighedsgudindens hvide Bryst;
Venedigs Flaader skal tilhøre os,
det gyldne Skind fra Vest, som aarlig fylder
Kong Filips Slot med Guld, skal være vort —
ifald blot din Beslutning, Ven, staar fast.

Faustus.

Den staar saa fast, at intet kan den rokke;
det nytter ej, du siger mig imod.

Cornelius.

Har du først ret erkendt Magiens Kraft,
vil intet andet Studium dig fængsle.
Du har de Forkundskaber, som behøves:
du er jo Mester i Astrologi,
er lærd i Sprog og kender alle Stene;
tvivl derfor ej, dit Ry vil snarlig vokse,
og du vil blive mere søgt, end fordum
det delfiske Orakel, for din Kunst.
Thi Aanderne kan tørre Havet ud

og bringe Skatte op fra gamle Vrag,
alt, hvad i fordums Tid er bleven skjult
i Jordens haarde Skød, det kan de hente —
sig mig, min Ven, hvad vil da mangle os?

Faustus.

Intet, Cornelius. O, hvilken Glæde!
Kom, vis mig et Par Prøver paa jer Kunst,
saa vil jeg søge ud i Skovens Skygger
og nyde denne Fryd i fulde Drag.

Valdes.

Ja, il du kun! Opsøg en stille Lund,
tag Bacons og Albertus' Bøger med dig,
Psalteret og det nye Testamente.
Og hvad der ellers dertil er fornødent,
det skal du faa at vide, før vi skilles.

Cornelius.

Lad os først lære ham de rette Ord;
naar han saa kender alt, hvad der behøves,
saa kan han prøve selv sin nye Kunst.

Valdes.

Nu skal jeg vise dig de første Haandgreb,
saa vil du hurtig kunne mer end jeg.

Faustus.

Saa kom og lad os spise sammen først,
saa kan vi tale ret til Gavns om Tingen.
Endnu i Aften vil jeg prøve det;
om saa jeg skulde dø derfor, jeg vil det.

(De gaa).

Anden Scene.

To Studenter komme.

Første Student.

Jeg kan ikke forstaa, hvor Faustus er bleven af, han, som ellers plejede at faa Auditorierne til at runge af *sic probo*.

Anden Student.

Det kan vi let faa at vide, thi dér kommer hans Tjener.

Wagner kommer.

Første Student.

Hør, min Ven, hvor er din Herre?

Wagner.

Det véd Gud i Himlen.

Anden Student.

Hvad, véd du det ikke?

Wagner.

Jo jeg gør; men det følger ikke deraf.

Første Student.

Hør nu, min Ven, Spøg til Side! Sig os, hvor han er.

Wagner.

Jamen det følger ikke nødvendigvis deraf i Kraft af Konklusionen, og I som Licentiater burde være logiske; derfor erkend eders Fejltagelse og hør opmærksomt til.

Anden Student.

Sagde du ikke, at du vidste det?

Wagner.

Har du Vidner paa det?

Første Student.

Ja, min Ven, jeg hørte det.

Wagner.

Spørg min Kammerat, om jeg er en Tyv.

Anden Student.

Du vil altsaa ikke sige os det?

Wagner.

Jo jeg vil; men hvis I ikke var nogle Fæhoveder, vilde I aldrig gøre mig saadant et Spørgsmaal; thi er min Herre ikke et *corpus naturale*, og som Følge deraf *mobile*? Hvorfor gør I mig da saadant et Spørgsmaal?

Var jeg ikke af Naturen flegmatisk og langsom til Vrede, saa turde I ikke komme Retterstedet paa fyrretyve Fod nær, ihvorvel jeg ikke tvivler paa, at jeg vil faa jer at se blive hængte begge to til næste Retstermin. Efter saalunde at have triumferet over jer, vil jeg lægge mit Ansigt i de behørige Puritanerfolder og oplade min Mund som følger: Sandelig, mine elskede Brødre, min Herre sidder herinde og spiser til Middag sammen med Valdes og Cornelius, saaledes som denne Vin vilde fortælle eders Velærværdigheder, hvis den kunde tale. Og hermed, Herren velsigne eder, bevare eder, og opholde eder, mine elskede Brødre, mine elskede Brødre!

(Gaar.)

Første Student.

Saa frygter jeg virkelig, at han har hengivet sig til den fordømte Kunst, som har gjort de to Mænd saa berygtede over hele Verden.

Anden Student.

Selv om han var en Fremmed og ikke min Ve vilde det dog gøre mig ondt. Men kom, lad os gaa hen og underrette Sognepræsten derom og se, om ikke hans alvorlige Formaninger kan bringe ham til at omvende sig.

Første Student.

Jeg frygter for, at intet kan bringe ham til at omvende sig.

Anden Student.

Lad os alligevel gøre, hvad vi kan.

(De gaa).

Tredje Scene.

Faustus (kommer).

Nu breder Jordens mørke Skygge sig
fra Sydens Pol henover lysen Himmel;
den længes mod Orions Straaleblik
og farver Firmamentet sort som Beg.

Faustus, begynd nu dine Tryllesange,
og prøv, om Djævlene ved Bøn og Offer
kan tvinges til at svare paa din Kalden.
I denne Cirkel staar Jehovas Navn
paa kryds og tværs i Anagrammer skrevet,
talrige Navnetræk af Helgener,
Betegnelser for hver en Himlens Tjener,
Planeternes Figurer, mange Tegn,
som tvinge Aanderne til frem at stige.
Derfor, o Faustus, frygt ej, men vær fast,
og prøv Magiens højeste Mirakel. —

Sint mihi dei Acherontis propitii! Valeat numen triplex Jehovæ! Ignis, aëris, aquæ, terræ spiritus, salvete! Orientis princeps Belzebub, inferni ardentis monarcha, et Demogorgon, propitiamus vos, ut appareat et surgat Mephistophilis; — quid tu moraris? Per Jehovam, Gehennam, et consecratam aquam quam nunc spargo, signumque crucis quod nunc facio, et per vota nostra, ipse nunc surgat nobis dicatus Mephistophilis!

Mephistophilis viser sig.

Faustus.

Gaa! paatag dig en anden Skikkelse!
Du er for hæslig til at tjene mig.
Vis dig som gammel Franciskanermunk;
slig hellig Dragt vil klæde Djævlen bedst.

(Mephistophilis forsvinder.)

Jeg ser, at mine Trolddomsord har Kraft. —
Hvo gad vel ej studere denne Kunst?
Hvor myg er ikke Mephistophilis,
hvor fuld af Lydighed og Tjenestiver!
Han tvinges af mit Ord og min Magi.
Nu, Faustus, staar du paa din Videns Toppunkt,
du hersker over Mephistophilis:
quin regis Mephistophilis fratris imagine.

Mephistophilis kommer som Franciskaner.

Mephistophilis.
Nu, Faustus, tal, hvad fordrer du af mig?

Faustus.
Saa er mit Bud: du skal min Tjener være,
udføre alt, hvad jeg befaler dig,
om saa det var at hente Maanen ned,
hvad eller lade Havet sluge Jorden.

Mephistophilis.
Jeg tjener Lucifer, og kun med hans
Tilladelse kan jeg din Tjener blive,
thi kun hvad han befaler, tør vi gøre.

Faustus.
Var det da ej paa hans Bud, du kom hid?

Mephistophilis.
Nej, jeg kom hid ifølge egen Vilje.

Faustus.
Tvang ej mit Trolddomsord dig til at komme?

Mephistophilis.
Det Grunden var, dog kun *per accidens*;
thi høre vi, at nogen spotter Gud,
afsværger Skriften og sin Frelser Christus,
da ile vi, den stolte Sjæl at fange;
vi lyde kun, ifald han bruger Midler,
som sætte Sjælens Salighed paa Spil;
den bedste Maade at besværge os
er at afsværge den Treenige
og bede fromt til Helveds store Fyrste.

Faustus.
Det har jeg allerede gjort; jeg kender
ej nogen Herre uden Belzebub,
til ham jeg vier mig af al min Sjæl.
Det Ord „Fordømmelse" ej skræmmer mig,
jeg Helved fra Elysium ej skelner,
jeg ønsker, at min Sjæl, naar jeg er død,

maa samles med de gamle Filosofer.
Men nok af dette tomme Prat om Sjæle?
Sig mig, hvem er din Herre Lucifer?

Mephistophilis.

Konge og Hersker over alle Aander.

Faustus.

Var ikke Lucifer en Gang en Engel?

Mephistophilis.

Han var en Engel, elsket højt af Gud.

Faustus.

Hvordan er han da bleven Helveds Fyrste?

Mephistophilis.

Til Straf for Stolthed, Overmod og Frækhed
slyngede Gud i Harm ham ned fra Himlen.

Faustus.

Og hvem er I, som tjene Lucifer?

Mephistophilis.

Usalige, som faldt med Lucifer,
som sammenrotted os med Lucifer,
som er fordømte nu med Lucifer.

Faustus.

Som er fordømte med ham? Hvor?

Mephistophilis.

I Helved.

Faustus.

Hvordan kan du da nu forlade Helved?

Mephistophilis.

Ej har jeg det forladt; Helved er her.
Tror du, at jeg, som har Guds Aasyn skuet,
har kendt i Himlen evig Salighed,
ej pines af titusind Helvedkvaler,
nu, da jeg ikke mer tør Glæden se? —
Hold op at spørge saa letsindigt, Faustus!
Min matte Sjæl ved sligt af Rædsel fyldes.

Faustus.

Ej, store Mephistophilis! saa sorgfuld,
fordi du er berøvet Himlens Glæder?
Lær du af mig, med mandig Tapperhed
at kaste paa forskertset Fryd Foragt.
Gaa kun og meld den store Lucifer:
Da Faustus kækt har sat sig op mod Gud,
er han hjemfalden til en evig Død;
derfor han vier sig til Lucifer,
saafremt blot denne skænker ham til Gengæld
i fir' og tyve Aar et yppigt Liv;
dig vil jeg stedse have til min Tjener,
du skal mig give alt, hvad jeg forlanger,
du skal besvare alle mine Spørgsmaal,
slaa mine Fjender, hjælpe mine Venner,
og altid lyde mine mindste Vink.
Vend hjem nu til den store Lucifer;
kom saa ved Midnat atter til mit Kammer
og meld mig, hvad din Herre har befalet.

Mephistophilis.

Det vil jeg, Faustus. **(Forsvinder).**

Faustus.

Hvis jeg havde Sjæle
utallige som Stjærnerne paa Himlen,
jeg gav dem alle dog for denne Tjener.
Ved hans Hjælp vil jeg blive Verdens Kejser,
vil bygge Broer i den lette Luft
og vandre over Havet med min Hær;
Afrikas Klippekyst vil jeg forbinde
med Spanien, og undertvinge begge;
selv Kejseren og alle tyske Fyrster
Skal være kun Vasaller af min Krone. —
Og nu da det, jeg ønskede, er opfyldt,
vil jeg studere videre i Kunsten,
til Mephistophilis sig atter viser. **(Gaar.)**

Fjerde Scene.

Wagner og Narren komme.

Wagner.

Hej, min Dreng, kom her!

Narren.

Hvad for noget? „Dreng"? Død og Plage, „Dreng"! Jeg vil haabe, I har set mange Drenge med saadant et Fipskæg, som jeg har. „Dreng", naada!

Wagner.

Sig mig, min Ven, har du nogle Indkomster?

Narren.

Ja, og Udvandringer med, som I kan se.

(Viser sine hullede Klæder.)

Wagner.

Ak, stakkels Djævel! Se, hvor den arme Fyr endnu gør Løjer i al sin Nøgenhed! Slynglen er uden Tjeneste og saa sulten, at jeg véd, han vilde give sin Sjæl Fanden i Vold for en Lammesteg, selv om den var helt raa.

Narren.

Hvad behager? Min Sjæl Fanden i Vold for en Lammesteg, selv om den var helt raa? Nej, den gaar ikke, min Ven; ved vor Frue, den skulde være godt stegt og med god Sauce til, hvis jeg skulde betale den saa dyrt.

Wagner.

Vil du være min Tjener? Jeg vil lade dig gaa ligesom *qui mihi discipulus.*

Narren.

Paa Vers?

Wagner.

Nej, min Ven, i ægte Silke. Tag disse Guldstykker.

(Giver ham Penge.)

Narren.

Uldstykker? Hvad er det for nogle?

Wagner.

Det er franske Kroner.

Narren.

Hvad skal jeg med dem?

Wagner.

Ja, min Ven, nu kan Djævelen hente dig med en Times Frist, naar og hvor han vil.

Narren.

Nej, nej, tag eders Uldstykker igen.

Wagner.

Jeg vil virkelig ikke have dem.

Narren.

Jamen I skal virkelig.

Wagner.

Vær Vidne til, at jeg gav ham dem.

Narren.

Vær Vidne til, at jeg giver jer dem igen.

Wagner.

Saa vil jeg straks lade to Djævle hente dig — Belial og Belcher!

Narren.

Ja, lad I jer Belial og jer Belcher komme, saa skal jeg give dem saadan en Dragt Prygl, at de aldrig har faaet Magen, saa længe de har været Djævle; og sæt, at jeg kommer til at slaa en af dem ihjæl, hvad vil Folk saa sige? „Kan I se den lange Fyr dér i den runde Bluse? Han har slaaet Djævelen ihjæl.“ Hele Sognet vil kalde mig „Djævelens Banemand“.

To Djævle komme; Narren løber frem og tilbage og skriger.

Wagner.

Belial og Belcher — Aander, bort!

(Djævlene forsvinde.)

Narren.

Er de borte? Fanden i Vold med dem! De har nogle fordømt lange Negle.

Wagner.

Naa, Kammerat, følg mig saa.

Narren.

Jamen hør, hvis jeg tjener jer, vil I saa lære mig at mane Benioer og Belcheoer?

Wagner.

Jeg vil lære dig at skabe dig om til alt muligt, til en Hund eller en Kat eller en Mus eller en Rotte eller hvad du vil.

Narren.

Hvad for noget? Et Christenmenneske til en Hund eller en Kat eller en Mus eller en Rotte! Nej, Herre, hvis I forvandler mig til noget, lad det saa være til en køn lille Springloppe, saa at jeg kan være her og dér og allevegne. Naada, hvor jeg skal kilde Pigebørnene! Jeg skal min Tro være efter dem!

Wagner.

Naa, min Ven, kom saa!

Narren.

Jamen hør, Wagner!

Wagner.

Hvad for noget? — Belial og Belcher!

Narren.

O Gud! — Jeg beder jer, Herre, lad Benio og Belcher have Ro.

Wagner.

Slyngel, kald mig Herr Wagner, og lad dit venstre Øje være diametralt fæstet paa min højre Hæl, saa at du kan *quasi vestigiis nostris insistere.*

(Gaar.)

Narren.

Gud forlade mig, nu prater han paa hollandsk. Naa, jeg følger ham; jeg vil være hans Tjener, det er sikkert og vist.

(Gaar.)

Anden Akt.

Første Scene.

Faustus (i sit Studerekammer).

Nu er jeg da fordømt i Evighed;
for mig er Naadens Port for stedse stængt.
Hvad nytter det at tænke mer paa Gud?
Bort, bort med disse ørkesløse Tanker!
Forsag din Gud og stol paa Belzebub,
træd ej tilbage, Faustus, vær bestemt!
Hvi tøver du? — Det klinger i mit Øre:
„Vend dig til Gud igen! Forlad Magien!"
Ja, jeg vil vende mig til Gud igen —
til Gud igen? Nej, nej, han har forstødt dig;
den Gud, du tjener, er din egen Attraa,
din egen Kærlighed til Belzebub;
ham vil jeg bygge Altere og Kirker
og ofre ham Nyfødtes lunkne Blod!

Den gode og den onde Engel vise sig.

Den gode Engel.

Faustus, lad af fra dette Syndens Værk!

Den onde Engel.

Bøn, Anger, Bod — hvad nytter alt det til?

Den gode Engel.

Det hjælper til at bringe dig til Himlen!

Den onde Engel.

Nej, det er Galmandssnak og Illusioner,
der kun forvirre dem, som tro derpaa.

Den gode Engel.

O, Faustus, tænk paa Gud og paa hans Rige!

Den onde Engel.

Nej, Faustus, tænk paa Hæder og paa Rigdom!

(De forsvinde.)

Faustus.

Paa Rigdom! — Embden skal tilhøre mig!
Hvor er den Guddom, som kan skade mig,
naar Mephistophilis vil staa mig bi?
Nu bort med Tvivl! — Kom, Mephistophilis,
og bring mig Tidender fra Lucifer.
Er det ej Midnat? — Mephistophilis?
Veni, veni, Mephistophilis!

Mephistophilis kommer.

Faustus.

Nu, tal, hvad siger Lucifer, din Herre?

Mephistophilis.

At jeg maa tjene dig, imens du lever,
ifald du vil betale med din Sjæl.

Faustus.

Jeg har alt sat min Sjæl paa Spil for dig.

Mephistophilis.

Men du maa gøre det paa rette Maade,
maa skrive Gavebrevet med dit Blod;
saaledes fordrer Lucifer, min Drot.
Ifald du ikke vil, saa gaar jeg atter.

Faustus.

Bi, Mephistophilis, og sig mig blot:
Hvad Nytte har din Herre af min Sjæl?

Mephistophilis.

Derved hans Rige vokser og formeres.

Faustus.

Saa det er derfor, at han frister os?

Mephistophilis.

Solamen miseris socios habuisse doloris.

Faustus.

Hvad? I, som pine andre, pines selv?

Mephistophilis.

Lige saa haardt som de Fordømtes Sjæle. —
Men sig mig, Faustus, faar jeg saa din Sjæl?
Din Slave vil jeg være, give dig
mer, end du har Forstand til at forlange.

Faustus.

Ja, Mephistophilis, du skal den faa.

Mephistophilis.

Saa saar din Arm og bind med eget Blod
din Sjæl, saa at den Lucifer tilhører;
fastsæt Terminen, naar han maa den hente;
saa bliver du saa mægtig som han selv.

Faustus
(stikker sig i Armen).

Se, Mephistophilis, hvorledes Faustus
af Kærlighed til dig med eget Blod
forskriver nu sin Sjæl til Lucifer,
den store Hersker over Mørkets Rige.
Se Blodet her, som drypper fra min Arm,
og lad mig faa for det, hvad jeg forlanger.

Mephistophilis

Skriv nu Kontrakten som et Gavebrev.

Faustus.

Det gør jeg jo. (Skriver.) Men, Mephistophilis,
se, Blodet stivner, jeg kan ikke skrive.

Mephistophilis.

Jeg gaar at hente Ild; ved Ildens Hjælp
kan vi det gøre flydende igen.

(Gaar.)

Faustus.

Hvad varsler denne Stivnen af mit Blod?
Vil det forhindre mig i denne Daad?
Hvi fryser det, saa at jeg ej kan skrive?

„Jeg giver dig min Sjæl“ — dér stivned det!
Tør jeg da ej? Er Sjælen ej min egen?
Skriv videre! „Jeg giver dig min Sjæl —“

Mephistophilis kommer med et Kulbækken.

Mephistophilis.

Her har vi Ild; kom nu og tø det op.

Faustus.

Saa, nu begynder det igen at rinde;
nu vil jeg se at blive hurtigt færdig.
(Skriver.)

Mephistophilis
(afsides).

Hvad gør jeg ikke for hans Sjæl at faa?

Faustus.

Consummatum est, nu er Kontrakten færdig,
jeg har forskrevet Lucifer min Sjæl.
Men hvad er det? En Indskrift paa min Arm?
„*Homo fuge!*“ Hvorhen skal jeg vel fly?
Til Gud? Han styrter mig til Helved ned.
Nej, jeg tog fejl, her staar jo ingenting; —
dog jo! jeg ser det tydeligt, her staar:
„*Homo fuge!*“ — Men jeg vil ikke fly!

Mephistophilis
(afsides).

Jeg maa nok hente noget til hans Morskab.
(Gaar.)

Mephistophilis kommer tilbage med Djævle, som bringe Faustus Kroner og prægtige Dragter, danse og derpaa forsvinde.

Faustus.

Forklar mig dette, Mephistophilis!

Mephistophilis.

Ej, det betyder intet, kære Faustus;
jeg vil kun vise dig min Trolddomskunst.

Faustus.

Mon jeg kan mane slige Aander frem?

Mephistophilis.

Javist, og gøre større Ting end det.

Faustus.

Det vilde være nok for tusind Sjæle!
Her, Mephistophilis, tag dette Blad,
et Gavebrev paa Legem og paa Sjæl,
dog kun paa den Betingelse, at du
opfylder nøje din Part af Kontrakten.

Mephistophilis.

Ved Helved og ved Lucifer jeg sværger
at holde alt, hvad jeg har lovet dig.

Faustus.

Saa hør efter. (Læser.) „Paa følgende Betingelser: 1. At Faustus i Skikkelse og Væsen maa blive en Aand. 2. At Mephistophilis skal være hans Tjener og adlyde hans Befalinger. 3. At Mephistophilis skal udføre for ham og bringe ham, hvad han ønsker. 4 At han skal være usynlig tilstede i hans Værelse eller Hus. Endelig, at han skal vise sig for bemeldte Johannes Faustus til enhver Tid, i hvilken Form eller Skikkelse denne maatte ønske. Paa disse Betingelser giver jeg, Johannes Faustus, Doktor i Wittenberg, baade Legeme og Sjæl til Lucifer, Østens Fyrste, og til hans Tjener Mephistophilis; og endvidere overdrager jeg dem efter fire og tyve Aars Forløb, og naar ovenstaaende Artikler ikke i den Tid ere blevne overtraadte, fuld Magt til at hente eller bringe bemeldte Johannes Faustus, med Legeme og Sjæl, Kød, Blod og Ejendom, til deres Bolig.

Johannes Faustus, med egen Haand."

Mephistophilis.

Og giver du mig dette Dokument?

Faustus.

Ja, tag det, og lad Djævlen lønne dig.

Mephistophilis.
Nu, Faustus, kan du fordre, hvad du vil.

Faustus.
Først vil jeg vide noget om din Bolig;
sig mig, hvor er det Sted, som kaldes Helved?

Mephistophilis.
Helved er under Himlen.

Faustus.
Ja, men hvor?

Mephistophilis.
Dybt skjult i alle Elementers Skød;
dér leve vi, til evig Tid fordømte.
Helved har ingen Grænser, findes ikke
paa noget enkelt Sted; det er, hvor vi er,
og vi er altid midt i Helvedpølen.
Kort sagt, naar hele Verden gaar til Grunde,
naar hver en Herrens Skabning bliver lutret,
er Helved overalt, hvor ej er Himmel.

Faustus.
Jeg tror dog, Helved er en Fabel kun.

Mephistophilis.
Tro du kun det, til andet du erfarer.

Faustus.
Hvad? Mener du, Fordømmelse mig venter?

Mephistophilis.
Her i min Haand jeg holder jo et Blad,
hvori din Sjæl til Lucifer du skænker.

Faustus.
Ja, og mit Legem med; — og hvad saa mere?
Mener du, Faustus er en slig Fantast,
at han vil tro paa Kvaler efter Døden?
Det er jo Vrøvl og Gammelkællingsnak!

Mephistophilis.

Jeg er Bevis paa Helveds Eksistens,
jeg er fordømt og er i Helved nu.

Faustus.

Du siger, at du er i Helved nu?
Er Helved her, saa har jeg intet mod
til evig Tid at være i et Helved,
hvor man spadserer, tales ved, og sligt!
Men nok om dette; skaf mig nu en Hustru,
den skønneste, som findes; thi jeg er
tilbøjelig til Vellyst af Naturen,
og kan ej leve uden Hustru.

Mephistophilis.

Faustus,
Jeg beder dig, forlang ej dette af mig.

Faustus.

Jo, Kære, du skal skaffe mig en Viv,
jeg vil det!

Mephistophilis.

Godt! jeg lyde maa din Vilje;
jeg henter dig en Viv i Djævlens Navn.

(Gaar.)

Mephistophilis kommer tilbage med en Djævel i Kvindeklæder.

Mephistophilis.

Hvad synes du om dette Pigebarn?

Faustus.

Fanden i Vold med hende!

Mephistophilis.

Tys, min Ven!
En tom Ceremoni er Ægteskabet;
har du mig kær, saa tænk ej mer paa det. —
Tag denne Bog og læs den ret andægtigt:
se, denne Formular vil bringe Rigdom;
naar du paa Jorden tegner denne Cirkel,

kan du fremkalde Hvirvelvind og Uvejr;
og naar du nævner dette trende Gange,
fremstaar en Hær af Mænd i Panserplader,
beredte til at lyde dine Bud.

Faustus.

Tak, Mephistophilis; men jeg vilde gærne have en Bog, hvori jeg kunde finde alle Besværgelser og Tryllesange, saa at jeg kunde mane Aander, naar jeg havde Lyst.

Mephistophilis.

Sligt findes i denne Bog.

(Slaar Bogen op paa et andet Sted).

Faustus.

Jeg vilde ogsaa gærne have en Bog, hvori jeg kunde se alle Himlens Tegn og Planeter, saa at jeg kunde lære deres Bevægelser og Stillinger at kende.

Mephistophilis.

Det findes her.

(Viser Stedet i Bogen.)

Faustus.

Lad mig saa faa én Bog til, saa skal jeg ikke forlange mere; en Bog, hvori jeg kan se alle Planter, Urter og Træer, som vokse paa Jorden.

Mephistophilis.

Det er her.

Faustus.

Det er ikke muligt!

Mephistophilis.

Jo, jeg forsikrer dig!

(Viser Stedet i Bogen. De gaa.)

Anden Scene.

Faustus og Mephistophilis komme.

Faustus.

Jeg angrer dybt, naar jeg betragter Himlen,
og jeg forbander dig, du onde Aand,
at du har røvet mig min Salighed.

Mephistophilis.

Tror du, at Saligheden er saa herlig?
Jeg siger dig, den er ej halvt saa skøn
som du og andre Mennesker paa Jorden.

Faustus.

Hvordan vil du bevise det?

Mephistophilis.

For jer
den skabtes, overgaas derfor af jer.

Faustus.

For os den skabtes? Ogsaa vel for mig!
Ja, jeg vil gøre Bod og søge Frelsen!

Den gode og den onde Engel vise sig.

Den gode Engel.

Faustus, gør Bod! Endnu vil Gud tilgive.

Den onde Engel.

Du er en Aand, og Gud kan ej tilgive.

Faustus.

Hvem hvisker til mig, at jeg er en Aand?
Om saa jeg var en Djævel, kan jeg frelses;
Gud vil tilgive, hvis jeg føler Anger.

Den onde Engel.

Javist, men du vil aldrig føle Anger!

(Englene forsvinde.)

Faustus.

Mit Hjerte er for haardt; jeg kan ej angre.
Naar blot jeg nævner Ord som „Tro“ og „Frelse“,
tordner et rædsomt Ekko i mit Øre:
„Faustus, du er fordømt!“ Og Sværd og Dolke,
forgiftet Staal og Strikker ser jeg for mig,
Redskaber til at tage mig af Dage;
og længst jeg skulde have dræbt mig selv,
hvis ej bestandig Nydelse og Vellyst
havde besejret min Fortvivlelse.

Har jeg ej hørt Homeros synge for mig
om Paris' Elskov og Oenones Død?
Og har ej han, som bygged Thebens Mure,
fortryllet med sin Strængeleg mit Øre
og musiceret for mig med min Tjener?
Hvi vil jeg da fortvivle eller dø?
Nej, det er afgjort; jeg vil aldrig angre. --
Kom her og lad os atter tale sammen
og disputere om Astrologi.
Sig, er der mange Himle over Maanen?
Hvad eller er den vidtudstrakte Himmel
kun én, en Kugle ligesom vor Jord?

Mephistophilis.

Himlene er som Elementerne,
den ene ligger indenfor den anden,
og alle dreje om en fælles Akse,
hvis Endepunkt man kalder Verdens Pol;
og Navnene Saturn, Mars, Jupiter
betegne, som du véd, vandrende Stjærner.

Faustus.

Men sig mig, have de alle samme Bevægelse, baade *situ et tempore?*

Mephistophilis.

Alle bevæge sig sammen fra Øst til Vest i 24 Timer omkring Verdens Poler; men de have forskellige Bevægelser omkring Zodiakus' Poler.

Faustus.

Ja, slige Ting selv Wagner kan fortælle!
Har Mephistophilis ej større Visdom?
Hvem kender ej de vandrende Planeters
dobbelte Løb paa Himlens høje Hvælving?
Det første endes i et enkelt Døgn;
det andet er derimod forskelligt: for Saturn 30 Aar, for Jupiter 12, for Mars 4, for Solen, Venus og Merkur 1 Aar,

for Maanen 28 Dage. Men det er Skoledrengevisdom. Sig mig, har hver Sfære sit Herredømme eller *intelligentia?*

Mephistophilis.

Ja.

Faustus.

Hvor mange Himle eller Sfærer er der?

Mephistophilis.

Ni; de syv Planeter, Firmamentet, og den højeste Himmel.

Faustus.

Godt; besvar mig nu dette Spørgsmaal: hvorfor har vi ikke alle Konjunktioner, Oppositioner, Aspekter og Formørkelser til ens Tider, men nogle Aar flere og andre Aar færre?

Mephistophilis.

Per inæqualem motum respectu totius.

Faustus.

Godt, jeg vil lade mig nøje med dette Svar. Sig mig, hvem har skabt Verden?

Mephistophilis.

Det svarer jeg ikke paa.

Faustus.

Kære Mephistophilis, sig mig det.

Mephistophilis.

Gør mig ikke vred; jeg siger det dog ikke.

Faustus.

Skurk, har jeg ikke forpligtet dig til at sige mig alt?

Mephistophilis.

Jo, alt, hvad der ikke er imod vort Rige; men det er dette. Tænk paa Helvede, Faustus, thi du er fordømt.

Faustus.

Tænk, Faustus, paa den Gud, som skabte Verden.

Mephistophilis.

Dette skal du komme til at huske.

(Gaar.)

Faustus.

Ja, gaa, Forbandede! Til Helved ned!
Du har bragt Faustus til Fordømmelse!
O, er det ej for sent?

Den gode og den onde Engel vise sig.

Den onde Engel.

Det er for sent.

Den gode Engel.

Aldrig for sent, hvis Faustus blot vil angre.

Den onde Engel.

Ifald du angrer, komme Djævlene
og sønderrive dig med skarpe Kløer.

Den gode Engel.

Ifald du angrer, kan de ej dig skade,
ej mindste Haar skal paa dit Hoved krummes.

(Englene forsvinde.)

Faustus.

Christus, min Frelser,
ifald du kan, frels Faustus' arme Sjæl!

Lucifer, Belzebub og Mephistophilis komme.

Lucifer.

Han hører ikke dig, han er retfærdig;
kun jeg bekymrer mig endnu om dig.

Faustus.

Hvo er du, Frygtelige?

Lucifer.

Lucifer;
og denne er min Medregent i Helved.

Faustus.

O ve, de komme for at hente mig!

Lucifer.

Vi komme for at vise dig til Rette.
Du nævner Christus; det er mod Kontrakten.
Du har ej Lov at ofre Gud en Tanke.
Tænk du paa Djævlen og hans Oldemo'er.

Faustus.

Det vil jeg; tilgiv mig for denne Gang.
Jeg lover, at jeg aldrig mer vil løfte
mit Blik mod Himlen eller nævne Gud;
men jeg vil brænde Skriften, dræbe Præster,
og lade mine Aander sløjfe Kirker.

Lucifer.

Gør det, saa ville vi belønne dig rigt. — Faustus, vi ere komne fra Helvede for at skaffe dig nogen Tidsfordriv; sæt dig ned, saa skal du se alle syv Dødssynder vise sig i deres egne Skikkelser.

Faustus.

Sligt Syn vil være mig saa glædeligt,
som Eden var for Adam første Dag
efter hans Skabelse.

Lucifer.

Tal ikke om Eden eller Skabelsen, men betragt dette Skuespil; tal om Djævelen og ikke om andet. — Træd frem!

De syv Dødssynder komme.

Lucifer.

Nu, Faustus, spørg dem ud om deres Navne og Egenskaber.

Faustus.

Hvem er du, den første?

Hovmod.

Jeg er Hovmod. Jeg er hævet over at have Forældre. Jeg er ligesom Ovids Loppe; jeg kan gemme mig overalt paa et Pigebarn. Stundom sidder jeg som en Paryk paa hendes Pande, eller kysser hendes Læber som en Fjervifte; jeg gør — ja, hvad gør jeg ikke? Men fy, hvad er det for en Stank, der er her? Jeg taler ikke et Ord mere, medmindre Gulvet bliver besprængt med lugtende Vande og bedækket med kostelige Tæpper.

Faustus.

Hvem er du, den anden?

Havesyge.

Jeg er Havesyge, avlet af en gammel Eddikebrygger i en gammel Lædersæk; og hvis jeg maatte faa min Vilje, saa vilde jeg ønske, at dette Hus og alle Folkene i det vare forvandlede til Guld, saa at jeg kunde lukke jer inde i min gode Kiste. O, mit kære Guld!

Faustus.

Hvem er du, den tredje?

Vrede.

Jeg er Vrede; jeg har hverken Fader eller Moder; da jeg næppe var en halv Time gammel, sprang jeg ud af en Løves Mund, og siden den Tid er jeg løbet rundt i Verden med dette Futteral med Kaarder, og naar jeg slet ikke har nogen at slaas med, saarer jeg mig selv. Jeg er født i Helvede; og pas paa, en af jer maa være min Fader.

Faustus.

Hvem er du, den fjerde?

Misundelse.

Jeg er Misundelse, avlet af en Skorstensfejer og en Østerskælling. Jeg kan ikke læse, og derfor ønsker jeg, at alle Bøger vare brændte. Jeg er bleven mager af at se andre spise. O, gid der vilde komme en Hungersnød over hele Verden, saa at alle maatte dø og jeg alene blive i Live! Saa skulde du se, hvor fed jeg vilde blive. Men skal du sidde ned og jeg staa op? Op med dig, for Fanden!

Faustus.

Væk, du misundelige Slyngel! — Hvem er du, den femte?

Fraadseri.

Hvem, jeg, Herre? Jeg er Fraadseri. Mine Forældre ere døde begge to og har ikke efterladt mig en Skilling, kun en Smule Livrente, nemlig 30 Maaltider om Dagen og 10 smaa Forfriskninger mellem Maaltiderne — en ren

Bagatel til at tilfredsstille Naturens Krav med. O, jeg er af kongelig Byrd! Min Bedstefader var en Flæskeskinke og min Bedstemoder et Oksehoved Rødvin; mine Gudfædre var Peter Røgetsild og Morten Mortensokse; o, men min Gudmoder, det var en gemytlig gammel Adelsdame, højtelsket i hver god By og Stad; hendes Navn var Fru Margrete Martsøl. Nu kender du mine Forfædre, Faustus; vil du saa bede mig til Aften?

Faustus.

Jeg vil se dig hængt; du vilde jo æde al min Mad.

Fraadseri.

Saa gid Fanden kvæle dig!

Faustus.

Gid du selv maa blive kvalt, Fraadser! — Hvem er du, den sjette?

Dovenskab.

Jeg er Dovenskab. Jeg blev avlet paa en solvarm Strandbred, og dér har jeg ligget siden den Tid; og du har gjort mig megen Fortræd ved at slæbe mig bort derfra; lad Fraadseri og Utugt bære mig derhen igen. Nu siger jeg ikke mere, om du saa bød mig en Konges Løsepenge for det.

Faustus.

Hvem er du, Mamsel, den syvende og sidste?

Utugt.

Hvem, jeg, Herre? Jeg er én, som holder mere af en Tomme raat Bukkekød end af en Alen stegt Stokfisk, og det første Bogstav af mit Navn begynder med Utugt.

Lucifer.

Af Sted, til Helvede med jer! (Synderne gaa.) Naa, Faustus, hvad synes du om dette?

Faustus.

Det fryder min Sjæl!

Lucifer.

Ja, Faustus, i Helvede er der alle Slags Fornøjelser.

Faustus.

O, hvis jeg turde se det Sted, du nævned,
og vende uskadt hjem!

Lucifer.

Det tør du, Faustus!
Ved Midnatstide skal jeg hente dig;
imidlertid læs denne Bog igennem,
saa kan du skabe dig til hvad du vil.

Faustus.

Tak, store Lucifer! En saadan Bog
er mig saa kostbar som mit eget Liv.

Lucifer.

Farvel, min Faustus! Glem ej, hvem du tjener!

(Lucifer og Belzebub gaa.)

Faustus.

Farvel, Fyrst Lucifer! (Til Mephistophilis.) Kom,
lad os gaa!

(De gaa.)

Tredje Akt.

Chorus.

Vor lærde Faustus, for at kunne læse
Astronomiens store Himmelbog,
har nu besteget alt Olympus' Top,
ført i en Flammevogn af Ild og Straaler
med Forspand af to undertvungne Drager.
Kosmografien vil han nu studere,
og er paa Rejse, som jeg tror, til Rom
for at beundre Paven og hans Hof
og tage Del i Festen for Sankt Peder,
som Paven fejrer just i disse Dage.

Første Scene.

Faustus og Mephistophilis komme.

Faustus.

Nu har vi, kære Mephistophilis,
passeret Trier alt, den stolte Stad,
som ligger gemt imellem høje Bjærge,
og med sin Mur af Flint, sin dybe Grav,
spotter enhver erobringslysten Fyrste.
Saa drog vi fra Paris langs Frankrigs Kyster,
vi skued Main forene sig med Rhinen,
hvis Bredder smykkes af de grønne Ranker.
Campanien og Napoli vi saa,
hvis stolte Slotte blændede vort Øje,
og hvor de lige, velbrolagte Gader
dele den skønne Stad i fire Dele;
her saa vi ogsaa Maros gyldne Grav
og Vejen, fast en engelsk Mil i Længde,
som han i én Nat hugged gennem Klippen.
Derfra vi drog til Padua, Venedig,
og saa beundrende hint rige Tempel,
hvis stolte Spir fast naar til Stjærnerne.
Saadan har Faustus hidtil brugt sin Tid.
Men sig mig, hvad er dette for et Sted?
Har du, som jeg befaled dig tilforn,
ført mig til Rom og indenfor dets Volde?

Mephistophilis.

Det har jeg, Faustus; og for at der kan blive sørget godt for os, har jeg lagt Beslag paa hans Helligheds private Værelse til vor Afbenyttelse.

Faustus.

Jeg haaber, han vil byde os velkommen.

Mephistophilis.

Blæse med ham! Vi tage os den Frihed.
Men for at du nu, Faustus, kan erkende,

hvad Rom kan byde dig af Øjenslyst,
saa vid, at Byen anlagt er paa Høje,
i Antal syv, som støtte maa dens Grundvold
og midt igennem flyder Tiberstrømmen,
som deler den i to med sine Bugter;
og over Floden føre fire Broer,
som lette Færdselen rundt om i Byen.
Paa den, som kaldes Ponte Angelo,
er opført et Kastel af vældig Styrke,
der gemmer indenfor sin tykke Mur
saa mange Malmkanoner og Kartover,
som der er Dage i det hele Aar;
desuden ser du her de Pyramider,
som Cæsar bragte hid fra Afrika.

Faustus.

Ved alle Underverdnens Kongeriger,
ved Styx, ved Acheron, ved Phlegethon,
den evigglødende, jeg sværger dig:
jeg længes efter Romas stolte Pragt;
dets Monumenter, dets Beliggenhed
vil jeg beskue; lad os derfor gaa.

Mephistophilis.

Nej, Faustus, bliv; jeg véd, du ønsker højt
at se hans Hellighed med egne Øjne
og tage Del i Festen for Sankt Peder;
dér vil du træffe mangen Skaldepande,
hvis *summum bonum* er at fryde Bugen.

Faustus.

Vel, lad os drive da med dem vort Spil
og more os ved deres dumme Streger.
Men gør mig nu usynlig ved din Trolddom,
at jeg, imens jeg lever her i Rom,
kan gøre, hvad jeg vil, usét af alle.

(Mephistophilis fortryller ham.)

Mephistophilis.

Se saa, nu er du skjult for deres Blikke.

Paven og Kardinalen af Lothringen komme og sætte sig til Bords. Munke varte op.

Paven.

Herr Kardinal af Lothringen, behag at tage Plads!

Faustus.

Spis væk, og gid Fanden kvæle dig, hvis du ikke tager godt for dig af Retterne.

Paven.

Hvad er det? Hvem var det, som talte? Se efter, Munke!

Første Munk.

Her er ingen, med eders Helligheds Tilladelse.

Paven.

Herr Kardinal, her er en lækker Ret, som Biskoppen af Milano har sendt mig.

Faustus.

Mange Tak!

(Snapper Fadet.)

Paven.

Hvad er det? Hvem var det, som snappede Maden fra mig? Vil ingen se efter? — Herr Kardinal, denne Ret har Kardinalen af Florens sendt mig.

Faustus.

Meget sandt; den vil jeg ogsaa have.

(Snapper Fadet.)

Paven.

Hvad, igen? — Herr Kardinal, jeg drikker eders Naades Skaal.

Faustus.

Og jeg eders Naades til Gengæld.

(Snapper Bægeret).

Kardinalen af Lothringen.

Hellige Fader, det er maaske en eller anden Aand,

som nylig har listet sig ud af Skærsilden og er kommen hid for at bede eders Hellighed om Tilgivelse.

Paven.

Det er vel muligt. Munke, læs en Sjælemesse for at standse denne Aands Raseri. Lad os begynde Maaltidet igen, Hr. Kardinal.

(Korser sig.)

Faustus.

Hvad, korser du dig? Gør det ej igen!

(Paven korser sig igen.)

Hvad, anden Gang? Nu vogt dig for den tredje!
Jeg varer dig i Tide ad.

(Paven korser sig igen, Faustus giver ham et Ørefigen, hvorpaa alle de Gejstlige flygte.)

Faustus.

Nu, Mephistophilis, hvad gør vi nu?

Mephistophilis.

Jeg véd ikke; de vil forbande os med Klokke, Bog og Kærte.

Faustus.

Ej, Klokke, Bog og Kærte, og Kærte, Bog og Klokke,
for Faustus' arme Sjæl til Helved ned at lokke!
Nu skal jeg muntre jer, til I af Angest svéder!
Se, saadan fejrer Faustus Festen for Sankt Peder!

Munkene komme for at synge Sjælemessen.

Første Munk.

Kom, Brødre, lad os gaa til vor Gærning med Andagt.

Alle

(synge).

Forbandet være han, som stjal hans Helligheds Mad bort fra Bordet! *Maledicat Dominus!*

Forbandet være han, som gav hans Hellighed et Ørefigen! *Maledicat Dominus!*

Forbandet være han, som gav Broder Sandelo et Slag paa Skaldepanden! *Maledicat Dominus!*

Forbandet være han, som forstyrrer vor hellige Sjælemesse! *Maledicat Dominus!*

Forbandet være han, som snappede hans Helligheds Vin! *Maledicat Dominus! Et omnes Sancti, Amen!*

(Mephistophilis og Faustus prygle Munkene, spy Ild paa dem og jage dem ud).

Fjerde Akt.

Chorus.

Al Verdens Riger, mange Kongers Hoffer,
har Faustus nu besøgt med megen Glæde,
og derpaa atter styret Kaasen hjem,
hvor nære Venner, gode Kammerater,
som fordum nødig saa ham rejse bort,
med Glæde hilset har hans Atterkomst.
Og medens de har spurgt ham ud om Rejsen,
om alt det meget nye, han har set,
er Talen faldet paa Astrologi,
og han har da besvaret deres Spørgsmaal
med saadan Lærdom og Dybsindighed,
at højligt de beundret har hans Svar.
Hans Ry har derved spredt sig over Verden,
og Kejseren, Carolus Quintus selv,
nærer for Faustus stor Ærbødighed,
og har ham indbudt til en prægtig Fest.
Hvorledes Faustus dér sin Kunst udøver,
skal I nu se fremstillet for jert Blik.

Første Scene.

Kejseren, Faustus, Mephistophilis og en Ridder, samt Kejserens Følge komme.

Kejseren.

Herr Doktor Faustus, jeg har hørt en sælsom Beretning om din Lærdom i den sorte Kunst, om at ingen

i mit Rige eller i hele Verden kan sammenlignes med dig i Henseende til sjældne magiske Kunststykker; man siger, at du har en *spiritus familiaris,* ved hvis Hjælp du kan udføre, hvad du vil. Derfor er mit Forlangende, at du skal lade mig se en eller anden Prøve paa din Dygtighed, for at mine Øjne som Vidner kunne bekræfte, hvad mine Øren have hørt berette; og jeg sværger dig ved min kejserlige Krones Ære, at hvad du end gør, skal du ikke paa nogen Vis lide Skam eller Skade derfor.

Ridderen (afsides).

Han ser min Tro stærkt ud til at være en Troldmand.

Faustus.

Min naadige Behersker, skønt jeg maa tilstaa, at jeg langtfra besidder den Magt, som Folk tillægge mig, og intet, som kan svare til den Ære, eders kejserlige Majestæt viser mig, saa er jeg dog, da baade Hengivenhed og Pligt nøde mig dertil, villig til at udføre, hvad eders Majestæt vil befale mig.

Kejseren.

I saa Fald, Doktor Faustus, mærk mit Ord.
Da jeg forgangen Dag i Ensomhed
sad i mit Kammer, vaktes visse Tanker
om mine hedengangne Fædres Hæder,
hvorlunde de ved tapre Krigsbedrifter
vandt Ry og Rigdom, tvang saa mange Lande,
at vi, der følge dem, og vore Børn,
som én Gang skal beklæde vore Troner,
aldrig vil kunne opnaa samme Grad
af høj Berømmelse og vældig Magt.
Blandt disse fordums Konger Aleksander
er uden Sammenligning vel den største;
den klare Glans, hans Krigerry udstraaler,
oplyser hele Verden med sit Skær;
det græmmer mig, at aldrig jeg ham skued.

Hvis derfor du med snilde Trolddomskunster
kan mane frem den store Aleksander
fra Gravens dybe Hvælving, hvor han hviler,
vise mig ham med samt hans Elskede,
og begge to i Skabning, Dragt og Væsen,
som mens de endnu vandred her paa Jorden —
ifald du kan det, er min Længsel stillet,
og jeg skal prise dig mit hele Liv.

Faustus.

Min naadige Herre, jeg er rede til at opfylde eders Ønske, saavidt som jeg er i Stand dertil ved min Aands Kunst og Kraft.

Ridderen
(afsides).

Det vil min Tro sige saa meget som slet ingen Ting.

Faustus.

Men dersom eders Naade tillader, staar det ikke i min Magt at fremstille for eders Øjne hine to afdøde fyrstelige Personers virkelige Legemer, thi de ere for længe siden blevne til Støv.

Ridderen
(afsides).

Naa, Herr Doktor, det er da kønt, at I tilstaar Sandheden.

Faustus.

Men Aander, som kunne paatage sig Aleksanders og hans Elskedes Skikkelse, netop som de saa ud i deres mest blomstrende Alder — saadanne Aander skulle vise sig for eders Naade; jeg tvivler ikke paa, at dette vil stille eders kejserlige Majestæt tilfreds.

Kejseren.

Bliv ved, Herr Doktor; lad mig straks se dem.

Ridderen.

Hører I, Herr Doktor? — *I* skulde kunne bringe Aleksander og hans Elskede frem for Kejseren!

Faustus.

Hvad mener I, Herre?

Ridderen.

Kan I gøre det, saa gid Diana forvandle mig til en Hjort!

Faustus.

Nej, Herre, men da Aktæon døde, efterlod han eder sine Horn. — Mephistophilis, gaa!

(Mephistophilis gaar.)

Ridderen.

Nej, skal I til at mane, saa gaar jeg.

(Gaar.)

Faustus.

Jeg skal ret straks tales ved med eder, fordi I afbrød mig saadan. — Her ere de, min naadige Herre.

Mephistophilis kommer tilbage med Aander i Skikkelse af Aleksander den store og hans Elskede.

Kejseren.

Herr Doktor, jeg har hørt sige, at denne Dame, medens hun levede, havde en Vorte eller et Modermærke paa Halsen; hvordan skal jeg faa at vide, om det er sandt eller ej?

Faustus.

Eders Højhed kan dristig gaa hen og se ad.

Kejseren.

Dette er sikkert ingen Aander, men hine to afdøde fyrstelige Personers virkelige Legemer.

(Aanderne forsvinde.)

Faustus.

Vil eders Højhed nu behage at sende Bud efter den Ridder, som nys var saa venlig imod mig?

Kejseren.

Kald paa ham, en af eder!

(En af Følget gaar.)

Ridderen kommer tilbage med et Par Hjortetakker paa Hovedet.

Kejseren.

Hvad er dette, Herr Ridder? Føl paa dit Hoved!

Ridderen.

Du nederdrægtige, fordømte Skurk,
opfostret i en skummel Klippehule!
Sligt vover du imod en Adelsmand?
Tag disse Takker bort, Elendige!

Faustus.

O, ikke saa rask, Herre! det haster ikke. Husker I, hvordan I drillede mig under min Samtale med Kejseren? Nu tænker jeg, I har faaet eders Løn derfor.

Kejseren.

Gode Herr Doktor, lad ham for min Skyld slippe; han har bødet tilstrækkeligt.

Faustus.

Min naadige Herre, ikke saa meget paa Grund af den Fornærmelse, han tilføjede mig her i eders Nærværelse, som for at more eder, har Faustus paa en værdig Maade hævnet sig paa denne ondskabsfulde Ridder; og da det er alt, hvad jeg ønsker, er jeg villig til at lade ham slippe; — og I, Herr Ridder, hav I for Fremtiden Respekt for lærde Folk! — Mephistophilis, hæv Fortryllelsen. (Mephistophilis tager Takkerne bort). Nu, min ædle Herre, da jeg har gjort min Pligt, tager jeg ydmygt Afsked.

Kejseren.

Farvel, Herr Doktor; men vent en rig Belønning af mig, førend I rejser.

(Kejseren, Ridderen og Følget gaa.)

Anden Scene.

Faustus og Mephistophilis komme.

Faustus.

Med sagte, fast umærkelige Fjed
gaar Tiden, men dens Fart kan ikke standses;

den korter ubønhørlig mine Dage,
og snart vil min Betalingstime slaa.
Saa lad os derfor, Mephistophilis,
vende tilbage til vort Wittenberg.

Mephistophilis.

Befaler du at ride eller gaa?

Faustus.

Til vi er komne paa den anden Side
af denne skønne Slette, vil jeg gaa.

En Hestehandler kommer.

Hestehandleren.

Nu har jeg gaaet hele Dagen og ledt efter denne Herr Fustibus. Men der er han, ved Gud. — Guds Fred, Herr Doktor!

Faustus.

Hvad, Hestehandleren! Vel mødt!

Hestehandleren.

Hør, Herre, jeg har bragt jer fyrretyve Daler for jer Hest.

Faustus.

Det kan jeg ikke sælge den for; hvis du vil have den for halvtreds, saa tag den.

Hestehandleren.

Ak, Herre, jeg ejer ikke mere! — Jeg beder jer, læg et godt Ord ind for mig!

Mephistophilis.

Jeg beder jer, lad ham faa den; han er en brav Fyr og har et haardt Udkomme med hverken Kone eller Børn.

Faustus.

Naa, lad gaa da! Giv mig Pengene. (Hestehandleren giver Faustus Pengene). Min Staldkarl skal overlevere dig den. Men jeg maa sige dig én Ting, førend du faar den: du maa ikke paa nogen Maade ride den ud i Vandet.

Hestehandleren.

Hvorfor det, Herre? Vil den ikke drikke af alt Vand?

Faustus.

Jo vist vil den drikke af alt Vand; men rid den ikke ud i Vandet; rid den over Hæk eller Grøft eller hvor du vil, men ikke ud i Vandet.

Hestehandleren.

Godt, Herre. — (Afsides.) Det kan man kalde en god Handel; jeg sælger ikke den Hest for fyrretyve Daler. — (Højt.) Naa, Guds Fred, Herre; jeg faar den nok udleveret af Staldkarlen. Men hør, Herre, hvis Hesten bliver syg, saa vil I nok sige mig, hvad der er i Vejen med den?

Faustus.

Bort, Slyngel! Tror du, jeg er Hestedoktor?

(Hestehandleren gaar.)

— Nu er du da fordømt til Døden, Faustus!
Alt nærmer du dig stærkt din sidste Stund —
Fortvivlelsen forvirrer mine Tanker;
kom, milde Søvn, bring Ro i dette Virvar! —
Christus benaaded Røveren paa Korset;
hvil, Faustus, hvil dig ud i denne Tanke.

(Falder i Søvn paa en Stol.)

Hestehandleren kommer tilbage, helt vaad og grædende.

Hestehandleren.

Ak, ak, Doktor Fustibus! Selve Doktor Lopus var ved Gud aldrig Mage til Doktor. Han her har givet mig et afførende Middel, som har ført fyrretyve Daler af mig; dem faar jeg aldrig mere at se. Som det Asen, jeg var, vilde jeg ikke lade mig raade af ham, thi han sagde jo, at jeg ikke maatte ride den ud i Vandet; men jeg troede, at min Hest havde en eller anden sjælden Egenskab, som han ikke vilde have, at jeg maatte faa at vide, og jeg dumdristige unge Mand red den ud i det dybe Gadekær ved Enden af Byen. Men næppe var

jeg kommen midt ud i Gadekæret, før min Hest forsvandt, og jeg sad paa en Visk Hø, og aldrig i mit Liv har jeg været saa nær ved at drukne. Men jeg skal finde den Doktor og faa mine fyrretyve Daler igen, eller ogsaa skal jeg gøre ham det til den dyreste Hest — — Men dér har vi jo hans Hvalp. — Hej, du, hvor er din Herre?

Mephistophilis.

Hvad vil I ham, Herre? I kan ikke faa ham i Tale nu.

Hestehandleren.

Jamen jeg vil tale med ham.

Mephistophilis.

Han sover; kom igen en anden Gang.

Hestehandleren.

Jeg vil tale med ham nu, eller ogsaa vil jeg slaa hans Ruder ind, saa de skal klirre ham om Ørene.

Mephistophilis.

Jeg siger dig, han har ikke sovet i otte Nætter.

Hestehandleren.

Om han saa ikke havde sovet i otte Uger, vil jeg dog tale med ham.

Mephistophilis.

Se, her ligger han og sover.

Hestehandleren.

Ja, det er ham. — Gud være med jer, Herr Doktor, Herr Doktor, Herr Doktor Fustibus! Fyrretyve Daler, fyrretyve Daler for en Visk Hø!

Mephistophilis.

Du kan jo se, han hører dig ikke.

Hestehandleren.

Halløj! halløj! (Raaber ham ind i Øret.) Hvad, vil du ikke vaagne? Jeg skal min Tro nok faa dig vaagen. (Trækker Faustus i Benet og river det løs.) Ak, jeg er fortabt! Hvad skal jeg gøre?

Faustus.

O mit Ben, mit Ben! — Hjælp, Mephistophilis! Kald paa Bysvendene! — Mit Ben, mit Ben!

Mephistophilis.

Af Sted for Retten med dig, Slyngel!

Hestehandleren.

O Gud, Herre, lad mig gaa, saa skal I faa fyrretyve Daler til.

Mephistophilis.

Hvor er de?

Hestehandleren.

Jeg har dem ikke hos mig; kom til mit Herberge, saa skal I faa dem.

Mephistophilis.

Skynd dig af Sted! (**Hestehandleren løber bort.**)

Faustus.

Er han borte? Lad ham løbe! Faustus har sit Ben igen, og Hestehandleren, tror jeg, en Visk Hø for sin Møje; dette Puds skal koste ham fyrretyve Daler til.

Wagner kommer.

Faustus.

Naa, Wagner, hvad nyt bringer du?

Wagner.

Herre, Hertugen af Vanholt udbeder sig Æren af dit Selskab.

Faustus.

Hertugen af Vanholt! En brav Herre, ligeoverfor hvem jeg ikke bør vise mig karrig med min Kunst. — Kom, Mephistophilis, lad os gaa til ham.

(**De gaa.**)

Tredje Scene.

Hertugen og Hertuginden af Vanholt, Faustus og Mephistophilis komme.

Hertugen.

Tro mig, Herr Doktor, denne Morskab har højligt behaget mig.

Faustus.

Min naadige Herre, det glæder mig, at I er tilfreds. — Men I, Frue, morer eder maaske ikke herover. Jeg har hørt, at Kvinder til Tider længes efter et eller andet Lækkeri; hvad ønsker I, Frue? Sig mig det, og I skal faa det.

Hertuginden.

Tak, gode Herr Doktor; og da jeg ser eders høflige Ønske om at behage mig, vil jeg ikke skjule for eder, hvad mit Hjerte længes efter; hvis det nu var Sommer og ikke Januar og Vintrens døde Tid, vilde jeg ikke forlange nogen bedre Ret end et Fad modne Vindruer.

Faustus.

O, Frue, det er intet! — Gaa, Mephistophilis!

(Mephistophilis gaar.)

Faustus.

Selv om det var noget større end dette, skulde I faa det, hvis det kunde glæde eder.

Mephistophilis kommer tilbage med Druer.

Faustus.

Her ere de, Frue. Behager I at smage paa dem?

Hertugen.

Tro mig, Herr Doktor, dette undrer mig mere end alt det andet, hvorledes I i Vintrens døde Tid, i Januar Maaned, er kommen til disse Druer.

Faustus.

Med eders Naades Tilladelse, Aaret er fordelt i to Kredse over hele Verden, saa at naar det er Vinter her hos os, er det Sommer i den modsatte Kreds, som for Eksempel i Indien, Saba og endnu fjærnere Lande i Østen; og ved Hjælp af en hurtig Aand, som staar under min Befaling, har jeg faaet dem bragt herhen, som I ser. — Hvad synes I om dem, Frue? Ere de gode?

Hertuginden.

Tro mig, Herr Doktor, det er de bedste Druer, jeg nogensinde i mit Liv har smagt.

Faustus.

Det glæder mig, at I er tilfreds med dem, Frue.

Hertugen.

Kom, min Gemalinde, lad os gaa ind; I maa give denne lærde Mand en god Belønning for den store Venlighed, han har vist eder.

Hertuginden.

Det vil jeg, min Gemal; saa længe jeg lever, vil jeg være ham forbunden for hans Høflighed.

Faustus

Jeg takker eders Naade ydmygt.

Hertugen.

Kom, Herr Doktor, følg os og modtag eders Belønning.

(De gaa.)

Femte Akt.

Første Scene.

Wagner (kommer.)

Jeg tror, min Herre snart skal til at dø,
thi han har skænket alt sit Gods til mig;
og dog, jeg tænker, hvis hans Død var nær,
saa holdt han ikke slige Sviregilder
iblandt Studenterne, som nu han gør;
de sidde just og gotte sig derinde
ved Mad, som aldrig jeg saa Magen til.
Der komme de! Saa er vel Festen endt.

(Gaar.)

Faustus kommer med to eller tre Studenter og Mephistophilis.

Første Student.

Herr Doktor Faustus, siden vor Samtale om skønne Damer, hvilken der var den dejligste i hele Verden, ere vi blevne enige med hverandre om, at Helena fra Græken-

land var den beundringsværdigste Dame, som nogensinde har levet; hvis I derfor, Herr Doktor, vil vise os den Gunst at lade os se hin mageløse Grækerinde, hvis Majestæt hele Verden beundrer, vilde vi være eder højligt forbundne.

Faustus.

I Herrer,
jeg véd, at eders Venskab er oprigtigt,
og Faustus plejer ikke just at nægte,
hvad gode Venner billigt kan forlange.
Hin Grækerinde skal I faa at se,
just i den samme Pragt og Herlighed,
som den Gang Paris sejled bort med hende
og bragte til Dardania sit Bytte.
Men tier! thi et Ord kan skabe Fare.

Musik. Helena gaar over Scenen.

Anden Student.

For ringe er mit Vid til den at prise,
hvis Majestæt beundres af Alverden.

Tredje Student.

Nu først forstaar jeg, hvorfor Grækerne
med ti Aars Krig forbitrede forfulgte
den Mand, der røved dem en saadan Dronning.
O uforlignelige Guddomsskønhed!

Første Student.

Nu har vi set Naturens Underværk,
et Mønster paa enhver Fortrinlighed.
Lad os nu gaa; for denne Venlighed
være I, Faustus, takket og velsignet.

Faustus.

Lev vel, I Herrer; alt godt være med jer.

(Studenterne gaa.)

En gammel Mand kommer.

Den gamle Mand.

O Doktor Faustus, gid jeg kunde lede

dit Fjed til Livsens Vej, den skønne Sti,
som fører dig til Maalet: Himlens Hvile!
O, knus dit eget Hjerte, lad dets Blod
med Taarer blandes, fældede i Anger
over den Rædselsdaad, som du begik,
hvis Stank besmitter Sjælens Inderste
med slige store, frygtelige Synder,
at ingen Medynk kan uddrive dem,
men kun din milde Frelsers Naade, Faustus!
Hans Blod alene tvætter Synden af.

Faustus.

Hvor er du, Faustus? Du Usalige!
Hvad har du gjort? Du er fordømt, fordømt!
Fortvivl og dø! Hør, Helved fordrer sit
og brøler: „Faustus, kom! Din Time slaar!"
Ja, Faustus kommer, han tilhører dig!

(Mephistophilis rækker ham en Dolk.)

Den gamle Mand.

Stands, gode Faustus, stands din raske Haand.
Jeg ser en Engel svæve over dig,
beredt at gyde Frelsens fulde Skaal
ned i din Sjæl! O, bed om Naade, Faustus,
lad ej Fortvivlelsen faa Magt i dig!

Faustus.

O Ven, hvor trøster du min bange Sjæl!
Gaa, lad mig tænke paa min Synd i Enrum.

Den gamle Mand.

Jeg gaar, min Faustus, men med Hjærtet tungt:
jeg frygter, at din Sjæl vil gaa til Grunde.

(Gaar.)

Faustus.

Fordømte Faustus! Hvor er Naaden nu?
Jeg angrer, og paa samme Tid fortvivler;
Helved og Himmel strides i mit Bryst.
Hvorledes skal jeg undgaa Dødens Snarer?

Mephistophilis.

Ve dig, Forræder, ve! Din Sjæl skal bøde
for din Ulydighed imod min Fyrste.
Gør Bod! Hvis ej, jeg sønderriver dig!

Faustus.

Ven Mephistophilis, o bed din Herre,
at han tilgiver min Fripostighed,
saa vil jeg med mit Blod igen bekræfte
det Løfte, jeg har givet Lucifer.

Mephistophilis.

Gør saa, og gør det med oprigtigt Hjærte,
forinden større Straf din Brøde følger.

Faustus.

Og, kære Ven, pin denne gamle Skurk,
som vover at forlokke mig til sligt,
pin ham og lad ham dybest i sin Sjæl
vort Helveds frygteligste Kvaler føle!

Mephistophilis.

Hans Tro er stor; hans Sjæl jeg ej kan ramme,
men kan jeg skade ham paa Legemet,
saa gør jeg det, skønt det kun lidt betyder.

Faustus.

End én Ting tilstaa mig, min brave Tjener,
at jeg kan stille Hjærtets hede Attraa:
den skønne Helena, som nys jeg saa,
lad mig faa hende til min Elskerinde;
den Salighed, som hendes Favn mig lover,
vil slette alle disse Tanker ud
og faa mig til at holde, hvad jeg svor.

Mephistophilis.

Hvad du endog forlanger af mig, Faustus,
et Øjeblik derefter er det sket.

Helena kommer.

Faustus.

Saa var det Blik, for hvis Skyld tusind Skibe
i Hærfærd drog mod Trojas stolte Tinder! —
Dit Kys vil gøre mig udødelig! —
(Kysser hende.)
Min Sjæl udsuges fast af dine Læber —
o Helena, giv mig min Sjæl igen!
Her vil jeg dvæle; denne Mund er Himlen,
og alt er Støv, som ej er Helena.
(Den gamle Mand træder ind.)
Jeg er din Paris, for min Elskovs Skyld
skal Wittenberg i Trojas Sted udplyndres;
jeg kæmper med den svage Menelaus
og bærer paa min Hjælmbusk dine Farver;
selve Achilles saarer jeg i Hælen,
og vender saa tilbage for et Kys,
O, du er skønnere end Aftenhimlen,
i tusind Stjerners Straaleskønhed klædt!
Den Flammedragt, i hvilken Jupiter
sig viste for den arme Semele,
kan ikke lignes ved din Skønheds Glans!
Du, du alene skal min Elskte være!
(Faustus og Helena gaa).

Den gamle Mand.

Fordømte Faustus! Du Elendige,
som udelukker Naaden fra din Sjæl,
og prøver, om du ej kan fly fra Dommen!
(Djævle vise sig.)
Den stolte Satan vil nok friste mig.
I denne Ovn vil Gud min Troskab prøve,
men jeg skal triumfere over Helved.
Du frække Djævel! Med et haanligt Smil
betragte Englene dit Nederlag.
Bort, Helved, bort! Jeg flygter til min Gud.
(Djævlene forsvinde til den ene Side; den gamle Mand gaar bort til den anden Side.)

Anden Scene.

Faustus kommer med Studenterne.

Faustus.

Ak, I Herrer!

Første Student.

Hvad skader eder, Faustus?

Faustus.

Ak, min kære Stuekammerat, havde jeg levet med dig, saa havde jeg levet endnu! Men nu dør jeg en evig Død. Se dér, kommer han ikke? Kommer han ikke?

Anden Student.

Hvad mener I, Faustus?

Tredje Student.

Maaske han er bleven syg paa Grund af altfor megen Ensomhed.

Første Student.

Hvis saa er, kan vi skaffe Læger til at helbrede ham. — I er overmæt, det er det hele; vær blot ikke bange, min Ven.

Faustus.

Ja, jeg er overmæt af Dødssynder, som har bragt baade Legeme og Sjæl i Fordømmelse.

Anden Student.

Saa vend Blikket mod Himlen, Faustus; husk, at Guds Naade er uendelig.

Faustus.

Men Faustus' Synd kan aldrig opnaa Tilgivelse; Slangen, som fristede Eva, kan maaske blive frelst, men Faustus ikke. O, I Herrer, hører mig taalmodigt og skælver ikke ved min Tale! Skønt mit Hjærte sukker og bæver ved Erindringen om, at jeg har levet ved dette Universitet i tredive Aar, o, saa gid jeg aldrig havde set Wittenberg, aldrig havde læst en Bog! Alle de Vidundere, jeg har gjort, og som hele Tyskland, ja hele Verden

kan aflægge Vidnesbyrd om, for dem har Faustus mistet baade Tyskland og Verden, ja Himlen selv, Himlen, Guds Sæde, den Velsignedes Trone, Glædens Rige; og nu maa jeg blive i Helvede for evig, Helvede, o Helvede for evig! Kære Venner, hvad skal der blive af Faustus, naar han er i Helvede for evig?

Tredje Student.

Faustus, endnu er der Tid til at bede til Gud.

Faustus.

Til Gud, hvem Faustus har afsvoret! Til Gud, hvem Faustus har bespottet! O min Gud, jeg vilde gærne græde, men Djævelen opsuger mine Taarer. Saa bryd da frem, Blod, i Stedet for Taarer! Ja, Liv og Sjæl! O, han standser min Tunge! Jeg vilde gærne løfte mine Hænder; men se, de holde paa dem, de holde paa dem!

Alle.

Hvem, Faustus?

Faustus.

Lucifer og Mephistophilis! O, I Herrer, jeg har givet dem min Sjæl i Betaling for min Kunst.

Alle.

Det forbyde Gud!

Faustus.

Ja, Gud forbød det sandelig, men Faustus har gjort det; for fire og tyve Aars forfængelige Fornøjelser har Faustus mistet den evige Glæde og Lykke. Jeg skrev dem en Kontrakt med mit eget Blod; Tiden er udløbet, Timen vil slaa, og han vil hente mig.

Første Student.

Hvorfor har du ikke fortalt os om dette, Faustus, saa at Præsterne kunde have bedt for dig?

Faustus.

Jeg har ofte haft det i Sinde; men Djævelen truede

med at sønderrive mig, hvis jeg nævnede Gud, med at hente baade Legeme og Sjæl, hvis jeg blot én Gang laante Øre til Guds Ord; og nu er det for sent. Gaa, I Herrer, at I ikke skal gaa til Grunde sammen med mig.

Anden Student.

O, hvad skal vi gøre for at frelse Faustus?

Faustus.

Tal ikke om mig, men frels jer selv og gaa.

Tredje Student.

Gud vil give mig Kraft; jeg bliver hos Faustus.

Første Student.

Frist ikke Gud, kære Ven, men lad os gaa ind i Værelset ved Siden af og dér bede for ham.

Faustus.

Ja, bed for mig, bed for mig; og hvis I høre Støj saa kom ikke til mig, thi intet kan hjælpe mig.

Anden Student.

Bed selv, og vi ville bede, at Gud maa have Barmhjærtighed med dig.

Faustus.

Lev vel, I Herrer; hvis jeg lever til i Morgen, skal jeg besøge eder; hvis ikke, er Faustus faret til Helvede.

Alle.

Faustus, lev vel.

(**Studenterne gaa. — Klokken slaar elleve.**)

Faustus.

O Faustus,
én enkelt Time har du kun tilbage,
og saa er du fordømt i Evighed!
Du Himmelsfære, hæm dit raske Løb,
lad Tiden standse, Midnat ikke komme!
Naturens Øje, stig igen og skab
en evig Dag! Eller lad denne Time
forvandles til et Aar, en Maaned, Uge,

en enkelt Dag blot, at jeg kan faa Tid
til gennem Bod at søge Sjælens Frelse!
O lente, lente currite, noctis equi! —
End vandre Stjærnerne, og Tiden iler,
Uhret vil til at slaa, og Djævlen kommer.
O, op til Gud! — Hvem trækker mig tilbage? —
Se, Christi Blod! Det strømmer ned fra Himlen!
Én enkelt Draabe kunde frelse mig! —
O, pin mig ej, fordi jeg nævner Christus,
jeg raaber til ham — skaan mig, Lucifer! —
Hvor er det nu? Det svandt — og se, hvor Herren
udstrækker Armen, rynker sine Bryn!
Bjærge og Høje, kom, fald over mig
og skjul mig, skjul mig for min vrede Gud! —
De vil det ej? — Jeg gemmer mig i Jorden!
Brist, Jord, og skjul mig! — Ak, den vil ej heller! —
I Stjærner, som mit Livsløb styret har,
som har til Død og Undergang bestemt mig,
drag mig nu opad som en regntung Taage
og gem mig i de sorte Skyers Skød,
at naar de splittes af den vilde Storm,
mit Legeme maa udspys gennem Dampen,
men Sjælen hæve sig til Himlens Glans! —
(Klokken slaar halv tolv.)
O ve! Den halve Time er alt svunden;
snart vil den anden halve ogsaa gaa.
O Gud, hvis ej du vil tilgive mig,
saa beder jeg dig dog, for Christi Skyld,
som ogsaa ofrede sit Blod for mig,
lad ej min Pine vare evig ved!
Lad mig i Helved smægte tusind Aar,
ja hundredtusind — o men frels mig da! —
Ak, Helvedstraffen kender ingen Ende! —
Hvi blev jeg ej en Skabning uden Sjæl?
Hvorfor er denne Sjæl udødelig?

O Sjælevandring, o Pythagoras!
Kunde blot Sjælen flyve bort herfra
og tage Bolig i et urent Dyr!
Ja, Dyrene, kun de er lykkelige,
thi naar de dø, opløses deres Sjæl
og svinder hen i Elementerne —
men min maa lide evig Helvedkval. —
Forbandet være Fader, være Moder!
Nej, nej, forbandet være kun du selv,
og Lucifer, som har forlokket dig!

(Klokken slaar tolv.)

Den slaar, den slaar! Nu bliv til Luft, o Krop,
thi ellers fører Lucifer dig bort!

(Lyn og Torden.)

Flyd hen i lutter Draaber nu, min Sjæl,
og gem dig dybt paa Oceanets Bund!

(Djævlene vise sig.)

Min Gud, min Gud! — Se ej saa vildt paa mig!
I Edderslanger, skaan mit Liv en Stund!
O Helved, gab ej saa! Bort, Lucifer!
Jeg brænder Bogen — Mephistophilis —!

(Djævlene bortføre Faustus.)

Chorus.

Den Gren, der kunde have vokset lige,
er knækket nu, og brændt er Lavrbærkvisten,
som fordum spirede i denne Mand.
Faustus er død. Betragt hans Endeligt,
og lad hans Skæbne minde lærde Mænd,
at ej de gruble paa forbuden Visdom,
som vel er dyb og skøn, men fører blot
til frækt at trodse Himlens høje Drot.

Terminat hora diem; terminat auctor opus.

Noter.

S. 17. Chorus maa naturligvis ikke tænkes som de græske Dramers Kor; det er en enkelt Skuespiller, der fremsiger Korets Repliker.

- „ Trasimenus' Mark, Egnen omkring *lacus Tr.*, hvor Mars, Romerfolkets Stamfader og derfor dets Repræsentant, kæmpede med Punerne Aar 217 f. Kr. Se Livius 22, 4 ff.

- „ Rhodes er Marlowes Gengivelse af Rod (Roda) ved Weimar, hvilken Landsby Faustbogen nævner som Faustus' Fødested. Efter andre skal han være bleven født i Knittlingen i Württemberg (jfr. Indledningen). Düntzer mener, at den virkelige Faustus var fra Württemberg, men at man senere har opdigtet et andet Fødested til ham nærmere ved Wittenberg, hvor han jo opholdt sig. Maaske staar det i Forbindelse hermed, at den engelske Original af Marlowes Drama bestandig kalder Wittenberg for „Wertenberg".

- 18. Ved Analyse tænkes paa *τὰ Ἀναλυτικά* af Aristoteles.

- 19. sera, en ældre Form for det nu brugelige *sarà*.

- 21. De nylig fundne Lande er naturligvis Amerika.

- „ Det ganske Tyskland o. s. v. Sagnene om Roger Bacon berette, at denne Sortekunstner havde i Sinde at omgive England med en Malmmur.

- „ Ved Parmas Prins sigtes til Alessandro Farnese, der var Spaniens Statholder i Nederlandene fra 1578 til 1592. Marlowe synes ikke at gøre Forskel paa Tyskland og Nederlandene.

S. 21. **Gianibellis Branderskib**; Antwerpens Belejring (1583) og de Begivenheder, der stod i Forbindelse dermed, vakte betydelig Opsigt i England.

- 22. **Musæus**, der skal have levet før Homer, maa ikke forvekslès med Forfatteren til det Digt om Hero og Leander, som Marlowe bearbejdede.

- „ Cornelius **Agrippa** af Nettesheim, den berømte Magiker, levede 1486—1535.

- „ **Indiens Morer** ɔ: de Indfødte i Vestindien.

- „ **Laplands Kæmper**; paa Marlowes Tid kendte man saa lidt til Lapland, at man synes at have anset dets Indbyggere for Kæmper, hvilket som bekendt langtfra stemmer med de faktiske Forhold.

- „ **Det gyldne Skind fra Vest** o. s. v. Der tænkes atter paa Spaniens sølv- og guldrige amerikanske Provinser.

- 23. **Bacons og Albertus' Bøger**. Roger Bacon (1214—1294) og Albertus Magnus (Albert von Bollstädt, 1235—1280), det trettende Aarhundredes to store Naturkyndige, vare som bekendt ansete for at være Troldmænd. — „Albertus“ er forøvrigt Konjektur af Udgiverne; Originalen har „Albanus“. Har Marlowe maaske tænkt paa Pietro d'Abano?

- 24. **Spørg min Kammerat, om jeg er en Tyv**. Meningen af denne Replik synes, i Følge Wagner, at være følgende: Ingen kan vidne i sin egen Sag; det nytter ikke, at en Tyv bevidner, at hans Kammerat ogsaa er en Tyv; og saaledes nytter det heller ikke, at første Student med sit Vidnesbyrd bekræfter sin Kammerats Ord, thi han er selv impliceret i Sagen.

- 25. **Retterstedet**. Vittigheden synes at bero paa en Dobbelthed i Udtrykket „place of execution“; først betegner det Faustus' Spisestue, hvor der for Øjeblikket gøres Eksekution paa Mad og Drikke; men straks efter benytter W. Udtrykket i den almindelige Betydning.

- „ **denne Vin**; vi maa altsaa tænke os W. komme bærende paa en Kande Vin.

- 26. **Mephistophilis**. Dette Djævlenavn findes, saa vidt os bekendt, for første Gang i den tyske Faustbog fra 1587, hvor det forekommer i Formen Mephostophiles. I den ældste Udgave af Marlowes Drama forekomme i Flæng Formerne Mephastophilis, Mephostophilis, Mephasto-

philus, Mephistophilus og Mephistophilis, hvilken sidste er gennemført i nærværende Oversættelse. Den nu almindelige Form Mephistopheles, saavel som den forkortede Mephisto, er langt nyere og først gennemført af Goethe. — Der er bleven forsøgt adskillige Forklaringer af dette Navn; nogle have udledet det af μὴ, Φαύστος og φίλος, altsaa „ikke Faustus' Ven", andre af μὴ, φῶς og φίλος, „ikke Lysets Ven", atter andre af *mephitis*. Vi overlade til Læseren selv at vælge den Forklaring, som han synes bedst om.

S. 26. *fratris* hentyder naturligvis til, at Meph. viser sig som Munk.

- 30. 4. Scene kan næppe være af Marlowe; den Wagner, der her optræder, er ikke blot Troldmand, men ogsaa en ganske anden Karakter end i det øvrige Stykke.

- „ Fipskæg. Nøjagtigt den samme Replik forekommer i et andet gammelt engelsk Drama; det har øjensynligt været en yndet Klovnvittighed.

„ Paa Vers? Vi maa antage, at W. skanderer de foregaaende latinske Ord, der jo ere Begyndelsen til et Heksameter: — ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ —.

- 31. Vær Vidne til o. s. v. Disse to Repliker maa tænkes henvendte til Publikum.

- 32. En køn lille Springloppe. Lopperne, og særlig deres Kamp med Kvindekønnet, spillede en vis Rolle i den Tids Litteratur; den tyske Satiriker Johann Fischart († 1589) har saaledes 1573 udgivet et komisk Epos under Titelen: „Flöh Hatz, Weiber Tratz" (Loppejagt, Kvindetrods).

- 34. „Embden med sin betydelige Handel kunde let falde en Englænder ind som en behagelig Besiddelse", siger Düntzer.

- 37. Lucifer, Østens Fyrste. Denne Titel finder sin Forklaring i den tyske Faustbogs Kapitel 3, hvor Mephostophiles paa Faustus' Spørgsmaal fortæller ham, at der i Helvede gives fire Riger, opkaldte efter de fire Verdenshjørner. -- I Besværgelsen S. 26 er det Belzebub, der er *Orientis princeps*, hvilket strider mod Faustbogens Kapitel 13, hvor de fire Fyrster nævnes: Lucifer i Østen, Belzebub i Norden, Belial i Syden og Astaroth i Vesten.

- 40 f. Prosareplikerne ere næppe af Marlowe; hidrøre de virkeligt fra ham, ere de i det mindste stærkt korrumperede.

- 45. Ovids Loppe; her hentydes til et middelalderligt „*Carmen de pulice*", som man tidligere tilskrev Ovid.

S. 48. Chorus. I Originalen siger Wagner denne Replik, hvilket øjensynlig er fejlagtigt.

- 49. Og Vejen o. s. v. ɔ: Posilippogrotten.

- 50. Og midt igennem o. s. v. Dette og det følgende Vers ere tilføjede efter Udgaven fra 1616; dersom de mangle, bliver det følgende uforstaaeligt.

- 57f. 2. Scene. I denne Scene er der nogen Uorden; straks i Begyndelsen befinde Faustus og Mephistophilis sig paa en Slette, og kort efter falder Faustus i Søvn paa en Stol. Det er imidlertid vanskeligt at forsøge paa at rette paa Forvirringen.

- 59. Doktor Lopus; se Indledn. S. 11—12.

- 60. Slaa hans Ruder ind. „Skal vi tænke os Faustus med Briller? Eller skal Ruderne blot betyde Øjne?“ spørger Wagner. Det forekommer mig dog, at man godt kan tænke sig, at Hestehandleren truer med at ville slaa Ruderne i Faustus' Hus ind — om just ikke nu, saa en Gang ved Lejlighed — for at hævne sig.

- 67. Den gamle Mand træder ind. Disse Ord har Dyce flyttet hen efter Faustus' Replik og har derved ødelagt Sammenhængen mellem denne og det følgende. Den gamle Mand træder ubemærket ind, hører Faustus' Ord til Helena, og udbryder saa, harmfuld over, at Faustus af egen fri Vilje søger Fortabelsen: „Fordømte Faustus! o. s. v.“ — Denne Dyces mærkelige Fejltagelse har givet Bullen Anledning til at lade en hel ny Scene begynde med den gamle Mands Replik; han siger: Scenen er i et Værelse i Faustus' Hus, hvorhen den gamle Mand er kommen for paany at formane Faustus til Anger. — Breymann har set det urigtige heri og restitueret Originalens Angivelse.

STUDIER
FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND
NR. 36

ITALIENSK KULTUR I FRANKRIG

RENAISSANCESTUDIER

AF

WILLIAM RASMUSSEN

KJØBENHAVN
KLEINS FORLAG
(CAMILLA KLEIN)
1898

Indledning.

I

C'est une époque de transition — saaledes ynder en del franske litteraturhistorikere at udtrykke sig, naar de i deres fremadskridende beretninger kommer til et nyt aarhundrede. Nu er det imidlertid saaledes, at litteraturen aldeles ikke bryder sig om begyndelse eller slutning paa et aarhundrede, den gaar støt sin lige vej. Og hvilket aarhundrede og hvilken tid er vel ikke en overgangstid? Bratte overgange i kulturudviklingen hører til sjældenhederne, og til disse sidste maa i første række stilles den store bevægelse, som bærer navnet: RENAISSANCEN. Saa brat, som renaissancens opstaaen ofte skildres, kom den nu ikke; dens traade kan følges langt tilbage i middelalderen, men da den først blev helt udfoldet, tager den fart med en saa ungdommelig og rivende magt, at man kun med nød kan følge den. Med ét blik at overse den i alle dens afskygninger lader sig slet ikke gøre.

Hvis nogensinde straalende ungdom og livsmod har taget kampen op med gammel affældighed, saa er det paa den tid, da renaissancen træder op paa middelalderens skuldre og viser al sin herlighed frem for de mange, der begærlig griber efter den. Forstaa renaissancen, det kan lade sig høre, men forklare den, sige,

at den er det og det, viser sig overalt at være en saare vanskelig opgave.

Hvor opstaar den? hvorfor? hvorledes? altsammen vanskeligt tilbunds at klare. Vilde man bede hundrede mennesker hver sige sin mening, give sit indtryk, saa kunde man faa hundrede forskellige besvarelser, som alle vilde kunne indeholde et eller andet, som kunde passe derpaa. Overse den hele bevægelse, give „mundus in nuce“ turde være næsten ugørligt, naar man da ialfald fastholder fordringen til klarhed.

Italien er renaissancens fædreland. Tidligere lærtes det bestandig, at efter Constantinopels fald flygtede græske lærde til Italien, hvor de bragte interessen for oldtidsstudiet til at blomstre. Dette maa for en stor del slaas ned. Det bidrag, græske lærde yder til bevægelsen, er ikke større, end at renaissancen ogsaa uden dem var bleven det, den blev. Før 1453 havde bevægelsen to arnesteder, kunde man sige, efter dette aar blev Italien alene dens bærer.

Efter middelalderens mørke kom denne besynderlige vaagnen op af en aarhundredelang dvale; der føltes en trang til liv og virken, til bevægelse i alle retninger. Sol og lys vil ind i det gamle mørke hus, men for at det kan ske, maa væggene falde — og de falder, en for en. Verden vokser ved opdagelserne, jordens centrum bliver ikke mere ens egen lille plads derpaa. De store skatkamre, Italien og Grækenland, aabnes, og herlighederne, oldtidsskattene, kommer for en dag. En kundskabstørst, som ingen grænser kender, finder vej til alle, en meddelelseslyst, som støtter sig paa en næsten overmenneskelig arbejdskraft, der er sparet op i de saa længe uopdyrkede hjærner efter den lange hvile. Oldtidens skatte beundres og spredes for alle vinde, hentes ud fra støvede bibliotheker og kamre. Alt gaar med, stort som smaat. Man griber efter det altsammen, hober det

sammen i en stor blanding, man ser paa kristendom og hedenskab med samme tilbedende beundring. Et nyt stort evangelium lyder og finder vej overalt.

Den nye tid kan se! den kan se tilbage paa den svundne tid, faar øjet op for afstanden og sætter ikke mere alt i samme plan; den begriber, at der er forskel paa før og nu; den kan tillige se frem mod store, nye og lysende maal.

Italien havde gunstige betingelser for at blive bevægelsens hjem. Dér fandtes de store skatte, som andre nationer skulde laane. Italiens beliggenhed midt mellem tre verdensdele gør det til centrum. Handel og vandel tager fart og fører rigdom til huse; byer blomstrer hurtigt op, en by som Florens rummer i XIV aarh. en mængde fabrikker; der drives allerede paa den tid store pengeforretninger i de talrige florentinske banker, kort, der er liv og arbejde overalt.

Renaissancen giver alt. Der findes knap det, som ikke ved den vinder liv: litteraturen, kunsten, statsforfatning, sæder og skikke — alt bliver ved oldtidsstudiet som ved et trylleslag forandret.

Bogtrykkerkunsten opstaar og træder hjælpende til. Mon tilfældigt? næppe. Trangen til mangfoldiggørelse har ført lige til den. Man giver sig til at spekulere paa alt — paa religiøse materier; bibelen tages frem, og reformationen kommer.

Hele denne mani for at studere og skaffe sig kundskab river, som sagt, alle med sig. Nogle af verdenslitteraturens største navne fremstaar som ledere og banebrydere — saaledes *Dante, Petrarca* og *Boccaccio.*

I begyndelsen af XIV aarh. udkommer Dantes „*Divina commedia*“. Petrarca bryder som den første humanist en helt ny bane i studiet af oldtidens forfattere, og snart lærer hele hans samtid at se med hans øjne; hans begejstring for det gamle Rom spreder sig

over hele Italien, han er som en guddom, for hvilken hele nationen bøjer knæ.

En hel samlermani bemægtiger sig Italien; man støver efter manuskripter og mønter, finder medaljer og billeder, falder hen til en hel skønhedsdyrkelse. Boligen vokser og maa smykkes ude som inde, smagen udvikles. Handelshuse kappes med fyrstehuse i dannelse og pragt. Købmandsslægter bliver mæcener, klæder pavestole og dronningetroner.

Kvindens stilling bliver med alt dette en helt anden end i middelalderen; hun træder frem i første plan. Ogsaa hun er homo, ogsaa hun tager virksom del i studierne. Hun arbejder og søger trods nogen mand, vil være hans jævnbyrdige i alt. I sit pragtfuldt udstyrede hjem sidder hun som centret i en kres, for hvilken hun er dronning og naadig mæcen. Renaissancen ejer de herligste kvindeskikkelser, nogen tid kan eje. Som bevægelsen selv indeholder kvinden alt, hun er overtroisk og skeptiker, hun er frivol og dydig, galant og skønaand. Hun bidrager sit til at forfine og højne samfundslivet.

Italieneren er et mærkeligt, sammensat menneske, og alle hans karaktertræk udvikles i denne tid og naar deres kulmination. Han er egennyttig og selvforglemmende, han er beregnende samtidig med at han er gavmild og opofrende til det yderste, og han har en stor forstand paa og lyst til penge.

En saa hurtig blomstring, som den hans evner fik ved renaissancen efter den saa lange stagnation og hvile, bringer i sit følge for tidlig modenhed og reaktion. Dekadencen staar for døren. Kamp, splid og uro nærmer sig, alle kneb maa til for at holde sig oppe. De hundredaarige fejder bliver i Italien til en lang kæde af usselheder. Med kløgt og rænker vil man opnaa alt. Moralen ændres, og tiden modnes for en mand som

Macchiavelli. Paverne tager virksomt del i den hele bevægelse — ogsaa i dekadencens nederdrægtigheder; for blot at nævne én, saa er der *Aleksander VI*, om hvem Macchiavelli siger: han bestilte ikke andet end bedrage folk, pønsede aldrig paa andet og fandt bestandig lejlighed dertil. Aldrig har der været et menneske til, som med større fynd kunde bekræfte og med dyrere eder love noget — men som holdt det mindre.

Paver lyser slegfredsønner i kuld og køn, Kristus sættes i række med Olympens guder, damer skriver lærde værker, videre og videre gaar det — de skarpeste yderligheder berører hinanden. Renaissancen har alle strenge paa sit instrument, og den spiller paa dem alle. Men just i denne ungdomsfriske bryden og given sig i lag med alt ligger renaissancens store kraft og styrke. „*C'est un monstrueux assemblage*" siger La Bruyère om Rabelais; det samme gælder hele renaissancen.

II

Imellem Italien og Frankrig ligger Alperne, og de var længe en fast, uoverstigelig mur. Omkring aaret 50 slaas Cæsars erobring fast, og romaniseringen af Gallien begynder. Det romanske element besejrer fuldstændig det keltiske; efter 400 aars forløb kommer „l'invasion des barbares", men det romanske element fortrænges ikke derved; det optager i sig det germanske.

Hvorledes saa nu det Frankrig ud, som snart skulde gøre et saa intimt bekendtskab med herlighederne mod syd?

Ved hundredaarskrigens slutning ser det ynkeligt ud i Frankrig; middelalderen er saa godt som død; jeg siger saa godt som, thi den dør ikke fuldstændig; helt op under Valois'erne gaar den igen som et spøgelse. Hver spire, som den italienske renaissances første ud-

løbere havde kunnet lægge i Frankrigs jord før den ulykkelige krig, maatte dø under denne eller jages tilbage over Alperne. Den efterblomstring, middelalderen havde haft ved fyrstehofferne i Anjou, Tarascon og Lille, havde ingen art. Alt gaar tungt og trægt i de gamle borge. Tungheden viser sig i kunst, litteratur og dragter; adspredelserne var faa og tarvelige. Med aandelig syssel gaar det kun smaat i XIV og XV aarh.; nogle vulgataoversættelser, legendesamlinger, livres d'heure, beskrivelser af turneringer og først og sidst ridderromaner. Man klynger sig krampagtig til en fantasiverden, der ligger den virkelige saa fjernt som muligt. Med *Charles d'Orléans* og *Villons* navne er de bedste nævnt i poesien; den trængte som alt andet i høj grad til nyt blod og liv.

En ny stand har imidlertid rejst sig; det er borgerstanden, som nu faar mod til at hæve hovedet. Her sættes kynismen og materialismen til højbords, det forslagne kommer i kurs, der spottes og haanes og drives den mest grovkornede spøg. Den største snyder bliver den store hobs helt (*maistre Pathelin*).

Kendte nu dette Frankrig til Italien fra tidligere tid? Svaret maa blive et ja.

Dante har studeret i Paris, han sætter pris paa sine minder fra denne by. Petrarcas indflydelse i Frankrig har været betydelig; en hel lille stab af lærde forløbere for den franske renaissance findes i XIV aarh.; der er *Jean de Montreuil* og *Pierre Bersuire;* men, som sagt, hundredaarskrigen jager disse første spor af renaissance bort igen.

Petrarca ynder hverken land eller hovedstad; Paris finder han at være den mest stinkende by, han kender, med undtagelse af Avignon. Indbyggerne er pralende og løgnagtige. I Frankrigs daværende litteratur finder han ikke meget, som fortjener ros. Han skal en gang sende Guy de Gonzague en fransk bog af de bedste og

sender ham da Roman de la Rose; men, skriver han, den italienske litteraturs overlegenhed over alle andre landes litteraturer er tilfulde bevist ved denne bog, som Franskmændene paastaar at kunne ligne med de store mestres værker.

Det kunde forresten være, at Italiens litteratur paa den tid snarest stod i gæld til Frankrig. Dante har, som sagt, studeret i Paris; Boccaccio har modtaget paavirkning fra de franske trouverer, Petrarca fra de provençalske troubadourer. Franske sangere drog over Alperne, og paa offentlige pladser i de italienske byer foredrog de deres sange samt udtog af franske ridderromaner. Den provençalske litteratur paavirker den italienske poesi. Les Italiens, sobres admirateurs d'autrui, sont contraints de reconnaître tenir leur poésie en foi et hommage de la provençale; puisqu'ils le confessent, il faut les en croire!*)

Allerede i XIII aarh. var pengeforretningerne i Sydfrankrig i Lombardiets hænder, og disse hænder slipper ikke taget; som orme kryber Italienerne mod nord, overalt gørende sig til herrer paa pengeomraadet. I hver by, de kommer til, opslaar de boder og indretter banker. Under Frans I er det særlig Florentinerne, der dominerer bankerne; der er husene Spina og Vivaldi i Lyon. Under Katarina af Medicis styres pengevæsenet ganske af Italienerne. Lyons florentinske og genuesiske købmænd har en udbredt handel ud og ind i Frankrig med silke og uld. Under Henrik IV og Maria af Medicis er pengehandlerne stadig Italienere, selv kaldes Maria „la grande banquière".

Frankrig trængte i høj grad til en fornyelse; bekendtskabet med Italien, som nu for alvor skal indledes, maatte blive stærkt og intimt — altomfattende. Frankrig

---

*) Pasquier: Recherches VII 4.

omskabes i bund og grund, og en stor mængde italienske ord finder vej med bevægelsen; i tusindvis kommer de ind og vinder borgerret i sproget, nogle for en tid, de fleste for bestandig. Paavirkningens art bestemmer det optagne ordforraads art; det bliver navnlig militære, kunstneriske og litterære udtryk, som bider sig fast; føjer man hertil, hvad handelen giver, og den store masse skældsord, som harmen over indflydelsen medfører fra fransk side, faar man en række grupper, i hvilke man kan indrangere omtrent alle de optagne ord.

KAPITEL I

Ludvig XI og Karl VIII

I

Til de besynderligste og interessanteste kongeskikkelser i Frankrig maa LUDVIG XI regnes; han er paa en maade den første moderne konge. Landet ligger ved hans tronbestigelse ødelagt efter den lange krig; en omvæltning staar for døren; den franske adel duer til intet, den nye stand, som maa frem, er borgerstanden; denne stand finder i Ludvig en stærk og kløgtig støtte.

For al den straalende herlighed og for alt det nye, som Italien laa inde med, har Ludvig XI et aabent øje, selvom hans og hans samtids kendskab til Italien kun er svagt i sammenligning med, hvad tilfældet bliver i de kommende tider; Ludvig ligesom forbereder disse ved paa forskellig maade at vise sin interesse for det italienske haandværk, saaledes indkalder han italienske silkevævere.

Det er ikke til at undres over, at hans Frankrig med studsen og undren hørte, hvad der lød som helt utrolige rygter fra Italien — om glans og pragt og rigdom. Købmænd og bankierer kunde fortælle — en hel beretning om paradis. Kardinaler og gesandter ligesaa; de fremviste billeder, bøger og mønter for de i begyndelsen ganske uforstaaende „barbarer“. De kunde berette om elskovseventyr og galanterier med skønne aandrige,

ja lærde damer; man reves med og lod sig ganske betage.

Saa smaat vaagner nu i Frankrig misundelsen; en Italiener bliver snart i den franske nations øjne en mand, der med flitter og stads vil dække over tusinde fæle laster; købmænd og bankierer havde jo lært dem, at en Italiener forstod sig paa at snyde og bedrage. Fortælleren af de mange herlige beretninger vinder ikke tiltro, bliver snart en praler og plattenslager, heksemester, aagerkarl — ja en saadan kaldes allerede „un Lombard".

Det første indtryk er kort sagt paa grund af misundelsen ugunstigt — og det er fra det første indtryk, man skal tage varsler.

I sin bog om Louise af Savoyen og Frans I siger Maulde de la Clavière, at det paa Ludvig XI's tid mere er ideerne end kunstnerne, som gaar over Alperne fra Italien; Boccaccio, siger han, danner skole, hovedfaget er la sensualité. Kun delvis kan han have ret deri — thi de ideer, som finder vej over Alperne er ikke kunstneriske, saadanne spredes ikke af bankierer og rygtesmede, og disse er det, som baner vejens første ujævnheder, deres betydning ligger i, at de vække nysgerrigheden og lysten til at se. Boccaccio danner skole! ja vist er Boccaccio meget vel set i det Frankrig, som omgiver Ludvig XI, men om „skole" kan der dog ikke i de tider være tale, saaledes som forholdene var i den daværende franske litteratur. Den havde sine kronikører, den havde Charles d'Orléans og Villon, begge med begyndelsen til noget nyt, noget personligt — og saa havde den „les cent nouvelles nouvelles", hvorom jeg senere skal tale, naar jeg kommer til novellen.

Men en ny og straalende tid staar for døren, og døren fører ind til alle Italiens herligheder; at slaa denne dør helt op, det blev en opgave, som forbeholdtes Frans I

— at aabne den blot lidt paa klem, det blev Karl VIII's sag; ved hans tog til Italien gøres begyndelsen til det store, langvarige bekendtskab mellem de to lande; Frankrig, som har alt at vinde, og Italien, som har alt at tabe.

II

Den mand, som saaledes skal indvi den nye æra i Frankrig, har faaet en i høj grad isoleret opdragelse i Amboise; Ludvig XI taalte ikke synet af sin efterfølger. Hans undervisning var i meget forsømt; de mange ridderromaner, han sluger, fylder hans sind med fantasterier og drømme om heltebedrifter og om et ry, der vil flyve verden om; han vil udføre det helt utrolige, altsammen noget, som passer uendelig lidt til den lille mandsling, han er.

I en tidlig alder modtager han kronen og ægter *Anna af Bretagne*, der forener sit hertugdømme med den franske krone. Karl holder hof, et ret ynkeligt hof for resten, den gamle lensadel duer ikke mere; han viser sig ved dette adelshof som en modsætning til faderen, der trak til sig fra de laveste lag, hvo som komme vilde.

Ogsaa dronning Anna holder hof, hun er den første franske dronning, som holder „dames d'honneur". Hun er en i alle retninger kraftigere personlighed end sin drømmende fantast af en mand, der er en lige saa stor „poseur" som Frans I, med hvem han har meget tilfælles.

Skønt Frankrigs interesser laa mod nord, higer Karl mod syden — hans omgivelsers overtalelser og bevisførelser formaar intet, altsaa til Italien!

At komme nærmere ind paa togene til Italien saavel under Karl VIII som under hans efterfølgere, derom kan her ikke blive tale, og det er heller ikke i denne sammenhæng nødvendigt. Politisk set blev baade

Karl VIII's og Ludvig XII's tog derned saa godt som resultatløse.

Karl indleder togene med store festligheder i Lyon; saa snart han er kommen over Alperne, bliver hans tog til et helt triumftog. I byerne opføres mysterier, han hyldes i begejstrede taler; baller og fester afløser hinanden. Længere og længere gaar vejen ned igennem det nu næsten fuldstændig opløste Italien. Foran Florens mure hilser unge piger ham med latinske taler. Som ellevilde børn ser de franske paa det altsammen uden at begribe stort af det. Et saadant herreliv, som det Karl og hans fæller her fører, overgaar langt deres drømme. Hurtigt finder de franske riddere og de italienske damer hinanden. *Jean Marot**) og *André de Vigny* ved at fortælle om de hjemmesiddende fruers og jomfruers angst og skinsyge.

Det franske artilleri aabner vejen; kommer man til en by, er det først og fremmest indtoget, det gælder: med musik i spidsen drager hæren ind, omgivende Karl, der, lille som en svækling, med stram anstand tumler sin ganger under en gyldenstukken baldakin. De største overdrivelser er ikke for store: Karl er en Messias, damerne ligger for hans fod — og han til gengæld for deres.

De franske er aldeles blændede. Hjem til sin broder, *Pierre af Bourbon,* skriver Karl fra Florens: du kan aldrig tro, hvad for skønne haver der er i denne by; jeg synes paa min ære ikke der mangler andet end Adam og Eva, for at det hele kunde blive et jordisk paradis, i den grad er de fyldte med alskens herligheder, hvorom jeg, naar vi ses, skal fortælle dig mere; og tilmed har jeg i dette land fundet fortrinlige malere, jeg vil skaffe

---

*) Epistre des dames de Paris aux courtisans de France estant pour lors en Italye.

mig nogle af deres billeder og føre dem med til Amboise for at lade lave nogle efter dem.

Det raffinerede i erotik og nydelse, det forstaar de gode franskmænd og griber deri med plumpe næver; af hele resten, kunsten og renaissancen, forstaar de ikke et gran. De ser i Florens og andre byer kunstens herligste frembringelser, men de forstaar ikke andet af dem, end hvad enhver parvenu kan skønne, at deres værdi i gangbar mønt er stor. De plyndrer derfor, hvor de kommer frem — saaledes Medicæernes palads i Florens —, de sender hele dynger og skibsladninger af kunstværker hjem; de tager i høj grad ugenert for sig af retterne.

Alle strækker de vaaben overfor Italienernes absolute overlegenhed i alle retninger; selv en mand som *Commines*, der ellers ikke lader sig løbe med, overgiver sig ganske overfor Italiens højt udviklede diplomati og statskunst. Men betagelsen har for de flestes vedkommende sin rod i det rent ydre og haandgribelige, for sjælen i renaissancen har de intet blik; dog bæres frugten hjem alligevel; de selv, de gode Franskmænd, med deres overspændte fantast af en konge mellem sig, fører trolden i huset; med sig tager de prøver af Italiens kunst, ja enkelte manuskripter glider med. Og hvor kunde de ikke fortælle, da de vel var hjemme igen! sandt og usandt, fantasi og virkelighed — alt egnet til at give andre smag for rejser til vidunderlandet; enkelte anvender i talen italienske ord og vendinger, det røbede straks, at vedkommende havde været med. I beretningerne findes intet maadehold — det er en dengang ukendt dyd. Det er ganske i stilen, naar Karl bestandig udbryder: Naples me fust un paradis terrien!

KAPITEL II

Ludvig XII og Frans af Valois

I

Ludvig XII er i alt den fuldstændige modsætning til Karl VIII; han er den stilfærdige borgermand. Træder han frem i glans og pragt, da klæder det ham ilde. Karls højtflyvende planer ligger langt fra ham. Lad Ludvig være lidt mindre forslagen end saa mangen anden fransk konge, han er brav og god og ligelig, dertil i høj grad sparsommelig, og netop denne dyd maa føre ham til en noget anden betragtning af den italienske kultur og indflydelse. Han har en stærk national følelse, for ham er Frankrig godt nok i sig selv, hvorfor ikke hæve og hjælpe det ved landets egne midler — spare for det? Godt nok med al denne snakken om herlighederne paa den anden side af Alperne, men endnu betyder ikke en ny kommentar eller en ny bog i Frankrig en hel verden som i Italien.

Hele den sanselige, berusende duft dernede fra kan stryge ham forbi, den lokker ikke den jævne mand, der er trofast ægtemand og den kærligste fader. Han vil vel ikke stanse den italienske strøm — kan det iøvrigt næppe, men han vil dæmme den ind og tage af den med maadehold. Sligt var nu lettere sagt end gjort, inden folkets fader faar sig set vel om, er han midt oppe i italieneriet.

Han havde nemlig en dronning, der var betydelig mere dronning, end han var konge, en kvinde, der mere end han gav den nye tid, hvad dens var, og satte megen pris paa pomp og pragt og majestæt — denne dronning er den før omtalte *Anna af Bretagne,* Karl VIII's enke.

Den italienske indflydelse gør sig gældende ved to hoffer i Frankrig paa den tid: hofferne i Blois og Cognac.

I Blois gaar det, trods Annas bestræbelser, mere jævnt og sindigt til. Slottet selv bød ikke lejlighed til stor glimmer og pragt, skummelt og ubekvemt som det var. Livet gaar ret stille og fredeligt her for Ludvig og Anna; han sysler med sin have og sine bøger, Anna giver sig efter bedste evne i lag med studiet af latin og græsk, samler om sig et lille hof af humanister, saa smaat, men ogsaa kun ganske smaat paa sin italiensk. Kun langsomt, meget langsomt — men sikkert gaar den italienske bevægelse frem i landet.

Det andet arnested — og betydelig ivrigere — for den italienske kultur og indflydelse er hoffet i Cognac. Her residerede den unge, skønne enke *Louise af Savoyen.*

Hun er vel nok en af sin tids betydeligste kvinder, fuldt ud moderne, higende fremad med den nye tid mod de store maal, ønskende det ypperste for sin søn, sin afgud, „son Dieu et son César“: *Frans af Valois.*

Er kaarene end smaa ved det lille hof, ambitioner er der nok af. Ikke uden grund nærer Louise store planer, thi Ludvig og Anna har ingen sønner — deres datter *Claude* lykkes det Louise at faa trolovet med Frans; saafremt nu Anna ikke faar sønner, har Louise vundet spil. Anna ved det saa godt som hun, og hun afskyer den vilde, forfløjne dreng, den fuldstændige modsætning til hendes lille, stilfærdige Claude. Kunde hun dog faa en søn!

Det skal siges, hun skaaner sig ikke; barselseng følger paa barselseng, og hver gang maa Louise gennemgaa al spændingens angst og kval. Dog vejen ligger stadig lige aaben for Frans, det er blind alarm som oftest eller dødfødte børn. En søn syntes at ville leve — men det bliver kun ganske kort: il ne pouvait retarder l'exaltation de mon César, car il avoit faute de vie! saaledes lyder det lettelsens suk, som Louise har nedskrevet i sin *journal.*

Louise var af halvitaliensk herkomst, og med hele sit hjærte lader hun sig drage med af bevægelsen fra syd. Hun sætter pris paa billeder, paa musik og blomster; hun dyrker poesi og læser fremmede sprog; hendes bogsamling, som hun for en stor del arver efter sin mand, har været rig og mangeartet. Side om side med hendes livres d'heure staar Tristan og Boccaccio: de claris et nobilibus mulieribus, fremdeles Dantes divina commedia, Poggio, Ovid i Saint-Gelais oversættelse, et arbejde, der forøvrigt i høj grad stødte *Cornelius Agrippa;* i sin bog: de sacramento matrimonii angriber han cølibatet, og til hans harme blev denne bog højlig dadlet; i et af sine breve udtaler han sig ret karakteristisk derom: man har saa meget at indvende mod min bog for dens dristigheds skyld; men giver man ikke nuomstunder damer og unge piger baade Boccaccio og Poggio at læse, dertil alverdens elskovsbøger! overfor saa farlige bøger lukker de strenge censorer øjnene til, ja om det saa er gejstligheden, saa baade læser og oversætter den disse bøger! saaledes bispen af Angoulême som ikke har skammet sig ved at oversætte Ovids heroides*).

Saavidt Louises ringe pekuniære evne tillader hende det, støtter hun kunst og videnskab. Sønnens opdragelse, som jeg senere skal komme til, leder hun ganske i den nye tids aand, den italienske renaissances.

Saaledes støttet af Anna og Louise er italieneriet godt paa veje til at sætte sig fast i Frankrig; og det Frankrig, som Ludvig XII ser sig omgivet af, er allerede meget forskelligt fra Karl VIII's.

Indvandringen fra syd vokser stadig. Til Annas hof søger, som før sagt, de italienske humanister.

Paavirkningen spores i sproget, ikke just paa den heldigste maade, der hersker her ofte den største for-

*) Epist. lib. IV 3, citeret efter P. Paris.

virring, der indføres alenlange latinske og græske konstruktioner.

Ludvig selv indkalder en italiensk billedhugger *Paganini*, til at mejsle Karl VIII's gravmonument; hans „jardinier en chef“ er italiensk, hans billedskærer ligesaa.

Fra Giocondo bygger Broen „Notre Dame“ i Paris og meget andet. Ludvig tillader, at den opgaaende sol, Frans af Valois, faar italienske lærere.

Kort sagt, han er med halvt mod sin vilje.

Samfundet maa med alt dette skifte karakter. Den overdrevne glans og pragt, som i Italien har kulmineret paa dette tidspunkt, mangler ganske vist et godt stykke i Frankrig, men en større lyst til luksus og komfort breder sig, man vil skille sig ud, man vil have titler — noget i Italien saa almindeligt.

Tillige begynder den store kundskabstørst, som er et af renaissancens kendetegn, at vise sig; man maa nu kunne fortælle en novelle med al den finesse, som tænkes kan, man uddanner sig — à la mode italienne — ligefrem til fortællere.

Folk som *Aimery de Montemart* og *Germain de Bonneval* staar i højt ry som saadanne: maint noble dit cantilènes et odes dont le stille est subtil et magnifique, siger Lemaire de Belges*).

Alt hvad Italien gør, vil Frankrig abe efter. Der er for eksempel d a n s e n, som dengang dyrkedes med uhyre iver i Italien, hvor alle maa træde dansen, om det saa er kardinalerne — ergo maa Frankrig ogsaa dyrke denne kunst, og man dansede paa den tid mere end paa nogen anden i Frankrig. Stadig saa man foran sig Italien, syntes aldrig, man kunde lære nok; man beundrer og beundrer uden egentlig at forstaa. Man ser og hører om renaissanceguden *Michel Angelo. Rafael*

*) Concorde des deux langages.

sender sine arbejder til Frankrig, *Leonardo da Vinci* faar pension af Ludvig XII, kommer til Frankrig og dør der. Kunstnere af alle arter, malere, billedhuggere, digtere, arkitekter, guldsmede, ciselører, ingeniører — eller folk, som er det altsammen paa én gang, strømmer nu til Frankrig.

Italienske forfattere, som ikke selv kan komme, sender deres værker til Ludvig, der ikke taler men forstaar italiensk; han lader hente et orkester fra Majland. Overalt i den franske kunst blander sig nu de første spor af italiensk paavirkning. Humanismen trives i Frankrig, som omtalt støttes den af dronning Anna — endvidere af Frankrigs berømte mæcen, kardinalen af Amboise.

Saaledes staar sagerne, da den tid nærmer sig, hvor den personificerede renaissance skal bestige tronen, den tid da Frans af Valois kommer i forgrunden; men før jeg gaar over til omtalen af ham, maa jeg tale lidt om litterære sysler og personligheder fra den tid.

En protest mod hele dette lidt hysteriske væsen rettes da først af *Jean Bouchet.*

Boccaccio vover han nu ikke at angribe, men mod Petrarca gaar han løs: si vous lisez les triumphes de Pétrarque et les haulz faictz de Dante le tétrarcque, vous n'y verrez que pure théologie! nej! gaa til vore egne, de taler: un français aussi beau que latin; med disse „vore egne“ mener han Jean d'Auton, Marot og Gringoire.

Hans ord bliver en røst i ørkenen.

Som ægte renaissancemand viser sig *Lemaire de Belges,* han er stærkt paavirket af italiensk kultur; han foretager rejser i Italien, besøger Rom og Venedig, hvilken by sammen med Florens særlig havde vundet de franskes hjærter. Han er for sin tid forbausende lærd og holder nok af at kokettere lidt med sin lærdom snart citerer han Petrarca og Dante, den første kalder

han begejstret: le poète des poètes; snart er det Homer og Virgil, som maa holde for; i den antikke mythologi er han som hjemme. Der er liv og farve i hans sprog, som netop herved viser ham som tilhænger af det nye. I „*Illustrations de Gaule*“ (1540) paatager han sig — svagt nok — at forsvare det franske sprog mod det italienske overgreb; han mener, at Italienerne ikke skal have lov til at kalde hans sprog „barbare“: car c'est un idiome clair qui convient à l'histoire. Dog giver han det italienske sprog fortrinet som poesis og elskovs sprog. I „*La concorde des deux langages*“ vil han fremfor alt fred mellem de to sprog og nationer. Om Jean Lemaire siger Du Bellay*): je dirai, pourtant que Jean Lemaire me semble le premier avoir illustré et les Gaules et la langue française en leur donnant beaucoup de mots et de manières de parler poétiques, qui ont bien servi même aux plus excellents de nostre temps.

Jeg vender nu tilbage til hofferne i Blois og Cognac, hvilket sidste iøvrigt flyttes til *Amboise*.

Den omstændighed, at Ludvig staar en del imod den italienske bevægelse, gør, at hoffet i Blois i den retning helt distanceres af hoffet i Amboise, hvor man ogsaa finder, at livet i Blois er „la pure barbarie“. Og nægtes kan det ikke, at Ludvigs hof var og blev et fransk hof. Italienerne følte det selv. *Castiglione* finder i Frankrig kun barbari, men han ser i aanden bedre tider komme, naar huset Valois en gang skal bestige tronen. Det er i sin bog: *Il cortegiano,* som i XVI aarh. var meget udbredt i Europa, at Castiglione udtaler sin forventning om de kommende tider: Franskmændene kender kun vaabenadel, lærde folk holder de for ubetydeligheder, naar de ret skal haane en mand, kalder de ham „clerc“, men hvis lykken, hvad man maa haabe,

* Illustration.

vil føje sig saa, at M. d'Angoulême bestiger tronen, mener jeg, at ligesom vaabenæren nu glimrer i Frankrig, vil videnskaberne komme til at staa højt; thi da jeg for nylig befandt mig ved hoffet, saa jeg denne fyrste, og jeg fandt hos ham, foruden hans smukke indtagende person, en højhed og elskværdig forekommenhed, som lod mig ane, at kongeriget selv ikke vilde være ham nok; man har fortalt mig, at han i særlig grad elskede og agtede videnskaberne — — efterdi undersaatterne altid følger fyrstens eksempel, er det at haabe, at Frankrig endelig en gang vil yde lærde folk den agtelse, som tilkommer dem.

En anden mand ser, men ikke med samme øjne, den kommende tid imøde; det er *Claude de Seyssel.* Han er født Franskmand men har tilbragt mange aar paa rejser i Italien. Han raader Franskmændene til at forlade deres Lancelots og Tristans, de maa studere oldtidens forfattere, men de maa dertil benytte deres eget gode sprog, og de maa benytte det med stolthed, thi det fortjener det.

II

Til det halvborgerlige hof i Blois kommer saa en skønne dag renaissancen selv, lys og straalende i sin mest bedaarende skikkelse: en ung, smuk og frejdig mand med prinselig vækst og holdning, nedladende og majestætisk væsen, alt i en glimrende indfatning af guld og ædle stene. Det er FRANS AF VALOIS, hvem Louise med stolthed over sin opdragelses resultater sender til Blois som svigersøn og vordende konge: le 3 d'aoust 1508 mon fils partit d'Amboise pour estre homme de cour et me laissa toute seule*).

*) Journal de Louise de Savoye.

Da det begynder at staa klart for Ludvig XII, at han vil gaa sønneløs i sin grav, drager han den nærmeste tronarving, Frans af Valois, til sig. Kardinalen af Amboise bliver prinsens formynder, saa Louises myndighed lider et skaar.

Frans var bleven opdraget sammen med søsteren *Marguerite* og en flok jævnaldrende, blandt hvilke den senere saa berømte *Anne de Montmorency;* de fører i Cognac og Amboise et rigtigt friluftsliv med voldsomme og halsbrækkende lege; de skyder med flitsbue og leger krig, sætter snarer for vildtet og rider som gale over stok og sten; Louise maa ofte udstaa alle angstens kvaler for sin afgud. Undertiden spiller de escaigne (noget lignende vort tennis) eller la grosse boule — to fra Italien indførte spil. Da de bliver større, øver de sig i turnering og dystridt paa saddel eller paa den glatte hesteryg. Da Frans er ti aar gammel, lader moderen en italiensk kunstner udføre en medalje med hans billede; paa baretten ses en salamander og en italiensk devise: notrisco al buono, stingo el reo.

Der er hos Frans fra hans tidligste aar en tilbøjelighed, som følger ham hele livet, det at ville være med, tage sig ud, være centrum; og denne tilbøjelighed kan kun finde næring ved den forkælende opdragelse, han faar hos moderen, og ved den opofrende kærlighed, hvormed hans to aar ældre søster omsluttede ham.

Den første undervisning bliver det nærmest Louises sag at lede, hun lærer børnene spansk og italiensk, sætter dem lidt ind i verskunsten, aabner efterhaanden deres blik for alt det nye i tiden. Hun giver drengen stor frihed; Marguerite fortæller*), at han blot havde at møde bestemt til spisetiderne. En hel stab af lærere

*) Heptaméron XLII.

faar det hverv at undervise ham i alt det, som det anstod en prins at kende.

Hans lærer *De Moulins* er stærkt paavirket af Italien, han oversætter kyropædien til sin elev. Kardinalen af Amboise indkalder Italieneren *Francesco Conti* som lærer for prinsen; en tredje lærer er den lærde latinist *Christophe de Longueil*, der var stærkt italieniseret; ikke desmindre havde han den dristighed i en tale i Poitiers at hævde Frankrigs overlegenhed overfor Italien — fra mange kanter rejser der sig en hel storm imod ham.

Endnu en lærer er *Quinziano Stoa*, den senere universitetsrektor.

Prinsens læsning har sikkert for en del bestaaet af Poggio, Boccaccio, Table Ronde, Octavien de Saint-Geläis humanistnoveller, oversatte fra italiensk — fremdeles eller maaske snarere fornemmeligst ridderromaner.

Frans var et lyst hoved, af dem der bedre kan end vil; han faar akkurat nok til at kunne tale med; paa sin overfladiskhed raader han bod ved en ypperlig evne til at kunne tale med om alt, høre efter andre og lære af en samtale — stadig skjulende paa det bedste sin uvidenhed. Med alle sine fejl er han hjærtensgod og indtagende og bliver allerede som dreng meget populær.

Nu kommer han altsaa til hoffet i Blois som den, der har fremtiden i sin haand; og han, der er udgaaet fra et næsten fattigt hjem, kender ingen grænser for sin pragtsyge og forfængelighed. Han hører saa længe, at han er kristenhedens skønneste yngling, at han tilsidst hellere end gerne tror derpaa, og han optræder snart med en saadan ødselhed og flothed, at det nok kunde faa Ludvig til at ryste paa hovedet ved tanken om fremtiden: nous travaillons en vain, ce gros garçon nous gâtera tout!

Den forfinede unge galning er en pest for dronning

Anna, det har pint hendes moderhjærte at skulle give sin datter Claude til en saadan mand. Smiger var der ellers nok af til ham; man tilegner ham allerede bøger, f. eks. „le tittre d'honneur ou des quinze vertus que les princes doivent avoir." Hans „maistre d'escolle" De Moulins forfatter til ham en dialog mellem en ung mand og hans skriftefader; det er et angreb paa sanselighed og spil, navnlig det sidste; hele denne tordentale gør i høj grad indtryk af at være inspireret fra højere sted.

Da dronning Anna er død, kan Louise af Savoyen trække vejret frit, hun formaar næppe at styre sin glæde. Frans glemmer ikke at benytte lejligheden og optræder derfor i passende sørgeskrud, en kappe med et 3 alen langt slæb.

Nu findes der ikke mere nogen hindring for hans ægteskab med Claude, og Ludvig kalder ham: son très cher et très aimé fils. Selv i sørgetiden maa Frans afsted paa sine vilde jagter og udskejelser, maskeret flakker han rundt i byen paa alle slags eventyr. Hans dragter er i høj grad ekscentriske, grønne og hvide. Hans garderobe koster penge, han har dem ikke, saa gør han gæld og sætter sit prinselige ord i pant. Hans luksus er uhyre i en grad, at selv Brantôme finder det for galt.

Alt hvad der funkler og straaler, er ham en lyst; hans sporer er af guld og sølv, hans spejle ligesaa; fingrene strutter af kostbare ringe, knapperne i hans dragt er guld og emalje. Bordservicet og hans mange flakoner til duftende vand er ligeledes af guld. Hans seng og linned dufter af parfume — saadan er det, naar man er prins à la mode italienne. Foruden en italiensk afdeling indeholder hans garderobe tillige en afdeling à la mode d'Allemagne.

Man vilde kunne blive ved i det uendelige, om man skulde opregne alt, hvad han har anskaffet til sin person; en skrædderregning blandt mange er paa 15,000 livres.

Som personen selv straaler hans bohave i vanvittig pragt, undertiden er denne pragt ret parvenuagtig og ikke behersket af den sikreste smag. Hans hofstat øges stadig, han har til sin tjeneste 25 adelsmænd, 24 pager, mundskænke, barberer, skræddere osv. osv. Hvad under, at den lidt spidsborgerlige Ludvig ryster paa sit hoved.

Men der laa nu alligevel over hele denne pyntesyge sprade noget ubestemmeligt, som gjorde, at man syntes om ham; han var i høj grad, hvad Franskmanden kalder charmeur; hans friske smil og indtagende kækhed, det skær af lykkelig, sorgløs ungdom, han forstod at give sig — alt det maatte bevirke, at han fandtes i besiddelse af særdeles megen „gaillardise et bonne grâce“.

Ludvig spiller iøvrigt Frans og moderen et slemt puds — han gifter sig igen.

Det er den 18aarige, fortryllende men yderst letsindige *Maria af England,* der rækker den aldrende mand sin haand. Han har dog altsaa endnu ikke opgivet haabet om at faa en søn, han vil saa gerne: y mettre bonne payne!

Ludvig majer sig da ud til stadsen paa det prægtigste, Frans ligesaa, han lader aldrig nogen lejlighed gaa sig forbi. Maria er skøn og forførerisk som nogen glædespige; hun har faaet en fri, moderne opdragelse og ser lyst og kækt paa den hele verden; hun danner i alt en skærende kontrast til den stakkels Claude, som altid stod i en art skammekrog ved sin husbonds hof; om Claudes dyd og hjærtensgodhed er alle enige; hun har næppe plukket lutter roser i sit ægteskabelige liv. Clément Marot synger ved hendes død:

esprit lassé de vivre en peine et deuil
que veux tu plus faire en ces basses terres
assez y as vescu en pleurs et guerres
va vivre en paix au ciel resplendissant.

I Marias følge er parvenuen, elskeren, den senere mand hertugen af Suffolk. Hun udfolder en aldeles overvældende pragt og den fineste smag; i guld og sølvmor rider hun frem gennem landet under en pragtfuld baldakin; ved hendes side rider Frans ung og kæk; han gør straks kur, og det har næppe været spildt ulejlighed; først da man senere advarer ham mod at blive den, som skænker Ludvig en arving og tronfølger, trækker han sig tilbage.

Efter brylluppet holder kongeparret med stor højtidelighed sit indtog i Paris; en broget mangfoldighed i dragter ses overalt; dronningen er at ligne ved en hel udstilling af perler og ædle stene. Gaderne smykkes med tæpper og blomster, smaa dramatiske numre udføres hist og her under aaben himmel. I Châtelet opføres et mysterium af Gringoire, hvor englen Gabriel byder Maria velkommen i Frankrigs land. Bag den hele pragt maa tænkes det larmende, mylrende folk — over det hele lyder alle stadens klokker.

Saadanne kongelige fester er den store hobs eneste adspredelser, og der er i reglen nok af dem. Musik spiller fra nu af en større og større rolle ved festlighederne — altsammen italiensk skik; det er i Frankrig særlig fløjtens og violinens bløde klang, man sætter pris paa. Vil man forestille sig en saadan kongelig fest fra den tid med hele dens kraftige luksus i mad og drikke, da faar man det mest levende indtryk af den ved Paolo Veroneses berømte billede „brylluppet i Kana". Oftest kom damerne først tilstede efter maaltidet, de møder til dansen, som nu dyrkes med særdeles iver, navnlig karakterdansen, pavanen og chaconnen; de fyrstelige damer fører an; naar Karl V vil lade sin søster Eleonora gøre indtryk paa Frans I, da lader han hende danse sine yndefulde spanske danse for ham. Efter

maaltidet opførtes tillige ofte allegoriske fremstillinger og udklædninger (mommeries).

Indtogsfestlighederne slutter med en banket, ved hvilken køkkenmestrene udfører smaa mirakler, man ser fugl Føniks baske med vingerne og tænde sig selv i brand, St. Georg kæmper med dragen, jomfruen af Orléans udjager Englænderne; der er nok af alt — for øje som for mave.

Store turneringer holdes — det hele arrangeret som en ramme om Frans, der ved denne lejlighed kulminerer i en grænseløs pragt; en af hans skrædderregninger naar da ogsaa den nette, lille sum af 38,000 livres; turneringen er iøvrigt den rene parodi paa ridderspil; da Frans i fjerde omgang faar en lille rift, vil han ikke mere.

Hvor maa ikke den lattermilde Maria have moret sig midt i hele denne tragikomedie med den gamle konge, der efter at have levet saa sparsommeligt hele sit liv nu optræder med stor ødselhed og saa ganske skifter levemaade for at være hende og den nye tid til behag. Han gaar nu paa sine gamle dage i seng kl. 12 i stedet for som før kl. 10, han ligger længe om morgenen, mens han underholder sin unge hustru med „propos charmants“. Jean Bouchet synger i den anledning om, hvor yndelig de laa:

au lict d'amoureuse alliance
soubz le drap d'or couvert d'orfebvrerie
qui reluysoit en fine pierrerie.

La Basoche er vittig: kongen af England har skænket Frankrigs konge en ridehoppe: pour le porter plus vite et plus doucement en enfer ou au paradis!

Men glæden faar hastig ende, idet Ludvig d[illegible] den 1ste januar 1515; Maria fremkunstler stor sor[illegible] Bouchet fortæller, at hun: se pama si bien qu'il fall[illegible] luy apporter des sels. Efter at hun en tid lang h[illegible]

prøvet at holde hoffet for nar ved at agere frugtsommelig, sætter Louise af Savoyen rask en undersøgelse igang; resultatet bliver, at Maria med samt sin galan hurtigst vender tilbage til sit fædreland.

Som herren er, saa følger ham svende! Naar jeg mere vidtløftigt end maaske nødvendigt har behandlet disse begivenheder under Ludvig XII, da er det for at vise, hvor langt man nu i Frankrig er kommen med hensyn til den nye tid; endnu hviler der en vis tunghed og tvang overalt; de gamle spor er ikke helt udviskede, men der trædes saa mange nye, at de gamle snart vil blive glemte. Frankrigs hof nærmer sig til det, som det snart skal blive: et glimrende renaissancehof. Til al denne forfinede luksus og pragt maa fremmede kunstnere og haandværkere træde til som ledere for de franske. Frankrig staar paa et vendepunkt, staar famlende og usikker, som f. eks. naar talen er om at bygge; fra Italien henter da de franske bygmestre italienske haandværkere, og de kommer med øjet mættet af alle de rige skønhedsindtryk fra hjemlandet og planter nye idealer i Frankrigs jord; der kunde være nok at se og lære hos disse Italienere. I sin bog „Apologie pour Hérodote" taler Henri Estienne om den gamle og den nye tid og fortæller om, i hvor høj grad ubekvemt man i gamle dage indrettede sig. De gamle bygninger lignede fængsler, murene skulde være tykke og solide, saa dagslyset næppe nok kunde naa ind gennem de sparsomt anbragte vinduer, der tilmed var ganske smalle. Værelserne lignede rottehuller; det gjaldt om, at naboer og genboer ikke kom til at se ind, derfor drejedes det hele saa forkert omkring — priveterne f. eks., som burde skjules for næse og øjne, dem drejede man frem for façaden: à la veue d'un chacun et comm'en parade. Og bohavet! det lignede tømrerarbejde og ikke snedkerarbejde; jærnværket og beslag saa ud, som om man ikke

kendte en fil. Hvor er det ikke altsammen forandret nu! siger han. Man ødslede med stoffer og materiale, men naaede ingen virkning derved, af én kaarde fra hin tid kan man nu lave tre. Og hvor var ikke klædedragten tung og klodset, hvor var den ikke smagløs og overlæsset, de forskelligste stoffer bunket sammen uden mening. Skægget ragede de af, haaret lod de saa til gengæld falde helt ned over øjnene.

Alt dette fortæller Estienne; men hvad han ikke fortæller, det er, at alt dette nye, alle de fremskridt, som gjordes i XVI aarh., de kommer fra Italien.

KAPITEL III

Frans I og Marguerite af Navarra

I

Endelig er han konge, den unge mand paa 20 aar! Hans person passer dertil, høj og statelig som den er. Hans træk er store og grove, næsen meget stor, den er slægtens stolthed, læberne meget fyldige og øjnene smaa. Fra hele hans person straaler ungdom og livsglæde, det muntre, lyse og lette, det er hans element. Han elsker alle skønne kvinder, og alle skønne kvinder elsker ham igen. Frans er lidt af alt; han har en lille poetisk og musikalsk aare, som han plejer med omhu i sine vers til elskerinderne madame de Châteaubriand og hertuginden af Estampes.

Han har alle en fyrstes ydre egenskaber, de indre maa helst forbigaas i stilhed; han kan være indsmigrende naturlig, brav og nedladende, kan dele tanker og anskuelser med enhver; han er dertil i besiddelse af personligt mod og en vis ridderlighedsfølelse.

Ligesom sine to forgængere drages Frans mod syd, til Italien — alle hans ønskers og længslers maal. Alle i ham gemte knopper maatte her sætte blomst og blad. Han ser hofferne i Italien — *Gonzaguernes* og *Medicæernes* — optræde som mæcener, og han følger gerne i deres spor; han sætter hele mæcenvæsenet i system i Frankrig, lover i det mindste store gaver og pensioner til alle, som vil komme til ham; stundom kniber det jo med at holde løfterne. Kan han ikke knytte forfattere eller kunstnere personlig til sig, da nøjes han med deres værker; kommer der fra Rafael et billede til Frankrig, saa modtager Frans det som en kongelig person eller en relikvie — med fuld honnør. Det lykkes ham da ogsaa at knytte en hel italiensk kunstnerplejade om sig. Over disse saavelsom over digtere og lærde regner det med løfter og gaver, embeder og pensioner.

Dog er alt dette ham ikke nok! han vil knytte sit og landets navn til en institution, som kan bære hans ry som kundskabs og videnskabs beskytter frem til kommende tider — og *Collège de France* bliver grundlagt. *Lascaris* hjælper ham med ordningen deraf og lader unge venetianske lærde knyttes dertil som lærere, der er saaledes blandt de første af disse ikke mindre end 4 Italienere.

Den litterære paavirkning spores; Frankrig er kommen med i renaissancetørsten efter viden. Der opstaar en hel mani for oversættelser og kommentarer: *Marot, Dolet, Peletier, Jamyn* — alle oversætter de. *Christophe de Longueil* indfører fra Italien Bembos stil med de evindelige anvendelser af antikke former: je me contenteray de nommer ce docte cardinal Pierre Bembe duquel je doute si onques homme imita plus curieusement Ciceron, si ce n'est parauenture un Christophe de Longueil*).

---

* Du Bellay: Deffence et illustration.

I 1529 rettes en protest mod denne om sig gribende import af italiensk og latinsk sprog af *Geofroy Tory* i hans „*Champ fleury*“. Protesten er dog kun svag, rammer mere klassikerne end Italienerne; han er yderst opbragt paa „les écumeurs du latin“, mener, at de gør nar af sig selv og andre. Kunde dog sproget faa faste, bestemte love! Bliver dette ordlaveri ved, ender vi i det værste uføre! Hold jer til eders egne gode, gamle forfattere! Vi behøver ikke at gaa tiggergang hos latin og græsk.

Med hensyn til udtalen giver han enkelte regler: a skal udtales aabent, som Italienerne gør det; i Lyon, hvor der findes saa mange Italienere, udtaler damerne gracieusement souuent a pour e; au contraire les dames de Paris en lieu de a pronuncent e bien souuent, quant elles disent: mon mery est a la porte de Peris ou il se faict peier!

Det fremgaar af Torys protest og af meget andet, at latinen er ved at sætte sig til højbords i Frankrig; først op mod aarhundredets midte raabes der for alvor vagt i gevær mod faren.

I hele denne tørsten efter kundskab og i hele denne latinisering kan der ikke blive megen plads for poesien, og den, der findes, staar da ogsaa for det meste under italiensk eller klassisk indflydelse.

Clément Marot bliver vel nok at regne for den første renaissancedigter; af fødsel er han borgermand og har faaet en humanistisk opdragelse. Der er noget frit og frejdigt hos Marot, al kunstlethed og affektation er ham imod, han er (jeg bruger her dr. Vedels betegnelse) som en anden, en afdæmpet Villon. Jean Lemaire indvier ham i studiet af de latinske forfattere saavelsom af de italienske — og Marots stil er ogsaa paavirket heraf; det elegante, fine og lette bliver hans fag. Boileau omtaler hans „élégant badinage“; elegancen anvender

han saaledes i sine fint snoede tiggerbreve, der er en hel specialitet netop for den tid, en ret hæslig følge af hele mæcenatvæsenet.

II

Den personlighed, jeg her mere udførlig vil dvæle ved, er renaissancekvinden, renaissancedronningen par excellence: Marguerite af Navarra, Frans I's eneste søster.

Marguerite er i alt sin kongelige broder overlegen, baade fra hjærtets og forstandens side. Hun faar ganske den samme opdragelse og undervisning som broderen, men hos hende drages sporene deraf langt dybere. Hun fatter i langt højere grad bevægelsen fra syd.

Hun lærer — ganske som Italiens lærde kvinder paa den tid — latin og græsk, dertil spansk og italiensk, hun studerer endogsaa theologi.

Hendes liv blev ikke lykkeligt; begge hendes ægteskaber var arrangementer som saa mange af den tids. Tiden tog lidt massivt paa sligt; da Henrik VIII af England saaledes en gang blandt mange søgte sig en viv, beder han ligefrem om et lille parti til udvalg. Anne de Montmorency finder det dog for galt: ce n'est pas haquenées à vendre!

I aandelige sysler søger saa Marguerite trøst for sine fejlslagne forhaabninger; disse sysler i forening med en næsten uforstaaelig, overdreven kærlighed til broderen er hendes livs eneste lyspunkter.

Hun kommer til at spille en stor rolle i den franske kulturs historie. Gør man Frans til centret for den kunstneriske renaissance, og det endda med en lidt tvivlsom berettigelse, saa bliver — og her med fuld berettigelse — Marguerite centret for al anden bevægelse i tiden: for renaissancen i litteratur og social udvikling, Italiens renaissance, og for renaissancen i kirken, Tysk-

lands renaissance; enhver rørelse i tiden finder i hende en forstaaende tilhører. Hun bliver i sit lille hof i Nerac sjælen i en kres af sin tids betydeligste navne, et centrum for den hele humanistiske bevægelse i Frankrig. Marot og Des Périers knytter hun til sig som „valets de chambre"; hun staar i forbindelse med Rabelais, Lefèvre d'Étaples, Dolet og Calvin. Hun staar i brevveksling med de lærde italienske damer og forfattere, og hun har tillige et aabent blik for kunsten. Religionsforfulgte giver hun ly eller hjælper dem med raad og daad.

Som politiker og diplomat ejer hun rige evner; som diplomat vækker hun opsigt ved sin evne til at tale med fremmede gesandter i deres eget sprog. Da Frans ligger fangen og syg i Madrid, styrer hun sammen med moderen riget med overlegen kløgt og fasthed. Hun foretager en farefuld rejse derned for at skaffe ham fri eller bringe ham trøst; hendes nærværelse bringer atter haab til Frans, selvom hendes kløgt og veltalenhed preller af paa Karl V's listige tilbageholdenhed.

Marguerites trosliv er varmt og inderligt, snarest overdrevent. Hendes theologiske studier førte hende ind i det uklare, men hun finder vejen ud derfra igen. Hun har studeret mystikerne, Katarina af Siena og fremfor alt bibelen selv.

Fremdeles er Marguerite forfatterinde; hele sit liv igennem forfattede hun saa det ene, saa det andet: noveller, digte, farcer, moralités osv. *Sainte-Marthe* fortæller om hende i sin ligtale, at oftest sad hun i sit hjem og dikterede sine sekretærer, undertiden to paa én gang. — Ved denne sin næsten uforstaaelige alsidighed viser Marguerite sig som det renaissancemenneske hun er. Hun er inde i den italienske litteratur og godt kendt med dens navne: *Dante*, *Boccaccio*, *Petrarca*,

Bembo, Castiglione osv.; hendes korrespondance med alle dem, der kom i aandelig berøring med hende, er meget omfattende. Italienske forfattere kender og beundrer hende; de sender hende deres værker, tilegner hende bøger, saaledes *Caro, Tolomëi, Alamanni* og *Bernardo Tasso.* Da Tolomëi sender hende sine sonetter, er det med en overordentlig smigrende tilegnelse, hvori han hentyder til hendes lærdom og fine dannelse.

Marguerite er mangesidig, saa mangesidig som renaissancen selv, og just denne egenskab kommer til orde i hendes hovedværk: *Heptaméron*, et værk, som giver det tydeligste indtryk af al den brogede mangfoldighed, som Italiens renaissance bringer Frankrig. Værket har, som Marguerite selv, faaet en højst forskellig bedømmelse; nogle fordømmer det helt, andre sætter det blandt den franske litteraturs hovedværker. Jeg skal her blot anføre, hvad en mand som Gaston Paris siger derom: mélange de raffinement et de grossièreté, de cynisme et de délicatesse, de naiveté et de recherche, de piété sincère et d'immoralité presque inconsciente, de tendances réformatrices et de dévotion catholique, de mysticisme et de galanterie, de sensibilité et de dureté, d'enthousiasme et de scepticisme!

Udelader man blot halvdelen af alle disse betegnelser, bliver billedet endda broget nok; hvorfor dog kalde Heptaméron plat, kynisk og umoralsk, især naar man som G. Paris sætter forfatterinden højt ogsaa som menneske? Jeg vover at paastaa, at set med den tids øjne har værket set ganske anderledes ud. Heptaméron er moralsk fra ende til anden, maaden, hvorpaa moralen stundom doceres, kunde synes om ikke umoralsk saa dog uhøvisk og stødende, men noget saadant har ligget langt fra Marguerite, sin tids maaske finest dannede personlighed.

Dog, det vilde føre for vidt at antage sig Heptamérons

sag her; det var i sin forbindelse med strømmen fra syd, værket skulde omtales.

Gaston Paris mener i sin imødegaaen af Pietro Toldos værk om den franske novelle i dens forhold til den italienske, at denne sidstes paavirkning har vist sig paa to aldeles bestemte maader: den ene som en fuldstændig tagen Boccaccios form til model, den anden i en laanen af hans og andre italienske novellisters stof.

Der er nu først *Antoine de la Salles cent nouvelles nouvelles,* som opstod ved Burgunderhoffet; forfatteren har her villet give Frankrig en pendant til Decameron, om nogen direkte paavirkning er her slet ikke tale, dette værk er ægte fransk. Med hensyn til Heptaméron kan der nu ingen tvivl være, thi Marguerite erklærer selv, at hun vil skrive et værk i lighed med Decameron, men samtidig stiller hun sig den opgave at holde sig udelukkende til det, som virkelig er gaaet for sig. Indholdet er her originalt, formen laant.

Men en omstændighed kan ikke forbigaas her, det er, at hele aanden og tonen i dette værk er absolut italiensk, hvilket røber sig paa mange maader. Først ved den rige nuancering i udarbejdelsen, dernæst ved det livlige, farvemættede sprog, som ikke gaar let hen over noget, men gør alt saa detailleret og anskueligt som muligt; herved skiller Heptaméron sig f. eks. fra de gamle fableaux og deres fortællemaade.

Fremdeles er der dialogformen med sine ofte helt vellykkede tilløb til en virkelig spirituel konversation, et begreb, som rigtignok ikke ganske passer paa disse dialoger. Veltalenheden er noget nyt, den naar i enkelte noveller endogsaa meget højt, særlig naar lidenskaben fører ordet; det pathetiske kommer frem i en ofte overordentlig skøn form ved den idelige vekslen meninger om kærlighedens væsen; alt dette er som sagt noget nyt i Heptaméron.

Kærligheden først og kærligheden sidst, det er Heptamérons røde traad.

Lidenskaben har sin ret, er manden troløs, maa hustruen have lov til at følge sit hjærte, hvorhen det end kalder; hun maa elske, leve, nyde som han, thi ogsaa hun er et menneske med fri vilje og ikke en viljeløs ting i sin husbonds eje; bedst er det, om ægteskabets hellighed aldrig blev krænket; men krænkelsen finder i lidenskaben sin talsmand og forsvarer.

Heptaméron er moralsk fra først til sidst; i kampen mellem dyd og last skal den første sejre; værket kunde synes umoralsk og plat for den, der læser de løsrevne noveller uden de tilhørende dialoger. Netop saa broget og voldsom er den nye tid i Frankrig, som den viser sig i dette værk; alt er som et lystigt karneval med tummel og larm i alle forhold.

I Heptaméron findes iøvrigt paavirkning foruden fra Boccaccio tillige fra Castiglione og Bembo samt fra Bandello, der fra 1525 levede i Frankrig — ofte ved hove.

For os faar Heptaméron sin store betydning ved at male os det mest fuldtro billede af liv og tænkemaade i begyndelsen og midten af XVI aarh. Marguerite har set meget paa sine rejser og har ladet sig stærkt paavirke af alle de forskellige personer, som hun er kommen i berøring med; hendes eget stærkt bevægede liv har lært hende kritik og vaagen sans for alle livets sider; hendes fine aandsdannelse lader hende vælge og vrage, hun kan se nøgternt paa et og tale sig glødende varm om et andet.

Indledningen sætter straks læseren ind midt i et muntert selskab paa hjemrejsen fra et badested; man faar den oplysning, at allerede da ligger mange ved badestederne mere for fornøjelsen end for helbredet. Sikkerheden paa landevejene har været ringe, man slutter sig sammen for at kunne værge sig mod de bander af

„mauvais garçons“, der paa Frans I's tid hærger rundt om i landet.

Privatfolk rejser med postheste eller muldyr; naar damerne sad til hest, sad de i en slags lænestol; først Katarina af Medicis indfører damesaddel „à la mode italienne“. I klostrene faar de rejsende kost og bolig for gode ord og betaling, den sidste er ofte ret anselig, thi abbeden er pengegrisk, det er endda en af hans mindste lyder; gejstligheden er bestandig syndebuk, den er uærlig, snedig, grisk, kvindeskænder, morder osv.; ofte er den dum og uvidende som en hest. Gennem hele værket gaar en stærk uvilje mod gejstligheden, tillige med fordringer til den om at være saadan og saadan — blot helt anderledes end den er.

Men det er kærligheden i alle dens afskygninger, som danner grundtonen i værket og præger dets aand. Der er den store, rene kærlighed, som kan løfte og adle, ved den dvæler Parlamente (Marguerite selv) helst; hun stiller store fordringer til mand og kvinde, naar forholdet skal være af den rette art; han maa i den elskede se indbegrebet af alle dyder: beauté, bonté, grâce; før maa han dø end overfor hende krænke ærens love; troen paa Gud skal føre ham frelst ud af sansernes rus.

Marguerite ejer en stor evne til efter sine forbilleder — som her Castiglione — at tale bredt og fyndigt om sit emne; ofte anvender hun helt dramatisk effekt som i den følsomt rørende novelle om Pauline og hendes ven, der ikke maa faa hinanden. Fint og yndefuldt skildrer Marguerite et møde mellem de to i det kloster, hvor han er bleven munk: se hende tør han ikke, tale til hende heller ikke, men saa stærk er elskovs flamme, at da han hører hendes sagte graad, styrter han som død om paa kirkens gulv; efter at være kommen til

bevidsthed tager han for evigt afsked med Pauline, der som han forsager verden.

En saadan udpensling er just det nye, som føres til fransk litteratur gennem Marguerites værk.

I skildring af stærkt bevægede optrin ved hun at finde ord saa levende og betagende, at de klinger endnu efter læsningen; hun lægger sig selv personlig ind i fortællingen, føler og lider med den, hvis sag hun kæmper for. Helt fri for en vis pedantisk stivhed hist og her er hun selvfølgelig ikke, dog kan man let finde aldeles pletfri ting, saaledes den fortvivlede hustrus opgør med sin brutale, troløse mand, da hun gribes i utroskab af ham. En voldsom harmfølelse i forbindelse med frygt for hans vrede lægger hende paa én gang lidenskabelige og snildt fundne ord paa tungen; i klare, stærke ord vejer hun sin og hans brøde og spørger saa: hvem syndede mest, monseigneur? men hun kan længe nok tale om det ubillige i samfundsmoralen, saa lidt som nu giver samfundet hende ret: l'honneur des hommes et des femmes n'est pas semblable!

I sin betragtning, at ogsaa hustruen har sin ret i ægteskabet, viser Marguerite sig paavirket af Italiens syn paa sagen; her havde jo forlængst kvinden givet sig selv en værdigere stilling i hjemmet og dermed i samfundet end den, middelalderen gav hende. De ægteskabelige billeder, Marguerite opruller, er ikke lyse; ægtefællerne gaar oftest hver sin vej; lykkelige de kvinder, siger Marguerite, en qui la vertu de Dieu se monstre en chasteté, douceur, patience et longanimité.

Roligere toner klinger i skønne forskrifter om, hvorledes hustruen skal dele sin husbonds sorger og glæder, slaa af paa sine fordringer, ikke udspejde sin mand for meget, men ved taalmodighed vinde ham tilbage, om han glider bort; trofast kærlighed letter alle livets sorger og besvær.

Tiden er ellers voldsom nok, ikke videre anlagt for ægteskabelig ro og fred; voldtægtsforsøg skildres gennem alle samfundslag, lige fra admiral Bonnivets overfor Marguerite til den snavsede tiggermunks overfor den fattige færgekone; men skammen følger forbrydelsen i hælene; Marguerite kradser admiralens ansigt til blods, da han vel er kommen ind „sans luy demander congié ne faire la révérence“. Han maa fly med samt sin fint parfumerede, guldbaldyrede natskjorte, og Marguerite kan faa sig en hjærtelig latter.

Lejlighed giver tyve; hele den frie og i høj grad ugenerte omgang mellem kønnene har næppe gavnet moralen.

Vil en ung mand ret tydelig vise sin beundring for en smuk dame, da undlader han ikke at være tilstede ved hendes „habiller et deshabiller“. I soveværelset, som udstyres med raffineret luksus, finder de mest fortrolige sammenkomster sted; ægtefællerne sover ikke alene; ofte var der opstillet en seng i samme værelse enten til kammerpigen eller til „le serviteur de confiance“. Efter sengetid modtager ægtefællerne besøg i soveværelset, og naar ægtemanden er falden i søvn, kan det jo hænde, at den fremmede flytter lidt nær — eller omvendt, at det er konen, der blunder, mens kammerpigen veksler søde ord og kærtegn med gemalen.

Om alt sligt ved Marguerite at fortælle.

Ved siden af hele denne varmblodige flok findes saa de farveløse, kyske naturer, og de prises i de højeste toner, deres løn i himlen vil blive stor. Disse ædle menneskers dyd og ære udsættes ofte for de strengeste prøver; saaledes prøver dronningen af Castilien den trofaste Elisor i 14 samfulde aar; han holder troligt tiden ud, men vender sig saa fra hende. Dog disse blege blomster er nu en gang undtagelserne; thi man morer sig ellers i dette samfund mere end nogensinde;

fest følger paa fest; der danses, rides og tumles; man færdes med eller uden maske ved fyrstens og borgerens karneval; man møder der damer saa skønne, saa skønne og unge ridderlige svende som Frans I og Bonnivet, de boler og raser, skænder hjemmenes ære, men dydeligt gaar de fra natligt stævnemøde til morgenandagt. I novelle 26 skildres en saadan renaissancesprade: un homme qui surtout aymoit les chevaulx, chiens et oiseaulx et commencea à lever mille passetemps comme tournoys, courses, luyettes, masques, festins et autres jeux.

Lad dem være saa udsvævende, de være vil i deres rasende jagten efter kvinder: au demorant ils sont honnestes hommes et hommes du bien!

Er Marguerite inde paa mindre sjælsrørende emner, bruger hun at nævne tingene ved deres platte navne; hun fortæller saaledes flere for vore ører rent ud malpropre historier om priveter og alskens griserier; for at slippe lidt mere tørskoet over sligt kan Marguerite undertiden arbejde sig op til en precieusestil, som klæder helt komisk, saaledes i sin poetisk elegante fremstilling af en meget tilsølet dame*).

Fæle ord øver en vis tiltrækning selv paa de mest dannede, men der er her i novellerne en begyndende sans for god tone, for det, som fine folk maa sige og høre paa. Da Simontault saaledes fortæller en yderst stram novelle, gør han, i følelsen af at have serveret for grov kost, en slags undskyldning for selskabet: vi har jo lovet, at sandheden skal frem.

Madame Oisille (Louise af Savoyen), der gerne spiller en dame d'honneur's rolle overfor selskabet, finder, at der gives værre ord, „les vilaines", som støder enhver ærbar kvinde.

---

*) Nouv. XI.

En af selskabet kunde godt lide at høre disse ord, men Oisille ønsker ikke at forklare sig nærmere. Saffredent kender nok mange slemme ord, men kan ikke faa i sit hoved, hvorfor damer saa gerne ler, naar de hører dem. Parlamente, som stadig er den, der skifter sol og vind lige, siger da: vi ler ikke af disse ord; men enhver faar lyst til at le, naar slige uheldige ord falder i talen, hvilket ofte hænder; tungen kløver ordene og sætter et for et andet, det kan saamænd hænde selv den klogeste dame! men I mænd! I taler, naar I er alene (altsaa findes der en vis sømmelighedsfølelse) stygge ord af ligefrem ondskab! I ved godt bedre besked — enhver hæderlig kvinde frygter slige ord og flygter helst for dem og fra slige folks selskab!

Hvor det er sandt! siger Geburon, der er mange kvinder, der korser sig ved at høre saadanne ord, men de har dog hverken rist eller ro, før de faar hørt dem igen.

Ja, ikke sandt! udbryder Simontault, de sætter deres touret de nez paa for bedre at kunne le i det skjulte, alt mens de lader dydig indignerede!

Hvorfor ikke? siger saa Parlamente — det er da bedre at gøre saadan end at lade forstaa, at man finder sligt morsomt!

Straks falder man over hende, fordi hun anbefaler skinhellighed. Longarine mener, at dyden ganske vist er at foretrække — men man maa se at hjælpe sig, som man kan, osv. osv.

I et saadant kvikt ordskifte om et lidt vovet emne slaar den nye tid os imøde i novellerne. Det kunde se lidt underligt ud, at Marguerite paa én gang har øret og øjet aabent for skavankerne og samtidig anvender udtryk, som nu om stunder vilde gøre én umulig i et blot nogenlunde dannet selskab; men er det en fejl, er

let ikke hendes men tidens. Der røbes saaledes af herrerne, særlig af Hircan og Simontault, et saa brutalt og frivolt syn paa kvinden, at man virkelig allerede den gang burde finde dem mindre heldige. Deres spøg kender ingen grænser. Stundom finder Marguerite dog, at det gaar for vidt: tout beau! vous vous oubliez! lyder da hendes manende røst.

Konklusionen af denne lette gennemgang af Marguerites hovedværk skulde være følgende: hun er i novellerne stærkt paavirket af Italienerne, hvis stil og udtryksmaade hun ganske har tilegnet sig; iøvrigt har hun et aabent øje for deres fejl og dømmer dem undertiden ret skarpt. Bogens form laaner hun hos Boccaccio, dens aand og kulturpræg fra ham og de andre italienske novellister; hun har tilegnet sig deres livssyn og hele deres gaaen op i udpenslingen af karakterer og situationer. Derved bliver Heptaméron noget nyt og banebrydende i den franske litteratur, bliver prototypen til mangt og meget i det store aarhundrede.

III

I hvor høj en grad Marguerite er paavirket af italiensk ses bedst ved at sammenligne hendes værk med for eksempel *Bonaventure Des Périers: Joyeux devis;* han er yderst fransk og drøj; han anvender slet ikke Marguerites store kunstfærdighed, men just derved bliver hans kunst maaske større. Han deler mange af sine samtidiges opfattelse af Italienerne som fejge, gemene og pengegriske fyre uden moral og samvittighed. Denne synsmaade gaar igen i hans noveller; i novelle 88 lader han saaledes en Italiener fremsætte sine løgnehistorier: d'une asseurance qui est naturelle à sa nation. Han haaner Italienernes overmaade krybende og høflige omgangstone; de franske giver han en overhaling for

deres latterlige tilbøjelighed til at foretrække det fremmede for deres eget.

En ny tid er oprunden for Frankrig, og den italienske indflydelse er skyld deri. Tolomêis ovenfor omtalte smigrende tilegnelse til Marguerite viser, at Italienerne nu ser med andre øjne paa Frankrigs „barbarie“; de ser blandt andet i Frankrig et sted, hvortil det lønner sig at komme, thi her spares ikke, naar det gælder om at vise sig overfor kunstnere og lærde fra den anden side Alperne. Tonen i bedømmelsen har skiftet karakter siden Petrarcas dage; Castigliones hvasse skildringer har ikke mere kurs. I et digt *„La coltivazione“*, som *Alamanni* tilegner Frans I og Katarina af Medicis, dynger han lovtale paa lovtale over Frankrig; snart skal hele Italien synge landets pris i høje toner og strømme dertil i kun altfor høj grad.

Jeg har forsøgt at paavise, hvor langt Frankrig er kommet i sin efterligning og paavirkning af italiensk kultur; bevægelsen begynder saa smaat under Ludvig XI, men det bliver Karl VIII, der som den første renaissancekonge ved sine tog til Italien indleder den; strømmen bliver ved under Ludvig XII. Under Frans I bliver det til en hel mani med italieneriet: litteratur, omgangstone, sproget — dog stilen mere end ordene — klædedragten, alt farves og ændres à la mode italienne. Frans selv lodder ikke ret bevægelsen, kan højst siges at støtte den kunstneriske renaissanceindflydelse fra Italien. Marguerite af Navarra bliver egentlig bevægelsens centrum.

Arkitekturen bliver ny, al den vidunderlige dejlighed, de franske ser i Italiens byer, Venedig og Florens, ægger dem til at forsøge noget lignende. Derfor bort med de gamle, skumle borge! Hvad var de ogsaa ved siden af den lyse, straalende pragt, som regelret og fin kom til orde i Italiens bygningskunst?

Helt kan Franskmændene endnu ikke vinde med, men det varer ikke længe, før de er der. Den overhaandtagende kunstnerbegejstring, som i Italien gaar over alle grænser og dér bliver helt samfundsopløsende, fordi den sluger alle andre interesser, den kender man endnu ikke ret i Frankrig; men ogsaa den skulde komme. Æren for hele denne renaissancearkitektur bliver Frans I's; han kalder kunstnere til Frankrig og sætter dem i arbejde, knytter dem til sig som „valets de chambre“ en titel, som — hvor ringe den end er — dog altid er en titel: dengang antydede den forøvrigt blot et nøje fortrolighedsforhold til fyrsten.

Det blev Frans I en dyr mani med den byggelyst; han bygger en fløj til *Blois*, han bygger *Chambord*, *Madrid*, *St. Germain*, *Louvre* og *Fontainebleau*; alle følger i hans fodspor, ikke faa bygger sig fra gaard og gods med det samme.

KAPITEL IV

Katarina af Medicis. Henrik IV

I

Den næste store periode i bevægelsen fra Italien falder fra *Henrik II*'s død til et stykke op under *Henrik IV*, altsaa i den tid, hvor KATARINA AF MEDICIS dominerer i Frankrig. Med hende stiger den italienske bølge højere og højere og naar en uhyre magt.

Hele tiden tager sit præg af denne indflydelse, som i højeste grad ændrer det franske samfunds moral. Hvad man end kan sige om Frans I's tid i dens bøjen knæ for Italien, den var og blev dog fransk. Men under Katarinas scepter bliver alt fuldstændig forandret.

Nu fremstaar hele dette naragtige, kvindagtige hof, som Henri Estienne saa blodig revser i sine værker, hvilket senere skal omtales.

Den første bevægelse grupperede sig om tre store italienske navne, hvis bærere alle fik indflydelse, og som alle har staaet i et vist forhold til den franske nation: Dante, Petrarca og Boccaccio. Tre nye store italienske navne giver denne anden periode præg: *Ariost*, *Tasso* og *Macchiavelli*, ikke mindst den sidste.

Ariost føles næsten af de franske som kød af deres kød; tiderne har skiftet; han øver stor tiltrækning og oversættes ivrigt, saaledes af *Menin de St. Gelais* og *Nicolas Rapin*. Med *Tasso* bliver samkvemmet endog personligt. I aaret 1570 følger han kardinalen af Este til Frankrig; han er da 26 aar gammel. Han fortæller om, hvorledes han maa flakke om paa daarlige landeveje og i usle kroer, mens han arbejder paa sin epopé. Han blev iøvrigt vel modtaget i Frankrig. Katarina begunstiger ham i høj grad. *Karl IX* ærer og hædrer ham, fordi han har besunget Godefroy og de franske riddere i „Jerusalem“. Den hele plejade med Ronsard i spidsen hylder ham.

Tasso vinder saaledes berømmelse nok i Frankrig, men hverken guld eller grønne skove; thi den store ødselhed med de italienske pensioner er forbi; kunstnere og digtere fra den anden side Alperne er ganske vist yderst velkomne, men deres underhold bliver, med enkelte undtagelser, deres egen sag. Balzac fortæller, at Tasso i Frankrig var i den grad i nød, at han: a eu besoin d'un escu et l'a demandé par ausmone à une Dame de sa connoissance; il rapporta en Italie l'habillement qu'il avoit apporté en France après y avoir faict un an de séjour.

Denne karrighed fra Frankrigs side overfor Tasso har sikkert ikke været uden indflydelse paa hans dom

over Franskmændene, den er ikke blid: megen kraft og lidt spræl, siger han om Frankrigs vine, det er lige omvendt med folkets karakter.

Men Frankrig nyder hans værker, næppe ser de lyset, før de oversættes og efterlignes; saa godt er jordbunden rede i Frankrig overfor hans digtning, at hans „Jerusalem“ bliver bedre modtaget her end i Italien, og dog satte fædrelandet ham højt, sammenligner ham med Virgil. Det samme gør i Frankrig Tassos beundrer Balzac: Virgile est cause que le Tasse n'est point le premier et le Tasse que Virgile n'est pas le seul!

Denne Tassobegejstring holder sig ikke længe, allerede under Maria af Medicis er den dalet; Boileau, der taler haanlig om saa meget, giver ogsaa et spark til „le clinquant de Tasse“ *); man anklager ham for akkurat de samme fejl, for hvilke man anklager marinismen: il est en mille endroits plus agréable qu'il ne faut.

Den franske digtekunsts centrum paa Katarinas tid er PLEJADEN. Plejaden vil paa én gang være lærd og national, to egenskaber, som den kun vanskeligt med den tids materiale kan forene; netop national bliver plejaden ikke. Der er, siger Gaston Paris**), et helt svælg mellem den litteratur, som indledes i midten af XVI aarh., og den, som blomstrer nogle aarhundreder før, for at kunne forstaa Ronsard maa man absolut kende baade græsk og latin; kendskab til den gamle franske litteratur behøves derimod ikke.

Det, hvorom det gælder, er først og sidst, ganske som Italienerne har gjort det, at efterligne de klassiske forfattere, og i sit forord til „la Franciade“ anbefaler da ogsaa *Ronsard* dette lige til ud i de mindste enkeltheder.

---

*) Satire IX.

**) Préface de l'histoire de la langue et de la littérature française.

Du Bellay ligesaa i sin „Deffence et illustration“ *). Alt dette lover jo ikke godt med hensyn til det nationale.

Bedre gaar det med bestræbelsen efter at være lærd. Plejaden fordrer nemlig først og fremmest af sine troende, at de skal arbejde; der skal slides og der skal files, stilen maa udarbejdes: les excellents poètes nomment peu souuent les choses par leur nom propre!

Den fremtidige digter maa læse klassikerne tidlig og sent! Bort med alt det gamle værdiløse franske kram og aultres telles speceries, qui corrumpent le goût de notre langue **).

Om det at være digter ved natur og vuggegave vil plejaden intet høre: qui veult voler par les mains et bouches des hommes doit longuement demourer en sa chambre, et qui desire vivre en la memoire de la posterité doit comme mort en soy mesmes, suer et trembler mainte fois! ***)

Den poetiske stil skal hæve sig højt over prosaens; omskrivninger i stil med klassikernes gør altid en skøn ting endnu skønnere. Tillige maa der stræbes efter en vis realisme i fremstillingen, beskrivelserne maa have en anseelig længde, man vogte sig for i dem at begaa fejltagelser.

Man ser, at det, plejaden først vil have i orden, det er det ydre apparat, der maa være fejlfrit, saa kommer „aanden“ nok af sig selv; til dette apparat maa man gerne opfinde nye ord og stavelser: pourveu qu'ilz soient moulez et, façonnez sus un patron déja receu du peuple.

Stadig denne svingen mellem lysten til at være national og til at være lærd.

---

*) Liv. II ch. 1.
**) Def. et ill. II 4.
***) Def. et ill. II 3.

Ronsard er misfornøjet med sproget som det er; han anbefaler at tale „courtisan“, qui est toujours le plus beau à cause de la majesté du prince; med „courtisan“ menes nærmest det, man i vore dage vilde kalde beaumondens sprog.

Først senere gaar det op for Ronsard og de andre medlemmer af plejaden, at de kunde misforstaas, og de raaber da vagt i gevær for den nationale sag, det bliver til „un crime de leze majesté“ at forlade sit lands gode sprog for at opgrave de gamles aske. De bruger strenge ord; men lidet tænker de vist paa, at har eleverne begaaet de misgreb, for hvilke de dadles, da er skylden plejadens og ingen andres.

Det kunde nu have været nok saa herligt med hele dette ydre perfekte apparat, hvis plejaden saa havde haft en digter, der formaaede at give formen lidt indhold, men der var ingen. Ronsard med „la Franciade“ bliver det da ikke, han er deri det værste af alt: tør og kedelig. Blandt sine mange digte savner han ikke som tro Italiener eksempler paa den mest mavekrybende smiger og tiggerlyrik. Karl IX indbalsameres saaledes i den vamleste smiger og ros; til Elisabeth af England skriver han i sin berømmelse af hendes nok ellers omstridte skønhed: himlen har ødelagt den form, hvori du blev støbt: pour ne rien refaire au monde de semblable! Han, der med sin døvhed lever tilbagetrukken fra hoflivets glans, ved saa udmærket godt, hvorledes man skal tale til Katarina af Medicis — til „l'Italienne“.

Italienske ord har endnu hos Ronsard og hans skole ikke ret vundet hævd, selv bruger han saaledes ikke mange, men aanden fra syd er der: denne evindelige svøben og svøben om et ganske ubetydeligt emne, en overvældende ordpragt eller dog bestræbelsen derfor, en logren og smigren, som snart i sin overdrivelse løber ud i karikaturen, alt dette er tilstede og røber sin herkomst.

Direkte efterligning af de italienske forfattere findes hos dem alle; det anbefaledes jo at læse dem for derigennem at tilegne sig den fornødne dannelse — saaledes af Du Bellay*).

Næsten alle plejadens medlemmer har været i Italien; *Baïf* er født i Venedig, det er ham, der bringer Karl IX paa den tanke at grundlægge et musikakademi i Frankrig.

Den italienske digtart, som skolen særlig kaster sig over i sin efterligning, bliver *den deskriptive* og *pastoralen*.

Først og fremmest glæder dem *Petrarca,* der i Italien ved *Bembos* begejstring for ham har haft en hel genopblomstring i midten af XVI aarh. Blandt støtterne for denne genopblomstring er Tasso og Alamanni, der kommer til Henrik II's hof; i Lyon har *Castelvetro* taget bolig, *Tansillo* kommer ligeledes til Frankrig; der er overhovedet ingen mangel paa Italienere her.

Saavel Petrarca som Bembo og Sannazar efterlignes, ja ligefrem kalkeres i Frankrig. Ronsard efterligner saaledes Petrarca**) og Bembo***). Du Bellay kan ikke blive træt af at opfordre til efterligning af Italienerne; navnlig begejstres han af sonetten: cette non moins docte que plaisante invention italienne.

Sonetten er en omstridt genstand; hvem skal i Frankrig være dens fader?†)

Hvis æren nu er eller ikke, et staar fast, at sonetten

*) Def. et illustr. II 3.

**) Amours I 3. 10. 12. 18. 25. 35. 38. 53 osv.

***) Amours I 22. 29. 59. 80.

†) Vauquelin de la Fresnaye siger, at Du Bellay har æren af at have bragt den fra Italien; Ronsard giver Ponthus de Thyard æren; Du Bellay giver den til Mellin de St. Gelais; Sainte-Beuve ligeledes til Mellin de St. Gelais og Du Bellay.

dyrkes med uhyre iver; men en ny italiensk digtform, ancen, er ved at tage luven fra den, ja fortrænger den næsten.

Der opstaar tillige en hel lille syndflod af madrigaler, elegier, chansons og epigrammer:

l'épigramme plus libre en son tour plus borné
n'est souvent qu'un bon mot de deux rimes orné;
jadis de nos auteurs les pointes ignorées
*furent de l'Italie en nos vers attirées.**)

Foruden disse digtningers form tillister man sig udenvidere deres indhold, deres uendelige elskovsudtryk og omskrivninger. Enhver, som synge kan, besynger sin „Laura“, altsammen over Petrarcas læst. Ronsard besynger sin Cassandre, Helene og Marie; Du Bellay sin Diane. Har man læst enkelte af disse forherligende digte, har man læst dem alle. Hele denne syngen udarter i sit kunstige sprog til ren unatur og precieuseri.

Saavel Ronsard som Du Bellay giver sig senere til at protestere mod det overdrevne i den hele retning:

j'ay oublié l'art de pétrarchiser,
je veux d'amour franchement deviser

synger saaledes Du Bellay — men saadanne skønne udraab kunde de have rettet til sig selv i sin tid, thi deres og ene deres er skylden — nu er det forsilde. Digterflokken er kommen i fart, er allerede for langt ude paa den glatte is og i for stærk fart til at kunne standse, nu sættes alle klude til, det gælder om ikke at snuble, og kunstletheden og affektationen løber da ogsaa linen ud — lige til det øjeblik, da

enfin Malherbe vint!

---

*) Boileau, Art poét. II.

II

Den ronsardske skole løber ud i *Desportes,* der er i høj grad smittet af den italienske invasion og sødladen til det yderste. Med ham bryder saa *Malherbe* en lanse, og stødet fælder sin mand.

Ikke at Desportes ved Malherbes ankomst til hoffet i 1605 var en affældig mand, let at styrte; nej han trives og forfremmes ogsaa efter Henrik III's død, selv i Louvre, hvor Maria af Medicis dog ikke hører til hans beundrere.

Paa sine luksuriøse landsteder samlede han ofte om sig en kres af venner; mange kom rigtignok mere for den gode mads skyld end for den aandelige anretning, der ofte nok kunde falde lidt tynd ud. Hans trofaste publikum bestod ikke mindst af damer, der ligefrem drev afguderi med ham. Desportes holder af at høre om sig selv og sin poetiske storhed og finder det saa rimeligt, at han har misundere, giver stundom med held det forfulgte geni. Da Ronsard i 1585 dør, staar Desportes ubestridt med digterkronen paa sit hoved. I prosa og vers hyldes den aldrende digter for sin evne til at „mignarder"; han kaldes: ornement de notre âge, délice des rois, chef d'oeuvre des cieux, mari de Calliope osv. I sine „*Recherches*" omtaler *Pasquier* hans „facilité", et ord, der er i høj grad karakteristisk for Desportes.

Avindsmændene forholder sig heller ikke i ro; da „Salmerne" udkommer, viser sig pludselig en anonym lille bog: *Rencontre des muses de France et d'Italie,* hvori Desportes paa det groveste beskyldes for plagiat; sligt har ingen anden virkning end den, at smiger og virak ødsles paa ham i endnu højere grad — hans velvillige ansigt fordrejes ikke af græmmelse over saa ubetydelige ting, ja legenden tillægger ham endogsaa den ytring, at dersom han havde kendt forfatteren,

skulde han med glæde have paavist endnu flere plagiater.

Det var altsaa ingen ringe opgave, Malherbe havde for sig, at styrte denne mand og med ham italieneriet i grus.

Malherbe hører med hele sin aandsretning slet ikke hjemme i XVI aarh., han maa regnes til XVII. I 1605 kaldes han til Henrik IV's hof. Undersøger man hans tidligere digte — dem fra 80erne — da viser han sig paa denne tid selv stærkt italieniseret, men nu har han et andet syn paa sagen.

Er Malherbe digter? ja, hvis evnen til at forme sine frembringelser efter en ubøjelig, jernhaard vilje, til at slibe dem til en fuldkommen klarhed, saa fuldkommen, at endnu en slibning vil faa dem til at briste, hvis den evne skaber digteren, saa er Malherbe endog en meget stor digter.

I sin Art poétique siger Boileau med vanlig autoritet:

mais pour bien exprimer ces caprices heureux
c'est peu d'être poète — il faut être amoureux.

Det vilde neppe være falden Boileau ind, at disse ord skulde kunne anvendes mod Malherbe, der for ham stod som et helt vidunder; men de passer dog til ham alligevel. Alle de kedelige, lovprisende og „klare" elskovssange, som han — ofte efter bestilling — konstruerede, røber saare ringe digteraare. Hele denne rufferlyrik er dræbende at læse, man forbavses over, at en mand som han, der selv udførte saa faa, for ikke at sige ingen, litterære storværker, har kunnet udøve et saadant tyranni, som det han faktisk længe har udøvet i fransk digtekunst. Op fra hans poesier staar en selvforgudelse, som grænser til uforskammethed; i sine breve til Balzac lykkes det ham at dokumentere en utrolig arrogance. Hans specialitet er det overlegne, det arrige.

Engang imellem faar han det indfald at være streng ogsaa mod sig selv og affekterer en let ironi overfor sin poetiske virken. Tallemant fortæller, at Malherbe ofte skal have sagt til Racan: voyez vous, mon cher monsieur, si nos vers vivent après nous, toute la gloire que nous pouvons en espérer, c'est qu'on dira que nous avons été deux excellents arrangeurs de syllabes et que nous avons été tous deux bien fous de passer toute notre vie à un exercice si peu utile et au public et à nous au lieu de l'employer à nous donner du bon temps et à penser à l'établissement de notre fortune!

Malherbes store arrogance lader én i tvivl om ægtheden af dette hjærtesuk.

Hvad vil da Malherbe? Det, der i denne sammenhæng kommer i betragtning, er hans kamp mod den italienske strøm; han vil Desportes og hele den sidste rest af den ronsardske skole til livs; han vil i poesien fremfor alt skabe klarhed og simpelhed, bort fra alle de uforstaaeligheder, som den forhaandenværende skole var hildet i; han vil det frie og letvundne — for sit eget vedkommende det tilsyneladende letvundne — udtryk. Det er ikke meget, der har den lykke at vinde hans bifald: blandt Italienerne er det hverken Petrarca eller Bembo, som begge efter hans mening har forsynet Desportes med „des imaginations bestiales"; Tasso sætter han en vis pris paa i anledning af hans Aminta.

Det maa siges, at hans forsøg paa at rive den franske digtekunst løs fra den italienske paavirkning lykkes, selvom æren herfor ikke tør kaldes hans alene; han virker nemlig under for ham særlig gunstige omstændigheder. Hans fornemste medhjælper er Frankrigs daværende politik. Katarina af Medicis havde lyst italieneriet i kuld og køn, den ronsardske skole fandt i hende den bedste støtte. Men under det bourbonske hus skifter hof og tone karakter, protestantismen løfter hovedet,

sprog og litteratur kan ikke blive upaavirkede heraf. Ved hove har italieneriet ikke mere sin fordums kurs — altsaa heller ikke i Paris, og hovedstadens opfattelse deles snart af det hele land.

Til Henriks lidt massive hof kom saa Malherbe, og kongen bliver ham en sikker støtte i hans svingen tugtens ris over det ynkelige hof fra før. Malherbe skaaner ingen, med Henriks tilladelse vil han „desgasconner la cour“. De to, kongen og Malherbe i forening, sætter en fast bom for italieneriet. Henrik IV's toleranceprincipper kunde kun være gavnlige for litteraturen, den maa nu blive mere ægte, mindre forfinet; det overdrevne, opstyltede og leflende præg skal stryges af den, en tid lang maa det saa tage til takke med at trives i krogene og i provinserne.

Der findes i Bibl. Nationale et eksemplar af Desportes digte: *Les premières oeuvres de Philippe Des Portes, Paris 1600;* Malherbe har udenpaa dette eksemplar skrevet sit navn gentagne gange samt aarstallet 1606.

Denne bog har Malherbe paataget sig at kommentere for derved at give sine anskuelser til kende overfor den gamle skole og for at lære den ny det, hvorefter den har at rette sig; denne kommentar bliver altsaa hans manifest; dette er ofte i højeste grad ubilligt og haardt, intet duer! Og dog er Desportes (han dør forøvrigt netop i dette aar) — betydelig mere digter end Malherbe. Krigserklæringen løber da heller ikke af uden indignerede protester. Desportes udgiver *Michiels* er meget grov; *Mlle de Gournay* giver Malherbe det raad at tale poetisk om poesi; *Regnier* farer ligeledes ud til forsvar for sin onkel Desportes. Tonen er skarp fra begge sider, mange bitre sandheder flyver fra lejr til lejr. Er Malherbe ikke grov og plat, er han vittig; naar Desportes saaledes har: j'erre seul, tout pensif, ignorant qui je suis, foreslaar Malherbe i sin

blideste tone at sætte i stedet: ne sachant qui je suis, man kunde jo nemlig af ren fejllæsning saa let faa det til: ignorant que je suis!

Det kan nu iøvrigt være, at Desportes til syvende og sidst maa være Malherbe taknemlig for den omgang, han faar. Maaske vilde han uden ham nu være glemt; thi selvom han virkelig er digter, skal og maa han dog lastes for sine ofte skruede og fade „yndigheder“ — for ikke at sige noget værre; italieneriet og efterlignelseskunsten drives hos ham op i en uhyggelig højde, alle den italienske stils overdrivelser har han taget med.

Men man kalde nu hans digte kunstblomster nok saa mange gange, jeg for min part læser hellere Desportes end Malherbe — og mange vist med mig.

Desportes havde det uheld at afslutte en retning i litteraturen, Malherbe det store held at begynde en ny — og det nye har altid kurs.

Italieneriet har unægtelig faaet et knæk ved Malherbe, et knæk som det absolut aldrig forvinder; han kaster paa porten italienske og latinske ord, provincialismer og forældede ord — og af dem bruger Desportes mange. Han giver nye regler for fransk versbygning og for rim, regler, som holder Frankrigs poesi under aaget lige op til Victor Hugo.

III

Den anden genre, som særlig dyrkes i denne periode, er *pastoralen*.

Quel chasteau peut si bien loger?
quel Roy si heureux qu'un berger?
quel sceptre vaut une houlette?

saaledes synger alvorsmanden D'Aubigné i forordet til „Tragiques“ — og saaledes synger hele hans samtid.

Pastoralen er en saa snirklet og unaturlig afart af poesien, at man uvilkaarlig spørger sig selv, med hvad ret og i kraft af hvad den saaledes dukker op snart hist snart her i menneskeslægtens udviklingshistorie. Svaret kan ikke blive andet end dette: pastoralen kommer, fordi den maa komme; den optræder under ganske lige forhold paa de forskelligste tider; i Roms litterære guldalder som i Frankrigs XVII aarh. skyder den frem af et samfund, hvis sæder er i det dybeste forfald. Den optræder i XIV og XV aarh. i Italien, da ogsaa dette lands sæder var i stor dekadence. I Frankrig dækker den over religionskrigenes efterveer og al den hule raaddenskab, der fandtes helt op til samfundets øverste trin under Valois'ernes regimente. Naar Ludvig XVI og hans forfinede hof med Maria Antoinette i spidsen leger bønder, er det under ganske lignende forhold.

Jo dybere sæderne er i forfald, jo mere trænger slægten til at drømme sig bort til et sted, virkeligheden saa fjernt som muligt*); den drømmer om store, sol- eller maanelyse lunde med en stilhed, som aldrig tør brydes af hverdagslivets tummel. Her lever nymfer og fauner, her vandrer hyrder og hyrdinder omkring med svævende, yndefuld gang, løftede og baarne ved elskovsgudens magt; elskov og sværmeri, eller talen derom, er baade først og sidst.

Følelserne og udtrykkene derfor skrues og pines, bliver blege og sygelige; alt maa være harmonisk, fint

---

*) Jeg finder i „Le Journal“ for 13de januar iaar under Dreyfusaffæren følgende udtalelse af François Coppée, som synes mig at gaa i ganske samme retning; han taler om hædersmanden Vincent de Paul: si, pour changer de conversation, — car, en vérité, nous sommes, en ce moment, gorgés de choses violentes et haineuses, et jusqu' à la nausée, — si donc comme on purifie l'atmosphère d'une chambre en brûlant du sucre, nous parlions un peu d'un brave homme!

og skønt i denne den dejligste af alle verdener, hvor der grædes, jubles, elskes og favnes. Hyrdefolket er ikke rigtige hyrder, men kun folk, der lever saaledes, fordi dette liv tiltaler dem, deres sprog og tænkemaade har saa lidt med virkeligheden at skaffe som vel muligt. Det hele ender i det pureste skaberi og vanvid; men alle samfundets lag tager del deri, og først sent er rusen forbi.

Frankrig kendte Italiens pastorale allerede længe før dette lands hovedværk i genren, Aminta, kommer dertil.

I begyndelsen af XVI aarh. lærer man i Frankrig *Sannazars „Arcadien“* at kende; da den i 1544 oversættes, finder den efterlignere og tilbedere i mængde. Plejaden ynder genren — baade Ronsard i sine bukoliske digte og Belleau i sine „Bergeries“ offrer til den.

Blandt de mange pastoraler i Italien var ogsaa *Argentis „Den ulykkelige“;* da den 1567 opførtes første gang ved hertugen af Ferraras hof, var Tasso tilstede. Han saa straks, hvad der kunde gøres ud deraf, og i 1573 kommer da hans *„Aminta“*, pastoralens hovedværk.

Sannazars „Arcadien“, Tassos „Aminta“ og *Guanarinis „Pastor fido“* bliver de tre værker, som bidrager mest til pastoralemanien i Frankrig. Aminta gør en aldeles eksempelløs lykke; nu er vejen aabnet og i uhyre antal styrter alle, som skrive kan, sig over pastoralen.

En hyrdestrømning tilføres endvidere Frankrig fra Spanien, og disse to, den italienske og den spanske strømning, løber sammen hos *Honoré d'Urfé* i hans berømte *„Astrea“*, der kommer til at spille en mægtig rolle i Frankrigs litteratur. D'Urfé ligefrem forhekser sin samtid, fra kongen til stodderen er man som besat; naar jeg siger stodderen, maa det tages med forbehold; kun yderst sjældent henvender den franske litteratur sig til den menige mand — mindre i de tider end nu.

Det er som et helt sygeligt sværmeri hos alle; med større og mindre utaalmodighed venter man paa de enkelte dele; man skriver til D'Urfé, man danner kærlighedsselskaber, i hvilke man giver sig navnene fra romanen, kun Céladons navn tør ingen profan bære. Fra Tyskland sendes der bud til D'Urfé, om han vil gøre selskabet den ære at være dets Céladon. Man kunde se folk vandre rundt i skove og marker med bogen i haanden for om muligt at finde steder, som passede til de i bogen beskrevne.

Astrea er stærk italiensk — i enkelte dele ligefrem kopieret, siger Charlotte Banti*) — kopieringen er taget paa maa og faa, alt som det passer D'Urfé bedst.

Ingen kan staa for pastoralens yndigheder; lige fra Katarina af Medicis til helt op under Ludvig XIV spiller den hovedrollen ved alle hoffets fester, og „det nydelige" bidrager mægtig til at polere samfundet. Weinberg**) mener, at ved pastoralen holder god tone sit indtog i den franske litteratur; at den gode tone allerede i Marguerite af Navarra har en vogter, har jeg ovenfor søgt at paavise.

Den hele usmagelige retning, der nu kun interesserer som snurrepiberi, ser sin samtids største navne bøje knæ. Malherbe gav gerne den hele verden for at kunne kalde sig Amintas forfatter; Boisrobert oversætter Pastor fido, Fontenelle, der ellers ikke let lader sig rive med, maa strække vaaben for Astrea og Aminta. I Hôtel de Rambouillets kres anses pastoralen for det ypperste af alt.

Hvor har ikke det Frankrig, som begejstret hylder pastoralen, skiftet karakter siden Karl VIII's dage! Alle lyver de for sig selv, ved saa godt, at der ikke er spor

*) L'Amyntas du Tasse et l'Astrée d'Honoré d'Urfé.

**) Das französische Schäferspiel in der ersten Hälfte des siebzehnten Jahrhunderts.

af sund sans i det hele uendelige væv, hvor nummer en elsker nummer to, der elsker nummer tre, der saa elsker nummer en osv. Alle ved de saa godt, at de agerende er dem selv i forskellige landlige udstafferinger. Hvad bryder man sig om naturbeskrivelser, om et paalideligt billede af landlige forhold! Titlen alene klinger af pastorale; for at minde tilskueren og sig selv lidt om det landlige kommer man stikkende med en hyrdereplik en gang imellem: je vay faire sortir mes brebis de l'estable, eller noget lignende, hvorpaa man kører videre i disse „continuelles fadeurs" som St. Beuve kalder dem.

For operaen skulde pastoralen dog faa betydning, den bliver som dens forløber. I *Baros „Clorise"* staar man allerede halvt oppe i den; her findes duetter og kor. Italiens musik og dygtige theaterteknikere træder til.

I de første 40 aar af det XVII aarh. faar den franske pastorale sin egentlige blomstring. I 1626 skriver *Gombaud* sin *„Amaranthe"*, der gør overvældende furore, man lærer den udenad, alle dens svulstigheder gaar for guldkorn. Forfatteren er pot og pande i Hôtel de Rambouillet —, han er madame's „beau ténébreux". Maria af Medicis var lidt forelsket i ham.

Kun fordi Frankrig i sin forfinelse saa troligt har fulgt det italienske mønster, kan pastoralen gøre saa stor en lykke, den har i Frankrig akkurat de samme betingelser som i Italien: samfundets forfald og dets higen efter en drømmeverden, dertil en overdreven lyst til at udmale det kvindelige elements herredømme over det mandlige.

IV

Allerede paa en tid, da Frankrig endnu havde sine *Frères de la Passion* og sin *Basoche*, staar det italienske theater i sit rigeste flor, beskyttet som det er af paver og fyrster. En tør og rolig klarhed lyser fra

den tids italienske tragedie, som næsten altid henter sit stof fra oldtidens; saaledes Sophonisbe, der i Frankrig skulde faa en mængde oversættere og efterlignere helt op i XVIII aarh. (Voltaire).

Det skolerette, korrekte maatte i særlig grad tiltale plejadens kor: remplacez-moi les farces et moralitez par les comédies et tragédies, siger Du Bellay*). Plejadens folk gaar imidlertid ikke direkte til de antikke emner men benytter de italienske bearbejdelser af dem.

Ved siden af denne blodfattige efterlignen blomstrer saa komedien frem.

Den italienske komedie maa deles i to hovedgrene: commedia dell'arte og commedia sostenuta, den første improviseret, den anden ordnet og planlagt i prosa eller vers. Den sidste begyndte først egentlig i XV aarh. og tæller mange berømte navne blandt sine forfattere: *Ariost, Macchiavelli, Aretino.* At sige naar commedia dell'arte er fremstaaet, er ikke ganske let, for ikke at sige rent umuligt; thi den er saa at sige født af sig selv i nationen. Under renaissancen svinger den sig op til at spille en stor rolle, begynder at blive led i litteratur og kunst, finder mestre til udførelsen og mægtige mæcener til beskyttelse.

Hele det komediantagtige, der kan siges at ligge i Italienerens natur, har i høj grad bidraget til udvikling af commedia dell'arte; overalt i Italien finder paa den tid scenisk kunst venner; gejstligheden med pave og kardinaler i spidsen interesserer sig for den, akademierne, hvoraf Italien havde vel det halve hundrede, ærede de udøvende som kunstnere af rang, improvisationen, en specifik italiensk evne, falder frit og let.

Fra hele den store, brogede, karnevalsagtige larmen løser sig enkelte faste typer ud, som stadig gaar igen:

*) Déf. et ill.

Bologna leverer qua universitetsby pedanten, doktoren, den satire laa lige for i den lærdomsbesatte tid.

Handelsbyen Venedig leverer den fiffige Pantalon; Spanieren Matamoren. Gavtyven leveres af den letbenede Neapolitaner. Med disse typer tumler commedia dell'arte, idet den stadig i sine improvisationer finder nye latterligheder at udstyre dem med.

I udførelsen som i dragten kommer der noget stereotypt; publikum ved, i hvilken retning skuespillerens løjer vil gaa, saasnart han viser sig: la comédie se joue comme avec les pièces connues d'un échiquier, siger Louis Moland*). I denne ensartethed hos figurerne ligger komediens styrke; enhver aktør ved, indenfor hvilken ramme hans egne og den medspillendes replikker skal falde, og dette skaber den mest overlegne routine. Satiren var ofte grov nok; hvor aktørerne kom og gik, samlede de i deres hjærne alt, hvad den kunde rumme af vittige indfald, anekdoter og lignende. Undertiden blev scenegangen opslaaet i kulissen til afbenyttelse for skuespilleren, saa vidste han dog nogenlunde, hvor det hele bar hen.

Hvad der særlig karakteriserer commedia dell'arte overfor commedia sostenuta, det er handlingens flugt og fart. Det maatte saa være, det improviserede taaler ikke det slæbende. Netop ved sin raskhed bringer den italienske komedie nyt blod til den franske.

Italienske trupper begynder i XVI aarh.s midte at gaa over Alperne; navnlig slaar de sig ned i Lyon, hvor der jo, som omtalt, var fuldt op af Italienere. I Henrik II's og Katarina af Medicis nærværelse opføres i Lyon italiensk komedie 1548; Katarina har næppe ladet sig nøje med at beundre denne ene trup.

---

*) Molière et la comédie italienne.

Nogen egentlig indflydelse paa det franske theater skabes imidlertid ikke før *Gelosi* kommer.

Denne trup kaldes til Frankrig af Henrik III i 1576. Det var den mest komplette trup, som endnu var gaaet over Alperne. De kom rullende paa karrer og vogne med kasser, indeholdende deres store bagage; uheldigvis falder de lige i armene paa en huguenottisk afdeling og slipper først fri mod en klækkelig løsesum fra kongen. De opslaar deres bod i Blois, men under de daværende sørgelige forhold er deres indtægter kun smaa. Henrik maa tage dem med til Paris, hvor de skal optræde i Hôtel de Bourbon. Denne gang er lykken dem god; der var, siger *L'Estoile* spydig i sin Journal — et saadant tilløb, at ikke de 4 bedste prædikanter i Paris tilsammen havde saa mange tilhørere.

Gelosi var ogsaa noget nyt og derved tiltrækkende for Pariserne — ikke mindst de smukke italienske skuespillerinder; dragterne var elegante, maskineriet ret virkningsfuldt, og endelig var der musik, altsammen nok til at give indtryk af noget raffineret.

De franske skuespillere følte sig i høj grad distancerede, og de bringer da et forbud i stand mod Gelosi; en udtrykkelig ordre fra kongen redder disse ud af forlegenheden.

Efter Gelosi følger den ene trup den anden fra Italien til Frankrig, uagtet de just ikke vinder store penge derved, thi borgerkrigenes rædsler fylder alles sind; først da Henrik IV atter har bragt ro til veje, kan udsigterne for de italienske trupper siges at blive lysere. For at glæde sin italienske hustru kalder Henrik IV Gelosi tilbage; truppens stjerne er *Isabella Andreini*, som efter alles dom maa have været en ganske overordentlig begavet kvinde; i Rom var hun hædret som faa, man ophængte hendes billede mellem Petrarcas og Tassos, i Frankrig gør hun stormende lykke.

Hvad opførte nu disse Gelosi? Man er istand til at gennemgaa deres repertoire, thi imod sædvane lod direktøren, *Flaminio Scala*, scenegangen optegne og trykke til de fleste stykker. Ifølge denne spilledes der ikke blot improviseret komedie, men ogsaa pastorale og tragedie.

Iøvrigt spiller det fantastiske element hovedrollen, de mest forskellige ting i broget forvirring, det hele kunde maaske nærmest betegnes ved udstyrsstykker. Elskovsintrigen er den kærne, hvorom det hele er lagt; der tales ofte om kærligheden i udtryk saa drøje og saftige, at den franske farces maa kaldes dæmpede ved siden af dem! Da i 1604 Isabella Andreini dør i Lyon, opløses Gelositruppen.

Det er to helt forskellige aandsretninger og strømme, som mødes paa den samme scene: den italienske komedie med sine faste typer og sine fint pointerede vendinger, og den tungere, massive franske farce. Italien har her kulmineret, dets vej gaar for en tid kun tilbage. De italienske truppers overgang til Frankrig bliver ved; Maria af Medicis indkalder saaledes „*Comici fideli*“ i aaret 1613, men Concinis død i 1617 bidrager ikke til at gøre et ophold i Frankrig behageligt for Italienere, og de vender hurtigt tilbage. Under Mazarin finder en ny tilstrømning sted; det syngende element er bleven stærkere og stærkere, operaen nærmer sig.

I 1645 kommer den berømte theatertekniker *Torelli* til Frankrig, det blev særlig hans intermezzi med dans og sang og musik, der blev glanspunkterne ved *Guiseppe Bianchis* trup, hvortil han hørte.

Lidt efter lidt glider saa det franske og det italienske theater helt sammen efter at have lært hinanden kunsten af. Som slutning paa dette skal jeg blot anføre, at *Lulli* i Palais Royal med kongens tilladelse indretter opera — efter Molières død; hvad man særlig beundrede

hos Lulli var hans recitativer, hvormed han fik alt til at glide ned.

— et tous ces lieux communs de morale lubrique
*que Lulli réchauffa des sons de sa musique.**)

V

Men pastoralen og det italienske theater har ført mig langt bort fra den periode, i hvilken Katarina af Medicis er sjælen, jeg vender derfor nu tilbage dertil. Jeg nævnede som det tredje store navn, hvorom indflydelsen fra syd i denne periode grupperer sig, *Macchiavelli;* hans indflydelse paa offentlig og privat moral bliver meget vidtrækkende i Frankrig, som ogsaa andre steder i Europa, hvor hans bog *„Fyrsten"* kom frem; den er skrevet til den unge *Lorenzo af Medicis*, Katarinas fader.

Hele denne indflydelses præstinde kan Katarina siges at være; selv en mester i forstillelseskunsten indfører hun den overalt, hvor hun kommer frem; i dens følge kommer alle laster: snuhed, falskhed, skinhellighed og den mest oprørende egoisme.

Der var i al denne moralske usselhed noget for den franske nation ukendt og nyt. Skurkagtigheden sat i system, opstillet som led i samfundsordenen, holder nu sit indtog, og alt dette kommer fra Italien; men hvorfor ikke? Ord for at være befængt med alle grove laster havde det folk jo forlængst faaet.

Katarina forstiller sig for alle, for mand og børn og disses friller; hele hendes intrigante politik virker ganske i det skjulte til det belejlige øjeblik; moral og hjærtets overbevisning er som blæst bort, man skal liste sig til alt; derfor kan en Saint Barthélemy opstaa, en i samtidens øjne ægte italiensk forbrydelse.

---

*) **Boileau: Sat. X.**

Hele denne giftige pest, som fra Macchiavellis bog spyes ud over Frankrig, volder landet ubodelig skade — og den hele bevægelse mødes da ogsaa med protest paa protest, saaledes Henri Estienne: „*Principum monitrix musa*" — det hele til ingen verdens nytte. I 1576 udsender *Innocent Gentillet* sin „*Anti Macchiavelli*" (discours sur les moyens de bien gouverner): ned med tyranniet! det franske folk skal være frit! Hør op med at lyde Etruriens befalinger — eller kast det ædle Frankernavn bort! den tid maa være forbi, da man forat opnaa noget blot skal tale le langage messeresque.

I samme tone farer *Hubert Languet* frem i „*De la puissance légitime du prince*"; ligesaa *François Hotman*, der efter Saint Barthélemy skriver: „*De furoribus gallicis*"; han vil tifold hellere se Frankrig germaniseret end italieniseret; i disse fremmedes hænder er nu alt hvad godt er i landet, embeder, indtægter! Lyon og Paris vrimler af disse blodsugere! men skal det være! godt! lad os saa kalde vort land; la Gaule Italienne! Pierre de L'Estoile er i sin journal ikke blidere mod Italienerne. Til slut taler den offentlige mening saa højt, at disse ser sig nødsagede til at komme med en „*contreplacard italien*", som de slaar op paa gadehjørnerne i Paris; i den taler de i beskedne ord deres sag for det franske folk. Men dette folk vil snart ikke høre dem længere. Kamp mod Italienerne bliver mere og mere dagens raab og løsen.

Som en mand, der piskes med svøber, mens han ser hus og hjem i fjendevold, stormer *Agrippa d'Aubigné* frem i sine „*Tragiques*".

Dette værk er helt betagende. Ustandseligt som en rivende flod strømmer hans vredes og smertes bølger; der findes knap det sted, hvor man kan trække vejret lidt. Utallige er de rædsler, som dynges over Frankrig ved Florentinerinden og hendes yngel. Ved siden af

plejadens krybende smiger til dronningen bliver D'Aubignés rasende harme dobbelt interessant at iagttage. De frygteligste smædeord slynger han i ansigtet paa Katarina: Hvor blev du af, mit herlige, stolte land? fra helvedes svælg spyedes hun ud, den Jesabel, som bragte dig til fald! ve over hende! Beste de Rome! Gud give, hun var bleven i sit Florens med alle sine forræderiske kunster! Endnu lér du, du blodsugende uhyre! men du, som forgav din egen søn, vil nok faa andre tanker paa dit dødsleje! Og du! Gud, som er i himlen! hævn os! vær retfærdig! se ikke til dem, hvis øjne ikke vilde se vor elendighed, og hvis øren ikke vilde høre vore bønner, hvis hjærte aldrig vilde hjælpe, hvis haand aldrig gav, men tog!

frappe du ciel Babel, les cornes de son front
desfigurent la terre et lui ostent son rond.

I „*Princes*“ revser han i de haardeste ord Katarinas sønner og lader hele det perverse hof passere revy. Den kvindagtige hob, som hedder Frankrigs hof, den vender sig med væmmelse bort fra et lemlæstet, ulykkeligt folk! Sminkede og udstafferede flakker de om i byens bordeller eller skænder hæderlige folks døtre! Og som de klæder sig! er det mænd eller kvinder? Se kongen:

ce prince avec un busc, un corps de satin noir,
si qu'au premier abord chacun estoit en peine
s'il voyait un Roy femme — ou bien un homme Reyne.

De skaber sig ved hoffet, saa det er en ynk. man skal der „marcher mignonnement, trainer les pieds“ osv.; de pynter sig med sløjfer og roser, parfumerer baade haar og klæder, sminker sig alle sammen, de gaar med parasol, de udstøder forskrækkede hvin, de agerer trætte og smægtende, aabner kun øjet halvt og med stor langsomhed.

Billedet er grelt, men næppe meget overdrevent; en dirrende harme og foragt lægger D'Aubigné de glødende

ord paa tungen, der er en kraft og en lidenskab deri, som fordrer respekt.

Men det hjælper altsammen ikke, raseriet vil have sin tid. Man er endnu ikke træt af Italien, alle laaner derfra: krigsmanden navnene paa sine vaaben, hofmanden sine krybende vendinger, forfatteren formen for sine arbejder, modeherrer og damer journalen for deres dragt. En hel forfattergalskab har grebet nationen, man er ved at plage livet af sin næste for at faa ham til at gennemgaa og kritisere digte for én.

L'ouvrage le plus plat a chez les courtisans
de tout temps rencontré de zélés partisans
et pour finir enfin par un trait de satire
un sot trouve toujours un plus sot qui l'admire).*

Som slutning paa alle disse mere eller mindre brushovedagtige udslag af fnysende harme vil jeg omtale *Henri Estienne;* der er i hans ord en mandig, alvorlig tone, som giver ham langt større betydning i hans protesteren end alle de andre. Lidenskaben kan ogsaa føre ham større ord i pennen, end han altid kan staa ved, men han finder gerne tilbage til besindigheden igen.

Henri Estienne er af borgerlig slægt, hører til den berømte bogtrykkerslægt, der danner som et helt dynasti. Han fødtes 1532 i Paris; hos faderen, *Robert Estienne*, mødes konger og prinser og alle landets første navne for med iver at følge hans arbejde i humanismens tjeneste. Robert var en selvbevidst mand; ikke enhver fik adgang til hans hjem og trykkeri. Som saa mange andre børn fra den tid faar Henri en opdragelse og undervisning, som sætter ham langt frem for hans alder; renaissancen har nok af vidunderbørn, og Henri blev et af de mange. Han er kun 11 aar gammel, da han kommer under indflydelse af tidens første hellenister, en paavirkning, som satte spor hos ham for hele livet; 14

*) Boileau: Art poét. I.

aar gammel begynder han at gaa faderen til haande i trykkeriet, og i 1547 begynder den unge humanist saa sine rejser til Italien og England. Han forstaar den kunst at rejse og lærer sig italiensk, hvilket han taler som en indfødt. Italien fylder ham med dyb foragt, hans stolthedsfornemmelse over at være fransk vokser. Hensigten med disse rejser er at støtte faderen i hans gerning ved at opstøve gamle manuskripter. I 1551 er han atter hjemme; faderen trækker sig saa tilbage til Genf, da Sorbonnen ikke er ham god. Med jernflid arbejder Henri nu og erhverver sig en grundig og solid dannelse. Græsk var og blev hans livs sværmeri. Hans store idé var det at paapege det græske og det franske sprogs nære slægtskab og i 1665 kommer da „*La conformité de notre langue avec la langue Grecque*". I 1566 udgiver han „*Apologie pour Hérodote*", en blodig persiflage over det XVI aarh.s gejstlighed og Italienerne.

Han kender ingen grænse for sit had til disse: de er fejge gudsbespottere, tyve og røvere, optræder som lejede stimænd. Dog det kunde altsammen være, hvis blot ikke den nedrige egenskab tillige var knyttet til dem, at de lærte deres laster fra sig, saasnart de satte foden i Frankrig. Derfor bort med denne forbandede race!

Der kan, som sagt, være noget overdrevent i Henri Estiennes harme; men han kæmper for en sag, den nationale. Hans kærlighed til Frankrig gør, at man lader mange af hans bitre udtryk beholde deres skarpe braad og værd.

Som haandbog i XVI aarh.s liv og tænkemaade er hans „Apologie" af stor værdi.

I „*Deux dialogues du langage français italianizé et autrement desguizé*" gør han særlig udfald mod italieneriet ved Valois'ernes ynkelige hof. Jeg skal straks vende tilbage dertil.

Hans liv var viet kamp og forfølgelse; en mand, som i hine tider ikke gaar paa akkord med de styrende, kunde kun slet trives i fredelig syssel; han staar næsten alene i sin kamp.

Mærkelig nok ser man ham en tid lang knyttet til Henrik III's hof; han, sønnen af „la grande coupable“ har aabenbart haft mange forskellige sider at vise frem. Ved dette hof fik Estienne rig lejlighed til at anstille betragtninger, og han har ikke forsømt det.

Fattig og ensom ender han sine dage paa hospitalet i Lyon 1598.

Det var, som jeg har forsøgt at paavise, ikke uden grund, at Estienne med bekymring saa paa forholdene, som de havde udviklet sig i Frankrig. Italieneriet havde bredt sig over alle grænser i alle samfundslag. Den rasende tørst efter at være med bragte økonomisk elendighed over mange. Pragt og overdaadighed kender ingen grænser — det hele ender i naragtighed. Intet duede, som ikke var italianizé. Tilhængere af gammel fransk skik gik omkring i latterligheds glade skæer. Efterabernes sprog undergaar en hel forvandling, jo mere italiensk talen kan klinge, jo finere og bedre er det, man kunde godt behøve et leksikon for at forstaa den finere portions ravgale sprog. Og Estienne har ikke overdrevet sin udmalen heraf. Samtidens forfattere er næsten alle stærkt italieniserede. Estienne er ofte uretfærdig mod bedre vidende; han gør sig ikke klart, at fransk og italiensk er søstersprog, og at derfor mange ord med lige ret har hjemme begge steder; for ham staar det fast, at italiensk har bestjaalet fransk. Men han vil ikke berøve Italien alt! nej han kan ogsaa være imødekommende. Der er jo saaledes alle de betegnelser, som i saa rigeligt maal bruges i Italien for skurke og laster! Benyt kun ord som: poltron, coquin, forfanterie, intriguant, charlatan osv.: car nous ne pour-

rions trouver de mots françays signifiant telles gens, veu que le mestier duquel ils se mêlent est tel, qu'à grand' peine le pourrait on descrire à un Françays, si non en les contrefaisant.

Fremdeles tillader han spadassin, assassin, sicaire med samme motivering.

„Deux dialogues“ er et stort og omfangsrigt værk, helt at gennemgaa det tillader pladsen mig ikke, kun enkelte punkter deraf vil jeg medtage.

Dialogen føres mellem Celtophile og Philausone og tværes ofte meget langt ud. Celtophile angriber det nye, som saa Philausone forsvarer, oftest ved at anføre „les courtisans“ som mønstre og gode hjemmelsmænd. Han slaar om sig i sin tale med italienske stumper, som den anden slet ikke kan forstaa, men stadig beder om forklaring paa. Philausone kan saa godt de tilsvarende franske, „mais les italiennes semblent plus leggiadres, plus lestes et avoir, je ne scay quel garbe d'auantage“.

Man behøver slet ikke at have været i Italien for at anvende disse fremmedord, nej blot en 8 dages tid at have omgaaedes en Italiener, det er nok.

Man sætter ugenert et slet italiensk for et godt fransk ord; der findes ved hoffet folk, som først siger det italienske ord og saa tilføjer det franske ligesom af samvittighedsnag; af 10 hofmænd kan de 8 ikke tale et ordentligt sprog.

K l æ d e d r a g t e n ved hove er bleven helt kvindagtig — herrerne kappes med damerne i raffinements: sløjfer, korsetter, sminke bruges af begge køn; en adelsmand comme il faut, maa være: bien godronné, bien fraisé, bien frisé ou frisoté, bien crépillonné, bien passefillonné.

Damerne gaar med de mest raffinerede m a s k e r; de bærer „haut de chausses“ af sømmelighedshensyn og for at værge sig mod de unge mænds store nærgaaenhed.

Rigtignok ser man enkelte gaa med dem saa kostbare, at det mere ser ud, som om de vilde „attirer les dissolus“ end gardere sig mod dem.

Damerne gaar med spejle og haandskærme — herrerne ligesaa, de tilbringer adskillige timer med at sætte haaret. Vifter er nu højst moderne — ganske som i Italien. I een retning vil de franske damer ikke følge de italienske, medens disse sætter pris paa et vist huld, foretrækker de franske at være tynde og slanke.

Dagens helt er skrædderen; han er alle spraders ven. Hos ham er der ogsaa et vist ceremoniel at iagttage; naar han prøver tøjet, siger han: cest accoustrement vous arme bien! Hans kunst er ikke ringe, han skal stoppe dem ud, hvor de intet har, og helst tage bort, hvad de har for meget.

Haaret lader man vokse; skægget rages af. Det lange haar var forøvrigt skik fra Ludvig XII's tid. Frans I kommer ufrivillig til at fremkalde en hel revolte i frisuren; ved Romorantin leger han en gang krig og faar en brændende fakkel i hovedet; da haaret nu maa klippes af ham, klipper det ganske hof og dernæst hele landet, tilsidst hele Europa haaret af; først under Ludvig XIII vinder det lange haar rigtig indgang igen.

De unges væsen og optræden ændres med klædedragt og frisure; der er en bukken og en nejen, man behøver ikke længere at tage til Rom for at kysse tøffelen. Med hensyn til bordets glæder hersker der en himlens overdaadighed, men til ingen nytte; den unge slappe blegnæb kan intet spise, om end kokkene gør sig nok saa megen umage for at finde paa.

Spørg ikke om fin og nobel smag, man klæder sig i 8 à 10 farver paa én gang: tidligere lod man sin nar bære den grønne farve, nu bærer man den selv. Kappernes længde gaar fra den ene yderlighed til den anden.

Skulde en maler fremstille en Franskmand, havde han simpelthen ikke andet at gøre end male ham nøgen med et stykke klæde og en saks.

Philausone ser sig i stand til at give en hel opskrift til en god hofmand: trois livres d'impudence, mais de la plus fine, qui croist à un rocher qu'on appelle Front d'airain, deux livres d'hypocrisie, une livre de dissimulation, trois livres de la science de flatter, deux livres de bonne mine. Le tout cuict au jus de bonne grace par l'espace d'un jour et d'une nuict afin que les drogues se puissent bien incorporer ensemble.

Fra Venedig har omgangslivet faaet sig en ny skik: kysseriet; man kysser rundt i selskaber, herrer og damer, unge og gamle, raske og syge i flæng. Der gives intet middel for en dame til at blive fri for at kysse en herre, selvom han har kopper eller anden skade. Fingerkys er højeste mode, ligesaa haandkys: je vous baise la main, je baise la main de votre seigneurie — det sidste: pour sentir doublement son italiänisme. Snørkleriet i omgangstone udarter til det reneste precieuseri: je désireres infiniment avoir un coin au cabinet de vos bonnes graces, er saaledes en ikke ualmindelig udtryksmaade; man maa ikke alene spække sin tale med italienske ord, men ogsaa udtale de franske med et italiensk sving: car c'est la prononciation italienne qui est en vogue.

Hoffolkenes sprog — saaledes slutter dialogerne — er kun: une fricassée de quelques mots italiens parmi une quantité de mots françays, lesquels ont premièrement trempé longtemps en l'eau de mille-avis et puis ont esté parbouillés en l'eau de sot-avis!

Saavel i de to dialoger som i sine andre arbejder tager Estienne ofte munden for fuld i sit had til Italien; indrømmes skal det imidlertid, at kunde nogen gøre sligt med ret og anstille disse haabløse sammen-

ligninger — saa er det ham. Men tillige maa det siges, at han kan være meget ubillig; næsten halvdelen af deres ordforraad anklager han Italienerne for at have stjaalet fra Frankrig. Han ligefrem foreskriver Italienerne, hvad de bør sige, de skal saaledes sige capo og ikke testa, for dette har de stjaalet fra fransk. Vulgærlatin kender Estienne ikke, latin det er Ciceros sprog og intet andet. Det italienske sprog kalder han mindre energisk og mandigt end fransk, de har altfor mange ord, der ender paa a og o.

Jeg har opholdt mig saa længe ved Estiennes satire over det franske hof og dets italieneri; kulturtilstanden i hele landet træder netop tydeligst frem ved skildringen af hoffet. La cour est en France, le prototype de la société, siger Francis de Stoutz*), og han har fuldstændig ret deri; fra hoffet strømmer enhver bevægelse ud og breder sig over landet.

Italieneriet har under Valois'erne naaet kulminationen, og jeg vil derfor nu gaa over til den tredje periode i den italienske invasion, idet jeg dog stadig maa betone, at om en ligefrem periodisk inddeling kan der slet ikke være tale; man kan ikke presse alt ind i bestemte, forud angivne rammer. Naar jeg saaledes nu allerede har omtalt Malherbe, uagtet jeg erklærede om ham, at han hørte det XVII aarh. til, saa gjorde jeg det for ikke at skille ham fra Desportes, hvem jeg atter vilde knytte til plejaden.

KAPITEL V

Henrik IV og Maria af Medicis.

Den italienske indflydelse, som for en tid var sat tilbage ved det stærke pres, som øvedes mod den, tager

---

*) La cour de France et la société au XVIe siècle.

atter fart under *Maria af Medicis* regentskab; hun indfører tildels Katarinas politik, kun at tiden ikke mere taalte saa stærke doser. Italienerne anvendes i alle mulige statsstillinger.. *Mazarin* er her den ledende mand. Forholdet er nu saaledes, at man efterligner af gammel vane, slet ikke fordi man beundrede Italien i og for sig.

Decadencen var stor i dette land; det gælder nu for enhver pris at synes; *concetti* gror derfor lige op af jorden den frodigste vækst. Concetti kalder man de tomme ord- og tankespil, som i Spanien *Gongora* og *Lope de Vega* bringer paa mode; de modtages med kyshaand i Italien, og derfra gaar de den lige vej til Frankrig. Ved concetti gælder det at finde en elegant snoet form, finde et udtryk, som i sin skruethed skal se naturligt ud, ligegyldigt hvad saa kærnen er.

Særpræget for denne periode i fransk litteratur er bagatellen; det regner med madrigaler, sonetter, stancer samt med gaader; disse sidste bliver en hel specialitet, saaledes hos abbed *Cotin*; Boileau giver sig ogsaa af med dem, blandt andet giver han et vist lidet poetisk dyr, kaldet loppen, en højst poetisk iklædning.

Alle disse paahit udarbejdes i det mest raffinerede, alt beregnet paa at tage sig ud og bringe sin mand prædikatet spirituel. Kulminationen heri naas af *Marini*, med hvem den italienske smags tilbagevenden for en tid slaas fast. Hans egentlige navn er *Giovanni Batista Marino.* Ved Maria af Medicis hof fejrer han store triumfer; ved dette hof er Italieneren *Concini* den dominerende; men han myrdes, og straks staar der kulde om Marini; han tyer da til Hôtel de Rambouillet, italieneriets sikkerhedsfæstning; her modtages han med aabne arme som en profet fra aandens og dannelsens verden.

Marini er en hel mester i concetti — rent forbløffende til ingenting at sige med de mest udsøgte vendinger. Hans specialitet er det blændende, først og

fremmest elegante, endelig ikke „vulgaire“. Da han har sendt en formelig hagl af forskruede frembringelser ned over Frankrig, trækker han sig tilbage til sit hjemland og dør saa der. Tilbederne gaar langt videre end mesteren selv i l'art d'exploiter le néant.

Jeg nævnede før *Hôtel de Rambouillet;* her mødes de ynkelige rester fra Valois'ernes hof; her sætter den italienske indflydelse sin sidste kunstige blomst. Saavel *Julia Savelli* som *Catherine de Vivonne* kan regnes for Italienerinder; de repræsenterer tidens elegante dameverden og paatager sig det hverv at forfine selskabstonen og konversationen i det franske samfunds øvre lag.

Madame tager imod sit af og til noget blandede selskab liggende i stiveste pynt paa sin seng i det berømte blaa værelse; i la ruelle tager skønaanderne plads skiftevis, og konversationen begynder. I disse saloner mødes næsten alle tidens største eller næststørste navne: *Voiture, Balzac, Furétière, Chapelain, Benzerade, Cotin, Mlle Scudéry.* Forresten behøvede man ikke at høre til den fine portion for at faa adgang; en brav snedker, damerne kaldte ham deres „pousse-rabot“, modtoges saaledes med begejstring for sine sange.

Der er sagt mange haarde ord til og om precieuserne; har de da slet intet udrettet, hvorfor man skylder dem tak? Svaret bliver et afgjort jo. Deres sprogforbedringer kan man lade ligge, precieusernes betydning ligger slet ikke heri; men de bragte det kvindelige element ind i fransk litteratur og omgangsliv, og denne kvindens indflydelse slaas netop fast i XVII aarh. De har paa en maade fæstnet det franske sprogs ideal, taget sproget i skole, poleret det; de har lært, at der er visse ting, man tænker men ikke siger, ganske vist tillige, at der er visse ting, man siger men ikke mener, og i selskabslivets filen paa sig selv kan vel slige conventionelle løgne have deres berettigelse. Precieuserne tilfører fransk aandsliv sansen for det passende,

man faar ved dem at vide, hvorledes „les honnêtes gens" har at udtrykke sig. Der er ved fransk udtryksmaade ofte noget udvendigt, kvindagtigt, noget for nordboen overdrevent og overflødigt; vort samfund bliver aldrig et „société polie" i fransk forstand; man tage saaledes den franske brevstil og holde den sammen med vor; i hele den franske „art de plaire", som er skabt for og tildels af kvinder, kan man ikke i den se en ætling af det, som precieuserne har haft til maal, bevidst eller ubevidst?

Brunetière mener, at precieuserne vilde bekæmpe gauloiselementet, det djærve, massive, det som gaar lige paa, og i stedet derfor sætte det forsigtige og elegante; men er mon dette andet end at sætte det italienske element overfor eller over det franske? Precieusernes fejl bestod først i overvurdering af deres egen betydning og dernæst i, at de har udvidet kløften mellem fine folks og den gemene hobs sprog, denne sidste har de efter evne lukket ude fra landets litteratur. — De forfattere, som kommer i Hôtel de Rambouillet, undgaar ikke deres skæbne, at paavirkes af hele denne jagen efter det subtile og søgte, saaledes Voiture og Chapelain. Balzac taaler det bedre end disse to; han er Hôtel de Rambouillets Bélisandre; Somaize siger: parler Bélisandre ou parler précieux, c'est tout un! det er dog nok lidt for meget sagt; ved siden af det raffinerede findes der hos ham saa meget ædrueligt; man sammenligne ham saaledes blot med Voiture.

Marinismen havde bredt sig stærkt i prosa som i poesi; allegorier bliver højeste mode; *Boccalini* gør stormende lykke, men han faar ikke lov til længe at være ene om prisen; en hel række allegoriske værker opstaar, navnlig romaner. Den yderste spids naas her ved opfindelsen af elskovsgeografien med Mlle de Scudérys *Pays du Tendre.*

Lykkes det nu for eks. en *Madame de Sévigné* at komme tørskoet over dette uføre? Tildels, dog betaler

ogsaa hun sin tribut; i sine yndefulde breve til datteren naar hun ofte er hel precieusestil, saaledes naar hun skriver: la bise de Grignan me fait mal à votre poitrine, eller: je n'ose pas lire vos lettres de peur de les avoir lues. Ustraffet gaar ingen igennem Hôtel de Rambouillets sale.

Det bliver *Molière* og *Boileau*, som rammer pælen gennem precieuseriet, marinismen og italieneriet.

I „Femmes savantes“ (III 2) parodierer Molière marinismen (sur un carosse og sur la fièvre qui tient la princesse Uranie), med „Les précieuses ridicules“ slaar han sit dommedagsslag.

Boileau satiriserer og giver gode raad. I Art poétique raaber han:

Évitons ces excès: laissons à l'Italie
de tous ces faux brillans l'éclatante folie,
tout doit tendre au bon sens!

Mod precieuserne farer han ud i satirerne: det var dengang, raaber han til de svindende rester af den hele bevægelse, det var dengang, I kunde dupere folk med al jeres straalende tanketomhed:

Mais c'est ne plus le temps, le public détrompé
d'un pareil enjouement ne se sent plus frappé!
les bons mots, autrefois délices des ruelles
approuvés chez les grands, applaudis chez les belles
hors de mode aujourdhui chez nos plus froids badins
sont des collets montés et des vertugadins!

Hors de mode aujourd'hui — saaledes lyder gravsangen over italieneriet i Frankrig — det vil sige saa meget som: død. Det hele er blevet til koterier, som endnu trives saa smaat i krogene om Chapelain og Ménage som centrer; i saadanne koterier holdes der lidt liv i bevægelsen endnu helt op til Ludvig XIV, paa den tid fandt endnu Tasso og Marini tilbedere; til saadanne krese søger navnlig de skrivebegavede damer, *Scudéry*, *La Fayette* og *Scarron*. Da Mazarin dør, er det hele forbi og det franske hof allerede midt oppe i en ny, stærk indflydelse: den spanske.

Bibliografi.

Banti, Charlotte, L'Amyntas du Tasse et l'Astrée d'Honoré d'Urfé. Milano 1895.
Bellay, Joachim du, Deffense et illustration.
Boileau, Œuvres. 1830.
Boissier, Gaston, Madame de Sévigné. Paris 1887.
Brunetière, F., L'influence des femmes dans la littérature française. Rev. d. d. mondes 1886.
Brunot, La doctrine de Malherbe d'après son commentaire sur Desportes. Paris 1891.
Darmesteter et Hatzfeld, Le XVIe siècle en France. 1887.
D'Aubigné, Agrippa, Tragiques.
Decrue de Stoutz, Francis, La cour de France et la société au XVIe siècle. Paris 1888.
Estienne, Henri, Apologie pour Hérodote. Paris 1879.
— Deux dialogues du langage françoys italianizé et autrement desguizé.
— La précellence du langage françoys.
Histoire de la langue et de la littérature française, publiée par Petit de Julleville. 1896.
Journal des Savants. 1895.
Macchiavelli, Fyrsten (med forord af Macaulay).
Malherbe, Poésies.
Marguerite de Navarre, Heptaméron.
Maulde la Clavière, Louise de Savoye et François I. Paris 1895.
Moland, Louis, Molière et la comédie italienne. 1867.
Montaigne, Essais.
Nyrop, Kr., Fransk sproghistorie (forelæsninger).
Paris, Paulin, Études sur François I. Paris 1885.
Pasquier, Œuvres. 1723.
Périers, Bonaventure Des, Œuvres françaises.
Quicherat, Traité de la versification française. Paris 1850.
Rabelais, Œuvres (édit. Jannet).

Rathery, Influence de l'Italie sur les lettres françaises. Paris 1853.
Regnier, Œuvres (édit. Jannet).
Ronsard, Œuvres. Paris 1857—58.
St.-Amand, Imbert de, Les femmes de la cour des derniers Valois. Paris 1870.
Tory, Geofroy, Champ fleury. 1529.
Vedel, Den franske renaissance (forelæsninger).
Weinberg, Das französische Schäferspiel in der ersten Hälfte des siebzehnten Jahrhunderts. 1884.
Wey, Francis, Histoire des révolutions du langage en France. Paris 1848.

STUDIER
FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND
NR. 37

GUDER OG HELTE

EN MYTOLOGISK UNDERSØGELSE

AF

EDVARD LEHMANN

KJØBENHAVN
KLEINS FORLAG
(CAMILLA KLEIN)
1898

J. COHENS BOGTRYKKERIER
(GEORG A. BACH).

Den græske tænker Euhemeros er bleven bekendt udover de lærdes kres, fordi han har givet navn til en ofte omtalt mytologisk teori. Ved Euhemerisme forstår man den antagelse, at guder er guddommeliggjorte mennesker, og denne antagelse er så hyppigt gjort gældende, ikke blot i Grækertidens slutning, da Euhemeros opstod og vandt fanatiske tilhængere, men også pâny i vore dage, at der er grund til at skænke den nogen omtale.

Lad os da se, under hvilke omstændigheder teorien for første gang opstod. Euhemeros, en filosof af den kyrenæiske skole, levede i begyndelsen af det 3die årh. f. K., altså under Alexanders efterfølgere. Denne tid forholdt sig i flere henseender til fænomenet Alexander på samme måde, som man i de første årtier af vort århundrede har forholdt sig til fænomenet Napoleon. Ikke blot at det glimrende meteor, man havde set stige og forsvinde, endnu længe efterlod en lysende stribe gennem alle sind, og stod som det vidunder og det ideal, man betoges af; men den samme eventyrlighed, der havde bevæget den store erobrer til hans excentriske bedrifter, ytrede sig endnu i eftertiden som en romantisk strømning, der satte sig mindesmærker i det 3die århundredes litteratur, ligeså vist som romantiken blev den herskende magt i

det 19de hundredårs første digtning. Man sværmede for Hyperboræere, ligesom Rousseau havde sværmet for sydhavsinsulaner; man mente hist i det yderste Norden at finde den primitive uskyld, den menneskehedens rene morgenluft, som forlængst var blæst bort fra den synkende kultur, hvori man befandt sig; man længtes bort efter fjærne øer, hvor livets hemmelighed skulde findes, eller man rettede sit blik mod Ægypten, hvor man jo var aldeles vis på, at præsternes visdom og mystiske skikke rummede svar på alt, hvad spørges kunde om guders og menneskers væsen.

Men just i Ægypten, der nu i mere end en henseende blev stedse mere toneangivende for det åndelige liv, havde de religiøse bevægelser taget en ejendommelig retning. Den dyrkelse af den kongelige majestæt som guddommelig magt, der allerede havde været kendt i Faraonernes tid, var under de kloge Ptolemæers herredømme bleven skudt stærkt i forgrunden. Alexander havde som bekendt benyttet sig efter ævne af det samtidige hedenskabs tilbøjelighed til kongekultus; hans efterfølgere i Afrika lod den religiøse Alexanderdyrkelse bestå: den styrkede de græske interesser i Ægypten, ligesom Ptolemæerne, til styrkelse for de ægyptiske interesser, fremmede Serapisdyrkelsen i de under dem liggende græske byer. Men også sig selv lod Ptolemæerne rigeligt dyrke, og det gik saa meget lettere at få denne kultus istand, som den ikke blot kunde støtte sig til en ærværdig religiøs tradition men også i virkeligheden kom samtidens religiøse trang imøde. Ti saa frodigt vildt fromhedslivet end ved denne tid voxede i de lavere folkeslag, så mægtige end Apollo og Asklepios, snart også Mithra blev, og så villigt man end anerkendte den ægyptiske monoteisme, der havde samlet sig om solguden Re i Heliopolis, så var fritænkeriet dog allerede nu blevet en del af den højere dannelse, og til de olym-

piske guder forholdt man sig alt andet end troende. Det var den almindelige mening, at guderne var uddøde eller havde mistet deres kraft, og man tog da gerne — religiøs som man dog stedse var trods fritænkeriet — mod de menneskeguder, der satte sig i de olympiskes sted.

Under alle disse bevægelser var det, at Euhemeros skrev sin religiøse roman, og bogen er sikkert blevet så populær, fordi den afspejlede sin tids yndlingstanker med ikke mindre iver — måske også med lignende talent — som i forrige århundrede „Robinson“ den Rousseau'ske tids sværmerier. Også her er en fantastisk sørejse bogens begyndelse og baggrund. I kong Kassanders ærinde rejser Euhemeros ud på lange veje; syd for Arabien, ej langt fra den indiske kyst, lander han på en ø fuld af undere og hellighed; her lever menneskene ikke blot i elysisk uskyld og elysisk salighed; men her, på dette sted med dets tempel og viede lunde, har guderne i fordums tid hersket som menneskelige fyrster. Her levede Uranos, øens første konge, med Titan og Kronos, Rhea og Demeter; her fulgte Kronos ham på tronen og Zeus voxede op i løn for siden at fortrænge sin fader fra herskersædet. Her var det, at Zeus, da han var kommet til magten, oprettede den første kultus for Uranos og for sig selv og dermed skabte religionen. Senere skal han da være rejst til Grækenland og have fundet sin død der. Denne gamle tradition stod skrevet på en guldsøjle i Zeustemplet og er altså aldeles pålidelig. Beretningen fandt da også fornøden tiltro; den blev forstået aldeles bogstaveligt og hyldet som den absolute sandhed. Såmeget des bedre for Ptolemæerne; ti nu, da det var påvist, at Olympierne kun var guddommeliggjorte konger, kunde disse med des fuldere ret drive på deres egen apoteose og som jævnbyrdige afløse den ældre gudeslægt. At datidens fritænkere ved samme

lejlighed fik et middel til at affinde sig med guderne, gjorde ikke bogen mindre kærkommen i de litterære krese; man var nu dobbelt væbnet mod gudetroen: vilde det ikke hjælpe med den blandt rationalisterne gængse forklaring af guddommene som naturfænomener, efter hvilken både Herodot og senere Plutarch havde tilskåret deres beretninger om de fremmede religioner, så var den nye metode desto probatere, og Euhemeros' bog, der i virkeligheden var ment religiøst og bl. a. også vilde forherlige den ægyptiske monoteisme, blev ikke blot et redskab for ateismen, men af senere kritikere, som f. ex. af Cicero, selv betragtet som et ateistisk skrift.

I den belysning, man nutildags kan give Euhemeros' værk, og hvorved det får en så fremragende kulturhistorisk interesse, svinder dets religionsfilosofiske værdi ganske vist noget ind, idet det jo langt mere gik ud på at skaffe øjeblikkelige kultusformer en berettigelse end at oplede religionens skabende princip overhovedet. Brugen, man gjorde af Euhemeros' tanker, gør det dog forklarligt, at teorien har båret hans navn på sin videre vej gennem verden. Deismen i det 17de og 18de årh., der i sine religionsfilosofiske overvejelser lånte så meget fra oldtidens rationalisme, forsøgte sig både med naturteorien og med Euhemerismen. Mod den første ivrede allerede David Hume; men helte-gudeforklaringen blev stående i religionens „naturlige historie“ og førte til genoptagelse af læren om Odin som Asafolkets fyrste og lignende krøniker, som har holdt sig lige ind i vort århundrede.[1])

En frisk fornyelse har Euhemerismen fået i vore

[1]) Euhemeros' forhold til den antike romantik og til Robinsonadelitteraturen har Rohde behandlet udførligt i Der griechische Roman s. 220 f.; på forholdet til Ptolemæerne gjorde Diels opmærksom i sin forelæsning over den græske religionshistorie.

dage, og det ikke som blot påstand eller antagelse, men som frugten af antropologiske studier og iagttagelser. Fænomenet helteapoteose viser sig at være hyppigt nok i lavere stående kulturer, og man kunde tage sine exempler både her og der. Jeg vælger den fortrinlige undersøgelse af forholdet i det moderne Indien, som den engelske indolog og koloniæmbedsmand, Sir W. Lyall har anstillet i sit regeringsdistrikt, og som han har offentliggjort i sine *Asiatic Studies,* et af den moderne indologis monumentale værker. – Hinduismen, som man kalder den store mængde sektreligioner, der hersker i det nuværende Indien, er vel for en stor del en levning af de gamle, store religioner, den vediske og den brahmanske, og sekternes grundlæggere er udgåede af præstekasten og af de filosofiske skoler; men sin egentlige karakter har hinduismen fået ved en uforbeholden optagelse af lokale guddomme og dæmoner i den officielle kultus; — bærer end guden her og der et ærværdigt vedanavn, så er det hyppigst kun det gamle læder, hvorpå en ny og meget landlig vin er hældt. Endnu den dag idag kan man iagttage den proces, ved hvilken en sådan populær landsbygud efterhånden trænger ind i panteon eller bliver betragtet som en side af eller en åbenbaringsform for en af de anerkendte guder.

Således går det med markguder og dyreagtige skovdjævle, men således går det ikke mindre med den fremragende mand. „Han dør; hans grav bliver betragtet som passende andagtssted af hans familie, snart også af hele distriktet; der bygges et lille kapel på gravstedet, hvis betjening snart skaffer familien et passende udkomme ved de omboendes offergaver. Man regner det for en lykke at have et sådant helligt sted i landet, og fyrsterne beskytter det efter ævne. Efter få års forløb fordunkles erindringen om manden; hans herkomst bliver mysteriøs, hans levnedsløb farves af legendens

skær, hans fødsel og død holdes begge for overnaturlige. I det næste slægtled drages de store guders navne ind i historien, og den underfulde overlevering bliver selv en myte, der tilsidst kun bliver forklarlig ved den antagelse, at det er en gud, som her har åbenharet sig. Nu er apoteosen færdig: manden var simpelthen en af guderne, og brahmanerne besørger ham nu en nische i templet." „På dette stadium af den religiøse udvikling," siger Lyall, „oprejser folket en jakobsstige mellem jord og himmel, hvor man ser menneskene stige op, til de bliver guder, og atter stige ned som legemliggørelser af guddommene". (As. St. s. 22 f.).

En sikrere støtte kan Euhemerismen vist ikke ønske sig, og den vilde utvivlsomt på grundlag af disse og mange lignende erfaringer svinge sig op til at tale et meget bydende ord i religionshistorien, hvis ikke andre, vægtige anskuelser og erfaringer just nutildags gjorde den rangen stridig. Den mest fremskudte af vor tids mytologiske teorier er ganske sikkert den såkaldte animistiske, der sætter religionens begyndelse i dyrkelsen af de afdødes ånder. Nu er animismen, når den vil gøre sig til universalforklaring af hvad der vel tilsidst slet ikke kan forklares, af meget omtvistelig værdi og påviselig fuld af stærke overgreb; men som bevægelse i den religionsvidenskabelige undersøgelse er den uskatterlig, og bl. a. har den ført til at stille fænomenet herosdyrkelse i en ganske ny og overraskende belysning. Fremfor alt viser dette sig i den græske mytologi. Man har vel længe vidst, men først i den seneste tid tilstrækkelig bemærket, at ordet *heros* for grækerne ikke blot betegnede en helt, en mand af bedrifter, men også åndeagtige, ja spøgelseagtige væsener, der ikke blot huserede i overtroen, men strakte deres magt langt ind i den officielle kultus: før middagstid guderne, fra middag til midnat heroerne, — det var et stående

kultusprincip i Grækenland, og det stemmer ganske med den måde, hvorpå man i andre ariske religioner har fordelt døgnet mellem guder og dæmoner. Når man fremdeles ser, at man ofrede til heroerne på et ganske lavt alter og at man trykkede det sorte offerdyrs hovede ned mod jorden, idet man slagtede det; at man lod dets blod risle ned over jorden, „heroerne til blodmættelse“, ja ved særlige lejligheder hensatte kogte spiser på jorden til dem, så vil ingen, som kender lidt til offervæsen, være i tvivl om, at vi her har med ånder at gøre, der bor i eller under jorden ligesom jordguderne, og at disse ånder er de afdødes sjæle, er fædrene (jfr. E. Rohde: Psyche s. 139 f.).

Trods denne tilsyneladende nedværdigelse har herosnavnet dog ikke ganske mistet sin helteklang. Ti allerede tidlig ser vi en vis aristokratisk tilbøjelighed gøre sig gældende i forholdet til de døde. Ganske vist: udødelige bliver jo alle; ti døden tænktes ikke som et livets ophør men kun som en forandring af leveform; og også dødeofre tilkom alle, ti som genganger betragtet er en afdød proletar aldeles ligeså fæl som nogen prins af blodet, og gengangeriet vilde man just forhindre med ofrene; men naturligvis blev dødekulten rigeligst i velhavende og mægtige familier, hvad blandt andet fyrstegravene i Mykenæ, som er bevarede til vore dage, fortæller os; og var det mænd, der havde haft afgørende betydning for deres stamme, blev deres grav — ligesom vi så det i Indien — en helligdom for samfundet og den store afdøde en skytsånd, der vågede over sin hjemstavn og hvis stemme havde sandsagn at tale til de efterlevende.

Sin egentlige karakter af heltedyrkelse vandt heroskulten imidlertid først, da Iliadens ånd havde forplantet sig til Grækenland og dens sagnkres var blevet Hellenernes fælles eje. Den homeriske tid, fritænkerisk og

aristokratisk som den var — bekymrede sig ikke om den traditionelle døde- eller fædredyrkelse, ja afløste som bekendt gravlæggelsen med bålfærd; men desto højere drev den agtelsen for de levende helte op; de glimrende menneskeskikkelser, der kæmpe på jorden, rustede med en guddommelig afstamnings overjordiske kræfter, det er jo sangenes æmne og sangernes idealer. „Halvguder" kaldtes disse helte — skønt først i den Hesiodeiske digtning[1]) — men en sådan halvgud, *hemitheos,* er vidt forskellig fra den oprindelige *heros;* han er mindst af alt et genfærd; tænkes tværtimod altid som værende i levende live, fuld af livets kraft og fryd. Og dog skulde det ske, at forestillingerne ‚helt' eller ‚halvgud' og ‚heros' efterhånden blandedes sammen. Ti de homeriske sangere derovre på lilleasiens ioniske kyster hørte ofte nok navnene på de ‚heroer', der dyrkedes hjemme i moderlandene, men fjærne som de selv var fra alt hvad der hedder heroskultus, tænkte de sig naturligvis ikke disse navnkundige mænd som gravenes tilbedte ånder, men som jordiske helte der i fordums tider havde vandret på jorden, og alt som de drog dem ind i deres digtning, tillagde de dem homerisk helteskikkelse og omgav dem med homeriske heltesagn. Men denne digteriske forvandling og forherligelse af heroerne fik stor praktisk betydning; ti da digtningen efterhånden nåede hjem til Grækenland, bragte den nye skikkelser med til de gamle ånder og gav dem derved nyt liv. Agamemnon og Menelaos, til hvem eller til hvis manes man ofrede med en gammeldags kultus, hvis oprindelige motiver man vel alt havde glemt, disse mænd steg nu frem af digtningen med mægtige bedrifter, som man ikke kendte, omgivne af skønne sagn man aldrig forhen

---

[1]) Fra et par enkelte steder i Iliadens sidste bøger kan der bortses, fordi disse er meget sene.

havde hørt. Og nu Helene, som man havde dyrket i Sparta, hun havde altså været den skønneste af alle kvinder, om hvem den ganske verden havde kæmpet. Kort sagt: en heros var ikke en gejst men en helt, det var det nye som man lærte, og dette nye gav den lokale herosdyrkelse rundt omkring i Grækenland nye motiver og større karakter: herosdyrkelsen blev fra nu af bestandig mere den dyrkelse af de udmærkede, af helte i kamp og leg, som vi kender fra den historiske tid.

Denne proces kan ikke kaldes euhemeristisk; ti den udødelighed, som bliver den oprindelige, gammeldags heros til del, er ikke noget guddommeligt, men en menneskelighedens lod, som tilfalder alle; — og helteheroerne var jo netop kun helte og tænktes langt mere end de skyggeagtige heroer som menneskelige skikkelser.

Gives der da ikke tilfælde, hvor heroiseringen kun har været en overgang til virkelig guddommeliggørelse? Nu Herakles f. ex.? Just om denne skikkelse er striden standende. v. Wilamowitz, en af den klassiske filologis spidser i vore dage, gør i sin behandling af Heraklessagnet opmærksom på den doriske tro, der bl. a. kan læses ud af denne stammes gravmæler, at krigeren, som faldt i slaget, umiddelbart fik del i udødeligheden og blev dyrket som guddommeligt væsen, og vi får da den forbavsende oplysning, at den berømte spartanske tapperhed ikke mindre end mohammedanernes var motiveret i religiøs forhåbning. Denne religiøse bevidsthed har da udformet sig plastisk i Heraklesskikkelsen, og i ham har den doriske folkestamme opbygget sit mandsideal. Lad ham være en blot og bar sagnfigur, eller lad der være historiske erindringer bag sagnet, — det er af mindre interesse: at det er en helt, et menneske, om hvem der tales menneskeligt i sagnet, og ikke nogen gud, om hvem der tales i symbol og myte, det er for Wilamowitz sagens kærne, og at der fortælles om denne helt, at han

har kæmpet og lidt som menneske, og hvorledes han først gennem denne kamp har vundet udødelighed og guddommelighed. Således det doriske sagn. Hos andre stammer af Hellenerne som f. ex. den attiske, blev forholdet et andet. Hos dem var Heraklessagnet ikke voxet op, de havde ham kun på anden hånd; de modtog resultatet af sagnets udvikling: den fuldfærdige gud, Dorernes gud, hvis magt de i kampe havde fået at føle; ham frygtede de og ham beundrede de; de dyrkede ham og begærede hans hjælp. Men fortællingerne om gudens menneskeværker fulgte selvfølgelig med, hvor hans dyrkelse udbredte sig, og føjede sig naturligt ind under troen på den hjælpende gud, der måtte lide alt dette for at kunne stå menneskene bi; og således blev det også for disse folk, der oprindelig kun kendte Herakles som gud, en sandhed, at han først havde vundet Olympen ved menneskeværker. „Mensch gewesen, Gott geworden; Mühen erduldet, Himmel erworben“ — deri samler Wilamowitz den Herakles, som Hellenerne, alle Hellener har troet på. (Euripides' Herakles. 2. udg. I, 38) Og som det efter denne anskuelse er gået Herakles, således er det gået andre: „indenfor heroernes kres udsondrede der sig et aristokrati af særlig berømte og besungne helte, hvem troen efterhånden omgiver med guddommelig glans; grænserne mellem ‚heros‘ og ‚gud‘ begynder at blive flydende og selv lokalheroer af temmelig indskrænket gyldighed bliver af og til betegnede som guder“. (E. Rohde. „Psyche“, s. 172.).

At sådanne processer har fundet sted må man ganske sikkert antage, og den doriske helteforgudelse står jo endogså i vid udstrækning fast; men at denne bevægelse fra menneske til gud skulde være principet i den græske religions udvikling er vistnok meget omtvisteligt. Allerede for Herakles' vedkommende slår forklaringen ikke til; som man let vil se, kommer Wilamowitz

selv til at påvise en bevægelse i den attiske Heraklesdyrkelse, der dog nærmest må karakteriseres som menneskeliggørelsen af guden, og for de mange — for en sådan undersøgelse betydningsfulde — analogier til Heraklesmyten og Heraklesguden, der findes hos folk — endogså hos semitiske folk — med hvem Grækerne stod i forbindelse, synes den store filolog med vilje at lukke sine øjne. — Det er da ingenlunde udelukket, at forholdet mellem helte og guder også kan være det stikmodsatte, og det viser sig virkelig at være tilfældet: at sagnverdenens helte, og (måske også visse senere ‚heroer') undertiden er degenererede guder, ældre guddomme, der enten ikke har nået at blive optagne i det officielle panteon, eller som ved politiske eller religiøse omstændigheder er sat ud af gyldighed. Man har glemt, at de var guder, men historierne om dem har man ikke glemt, og de fortælles nu som sagn og eventyr om helte eller uhyrer, som engang levede på jorden. Dette ejendommelige forløb er nutildags ved mangfoldige iagttagelser fastslået som en herskende bevægelse i religionens historie, et faktum som forskningen af ældre litteraturer og fremfor alt af legender og eventyr nu uafladelig må tage hensyn til.

Et exempel, hentet fra en fjærnere liggende litteratur, kan gøre dette forhold særlig tydeligt. Omkring år 1000 e. K. blev det den persiske digter Firdusis hværv at samle Irans sagn og historie i et stort nationalepos, og dette, der naturligvis skulde begynde såmeget som muligt fra verdens skabelse, måtte da nødvendigvis indlede med den hedenske tid og fortælle om dennes guder og helte. Det var kun noget over 300 år efter at Araberne havde erobret Persien og fortrængt den zarathustriske religion; denne levede dog endnu kraftigt i mange egne af Persien, dens præsteskab og dens hellige skrifter bestod tildels endnu, og Firdusi, der sværmede for Irans

hedenske oldtid som Oehlenschläger for Nordens, havde rigelig lejlighed til at gøre sig bekendt med dens religion. Vi finder da ogsaa mangfoldige af Avestas myter i Firdusis „kongebog". Men hvorledes tager de sig ud? Alt er omstøbt i helteform og gjort til fyrstekrønike, og selv om digteren vel bestræber sig for at paavise en kulturudvikling fra primitivere tilstande, bliver temmelig snart det hele kostume den persiske middelalders, og ældgamle guder ser man træde op med riddertidens krumsværd og ringbrynje, om ikke i selve den arabiske hofdragt. — Den hyppigste af vor races fælles myter, og en af det gamle Irans vigtigste, er kampen mellem den onde drage eller slange og dens lysbringende betvinger. Denne slange hed hos oldperserne Azi Dahaka, og kæmpen, der betvinger den, Thraetaona. Kampens udgang synes allerede i de ældste sagn at have været den, at slangen vel blev overvundet, men ikke dræbt af Thraetaona; han nøjedes med at binde den fast til bjærget Demavend. Der ligger den og volder jordskælv, naar den skudrer sig; men ved tidernes ende skal den rive sig løs og gå ud til hjælp for mørkets magter i den store kamp, indtil den tilsidst finder sin guddommelige banemand. Vi behøver ikke at være meget stærke i vore fædres tro for at finde kendte træk i denne myte. — Men hør nu Firdusi! Den gamle kong Mirdas, en rig og mægtig arabisk fyrste, havde en søn Zohak, som han elskede såre (Zohak er det arabiserede Dahak i slangenavnet Azi Dahaka). Til denne unge prins kom Iblis (det er djævlen, arabiseret af *diabolos*) og indsmigrede sig hos ham ved sit vindende væsen. Zohak lærte at skatte vennens snilde råd; tilsidst rådede denne ham til, at han dog skulde se at komme af med sin fader og selv få magten i landet. Det bliver da, efter fornøden dydig protest fra prinsens side, vedtaget, og kongen falder en skønne morgen, da han går ned i haven for

at bede, i en faldgrube, som Iblis havde gravet for ham, og kommer ynkeligen af dage. Da Zohak nu vel er blevet konge, kommer Iblis igen, men i skikkelse af en kok, og nu begynder Broder Rus-historien: hvorledes kongen og hans hof bliver gjort lystne og dumme ved ukendte, lækre spiser, men da kokken en dag bliver stedt for den glade konge, hvem han havde oplivet med den tiltalende ret: stegt kalveryg, tilberedt med safran og moskus, rosenvand og gammel vin, og da han skal modtage en belønning for dette mesterstykke, så udbeder han sig kun den ære at maatte kysse majestætens skuldre. Det bliver allernådigst bevilget, og ud voxer nu af de kongelige skuldre to slanger med hvislende tunger. Iblis forsvinder men vender tilbage som læge, der råder kongen til at fodre slangerne daglig med menneskehjærner, så vil de måske dø deraf. Af hvad art kong Zohaks regimente nu bliver, kan man tænke sig, ligeså at det fører til misnøje og oprør og at man ser sig om efter en redningsmand. Det er den ariske helt, den tapre unge Feridun (=Thraetaona), der bliver Irans redningsmand; efter mange heftige kampe, støttet af folket og ildpræsterne, trænger han ind i Zohaks borg, besejrer denne i enekamp og binder ham med sin lasso, og hvis ikke engelen Srosh var kommet imellem og havde anbefalet Feridun at holde sig til traditionen og binde Zohak fast til bjærget Demavend, så havde den unge helt næppe dyt sig for at slå ham aldeles ihjel.

Hvem skulde tro, at denne persiske fortælling er syt over samme læst som Vølsungasaga og Niebelungenlied? Og dog er Feridun efter sit oprindelige mytiske indhold kun en Fafnersbane. Men den behændige digter har forstaaet at gøre sin digtning så aktuel og så underholdende for sin læsekres, at sagnet har tabt den sidste rest af mytisk karakter, og denne kan nu kun findes ved en videnskabelig analyse. Kampen mellem lysets og

mørkets riger er gjort til en politisk modsætning mellem arisk og arabisk, og i den arabiske fyrsteslægt er det ondes opkomst — de mohammedanske herskere til beroligelse, forklaret som en hæslig forførelse af djævelen; slangekongen og hans rædselsregimente er naturligvis en forefundet sagndannelse, og i oprøret og kampen klinger mangen historisk erindring igennem.

Processen er altsaa den samme som den, hvorved myten om Thors utgardafærd bliver til visen om Thor af Havsgård; kun at folkevisen afspejler sit mytiske stof langt simplere end den professionelle digters kunstfrembringelse; men er ikke den yngre Eddas fortællinger om Thors kraftkunster og hans godtroenhed allerede på veje til at tabe mytens og vinde sagnets eller eventyrets karakter?

At digtninge som de homeriske ikke udenvidere kan puttes i reagensglasset og analyseres til en digterisk forbindelse af mytiske grundstoffer, forstår sig af sig selv, og er end Iliadens fabel: kvinderovet, påviselig et mytisk motiv, så er det klart, at digtningens krigerske hovedindhold bunder i ganske andre ting end religiøse forestillinger. Men blandt de ridderlige skikkelser, der tumle sig i kampene, eller blandt de sagnfigurer, som der samtalende fortælles om, er der en og anden, som med sikkerhed kan føres tilbage til tidligere — eller fjærne — lokalguder, og adskillige, for hvem en sådan guddommelig oprindelse i hvert fald bliver sandsynlig, — for da ikke at tale om Odysseen med dens mange æventyrrester af fordums folketro. Asklepios, lægeguden, er i Iliaden en slet og ret heros; der bedes ikke til ham, ofres ikke til ham eller vises ham guddommelig hæder; hans fødsel og opdragelse er de sædvanlige heroshistorier, og man giver ham prædikater „brav“, „ulastelig“, som vel kan pryde en heros, men vilde være en tvivlsom kompliment for en gud. Nu er det bekendt, at den samme Asklepios

i oldtidens slutning var en ivrig dyrket gud overalt i den græske verden; man skulde heraf slutte, at vi altså havde en udpræget helteapoteose for os. Men det går ikke så let. Når Asklepios i Iliaden kun er heros og ikke gud, så tør vi deraf kun slutte, at de homeriske digtere og deres omgivelser ikke har kendt noget til guden Asklepios, men ingenlunde at denne ikke har existeret før den homeriske tid. Ser man nærmere til — og det har Wilamowitz gjort —, finder man tværtimod spor af ældgammel Asklepioskultus i Thessalien, i Epidaurus og på øen Kos. Han drages herfra ind i den homeriske sagnkres af digtere, som knap vidste mere om den fjærne guddom end hans navn og derfor ikke havde stort mere at fortælle om ham, end at han var fader til lægeheroerne Machaon og Podaleirios, de to Asklepiader, der i helteopregningen blev repræsentanter for de Asklepiosdyrkende slægter paa Kos. Først senere, fra Epidaurus, fik Asklepiosdyrkelsen det opsving, som vi kender fra den historiske tid; man havde da myter at omgive ham med, han forbandtes med den mægtige Apollon, og hans betydning voxede med de mangfoldige underfulde redninger og helbredelser, som folketroen vidste at fortælle om den store lægegud. Men denne nye dyrkelse af Asklepios var ikke en ophøjelse af den temmelig forsvindende homeriske heros, men en videreførelse af hin thessaliske kultus, som de homeriske digtere havde stået fremmede for.[1])

Paa lignende måde bliver Dioskurerne, Kastor og Polydeukes, i Iliaden kun helte, atletiske ridderskikkelser, den ene berømt som hestetæmmer, den anden som nævekæmper, og bliver, endskønt de efter deres fællesnavn at dømme oprindelig har været betragtede som

[1]) Jfr. v. Wilamowitz: Isyllos von Epidauros og C. Blinkenberg: Asklepios.

sønner af Zeus, simpelthen gjort til sønner af den jordiske Tyndareos og Leda. Altsammen, fordi digterne ikke har kendt den kultus, hvori de æredes som guder. Om denne sidste er der ingen tvivl. De kæmpende brødre på de hvide heste har oprindelig været frelsende guddomme, der reddede den nødstedte på havet og i krig, nøjagtig ligesom deres parallel i Indien, de vediske Açviner, og måske guder for dagningen ligesom disse. Men ikke blot de homeriske sangere drog dem ned mod jorden; også de hjemmegræske sagndannelser drev deres spil med Zeussønnerne, der snart som yndlingsheroer skulde anbringes i alle heroiske foretagender: Argonautertoget, den kalydoniske jagt o. s. v.; den ene blev en halvgud, den anden et dødeligt menneske. Måske er de på deres vej gennem Grækenland smæltet sammen med en heroskultus f. ex. i Therapne i Lakonien, hvor de siges at leve under jorden, og myten om deres mærkelige dobbeltliv er da opstået som et forsøg på at forklare sig den dobbelte kultus: herosdyrkelsen og gudedyrkelsen. Dette forløb unddrager sig indtil videre nærmere redegørelse; men for vor sammenhæng er det interessant at bemærke, at den oprindelige forestilling om Dioskurernes guddommelighed i den grad har bevaret sig i kultus, at den tvinger sagnet til at give heltenes levnedsløb en guddommelig afslutning: for at bringe sagn og skik i samklang, ophøjede man heltebrødrene til himlen og gav dem deres plads blandt stjærnerne, hvilket da atter førte til at stjærnebilledet „tvillingerne“ senere fik navnene Kastor og Pollux.

Et godt exempel på den samme proces er også Aristaios, der begynder som en rigtig gammeldags markgud, og som i det hele taget er en typisk repræsentant for disse frugtbarhedens og de primitive kulturvirksomheders tilbedte beskyttere, i hvilke vi ser en oprindelig lokalgud sammenblandet med forskellige landlige funk-

tionsguder, hvis virksomhed grænser op til hans eget område. Det er fornemmelig til kvægavlen, til havedyrkningen og det mindre jordbrug, der var det naturligste for Grækerne i en ældre tid, at Aristaios navn er knyttet. Han er som den kretiske Zeus og andre frugtbarhedsguder opdraget af nymfer, der indviede ham i alle de kunster, som han senere gjorde sig fortjent ved at lære menneskene: at kærne smør, at løbe ost, at avle bier, at dyrke oliven og tilberede olien, at plante silfium, oldtidens yndede kryderplante, at behandle uld og væve tøj; den kunstfærdige jagt med næt og fælde, ja selv den mere primitive kunst at græsse hjorden — alle disse nyttige færdigheder skylder man Aristaios — hvad under, at hans dyrkelse da bredte sig vidt omkring, fra Trakien og Arkadien ud i Arkipelaget, til Kyrene, Sicilien og Sardinien.

At Aristaios har været dyrket som gud, derpå tyder i almindelighed hans virksomheds karakter og dens lighed med den omtalte Zeus. Især er det karakteristisk, at Aristaios på Keos, hvor han havde et vigtigt kultussted, dyrkedes som en Zeus, der kaldtes Zeus-Aristaios, d. v. s. Zeusdyrkelsen har, da den forplantede sig til Keos, forefundet Aristaios som øens hovedgud og har derfor identificeret ham med Zeus, ligesom den gamle kvæggud andre steder er blevet absorberet af andre store guddomme og f. ex. efter kyrenaiske sagn gjort til en søn af Apollo.

Men skønt det således må siges at stå fast, at Aristaios oprindelig er en virkelig gud, så lyder dog de fleste sagn, vi hører om ham i litteraturen, som om han var en blot og bar heros. Således deltager han som kæmpende helt i Bakkustoget mod Inderne, gør sig berømt i brydekamp, som mirakeldoktor o. l.

Det er ikke vanskeligt at tænke sig, hvorledes forholdet har udviklet sig. Den ærværdige Aristaios har

efterhånden, som nyere religiøse strømninger bredte sig ud over den græske verden, måttet afgive sin kultus til opkommende guder som Zeus og Apollon, men hans navn, hans bedrifter og velsignelser står endnu uryggeligt fast i erindringen, og man iklæder ham nu den modernere helteskikkelse og lader ham virke som menneskenes nyttige lærer på sædvanlig herosvis.

Hvad vi lærer af Aristaios skæbne, oplever vi i en større målestok ved betragtningen af den gud, hvis kultus, mere end nogen anden enkelt guds, gav den senere grækertid dens liv og farve, men som også lagde spiren til dens sygelighed: Dionysos. Som mytologisk skikkelse er Dionys selv så broget som noget bakkhantisk tog. At samle de mange myter til et enkelt, skarpt afgrænset billede, er umuligt. Snart ser vi ham som den bløde, bekransede yngling, snart som den geile tyr, snart er han den vidtfarende erobrer, den mægtige kultivator, snart kun den drukne skrålhals, der render omkring med forrykte fruentimmer; nu er han en jordisk fyrste, nu en himmelsk gud og snart igen en underjordisk, mystisk magt; semitisk kultus, indisk forløsningslære, græske skuespil — kort sagt et stort forvirret komplex, som det er svært at finde rede i.

Såmeget er vist, at Dionysos oprindelig, således som han fra Thrakien udbredte sit herredømme over den græske verden, er gud og ikke menneske eller menneskeånd, en gud for frugtbarhed og landlig kultur. Måske har tyrekroppen været hans første legeme; altfor ofte dukker denne dyreskikkelse op i Dionysoskulten, til at den ikke skulde have en gammel forbindelse med guden. Om den nu netop stammer fra Asien, hvor tyren så ofte var guddom, er ikke godt at sige; de græske kvinder lærte ihvertfald hurtigt med orientalsk brynde at skrige på den „værdige tyr“, når de var ude paa deres mænadetog.

Og gud bliver han fortrinsvis ved at være, selv hvor han aflægger dyret og iklæder sig mennesket. Vinguden, som vi kender bedst, er kun en enkelt side af den omfattende frugtbarhedsgud. Som bondelivets guddom afløser han hist og her Aristaios, og den falliske Dionysoskultus, som vi træffer mange steder, røber kendeligt nok en gud for naturens fylde.

Alt som Dionys nu bliver stedse mere uundværlig for Grækerne, gør trangen til at inkorporere ham i den græske verden sig også mere gældende. Det skete ved at sammensmælte ham med en eller anden bestående gud, — som når han på Eubøa får Aristaios til plejefader; men det sker også ved at indlemme ham i fornemme slægter. Således gik det Dionys i Theben, hvor han drages ind i Kadmos' slægt og får dennes datter Semele til moder, samtidig med at han adopteres af den græske religion ved at få Zeus til fader.

Men idet man tillægger Dionysos en sådan oprindelse, gør man ham eo ipso til en halvgud, og der må nødvendigvis begynde en række sagndannelser, der skal forherlige helten Dionysos og vise, hvorledes Semelesønnen røber Zeussønnens kræfter — således ikke blot fortællingerne om hans barndom, hans opvækst under nymfernes pleje, hans fund af vinstokken og tidligere bedrifter og udskejelser (hvilket alt vel ogsaa kunde fortælles om en gud) men også om heltegerninger i kulturens tjeneste, der fører ham nær til Heraklessagnet. Trangen til at se Dionysos virke som en foregangsmand i de jordiske foretagender, afføder sagnene om hans erobringstog til Medien og Arabien, og næppe har Alexander banet sig vej til Indien, før Bakkus også skal have været der. Den senere Dionys, således som hans kultus bl. a. forplantede sig ind i Lilleasien, bærer idetheletaget nok så meget halvgudens som gudens mærker; og den samme guddom, der engang måske forlod asiatisk grund i den

brutale dyreskikkelse, vender nu tilbage som den feminine yngling, der ikke blot bærer præget af græsk forskønnelse og menneskeliggørelse, men også af den græske blødagtighed, for hvilken han selv må bære sin del af skylden.

Skade, at vi véd så lidt om den kultus, med hvilken de bekendteste helte i Iliaden fejredes i deres græske hjemlande; vi vilde da kunne bedømme, om de oprindelig betragtedes som guder eller blot som heroer. Om Agamemnon synes det at stå fast, at han i Lakonien dyrkedes som en chthonisk Zeus. I Chæronea i Bøotien var kultussymbolet hans scepter, som man havde fundet i nærheden, og som blev holdt særlig helligt; det havde sin egen præst, der måtte opbevare scepteret i sit hus, hvor der daglig bragtes det madoffer. Hans guddommelighed er altså temmelig sikker; men både om Menelaos og Helene, om Diomedes og flere andre svæver vi i uvished. Thi hvad betydning har det, at Helene havde sit tempel i Sparta, at Herodot fortæller, at hun havde gjort en grim lille pige til den smukkeste kvinde i Sparta, fordi en from amme daglig havde bedt til Helene for barnet? Ejheller bryllupssangen, hvori de spartanske jomfruer lover at hænge en lotoskrans på hendes platantræ og gyde olie af sølvkander ved dets rod, fortæller os tilstrækkeligt om hendes dyrkelse, til at vi kan bestemme den nøjere. — Diomedes hyldedes med hesteofre i mange italienske kolonier; således bragtes han også i sin kultus i forbindelse med det dyr, der følger med Diomedessagnet i alle dets former — man vil mindes den trakiske Diomedes med de menneskeædende heste og mindes, at hesterovet er den anden Diomedes' karakteristiske bedrift i Iliaden. Men heller ikke den pompøse hesteslagtning til Diomedes ære viser ud over heroskultus og til virkelig gudsdyrkelse.

Allerværst står det til med den største af Iliadens

helte: Achilles. For at få fat i hans oprindelige natur har man henvist til hvad Dio Chrysostomus og andre fortæller, at han i senere tider dyrkedes ved sortehavets kyster som skytsånd for dette hav, ja som dets gud jfr. Dio Chrysost. or. XXXVI (Arnim) s. 5. ὁ μὲν γὰρ θεὸς ἡμῶν ἐστιν, ὁ δὲ καὶ σχεδόν τι μετὰ τοὺς θεοὺς τιμᾶται. På Leuke, en ubetydelig og ubeboet ø ved Donaus munding, havde han sit tempel, hvorfra hans mægtige røst gav skipperne varsel om kurs og vind, eller han åbenbarer sig selv i drømme for de søfarende; han sidder på stortoppen eller klyverbommen og peger frem mod sikker ankerplads. Denne folketro er ganske vist sen, men den er yderst vanskelig at aflede af den homeriske beretning om Achilles; ikke blot stejler man for spørgsmålet: hvordan blev Achilles til en havgud? men også for problemet: hvorledes kommer han til sortehavet? og man fristes til at give svaret: fordi han også er begyndt som havgud eller som en vandenes gud. Således svare både Welcker og Usener, idet de i selve Iliaden ser tegn på, at havnymfen Tetis søn, den ved de hellige vandes hjælp usårlige, den rapfodede løber, fra først af har stået i et mytisk forhold til vandene; ja de tager sig endda forlov i ordet Achilles at se en sideform af gudestrømmen Acheloos' navn.

Disse sidste formodninger må stå for de navnkundige mytologers egen regning; men det er dog mere end tvivlsomt, om man tør benytte Achillesdyrkelsen på Leuke til forklaring af den homeriske helts oprindelse. En tilfældig navnelighed kan her have gjort en eller anden obskur lokalgud identisk med den store sagnheros, efterhånden som de homeriske digte nåede op til disse egne, hvor de gjorde stor lykke.

Det bliver en fremtidig forsknings sag at lede de skjulte stier op, som fører til klarhed over dette for mytologien og for litteraturhistorien lige vigtige grund-

forhold, som vi kunde kalde Gudernes heroisering; men jo bredere religionsvidenskabens erfaringsområde bliver, des mere vil man sikkert lære at ty til dette synspunkt, der allerede nu i legende- og eventyrforskningen så at sige er en daglig fornødenhed. Og netop derved får den grundsætning autoritet, som den gamle Usener nys har fremsat med fuld overbevisning, at „alle heroer, hvis historiske tilværelse ikke er påviselig eller sandsynlig, oprindelig har været guder," — netop fordi den er fremsat af en mand, hvis kendskab til mytiske fænomeners eftervirkninger har en så enestående vidde.

Det samme skrift („Götternamen." Bonn 1895), der bringer denne påstand, bringer tillige en redegørelse for hvorledes det påståede forhold kan have realiseret sig. Den tydeligste af de processer, gennem hvilke det er sket, er det kendte forhold, at mægtige slægter har nedledt deres æt fra guderne. Heroerne har efterhånden sat deres guddommelighed til ved at optages i de genealogiske rækker og indvæves i den historiske saga. De er blevet helte og riddere som de adelige herrer, til hvis ahner de blev creerede. Og lettest gik det naturligvis, når forandringen skete udenfor guddommens eller heroens egentlige kultusområde, blandt fremmede, som kun havde optaget navnet og myten, men ikke havde fået kulten med. „Mange steder er derfor de heroiske træk, der viser sig ved guder, ikke rester af det oprindelige, men tværtimod eftervirkninger af de sagn, der har sat dem i nærmere forhold til menneskene. Det gælder om guden Dionysos, der først blev heros ved sin forbindelse med Kadmosdatteren Semele. Om Asklepios og Herakles, om Dioskurerne og Helena gælder påviselig det samme."

Vi har nu fulgt to mytologiske bevægelser, der begge er af afgørende betydning: den euhemeristiske gudedannelse og guddommenes degeneration til heroer e. l. At tage parti for den ene af disse processer imod den anden er fuldstændig udelukket, thi de er begge sikre kendsgerninger. Hvorlænge vil man overhovedet blive ved at forklare det religiøse livs udvikling ud fra et enkelt synspunkt? Religionen er måske menneskeåndens mest omfattende og mangfoldigste fænomen; dens liv er såvelsom dens oprindelse naturligvis en samvirken af mange og højst forskellige faktorer. Selv ved behandlingen af det enkelte tilfælde som f. ex. Heraklesdyrkelsen er det ikke på forhånd givet, at det kun kan forklares på én måde: vi ser to så betydelige kendere som Usener og Wilamowitz optræde med stik modsatte forklaringer af den samme kultus; den endelige dom vil kun en udtømmende forskning kunne fælde; måske vil den finde en krydsning af begge bevægelser at være det faktiske.

Hellere end at benægte hinandens resultater skulde religionshistorikerne interessere sig for at finde de almene forhold, under hvilke de mytedannende processer gør sig gældende, idet de sikkert alle vil vise sig hver at have sine særlige livsbetingelser. — At finde lovene for de to her behandlede udviklingsmåders optræden er selvfølgelig endnu langtfra muligt. Man vil imidlertid let se, at der allerede af det i denne afhandling fremførte stof vil kunne drages visse slutninger. Den sikreste påvisning af euhemeristiske processer er den, vi har set foretaget i Indien. Men hvorledes er jordbunden her? Gennemgående en udpræget religiøst optaget befolkning, behersket af gudsbevidsthed, bestandig med gudsideer på rede hånd, som overalt skal bringes i anvendelse; under indflydelse af præster, som nyder fuld tillid både i det private og offentlige liv; de praktiske og politiske interesser tilbagetrædende, den historiske sans forsvindende.

Den sjælelige grundretning fantastisk kombinationslyst og lidenskabelig hengivelse; den i og for sig skarpe forstand kun sjælden brugt til kritisk prøvende arbejde. Under sådanne forhold trives de euhemeristiske dannelser fortræffeligt. Alt, hvad der vækker opmærksomhed, sættes i forbindelse med det guddommelige: skæbnesvangre begivenheder og — ikke mindre — fremragende personligheder betragtes som ytringer af guddommelig magt, og disse sidste indordnes for erindringen hurtigt blandt guderne, om hvis levende nærværelse blandt menneskene man på forhånd er overbevist. En særlig lettelse for udviklingen er det, når præsteskabet som i Indien — og som i den katolske kirke — indordner alt under kirken, hvad folket hæfter sig ved, og hellere kanoniserer til højre og venstre end tager kampen op med en populær kultus.

I perioder derimod, hvor ikke præsterne og religionen, men ridderskabet og politikken er den herskende magt, vil den mytologiske bevægelse blive den modsatte. Interessen er da krigersk og national, åndsarbejdet bliver historisk, digtningen episk; har nu tilmed krigervælden ført til visse friheder eller endog til rationalisme overfor guderne, så er betingelserne for disses heroisering givne; man tænker sig uvilkårlig guderne som helte, ligesom man hist uvilkårlig tænkte sig heltene som guder. En sådan periode var i virkeligheden den homeriske, hvis digtere jo tilmed stod udenfor de guders og heroers kultus, hvis bedrifter og skæbner de besang.

De andre perioder, i hvilke heroiseringen har været fremtrædende, ligner i mange henseender den homeriske. Firdusi skrev efter fyrstelig ordre i den persiske riddertids blomstring; også han havde det hedenske stof, som han optog i sin digtning, tilstrækkeligt på afstand til frit at kunne omdanne det. Han var af ydre bekendelse selvfølgelig mohammedaner og tilhørte personlig en rati-

onalistisk retning, som ikke tillod ham at stå i noget troende forhold til den zarathustriske lære, hvormeget han end sværmede for dens bekendere. — Også mytedegenerationen i tyske og nordiske folkedigtninger har jo riddertiden og religionsskiftet til forudsætning. Særligt talende er de sagndannelser, vi bemærker i Indien. Her hvor luften er så svanger på gudedannelser, bliver det desmere iøjnefaldende, at netop riddertiden fører til den modsatte proces: til heroisering; det kommer af at netop krigerkasten — dels ved sin intelligens, dels ved sine verdsligere interesser — havde arbejdet sig ud af det religiøse væv, hvori alt indisk åndsliv ellers er indspundet, og tillod sig et dristigt fritænkeri, ja lagde grunden til ateistiske filosofier; ingen pietet hindrede derfor digterne ved deres adelshoffer fra at iklæde guderne ridderskikkelsen. De store episke digte fra middelalderen, Mahabharata og Râmayana, Indiens Iliade og Odysse, forherliger netop helte, hvis navne er velkendte fra den ældre mytologi; Krishna og Râma, hvis drabelige bedrifter fylder disse mægtige epopeer, har direkte udviklet sig af eller er opstået ved sammensmæltning med guder fra en tidligere periode. At den store popularitet, som disse helteskikkelser vandt gennem digtene, medførte euhemeristiske eftervirkninger og gjorde dem til guder, da deres navne igen kom i omløb blandt folk, beviser kun, at de to processer fortrinligt kan afløse hinanden under det samme fænomens udvikling.

Til denne forskel mellem de to processers jordbund svarer en forskel i deres virksomhed eller tilblivelsesmåde. Helte-gudebevægelsen er overvejende kultisk, Gudeheltebevægelsen er overvejende litterær. Det sidste er det lettest at overbevise sig om; alle de exempler, vi har nævnt på myteforfald, er tagne fra episke digtninge. Digteren har den jordiske anskuelighed behov, og kan give sine skikkelser den, fordi han står reflekterende,

ofte personlig løsrevet overfor sit religiøse æmne. Det er tvivlsomt, om nogen religiøs overvejelse fører til gudernes heroisering; den synes først at begynde der, hvor gudens kultus slipper, og det var en undersøgelse værd, om den nogensinde går for sig udenfor den poetiske sfære, i det virkelige religiøse liv, og navnlig var det værdt at vide, om der forekommer tilfælde af kultusforskydning, hvorved et væsen, der oprindelig har været dyrket som gud, senere bliver dyrket som heros.

De euhemeristiske processer derimod går lettest for sig i de folkelige selvdannelser, i den levende kultus. Folket forholder sig troende, selv til sine sagn, og kræver det religiøse superlativ som udtryk for sin hyldest. Eller rettere: dets hyldest bliver religiøs, bliver kultus, og om den nydannede kultus danner der sig da passende mytiske og teologiske forestillingskrese, ved hvilke den fordums helt med stedse større fylde og bestemthed opfattes som gud.

Hvilken af de to processer man skal tilkende prioriteten i den religiøse udvikling, er ikke vanskeligt at afgøre. Gude-heltebevægelsen bliver ved sin forfaldskarakter og sin overvejende litterære optræden naturligt henvist til et senere stadium. Helte-gudebevægelsen derimod kan — om den end ofte optræder rent sekundært — godt tænkes at have medvirket ved det religiøse livs grundlæggelse. Kun må det bemærkes, at førend denne bevægelse kan begynde, må prædikatet ‚guddommelig' være givet, om end ikke som ord, så dog som bevidstheds-indhold. Men dette prædikats oprindelse unddrager sig selvfølgelig enhver udforskning; religionsvidenskaben kan kun efterspore de former, hvorunder det tidligst har gjort sig gældende, og den vil da sikkert ved siden af ånde- og naturdyrkelse, gude- og skæbnetro finde tilbedelsen af stammens eller folkets ypperste som et naturligt led i menneskenes første religiøse liv.

3 2044 098 626 237